

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

МЕЛЬНИК ВІКТОРІЯ ІВАНІВНА

УДК: 330.341.1: 634(477)

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК САДІВНИЦТВА УКРАЇНИ

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Науковий консультант:

Єрмаков Олександр Юхимович

доктор економічних наук, професор

Миколаїв – 2012

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК САДІВНИЦТВА.....	15
1.1. Концептуалізація інноваційного розвитку соціально-економічних систем.....	15
1.2. Ринкові засади реалізації інноваційного процесу.....	31
1.3. Особливості інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки.....	57
1.4. Інноваційні пріоритети промислового садівництва України.....	70
Висновки до розділу 1.....	89
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ САДІВНИЦТВА	91
2.1. Фундаменталізація економічних досліджень в галузі садівництва.....	91
2.2. Систематизація формотворчих елементів процесу розвитку в контексті інноваційних змін.....	106
2.3. Концепція організації наукового забезпечення інноваційного розвитку садівництва.....	115
2.4. Методика формалізації логічного узагальнення в економіці садівництва	134
Висновки до розділу 2	145
РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОСТІ СТАНУ САДІВНИЦТВА УКРАЇНИ.....	146
3.1. Ретроспективний аналіз розвитку та оцінка сучасного стану садівництва України.....	146
3.2. Інноваційний характер відтворювальних процесів у промисловому садівництві України.....	169
3.3. Вплив організаційно-економічних чинників на підвищення ефективності промислового садівництва	187
3.4. Конкурентоспроможність продукції в системі чинників інноваційного розвитку садівництва	221
Висновки до розділу 3	239

РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ САДІВНИЦТВА УКРАЇНИ.....	242
4.1. Економічний базис формування інноваційного потенціалу в садівництві.....	242
4.2. Організаційно-економічні засади державного регулювання та підтримки інноваційного розвитку садівництва.....	256
4.3. Інформаційне забезпечення інноваційного розвитку.....	275
4.4. Структуризація ресурсного забезпечення інноваційного потенціалу садівництва.....	299
Висновки до розділу 4	321
РОЗДІЛ 5. НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У САДІВНИЦТВІ УКРАЇНИ.....	323
5.1. Обґрунтування стратегії інноваційного розвитку садівництва України...	323
5.2. Формування джерел інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку промислового садівництва.....	346
5.3. Організаційно-економічний механізм забезпечення екологічно чистого виробництва продукції садівництва.....	360
5.4. Модель дефазифікації як напрям активізації інноваційного розвитку садівництва України	383
Висновки до розділу 5.....	398
ВИСНОВКИ.....	400
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	407
ДОДАТКИ	438

ВСТУП

Актуальність теми. Інноваційний характер відтворювальних процесів сучасної економічної системи зумовлює перехід усіх складових національного господарського комплексу на новий тип розвитку, що, у свою чергу, потребує вдосконалення механізму економічних взаємовідносин між суб'єктами господарювання.

При цьому для ефективного розвитку галузі садівництва повсякчас необхідно враховувати закономірності росту, розвитку, розмноження, плодоношення плодових і ягідних культур, їх взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, що є основою формування інноваційної сфери галузі.

Важливою передумовою ефективного функціонування галузі садівництва є здатність плодючих насаджень продукувати необхідну кількість садівницької продукції високої якості, адже обсяги виробництва плодів і ягід визначаються, передусім, динамікою кількісного та якісного складу плодоносних насаджень. Здійснення відтворювальних процесів на основі застосування інноваційних технологій є беззаперечною умовою успішного розвитку садівництва в умовах глобалізованого середовища функціонування.

Потреба галузі у впровадженні інновацій значно зростає і в зв'язку із членством України у СОТ. Посилення конкуренції за ринки збуту зумовлює одночасне підвищення якості продукції та зниження її собівартості, що можливе за умови ефективної інноваційної діяльності. Нагального вирішення потребує формування інноваційного потенціалу галузі, передусім на стадії створення та продуктивного використання плодючих насаджень, адже зміни щодо підвищення вимог до якості продукції, посилення конкуренції, зумовили необхідність розробки механізму підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, що є особливо актуальним зважаючи на глобальні світові трансформації.

Дослідженням економічного розвитку та зростання присвятили свої праці такі зарубіжні вчені, як А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, А. Маршал, Дж. Кейнс, Й. Шумпетер, Р. М. Солоу, Дж. Хікс та ін. Серед вітчизняних науковців слід

відзначити розробки А. М. Бузні, А. С. Гальчинського, В. М. Гейця, О. Д. Гудзинського, І. І. Лукінова, С. В. Мочерного, Б. Й. Пасхавера, Є. В. Савельєва, В. П. Семиноженка, Н. М. Сіренко, В. К. Сенчагова, А. А. Чухна, С. І. Юрія та ін. Втім, посилення процесів глобалізації та їх вплив на розвиток окремих галузей національного господарського комплексу потребує подальших досліджень щодо визначення факторів економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Проблемі економічного зростання галузі садівництва в контексті інноваційного розвитку присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених, чільне місце серед них займають праці М. М. Артеменка, О. Ю. Єрмакова, Л. А. Мармуль, В. А. Рудьєва, В. С. Уланчука, Д. Ф. Харківського, І. І. Червена, О. М. Шестопаля, В. В. Юрчишина та ін. Однак з огляду на особливості та тенденції сучасних змін у розвитку промислового садівництва України, дослідження комплексу питань щодо посилення інноваційного впливу на розвиток та функціонування даної галузі набувають виняткової актуальності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалися згідно з тематикою наукових досліджень Навчально-наукового інституту бізнесу Національного університету біоресурсів і природокористування України, як складова теми «Вдосконалення організаційно-економічного механізму господарювання в агропромисловому виробництві» (номер державної реєстрації 0106U007383), де автором запропоновано стратегію інноваційного розвитку садівництва. Вибраний напрямок дослідження пов'язаний з тематикою відділу наукових досліджень з питань економіки, методології, інтелектуальної власності та маркетингу інновацій Інституту садівництва НААН України як складової теми: «Розробити організаційно-економічні засади підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва плодів і ягід» (номер державної реєстрації 0111U003168), де автором досліджено конкурентоспроможність продукції в системі чинників інноваційного розвитку садівництва. Основні положення та

результати дисертаційного дослідження покладені в основу Регіональної програми розвитку садівництва Вінницької області і базуються на Галузевій програмі розвитку садівництва України на період до 2025 року.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є обґрунтування теоретичних і методологічних положень та практичних рекомендацій щодо інноваційного розвитку промислового садівництва України як визначальної умови його ефективного функціонування.

Досягнення поставленої мети полягає у послідовному вирішенні таких взаємопов'язаних задач:

- обґрунтувати теоретичні, методологічні та методичні засади інноваційного розвитку промислового садівництва України для проведення системного дослідження розвитку галузі;
- систематизувати формотворчі елементи процесу розвитку в контексті інноваційних змін на базі фундаменталізації економічних досліджень галузі садівництва, що дозволить обґрунтувати методологію інноваційного розвитку садівництва;
- сформулювати концептуальні засади інноваційного розвитку, що дасть можливість розробити концепцію методології та організації наукового забезпечення інноваційного розвитку садівництва;
- здійснити аналіз та оцінку тенденцій розвитку сучасного стану промислового садівництва України для розробки стратегії розвитку галузі на інноваційній основі;
- визначити вплив інновацій на характер відтворювальних процесів у промисловому садівництві України;
- обґрунтувати конкурентоспроможність продукції в системі чинників інноваційного розвитку садівництва;
- визначити вплив організаційно-економічних чинників на підвищення ефективності функціонування промислового садівництва;
- визначити економічний базис формування інноваційного потенціалу в садівництві як основу подальшого розвитку галузі;

- обґрунтувати систему формування ефективних джерел інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку промислового садівництва України;
- обґрунтувати систему державної підтримки спрямованої на формування фінансових ресурсів в садівницьких підприємствах;
- визначити і обґрунтувати раціональну структуру ресурсного забезпечення інноваційного розвитку садівництва;
- розробити напрями активізації інноваційних процесів у садівництві України;
- обґрунтувати стратегію інноваційного розвитку садівництва України;
- розробити систему заходів щодо стимулювання екологічно безпечного виробництва продукції садівництва;
- здійснити моделювання рівня конкурентоспроможності продукції за ведення садівництва на інноваційній основі та розширення інформаційної бази дослідження.

Об'єктом дослідження є процес інноваційного розвитку садівництва України та організаційно-економічні особливості формування й ефективного використання інноваційного потенціалу галузі.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методолого-методичних і практичних аспектів формування та реалізації інноваційного розвитку садівництва.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення проблеми інноваційного розвитку, розширеного відтворення та ефективного функціонування галузі садівництва, наукові праці вчених-економістів, довідкові видання з економіки аграрної сфери та відповідні законодавчі і нормативні акти. Для виконання завдань дисертації використано такі методи: абстрактно-логічний (формування теоретичних узагальнень і висновків), монографічний (вивчення досвіду сільськогосподарських підприємств щодо формування та високоефективного використання інноваційного потенціалу у садівництві, інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку галузі),

конкретно-історичний (аналіз ретроспективи розвитку вітчизняного садівництва), порівняння (оцінка ефективності садівництва залежно від основних організаційно-економічних чинників), економіко-статистичний, розрахунково-конструктивний, графічний, економіко-математичний (аналіз тенденцій та прогнозування розвитку промислового садівництва на оглядову перспективу).

Інформаційну базу дослідження становлять: Закони України, Укази Президента України, акти Верховної Ради України, дані Міністерства аграрної політики та продовольства України, офіційні звітні матеріали Державної служби статистики України, матеріали статистичних збірників, оперативна інформація Головного управління агропромислового розвитку Вінницької обласної державної адміністрації, матеріали переписів багаторічних насаджень, річні звіти спеціалізованих садівницьких господарств, матеріали досліджень Інституту садівництва НААН України, дослідних станцій садівництва, фахові літературні джерела, особисті спостереження автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних та організаційно-практичних засад інноваційного розвитку промислового садівництва та розробки напрямків підвищення ефективності його функціонування.

Основними результатами, що розкривають зміст дисертації, характеризують новизну і виносяться на захист, є:

вперше:

– здійснено економіко-технологічну диференціацію плодючих насаджень через економічну оцінку використання інноваційно-інтенсивних технологій їх вирощування, що дало можливість обґрунтувати перспективи їх застосування в садівництві України та визначити новий напрям проведення інвентаризаційної роботи в сільському господарстві;

– розроблено концепцію наукового забезпечення інноваційного розвитку промислового садівництва, що передбачає: розвиток науково-дослідницької та патентно-ліцензійної діяльності; розробку та вдосконалення технологій

виробництва плодів і ягід на інноваційній основі; маркетинговий супровід та стратегічне планування розширеного відтворення в галузі на основі оптимізації ресурсного забезпечення;

– обґрунтовано методологію інноваційного розвитку садівництва через фундаменталізацію економічних досліджень, що включає систематизацію формотворчих елементів процесу розвитку за інноваційних змін, розробку концепції організації наукового забезпечення інноваційного розвитку садівництва та формалізацію логічного узагальнення з пріоритетних наукових досліджень в економіці галузі;

– розроблено модель дефазифікації інноваційного розвитку садівництва, що передбачає: систематизацію основних факторів, які характеризують об'єкт дослідження системи, формалізацію взаємозв'язків між елементами; визначення та формалізацію оцінок факторів інноваційного розвитку; побудову бази знань про взаємозв'язки між досліджуваними факторами та оптимізацію параметрів моделі, що дозволяє оцінити вплив інноваційного розвитку на конкурентоспроможність продукції садівництва;

удосконалено:

– визначення сутності інноваційного розвитку промислового садівництва, як окремої економічної категорії, в контексті уточнення, поглиблення і конкретизації організаційно-економічних особливостей та методологічних підходів в дослідженні інноваційного процесу;

– розвинуто систематизацію управління інноваційним розвитком галузі як основи її ефективного функціонування через розробку напрямів державного регулювання та підтримки інноваційного розвитку промислового садівництва на основі конкретизації економічних механізмів та інструментів регулювання, що дало змогу визначити форми та напрями активізації інноваційних процесів у садівництві України;

– наукові засади класифікації економічних ефектів від впровадження інновацій, що враховує такі класифікаційні ознаки, як фактор формування, характер організації еколого-економічної системи та характер реакції системи

на зовнішні впливи і дозволяє обґрунтувати відповідний організаційно-економічний інструментарій управління інноваційним розвитком садівництва;

– запропоновано методичні підходи до економічної оцінки рівня впровадження інновацій в садівництві, що базуються на аналізі тенденцій розвитку галузі, удосконаленні інноваційності характеру відтворювальних процесів та змін рівня конкурентоспроможності плодоягідної продукції залежно від екологічно обумовлених екстернальних ефектів у промисловому садівництві, визначенні впливу організаційно-економічних чинників на ефективність процесів відтворення, що дає змогу визначити оптимальні шляхи підвищення ефективності інноваційного розвитку галузі в цілому;

– стратегію інноваційного розвитку садівництва України через визначення напрямів активізації інноваційних процесів, раціональну структуру ресурсного забезпечення та організаційно-економічний механізм її реалізації;

дістало подальшого розвитку:

– пропозиції щодо формування інноваційного потенціалу садівництва на основі взаємодії сфер – науково-дослідної, маркетингу інновацій, досліджень ринку садівницької продукції, ресурсного забезпечення, виробництва, переробки, зберігання та реалізації;

– методичний підхід щодо формування системи показників оцінки рівня конкурентоспроможності плодоягідної продукції садівництва, який дає змогу оцінити не лише інтегральні, а й екстернальні чинники формування рівня конкурентоспроможності й величини синергетичних ефектів;

– обґрунтування створення кластерної організації підприємств плодощового підкомплексу через розробку моделі регіональної організації взаємозв'язків кластерного типу на основі взаємодії секторів підготовки та перепідготовки кадрів, виробничого, регуляторного інноваційно-впроваджувального та ресурсного забезпечення, що сприятиме прийняттю зважених управлінських рішень щодо інноваційного забезпечення;

– обґрунтування організаційно-економічного механізму забезпечення екологічно безпечного виробництва продукції садівництва на інноваційній

основі, що включає економічну оцінку сучасного стану екологічної ситуації в галузі, розробку та обґрунтування стратегічних завдань щодо подальшого розвитку плодючого виробництва та економічного стимулювання виробництва високоякісної та екологічно чистої продукції.

Практичне значення одержаних результатів в тому, що впровадження розроблених пропозицій сприятиме розвитку, підвищенню економічної ефективності садівництва, збільшенню виробництва плодів і ягід, прискоренню реалізації стратегії інноваційного розвитку промислового садівництва України.

Проведені дослідження складають потенційну основу наукових положень і висновків щодо інноваційного розвитку садівництва України, про що свідчать результати дослідження та сформульовані на їх основі пропозиції. Практична цінність отриманих результатів полягає у можливості їх використання в діяльності організаційних структур у садівництві на різних рівнях.

Розроблені в дисертації методичні підходи та одержані результати мають практичне значення, яке полягає в тому, що основні теоретико-методологічні та методичні розробки докторської дисертації доведено до рівня методичних і практичних рекомендацій.

Пропозиції автора щодо формування інноваційного потенціалу садівництва, концептуальні положення методології та організації інноваційного розвитку, рекомендації по формуванню і реалізації стратегії інноваційного розвитку промислового садівництва прийняті Міністерством аграрної політики та продовольства України для втілення у практичну діяльність (довідка № 58-36-18 / 7999 від 09.09.11 р.). Наукові розробки щодо поліпшення кадрового забезпечення в системі реалізації раціонального ресурсозабезпечення садівницьких підприємств прийняті до впровадження Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (довідка № 1 / 11-8422 від 08.09.11 р.). Результати досліджень щодо розробки інвестиційних та інноваційних проектів прийняті до впровадження Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (№ 3901 - 25/398 від 07.09.11 р.). Наукові розробки

щодо механізму реалізації інноваційної моделі розвитку, стратегії інноваційного розвитку промислового садівництва використані Головним управлінням агропромислового розвитку Вінницької обласної державної адміністрації та підпорядкованими структурами для використання в практичній роботі по вирішенню питань розвитку садівництва й покладені в основу Регіональної програми розвитку галузі садівництва на період 2007-2012 років (довідка № 01-1 – 39 - 1813 від 22.03.11 р.). Рекомендації щодо організації наукового забезпечення інноваційного розвитку, формування ефективних джерел інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку впроваджені Корпорацією «Вінницясадвинпром» Український державний концерн садівництва, виноградарства та виноробної промисловості (довідка № 13 від 22.03.11 р.). Запропонована концепція методології та організації інноваційного розвитку садівництва та пропозиції щодо активізації інноваційних процесів на підприємстві використані ТОВ «Агрона Фрут Україна» (довідка № 217/09 від 17.05.2011 р.). Матеріали досліджень знайшли практичне застосування в навчальному процесі Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» при викладенні дисциплін «Інвестиційний менеджмент», «Економіка та організація інноваційної діяльності» (довідка № 01–10/620 від 11.04.11 р.), Вінницького інституту економіки Тернопільського національного економічного університету при викладенні дисциплін «Економіка та організація інноваційної діяльності», «Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків», «Методологія наукових досліджень» (довідка № 0150 від 18.05.11 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні положення, висновки та пропозиції дисертації сформульовано та обґрунтовано автором особисто. Матеріали наукових статей, підготовлених у співавторстві, використані у дисертації лише у частині, яка належить особисто здобувачу.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційних досліджень доповідались та обговорювались на конференціях різного рівня: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія та

практика ринкових перетворень: економічний та соціальний контекст» (м. Вінниця, 20–23 березня 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес» (м. Дніпропетровськ, 5–6 березня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки» (м. Тернопіль, 28–29 травня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Aktualne problemy nowoczesnych nauk – 2009» (м. Przemiśl, 7–15 czerwiec 2009 r.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Оптимізація наукових досліджень – 2009» (м. Миколаїв, 17 червня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: формування нового світового економічного порядку» (м. Анталія, 29 вересня – 6 жовтня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Індустрія гостинності у країнах Європи» (м. Сімферополь-Ялта, 4–6 грудня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Місце та роль України в глобалізованому світі: економічні, політичні, культурні аспекти» (м. Вінниця, 11–12 грудня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна економічна теорія та пошук ефективних механізмів господарювання» (м. Сімферополь, 11–12 березня 2010 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в сучасних умовах» (м. Вінниця, 14 квітня 2010 р.); Міжнародному форумі молодих вчених «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» (м. Харків, 12 травня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Научно-инновационная деятельность в агропромышленном комплексе» (г. Минск, 20–21 мая 2010 г.); Міжнародній науково-практичній конференції «Новини на научния прогрес» (г. София, 17–25 августа 2010 г.); Міжнародній науково-практичній конференції «Глобальні світоцивілізаційні процеси та економічна політика європейських країн, що розвиваються» (м. Пафос, 29 вересня – 6 жовтня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Ціна, якість, витрати та ефективність

виробництва в АПК» (м. Київ, 15–16 квітня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка і управління в умовах глобалізації» (Донецьк, 1–7 грудня 2010 р.); Всеукраїнському конгресі вчених економістів-аграрників Південного регіону України «Інституціональні засади трансформацій в аграрній сфері» (м. Миколаїв, 16-17 березня 2011 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія та практика трансформаційних перетворень в економіці, політиці та культурі за умов глобалізаційних процесів» (м. Вінниця, 14 квітня 2011 р.); Міжнародній науковій конференції «Реформи у глобальній економіці та Україна» (м. Гувес, 23–30 вересня 2011 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «20-річчя СНД: від тоталітаризму до демократії (економіка, політика, суспільство)» (м. Одеса, 28 березня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Dny vedy – 2012» (м. Прага, 27 березня – 5 квітня 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інтеграційний вибір України: історія, сучасність, перспективи» (м. Вінниця, 10 квітня 2012 р.).

Публікації. За матеріалами дисертаційного дослідження опубліковано 60 наукових праць, серед яких дві монографії, 38 – статті у фахових виданнях; 18 – у матеріалах конференцій; 4 – в інших виданнях. Загальний обсяг публікацій становить 58,7 друкованих аркушів, з яких 48,5 належать особисто автору.

РОЗДІЛ 1

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК САДІВНИЦТВА

1.1. Концептуалізація інноваційного розвитку соціально-економічних систем

Розвиток – безповоротний процес зміни об'єктів та явищ, що визначається певним напрямом та супроводжується якісними змінами матеріальних та ідеальних субстанцій. Зворотні зміни є характерними для процесів функціонування, тобто циклічного відтворення постійної системи зв'язків і відносин; при відсутності направленості, зміни не можуть накопичуватися, що позбавляє процес, характерний для розвитку, єдиного внутрішнього взаємозв'язку; відсутність закономірностей характеризує випадкові зміни. В результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта. Існуючу характеристику розвитку складає час, оскільки будь-який розвиток здійснюється в реальному часі, що впливає на його направленість [214].

Розвиток є універсальною властивістю матерії і разом з тим загальним принципом, що слугує основою пояснення історії суспільства і пізнання.

Швидкий розвиток та охоплення нових ринків високоякісною продукцією можливий за рахунок впровадження комплексного інноваційного підходу, оскільки саме інновації дозволяють прискорити темпи розвитку економіки [115].

Спонукальним фактором для пошуку нових технологічних та конструкторських рішень є використання у виробничій сфері значної частки застарілих технологій, обладнання. А також існує проблема щодо невикористання результатів новітніх досліджень підприємствами, часто у зв'язку з фінансовими чинниками.

Нині набуває актуальності й питання вибору та формування системи НДПКР (науково-дослідних та проектно-конструкторських робіт), на засадах зовнішнього чи внутрішнього проектування. Сутність такого вибору полягає в обґрунтуванні доцільності використання послуг науково-дослідних організацій чи створення внутрішньогосподарської підсистеми НДПКР або їх комбінування. Формування досить високого науково-технічного потенціалу досягається за рахунок досліджень та розробок, що здійснюються переважно науково-виробничими об'єднаннями України, хоча, за сучасних умов господарювання, діяльність багатьох з них істотно скоротилась.

В сучасній науці виділяють декілька основних моделей економічного розвитку, пов'язаних з господарським зростанням: 1) модель лінійних стадій розвитку; 2) теорія структурних трансформацій; 3) теорія зовнішньої залежності; 4) модель інноваційного розвитку; 5) неокласична модель вільного ринку; 6) теорія ендогенної моделі сталого розвитку; 7) модель сталого розвитку [196, с.23].

В умовах ринкової конкуренції основою формування різних цілей розвитку виробничої системи виступають якісні параметри виробництва, саме це забезпечує задоволення споживчих потреб. Перший рівень цілей формується на основі якісних характеристик товару, підвищення якості та обслуговування, розширення ринків збуту та ін. Цілями другого та третього рівнів є економічні показники діяльності, насамперед узагальнюючі показники ефективності виробництва за окремими видами продукції, оскільки шляхом оптимізації цілей системи досягається її ефективність і перспективність, вдосконалюється структура та система управління.

Схему взаємодії формотворчих елементів розвитку соціально-економічних систем під впливом інноваційних змін наведено на рис. 1.1.

Прискорення розвитку соціально-економічних систем відбувається за рахунок ринкових чинників (сегментація ринку і позиціонування товарів); якісних параметрів виробництва (відповідність міжнародним стандартам якості); рівня розвитку системи адаптивності (до внутрішніх та зовнішніх

умов функціонування). Поглиблений аналіз і прогнозування параметрів рівня організації такої системи, показників пропорційності, паралельності, безперервності, цілеспрямованості, ритмічності й забезпечення її оптимального рівня розвитку, склад та структура якої формуються на засадах стандартизації, досягаються за рахунок підвищення ефективності функціонування системи в цілому, а розвиток в умовах світоглобалізаційної конкуренції сприяє їх структуризації та збільшенню частки таких систем.

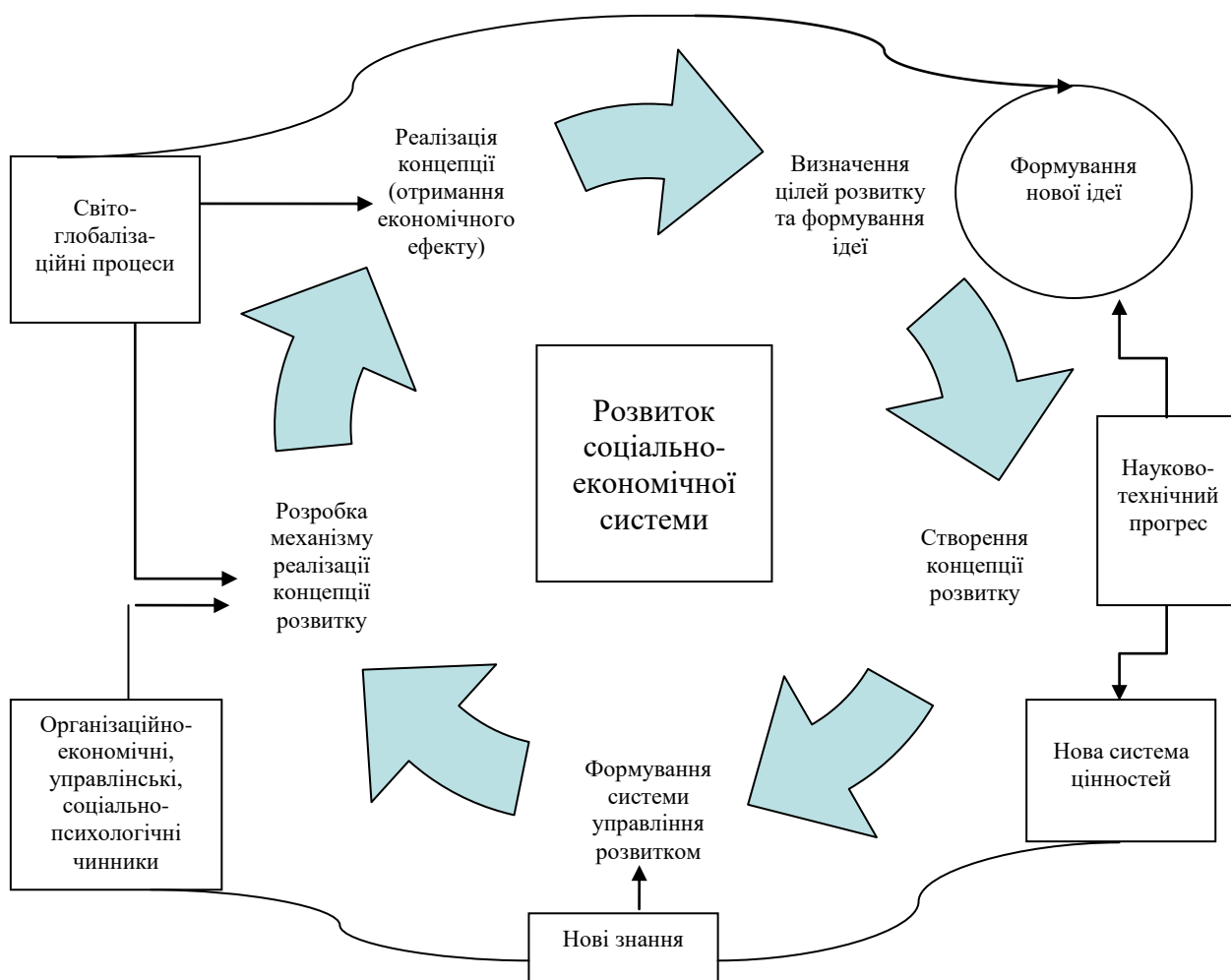

Рис. 1.1. Формотворчі елементи розвитку соціально-економічних систем під впливом інноваційних змін

* Розробка автора

Серед факторів, які виводять країну на передові рубежі соціально-економічного прогресу головним є інноваційний розвиток, а виконання ряду

стратегічних завдань як на національному так і на регіональному рівнях управління соціально-економічним розвитком країни можливе саме завдяки його застосуванню.

Серед широкого спектра завдань існують такі, виконання яких для нашої держави є найбільш невідкладним. Це, насамперед, вироблення та запровадження національних інноваційних моделей розвитку, активізація інституційних трансформацій суспільного розвитку, досягнення високої конкурентоспроможності української економіки та підвищення регіональної конкурентності [93, с.155].

Нині ефективним шляхом розвитку соціально-економічних і виробничих систем є інноваційний. Фактором суспільного розвитку є впровадження новинок у формі патентів, ноу-хау, результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт в сфері виробництва нових товарів, застосування нових технологій, методів організації виробництва, управління та сфери обслуговування.

Інновація будь-якого виду має системний характер і розповсюджується в усі сфери діяльності організації та є головним фактором росту економічного ефекту [27, с.97].

Світовий науково-технічний прогрес відіграє особливу роль в розвитку інноваційної сфери економіки й саме він дозволяє визначати рівень розвитку кожного елемента інноваційної системи та використання науково-технічного потенціалу країни, а також характеризувати процес поступового розвитку науки та техніки, виробництва і сфери споживання.

Першочерговими заходами по реалізації трансформаційних перетворень в економіці з метою підвищення її конкурентоспроможності за рахунок інноваційної її складової є: обґрунтування стратегічних напрямків інноваційного розвитку; формування системи інформаційно-консультативної підтримки інноваційної діяльності; розширення мережі об'єктів інноваційної інфраструктури; впровадження заходів по створенню центрів інноваційного розвитку, стимулювання кредитно-фінансової діяльності.

Дослідження К. Астапова спрямовані на обґрунтування гіпотези, згідно якої рівень економічного розвитку країн більшою мірою залежить від людського капіталу (коефіцієнт кореляції, 0,66) і дещо меншою, від інноваційно-інвестиційної діяльності (0,58). Якщо ж розглядати не поточний економічний розвиток, а майбутній стан економіки, що обчислюється як ВВП на душу населення, скорегований на темп зростання цього показника (автор називає цей показник індексом розвитку), то ця закономірність посилюється: індекс розвитку залежить від інвестицій в людський капітал (коефіцієнт кореляції, 0,7) та інноваційно-інвестиційної діяльності (0,59) [14, с.63].

З висунутою концепцією не можна цілком погодитись, оскільки застосування аналогічної моделі в країнах із новоствореними ринками не дозволяє виявити прямого взаємозв'язку темпів зростання з рівнем розвитку людського капіталу, тобто людський капітал не відіграє в цих країнах відчутної ролі. Тому для забезпечення сталого розвитку економіки необхідно реалізувати науковий потенціал, без якого неможливий розвиток економіки на інноваційній основі, потрібно вдосконалювати механізм стимулювання інновацій, поліпшувати систему державного регулювання інноваційної складової економіки, розвивати інтеграцію науки й освіти.

Вчення про природу розвитку розглядалося Г. Гегелем за допомогою діалектичного підходу, який передбачає визначення загального закону розвитку природи і суспільства, виділення категорій. На думку Г. Гегеля розвиток характеризується незамкнутим циклом, оскільки він протікає послідовно від нижньої межі системи до верхньої, та зумовлює перехід від кількісних змін до якісних, при цьому за основу розвитку взято протиріччя [49].

На думку Босенка В. А.: «Серед множини об'єктів системи, в результаті змін кількісних характеристик будь-якого об'єкта на якісні, відбувається процес розвитку» [33, с.62]. Досягнення додаткового результату від розвитку такої системи забезпечується системно-комплексною збалансованістю усіх елементів на різних рівнях ієрархії в процесі розвитку.

Процес якісної зміни супроводжуються більш деталізованим проявом загальних зв'язків протилежностей, які утворюються, і включення їх у новий синтез нових утворень, що робить їх більш розвиненими. Взаємозв'язок протилежностей створює передумови до безкінечного сходження та породжує невичерпність процесу розвитку [33].

Розвиток є закономірною зміною всіх видів матерії і мислення, тому може розглядатися як:

- категорія діалектики, руху в матеріальному світі; предмет дослідження у філософії;
- категорії, що використовувалися у визначенні соціально-економічних змін;
- система чинників, що впливають на зміни в економіці.

Основними засадами розвитку будь-якої сфери, на нашу думку, є:

- нормативно-правове забезпечення;
- інформаційне (донесення законодавчих норм до виробника);
- забезпечення ефективного функціонування.

Складним та суперечливим процесом є розвиток окремої складової у системі національного господарського комплексу, оскільки в ньому поєднуються позитивні та негативні фактори, періоди прогресивного розвитку змінюються регресією. Таким чином, розвиток відбувається під впливом сукупності факторів політичного, економічного, соціального та організаційного характеру, а сам процес розвитку – безперервний, що забезпечується досягненням науки і технічного процесу, розширенням їхнього технологічного застосування. Він впливає на рівень попиту та пропозиції, дозволяє здійснювати виробництво на розширеній основі, дотримуватись екологічних вимог, знижувати ресурсоємність виробництва.

Проблема економічного розвитку базується на двох аксіомах: потреби суспільства безмежні; ресурси суспільства, необхідні для виробництва товарів і послуг, обмежені і рідкісні. Так, А. Смітт вважав виникнення ринків наслідком обмеженості економічних ресурсів, обмеженості виробничих

можливостей людини і суспільства. Економічні ресурси і виробничі можливості людини обмежені відносно, у порівнянні з їх безмежними потребами, які реалізуються через виробництво. А це в загальному вигляді зводиться до ціленаправленої діяльності людей на задоволення своїх потреб, де взаємодіють основні фактори виробництва – праця, земля, капітал [197].

Матеріалістична діалектика, як вчення про загальні характеристики об'єктивних процесів розглядає розвиток з точки зору його спрямованості на розробку спеціально-наукових теорій, що виникають в системах для яких характерний саморозвиток.

Нові потреби суспільства формуються та розвиваються під впливом фактору часу. У населення зростають вимоги до продуктів харчування, в першу чергу це стосується якісних та екологічних характеристик, генетики. Розвиток є поступальним, прогресивним процесом, тому відбувається зміна динаміки сукупного попиту, що істотно впливає на процес виробництва.

В цьому контексті набуває актуальності дослідження Д. Белла та висунута ним теорія постіндустріального суспільства, де він виділяє такі його характеристики: альтернативність видів діяльності людини, можливість заміни ресурсів виробництва, підвищення ролі інтелектуалізації виробництва, зростання ролі інформаційних ресурсів в процесі діяльності людини, трансформація структури суспільного виробництва, збільшення сектора послуг [18].

Сьогодні вчені зводять проблему визначення перспектив суспільного розвитку в напрямі переходу до інформаційної стадії. Хоча часом ця стадія визначається як змішане суспільство, все ж вона гіперболізується, наділяється переважно позитивними ознаками, що зумовлені науково-технічним розвитком і позбавляють людство багатьох негараздів [135, с.78].

В зв'язку із збільшенням обсягу фінансових операцій в економічному секторі спостерігаються зміни умов кредитування в напрямку формування додаткової статті надходжень – відсотків. По суті відбувається обмін вже існуючих товарів та послуг на потенційно існуючі еквіваленти (доходи

споживачів) в майбутньому. У результаті знижуються обмеження попиту. Перерозподіл майбутньої вартості та зміна основних параметрів виробництва, зміни в структурі суспільного капіталу зумовили розвиток боргової економіки, основи якої зароджувались у другій половині минулого століття [36, с.17].

Економічне зростання є однією з найважливіх макроекономічних цілей будь-якої країни, з метою підвищення рівня життя виникає потреба змін в пропорціях зростання кількості населення до збільшення обсягу національного доходу. Дана теорія економічного зростання потребує вирішення такого важливого питання як збільшення обсягів виробництва та досягнення потенційно вищого рівня валового внутрішнього продукту в країні.

Отже, довгострокове зростання сукупної пропозиції характеризується в цілому економічним піднесенням, і дозволяє визначити характерні відмінності зміни сукупного попиту в порівнянні із короткостроковими змінами обсягів виробництва.

Останнім часом в економічній теорії відбулись суттєві зміни у ставленні до науково-технологічного розвитку, в тому числі це стосується і його переходу в розряд об'єкта вивчення еволюційної економічної теорії, що являється результатом об'єктивних процесів у розвитку економіки. Наука, яка розглядає економіку в процесі розвитку, в процесі еволюції, не може спиратись на науково-технологічний прогрес, на закономірності його розвитку [279, с.12].

Внутрішня логіка розвитку економічної науки, потреба науково-технічної сфери в самоорганізації та потреба матеріального виробництва в розвитку інноваційної діяльності та ефективних прийомах управління нею – ось три основних чинника під впливом яких зародилась й розвивалася теорія інноваційного розвитку.

Потреба матеріального виробництва у розвитку науково-технічної діяльності та ефективних прийомах управління нею відіграла основну роль у

зародженні теорії та практики управління інноваційним процесом. В основі виробництва XIX століття переважала цінова конкуренція, а кожний підприємець прагнув знизити індивідуальні витрати на виробництво товарів з тим, аби запропонувати свою продукцію за нижчою ціною від конкурентів. Підприємець для досягнення поставленої мети потребував не лише залучення додаткових коштів для вдосконалення технології виробництва, а й залучення до виробничого процесу вчених-винахідників нових технологій і машин. В свою чергу найнятим науково-технічним працівникам потрібно було оплачувати працю, планувати її, організовувати та оцінювати. Для певної сфери виробництва потрібний був особливий фахівець, оскільки кожна область має нетрадиційний характер та свої особливості. Разом з тим у XIX ст. на виробництві були відносно невеликі потреби в науково-технічних працівниках. Кардинальні зміни відбулись в XX столітті із вступом в епоху нецінової конкуренції, адже було досить швидко вичерпано можливості розширення виробництва за рахунок нарощування випуску традиційних споживчих товарів. Тому капітал почав вимагати нових сфер для застосування, з'явилася потреба як у винахідниках нових технологій виробництва, так і вчених, які б створювали нові товари. З використанням наукових розробок з'явилися якісно нові способи задоволення людських потреб, створювалися більш досконалі товари. Це сприяло зародженню нової концепції підприємництва, тісно пов'язаного з інноватикою – маркетингу. Виробництво вимагало суттєвого залучення вчених, конструкторів, інженерів. Тому підприємці, не шкодуючи грошей, почали створювати у своїх фірмах науково-технічні центри, керівництво якими вимагало підготовки кадрів особливої кваліфікації та серйозного теоретичного опрацювання. З одного боку, такі управлінці повинні були мати уявлення про специфіку технології наукової діяльності, а з іншого боку, вони повинні були добре володіти економічною підготовкою, знати традиційні методи управління, адже до завдань управлінців нової хвилі були включені наступні функції: планування, координація, оцінка діяльності, оплата праці та

стимулювання у науково-технічних колективах, а також маркетинг – дослідження можливостей технічного прогресу з урахуванням умов реалізації. Підготовка таких фахівців вимагала створення нових наукових напрямків та нових наукових шкіл.

Забезпечення самоорганізації науково-технічної сфери потребувало розв'язання таких завдань як: створення глобальної системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності; створення ефективної системи матеріально-технічного постачання інноваційної діяльності; пошук нових, більш ефективних форм поділу і кооперації праці всередині науки; розробки нових способів фінансування інноваційної діяльності, планування і розподілу фінансових коштів між проектами; розробки нових більш досконалих форм взаємодії науки і виробництва.

З'явившись як глобальна дисципліна про виробничі сили суспільства і виробничі відносини, економіка згодом розподілилася на ряд спеціалізованих дисциплін. Внутрішня логіка розвитку самої економічної науки була тим чинником, який сприяв розвитку економіки інноваційної діяльності. Як і в більшості інших наук, поділ праці в економіці відбувався за двома напрямками: по-перше, відбувалась пооб'єктна спеціалізація, розвивались галузеві економіки, по-друге, виділилась сфера прикладного менеджменту – відбувалося становлення інноваційного процесу всередині самої економіки (від теорії до практики).

У дослідженнях Г. Менша, зазначається, що за ринкових умов нестійкі межі інноваційної активності характеризуються функціональними особливостями економіки. Власники підприємств з метою отримання мінімального прибутку навіть під час кризи, вбачають доцільність технічного розвитку через фінансування поліпшувальних інновацій. Така ситуація зумовлена необхідністю віднаходити шляхи для отримання навіть мінімального прибутку в умовах жорсткої економічної депресії. Як показує досвід економічно розвинутих країн, подолання депресії можливе шляхом вкладень в інноваційні технології, які на відміну від інвестування у морально

застарілі технології, сприяють розвитку альтернативних напрямів діяльності. Власне, за Г. Меншем депресія і виступає каталізатором розвитку інновацій. Це підтверджується тим, що найбільш активний розвиток інновацій припадає на період економічного спаду [318].

Економічні коливання зумовлюють циклічність розвитку технічного прогресу, що й викликає нерівномірність розвитку інновацій [326].

Сучасні умови розвитку дозволяють виділити декілька моделей регуляторного забезпечення інноваційної політики, які за національними відмінностями їх здійснення можна звести до наступних видів: активного та пасивного. Північно-американський, західно-європейський та японсько-східноазійський типи політики, з окремими додатковими проявами цього виду в інших регіонах світу (зокрема, в Ізраїлі та Австралії) належать до активного виду. Він характерний не лише для найбільш високорозвинутих держав світу, а також для частини азійських країн з найбільш активною асорбацією інновацій в останній період, особливе місце серед них належить Китаю.

Інноваційна політика, яка пов'язана з отриманням лише тих сучасних інновацій, які їх нетто-експортери дозволяють перенести до найбільшої у світі групи менш технологічно розвинутих країн належить до моделей пасивного виду. До цієї групи, із значними відмінностями можна віднести такі типи інноваційної політики, які здійснювалися спочатку латиноамериканськими, а з 90-х років ХХ ст., – центральноєвропейськими постсоціалістичними країнами і пострадянськими (включаючи Україну), та деякими країнами інших регіонів, які вже декілька десятиліть використовують інновації (Єгипет, Туреччина). З початку цього століття можна охарактеризувати як пасивно-активну ситуацію з інноваціями, яка склалася в Російській Федерації. Така модель розвитку передбачає поступове посилення власної складової нарощування національного інноваційного потенціалу поряд з дозованим допущенням нетто-експортерами інновацій в російську економіку.

Можливість забезпечити розвиток за рахунок насамперед внутрішньої науково-дослідної й техніко-технологічної бази, що не означає повної відмови від отримання прогресивніших напрацювань з-за кордону є характерною рисою представників першої, «активної» підгрупи країн – нетто-експортерів інновацій. У невеликих держав (Канади, Бельгії, Данії та ін.), а також у менш економічно розвинутих членів Європейського союзу (Іспанії, Португалії та Греції) частка інноваційного імпорту є більш високою. В США де зосереджена переважна частина світових високотехнологічних розробок (як у межах розташованих на їх території ТНК, так і в незалежних від них дослідницьких центрах) найменша залежність від такого імпорту.

Саме це дозволяє США диктувати інноваційну політику не тільки менш технологічним країнам, але й частково – іншим – уже високотехнологічним учасникам даної групи [35, с.68].

Економічна наука використовує поняття як «інтенсивних», так і «екстенсивних» факторів росту і розвитку. Інші фактори можуть бути віднесені до інтенсивного в тій мірі, у якій це пов'язано з підвищенням їхнього якісного рівня, а до першої групи відносяться, насамперед, інноваційні ресурси.

Тип відтворення називається переважно інтенсивним, якщо кількість ресурсів незмінна, або навіть скорочується, коли відбувається заміна менш продуктивних факторів на більш продуктивні. Тип відтворення називають переважно екстенсивним при якому ріст ВВП відбувається головним чином завдяки збільшенню кількості застосовуваних ресурсів без суттєвої зміни їхнього якісного рівня. Саме в зміні типу відтворення, у переході від екстенсивного до інтенсивного відтворення, насамперед, за рахунок активізації інноваційних факторів і підвищення рівня управління полягає мета економічних реформ перехідних економік. На жаль, ця мета не була реалізована в Україні, оскільки накопичений раніше науковий потенціал був частково втрачений, а інноваційні ресурси не були включені як пусковий механізм економічного росту.

Джерелами приросту обсягу виробництва можуть виступати: приріст капіталу, підвищення ефективності праці та ефективність нововведень. Основними стримуючими факторами підвищення рівня економічного розвитку є: соціально-політичні чинники, ресурсні обмеження, зниження сукупного попиту, неефективна господарська діяльність, природні фактори (у деяких галузях національного господарського комплексу).

Інноваційна активність підприємств залежить від ефективності проведення аналізу умов технологічного розвитку та прогнозування їх діяльності на перспективу. На думку Р. Фостера: «Технологічний розрив має місце за умови зміни технологій або при переході на інший рівень виробництва». Застосування 8-подібної логістичної кривої відбувається при умові технологічних змін, в період коли змінюється тип або вид продукції, що виготовляється, і коли організаційна ідея ще не дала результатів від таких змін. На думку економіста, інновація являє собою визначальну умову конкурентної боротьби, вносить зміни до ринкової кон'юнктури, формує новий вид попиту та зміни в структурі споживання. Він вважав, що інновація: «це битва на ринку між новаторами, або тими, хто атакує, тими, хто бажає робити гроші, змінюючи порядок речей, і тими, хто обороняється, захищаючи свої існуючі доходи» [217, с.114].

Від економічного зростання (характеру використання продуктивних сил суспільства) і суспільного способу виробництва залежить економічний розвиток. Якщо припустити, що капітал абсолютно мобільний і може бути інвестований найбільш прибутковим чином, то у країнах з розвинутими і високоінтегрованими економіками це відповідає дійсності. Щоб фінансувати нагромадження капіталу, поки гранична продуктивність капіталу не знизиться до світового рівня, країни з низьким рівнем заощаджень повинні імпортувати капітали із-за кордону, натомість країни з високим рівнем заощадження, навпаки, повинні експортувати їх у країни з малим запасом капіталу і з високою граничною продуктивністю капіталу. Згладити розбіжності між заощадженнями країни і рівнем інвестицій, необхідним для

доведення вітчизняного запасу капіталу до рівня, при якому граничний продукт досягне рівня інших країн можливо використовуючи дефіцити чи надлишки по рахунку поточних операцій, оскільки цей процес не залежить від наявних та майбутніх ресурсів, якими визначається національне споживання.

Країни з більш високим рівнем заощаджень звичайно більше інвестують, це підтверджується тим фактом, що рівень національних заощаджень і інвестицій є досить наближеним. На початку ХХ ст. серед промислово розвинутих країн заощадження і інвестиції були більш корельованими, а кореляція в країнах, що розвиваються, менша, ніж у розвинутих, тому є кілька пояснень високій кореляції між внутрішніми заощадженнями й інвестиціями в різних країнах. По-перше, кожній країні потрібно самостійно фінансувати процес нагромадження капіталу, оскільки міжнародна мобільність капіталу насправді мала, крім того, переміщення ресурсів між різними державами може бути пов'язане з додатковими витратами. По-друге, якщо інвестиційний бум відбувся в одній країні, він виникає й в інших країнах, відтак інвестиційні можливості в різних країнах корелюються. По-третє, уряд кожної держави регулює сальдо рахунку поточних операцій, пристосовуючи рівні державних заощаджень і інвестицій до величини заощаджень і інвестицій приватного сектора, а це в свою чергу дозволяє підтримувати в рівновазі сукупні інвестиції та заощадження. Разом з тим існує думка, що приватний сектор, щоб уникнути нагромадження чистих зовнішніх активів, можливо, сам намагається пристосовувати власні обсяги інвестицій та заощаджень до урядових. Це може свідчити, що запозичення за кордоном у кінцевому рахунку не може бути довгостроковим джерелом ресурсів для збільшення національного запасу капіталу, хоча країна й може використовувати рахунок поточних операцій для згладжування споживання.

Геєць В. М. стверджує про існування відповідності між економічним розвитком та економічним зростанням, що можливо за умов економічного

еволюціонування. За умов стрибкоподібних змін у розвитку національного господарства зазначені категорії не завжди співпадають [50, с.22]. Науковець визначив також первинну та похідну в даних категоріях, – первинним є поняття економічного зростання, а похідним економічний розвиток, оскільки для економічного зростання необхідні джерела розвитку. Довгострокова стратегія економічного розвитку України на основі логічного ланцюга: фаза кризи – стабілізація – зростання – розвиток є результатом саме такого способу мислення.

За своєю природою поняття «розвиток» якісне, внутрішнє, воно має своїм вихідним джерелом людину, адже людина сама фокусує процес пізнання відповідно до власної системи мотивів, цілей та цінностей, впливаючи на процес розвитку. Така діяльність базується на певних принципах (додаток А).

Соціально-економічний розвиток або занепад залежить від перенесення нової якості у зовнішнє середовище через продуктивне/деструктивне пізнання і творчу руйнівну діяльність, зокрема у соціально-економічній системі.

Поняття «зростання» – зовнішнє, кількісне на відміну двом вище зазначеним складовим змін, його протилежністю є «скорочення» - зменшення, спадання. Проявом цих двох зовнішніх категорій є зміна якості, тобто, вона є похідним від цих змін, а зростання може супроводжувати як розвиток, так і занепад (скорочення-зменшення). Крім того, складні, відкриті системи, до яких відносяться соціально-економічні системи і структури, одночасно існують як зростання, спричинене занепадом, так і зростання, що є похідним від розвитку, а також скорочення, пов'язане з занепадом і скороченням.

Й. Шумпетер, який досить глибоко досліджував теорію економічного розвитку, виділив не тільки окремі його етапи та закономірності їх виникнення, а й обґрунтував характер руху на основі узагальнення розробок економічних шкіл. Зокрема, категорію розвитку учений розглядає, як зміни

що відбуваються в процесі ведення господарства, що зумовлено загальним розвитком економічної системи, і пояснює його випадковими змінами [297].

Заслуговує на увагу точка зору вченого щодо впливу зовнішніх чинників на формування економічного механізму. Так, відсутність процесу розвитку пояснюється пристосовування до умов зовнішнього середовища, а статичність кругообігу – постійним прагненням до досягнення рівноваги економічної системи. Розвиток визначається як зміна і одночасно фактор забезпечення діяльної економічної системи [297].

Збалансованість, як зазначає М. Д. Кондратьєв, являється обов'язковою умовою безкризового, стабільного та перспективного розвитку економіки [133, с. 62]. Регулярність та циклічність довгострокових коливань в процесі довгострокового розвитку науковець пояснює існуванням тісного взаємозв'язку між економічними та соціальними процесами. Автор виділив також складові такого взаємозв'язку: суспільно-політичні зміни, зміни фінансово-грошової системи, структурні зміни у формуванні капіталу, структурна перебудова виробництва на основі науково-технічного розвитку. Основні причини довгострокової періодичності в економіці він вбачав в обороті основного капіталу з довгостроковим строком служби, накопиченні вільного грошового капіталу, руху маси грошей і науково-технічному прогресі.

Організація ефективних форм співпраці у всіх секторах економіки виникає з розвитком тенденцій до глобалізації науково-технічного прогресу, а підвищення обсягів виробництва, асортименту продукції, споживчих якостей має відбуватися з урахуванням сучасних тенденцій розвитку економічної системи на основі досягнень науково-технічного прогресу.

Варто зазначити, що інновацію слід розглядати в контексті її варіативності, а саме, як об'єкт інтелектуальної власності та спосіб задоволення потреб споживачів.

Підвищуючи рівень конкурентоспроможності та сприяючи досягненню стратегічних цілей у розвитку сучасної економічної системи, інноваційні

фактори розвитку визначають та забезпечують перехід економіки на новий тип розвитку, що розвиває ринкові відносини.

Поява нової якості об'єктів економічної системи та зв'язків між ними, формування принципово нових умов функціонування є основними рисами розвитку сучасної економічної системи. Удосконалення, диференціація та інтеграція елементів системи; ускладнення її внутрішніх і зовнішніх зв'язків; збільшення інформаційної ємності системи; розширення можливостей розвитку; наявність факторів прогресивного розвитку системи; розвиток економічної системи на основі розвитку законів суспільства, економіки, природи, що веде до її збалансованості, – є об'єктивними критеріями розвитку економічної системи.

1.2. Ринкові засади реалізації інноваційного процесу

Нині, незважаючи на те, що більшість країн, які розвиваються володіють значними людськими і науково-технічними ресурсами, рівень доведення результатів досліджень до втілення інновації в таких державах залишається досить невисоким.

В ринкових умовах для досягнення певних переваг у конкурентній боротьбі підприємницькі структури змушені вдаватися до інноваційних змін, адже підвищення конкурентоспроможності підприємств забезпечує ширший ринок збуту, збільшення грошових надходжень та дає їм змогу зайняти належне місце у світовому розподілі праці.

Під час інноваційного процесу не лише створюються очікувані інноваційні продукти, а й відбувається процес переходу від теоретичного (нового) знання до споживання виробленого продукту на основі такого знання. Комплекс понять до визначення та розкриття інноваційного процесу наведено в додатку Б. Спрощено модель інноваційного процесу можна

подати як кілька послідовних етапів: наука – техніка – виробництво [115, с.14].

Перший з названих етапів характеризується тим, що він охоплює стадії фундаментальних і прикладних досліджень, а також пов'язаний з розробкою теоретичних основ певного проблемного питання, яке стоїть на порядку денному.

На вивчення теоретичних засад, процесів чи явищ спрямовані фундаментальні дослідження, а виникнення гіпотези, яка потребує підтвердження є поштовхом до їх проведення. Таким чином, можемо стверджувати, що відкриття – це результат фундаментальних досліджень.

Такі публікації як статті, книги, брошури, рецензії і т.д. вважаються вихідним результатом фундаментальних теоретичних досліджень. Отримані результати пошукових НДР проходять експериментальну перевірку і отримують можливість знайти практичне застосування представляючи собою відкриття або нові теоретичні знання. Разом з тим, такі дослідження не завжди досягають бажаного результату оскільки іноді вони є досить тривалими в часі. Проте, не можна переоцінити як в рамках створення нових технологій та продуктів, так і в рамках одержуваного ефекту для економіки в цілому, значення інновацій, створених на основі законів і теорій, відкритих в процесі фундаментальних досліджень. Вивчення питань стосовно розгляду фундаментальних досліджень, в межах інноваційного процесу, не завжди є однозначним. Так мотивацією прикладних (досліджень) є суспільна користь, а фундаментальних досліджень – процес пізнання. Процесом пізнання мотивовані дослідження тих же елементарних часток, а не тією користю, яка в результаті виникає. І це є досить суттєвим розходженням. На початковому етапі процес створення інновацій повинен бути підпорядкованим єдиній меті – створенню новинки, яка для споживача є потенційно цінною і корисною.

Можливості використання та визначення сфери практичного застосування отриманих результатів попередніх досліджень визначаються безпосередньо за результатами фундаментальних досліджень, що

використовуються в проведені прикладних наукових досліджень і розробок, в ході яких здійснюється конкретизація, самі ж прикладні дослідження різняться за напрямками та темами.

Виявлення стійких повторюваних зв'язків в матеріальному світі, що оточує людину, становить мету теоретичних досліджень у природничих науках. Отримані результати теоретичних досліджень зводяться не лише до встановлення і перевірки явищ і закономірностей (законів) матеріального світу, а також стосуються первинних даних про навколишній матеріальний світ. Проте, ці результати не здійснюють безпосереднього впливу на розвиток матеріального виробництва, оскільки лише через прикладні дослідження і розробки, що реалізуються в нових засобах і предметах праці, предметах споживання вони можуть впливати на результати теоретичних досліджень. Тому, саме результативність є метою теоретичних досліджень, що полягають у відкритті нового явища або закону, які створюють безпосередньо основу для прикладних досліджень і розробок, які надалі забезпечуючи економію живої та уречевленої праці, реалізуються безпосередньо у виробництві.

Напрямами прикладних досліджень та розробок є: економія праці в матеріальному виробництві при виготовленні традиційних предметів споживання і засобів виробництва; економія праці в інших сферах людської діяльності (невиробнича сфера та ін.); створення принципово нових предметів споживання і засобів виробництва.

Новостворені предмети споживання впливають на характеристики людського життя, наприклад, сприяють збільшенню його тривалості, роблять його більш комфортним та корисним, оскільки в процесі реалізації технічних новинок у предметах та засобах праці відбувається заміщення робочої сили силами природи, наприклад енергією сонця.

Прикладні дослідження в суспільних науках спрямовані на вдосконалення процесу взаємодії індивідів у суспільстві та виокремлення нових, більш ефективних форм співіснування. Деякі здобутки суспільних

наук, які одержані в результаті прикладних досліджень сприяють економії часу та мають практичну направленість. Разом з тим, така економія можлива у невиробничій сфері й може виражатись у новій формі навчання, організації робіт; в матеріальному виробництві може виражатись у новій формі організації праці в промисловості; в процесі розподілу та обміну може виражатись у новій формі закону, новій формі торгівлі. Таким чином, через економію часу суспільства в процесі його відтворення прямо чи опосередковано виражається частина результатів суспільних наук.

Разом з тим, результати аналогічні результатам теоретичних досліджень частина дослідників отримує завдяки громадським наукам.

Дослідно-конструкторські та проектно-конструкторські роботи, які спрямовані на розробку, проектування та випробовування дослідних зразків нової техніки, технології чи нового продукту передбачені наступним етапом реалізації інноваційного процесу.

При цьому, дослід трактується як наукове вивчення явищ за допомогою доцільно обраних або штучно створених умов, що забезпечують «чисте» протікання тих процесів, дослідження яких необхідне для встановлення закономірних зв'язків між явищами та їх суті [100, с.276].

Необхідність конкретизації та точності у визначенні кінцевих результатів здійснення НДДКР є важливою умовою ефективного управління НДДКР, а тому перелік функцій визначає зміст технічних характеристик певної продукції. З точки зору економічного результату, функції конкретизації та швидкості реалізації не вирішують в повній мірі проблеми про можливість її виконання. Така ситуація потребує доповнення і конкретизації функцій споживчими властивостями, які можуть відображати якість нової продукції та технічний рівень її виробництва.

Розробка технічної документації, створення і випробування дослідних зразків є результатом дослідно-конструкторських робіт, тому більшість винаходів і прирівняних до них корисних моделей з'являється на стадії дослідно-конструкторських робіт. Рішення про освоєння промислового

виробництва нового продукту або промислового використання нової технології виготовлення, а згодом, початок технічної і технологічної підготовки щодо виробництва, приймається в разі успішного завершення дослідно-конструкторських робіт.

Підприємство дотримуючись послідовності функціонального підходу до здійснення НДДКР отримує змогу, економічно обґрунтовувати вибір оптимальної інноваційної стратегії, визначати склад відповідальних виконавців робіт, що в комплексі дозволяє ефективно функціонувати системі проектування та виготовлення нової продукції (новітніх технологій, сучасних форм організації виробництва та систем управління) та формулювати зовнішню функцію у вигляді кінцевого результату – продукції, що випускається з використанням інновацій.

Функціональний підхід до послідовності здійснення НДДКР дозволяє відмежуватися від вже існуючих технічних особливостей та створювати нову продукцію на основі сукупності змістових характеристик запроєктованих функцій. Виходячи з цього, головним питанням функціонального підходу є з'ясування того, заради якої мети впроваджуються інновації та яка їх економічна ефективність [12].

Етап впровадження у виробництво нового продукту охоплює кілька стадій [115, с.16-17]:

- дослідження ринку: вивчають готовність ринку до сприйняття нововведення; якщо новий продукт ще не відомий ринку, оцінюють можливість формування нових споживчих потреб, які він може задовільняти; визначають форму просування новинки на ринок, можливість її модифікації для окремих його сегментів;

- конструювання: формують дизайн новинки з дотриманням естетичних, ергономічних, функціональних вимог та з урахуванням преференцій споживачів вибраного сегмента ринку (сучасність, комфортність, вишуканість, компактність, цінові характеристики тощо); розробляють маркетингові заходи для просування товару на ринок;

– ринкове планування: визначають обсяги попиту на новий товар, його асортиментний ряд, можливі ринки збуту; оцінюють витрати на виготовлення і прогнозують майбутні доходи від продажу;

– дослідне виробництво: налагоджують і відпрацьовують технологічний процес; складають кошторис витрат;

– ринкове випробування: здійснюють рекламну кампанію до появи товару на ринку; визначають прогнозну ціну; випускають пробну партію товару, оцінюють попит на неї; за необхідності вносять зміни у тактику маркетингу чи дизайн товару;

– комерційне виробництво: формують портфель замовлень на виготовлення партій товару; укладають угоди з постачальниками; розробляють логістичні схеми; вибирають канали збуту; проектують і створюють систему управління виробництвом; виготовляють і реалізують продукцію у запланованих обсягах; відпрацьовують систему управління якістю; вдосконалюють політику ціноутворення і методи стимулювання збуту.

Втім, на думку Молчанова М. М.: « ... розмежування інноваційного процесу за стадіями призводить до його дискретності, коли окремі результати протягом тривалого часу не знаходять своєї реалізації на наступних стадіях. Що в кінцевому підсумку призводить до зниження темпів науково-технічного прогресу у виробництві та зумовлює необхідність розробки та створення системи управління інноваційним циклом кожної науково-виробничої системи» [160, с.8].

Ми погоджуємось з такою точкою зору, за умови, якщо каталізатором впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво розглядати створення ефективної системи управління інноваційним циклом. Розробка ідей, процес проектування та підготовки інноваційних проектів, подальше втілення їх в матеріальній формі, проведення випробовувань у виробничих умовах, впровадження у виробництво, вихід на ринок – ось основні функціональні етапи реалізації інноваційного процесу. Реалізація

визначених функцій покладається як на науково-дослідні установи, так і на інформаційні, комунікаційні, фінансові, кредитні організації, інноваційні центри та технопарки.

Переорієнтація виробників на споживчий попит відбулася в умовах ринкової економіки, що сприяло появі нових підходів до процесів створення і впровадження нововведень так і формуванню конкурентного середовища.

Найбільш змістовне і повне визначення поняття «інноваційний процес», на наш погляд, дається О. М. Фолом'євим і Е. А. Гейгером. На їхню думку, це «складне динамічне утворення, пов'язане з сукупністю дослідницьких дій, які забезпечують зародження, перетворення і використання інновацій для створення нових споживчих благ, отримання прибутку, досягнення конкурентоспроможності через зростання ефективності виробництва» [215, с.27].

Поетапним поділом, у відповідності з основними стадіями еволюції наукового знання, комплексу досліджень і робіт, націлених на створення і поширення інновацій характеризується загальнопоширене уявлення про інноваційний процес. Прикладні дослідження та фундаментальні дослідження, дослідно-конструкторські роботи, виробництво, виведення на ринок і експлуатацію нової продукції включає в себе інноваційний цикл.

Важливе значення в процесі створення нововведення має наявність зворотніх зв'язків. Це означає, що інформація про результати роботи на наступних етапах повинна надаватися розробникам попередніх етапів. Отримана інформація повинна підтверджувати правильність прийнятих рішень або, навпаки заперечувати, що слугує сигналом про доопрацювання або повторний розгляд напрямків досліджень і робіт, або навіть ставити питання про призупинення роботи над проектом. Особливістю процесів обміну інформацією на етапах інноваційного процесу є те, що «основна інформація, яка необхідна всім фахівцям, зайнятим у створенні нововведення, – це оцінка споживачем» [33, с.22]. Інакше кажучи, творці нововведення повинні бути проінформовані протягом усього циклу робіт про

існуючі зміни потреб потенційних користувачів інновацій. Етапи інноваційного процесу повинні супроводжуватися комплексом заходів із «захисту» нововведення, метою яких є, по-перше, правова охорона промислової та інтелектуальної власності, що створюється виробником, по-друге, захист інформації від її несанкціонованого використання. На етапі комерціалізації здійснюється процес запуску розробленого нововведення у виробництво і вихід його на ринок як нового товару або використання нової технології у виробництві, тобто відбувається перехід розробки зі статусу нововведення в статус інновації. Для продукції виробничого призначення даним моментом слід вважати дату промислової експлуатації, для споживчої продукції – дату реалізації першої партії або одиниці товару. У процесі комерціалізації вирішальне значення мають результати маркетингових досліджень, націлених на вивчення споживачів, ефективних форм просування та збуту нової продукції. Даний етап є свого роду індикатором всього комплексу попередніх робіт, виявляючи недоробки і помилки. Саме в процесі впровадження стає зрозумілим питання щодо реальної вигоди нововведення, обумовлене визначенням комерційної цінності для споживачів і економічним ефектом для виробників. Те, що інновації мають ринкову спрямованість, підкреслюється багатьма вченими і дослідниками. При цьому, автори розглядають ринкове значення інновації під різним кутом. Так, наприклад, А. В. Грачов і В. М. Кресс дають таке визначення інновації: «... продукт творчої праці, що має завершений вигляд товару, готового до застосування і поширення на ринку» [140]. В Оксфордському тлумачному словнику той же термін визначається як «... будь-який новий підхід до конструювання, виробництва або збуту товару, в результаті чого інноватор і його компанія отримують переваги перед конкурентами» [21]. Краснов А. Г. трактує «інновацію» як економічну категорію, що визначається попитом та сприяє зміні цінностей і корисності, створення необмежених ресурсів, одержуваних споживачами товарів і послуг [139]. У даному визначенні автор виділяє попит, як основну спонукальну

причину появи інновації: «пошук нового як прагнення до задоволення існуючої потреби» [215, с.17].

Виділяють чотири основні етапи притаманні інноваційному процесу, кожному з яких відповідає певна спрямованість діяльності: науковий, технічний, виробничо-технологічний та експлуатаційний етап. Перші два етапи включаються до інноваційного процесу та визначають ступінь новизни інновації; виробничо-технологічний та експлуатаційний етап мають місце в процесі створення будь-якої інновації, оскільки являють собою уречевлення нововведення і використання його споживачем.

Інноваційна діяльність окремого суб'єкта є частиною загального інноваційного процесу, що відображає життєвий цикл інновації. Структура життєвого циклу інновації складається з п'яти укрупнених стадій [19, с.29-31]:

1) дослідницька – створення ідей (відкриттів, винаходів, патентів, пропозицій), їх акумуляція, конкурсний відбір і формування пропозиції для комерційного використання і просування;

2) технічна – фільтрація запропонованих ідей, перетворення ідей у діючі прототипи і додавання до прототипів технології виробництва, пропозицій нових проектів підприємцям;

3) виробнича – відбір інноваційних проектів, випуск нової наукоємної продукції в дрібносерійному і масовому стандартному виробництві;

4) дифузія інновацій в інноваційній сфері споживачів (державного, внутрішньо корпоративного, ринкового поширення нововведень);

5) рутинізація (втрата новизни) нововведення.

Окремі стадії життєвого циклу інновації можуть здійснюватися як однією організацією, так і декількома. Ступінь охоплення стадій життєвого циклу інновації можна розглядати як класифікаційну ознаку, за якою організації інноваційної сфери поділяються на певні типи, що зумовлено тим, що вони мають різний набір функцій по життєвому циклу інновацій. Найбільш типовий варіант, коли дослідна та технічна стадії охоплені

спеціалізованими науково-дослідними організаціями, виробничі організації виконують функції виробництва і розповсюдження інновації. При чому, «чим вище складність продукції, що випускається, тим більшою мірою функція НДДКР належить зовнішнім організаціям».

Формування інновації відбувається на основі використання складним економічним та організаційним процесом механізму, який спирається на використання таких видів потенціалів: інтелектуального та наукового. Це пов'язано з можливістю впровадження інновацій на всіх стадіях виробничої та комерційної діяльності, особливостями новітніх технологій та менеджменту [142, с.140].

Пошук та раціональне використання фінансових ресурсів та формування ефективної системи інвестиційного забезпечення потребує залучення державних, приватних або спільних інвестицій для гарантування безпеки здійснення інноваційної діяльності та створення резервних запасів, з метою підвищення рівня господарської діяльності. Реалізація інноваційної моделі економіки відбувається за рахунок структурних змін в середовищі функціонування, передусім шляхом перебудови сприйняття інновацій як соціально-економічного явища і розвитку на цій основі нової форми господарського механізму. Також необхідно вирішити проблему адекватного національним умовам регулювання інноваційного процесу, яке матиме як спільні, так і специфічні риси порівняно з інституційною складовою інноваційних програм інших країн [35].

Основними факторами, що впливають на інноваційний розвиток на рівні окремих суб'єктів господарювання є:

- кількість завершених НДДКР та придбаних ліцензій для впровадження у виробничу діяльність;
- відповідний рівень розвитку дослідницької бази;
- забезпеченість кадрами відповідної кваліфікації в необхідній кількості для проведення НДДКР;
- належне фінансування для здійснення заходів щодо оновлення

виробництва та розвитку сфери НДДКР.

Відповідно, належним чином має здійснюватись оцінка ефективності інноваційної діяльності, а саме, у зазначеній послідовності:

1) на рівні підприємства: аналіз економічної ефективності нововведення, визначення рівня конкурентоспроможності фінансового забезпечення за рахунок власних коштів, циклічності виробництва та ін.;

2) на рівні інноваційного проекту: аналіз ефективності прийняття рішень та визначення базових показників ефективності для визначеного інноваційного проекту;

3) на рівні планування: визначення основних факторів впливу для досягнення бажаного результату та оцінка відповідності фактичного стану інноваційної діяльності прогнозним показникам.

Визначення майбутнього стану об'єкта інноваційної діяльності є важливим елементом процесу розробки концептуальних положень щодо інноваційного розвитку. Прогнозування стану внутрішнього та зовнішнього середовища ґрунтується на зіставленні власних ресурсів з цілями та економічними інтересами підприємства. Активне формування концепції стратегічного управління інноваційним розвитком забезпечує сприймання розвитку від дійсного до майбутнього, та визначає переваги стратегії розвитку для конкретного об'єкта.

Щодо ефективної послідовності дій розвитку, то за дослідженнями І. Ансофа зміни та розвиток мають різновекторне спрямування, вони є засобом досягнення поставлених цілей та розроблених стратегій; а також впровадження змін з урахуванням зменшення рівня опору та часу досягнення стратегічних цілей орієнтують на визначення послідовності дій.

Тому, управління інноваційною діяльністю має базуватись на основі системи теоретико-методологічних та науково-практичних розробок. Перевірені на практиці принципи управління інноваційною діяльністю доцільно розподілити на такі види: особливі та загально-функціональні.

Що стосується особливих принципів управління інноваційною діяльністю, то до них можна віднести [162]:

- принцип циклічності інноваційного процесу;
- принцип поетапності реалізації інновацій, що пояснюється значним інноваційним лагом;
- принцип поєднання загальноекономічних та технічних особливостей реалізації інновацій;
- принцип невизначеності інноваційних робіт та їх ризикованості проявляється в прогнозуванні та плануванні, фінансуванні та методах оцінки ефективності інновацій;
- принцип врахування творчого характеру інноваційних робіт полягає в тому, що творчий характер створення і впровадження інновацій впливає на систему управління інноваційною діяльністю.

Керівництво підприємства для обґрунтування та прийняття ефективних управлінських рішень має враховувати закони розвитку оточуючого середовища на основі сформованої системи принципів і методів управління, що дасть можливість розробити механізм інноваційної діяльності підприємства.

Задоволення потреби щодо налагодження зворотного зв'язку між зовнішнім середовищем і підприємством сприяє інноваційному розвитку через дієвий механізм інноваційної діяльності. На основі дії об'єктивних економічних законів, через систему інформаційного забезпечення створюється можливість ефективної реалізації механізму управління інноваційною діяльністю. Щодо сфери виробництва, то процес управління відбувається на основі визначених та взаємопов'язаних дій щодо формування і використання виробничих ресурсів, їх трансформації в інноваційну продукцію та забезпеченні реалізації продукції.

На думку С. Д. Ільєнкової, по відношенню до інновації, – комерційна реалізація виступає як потенційна властивість, для досягнення якої необхідні певні зусилля [112]. Дане трактування обґрунтовано в працях науковців, які

вважають інновацію процесом впровадження нововведень. У працях Б. Твісса, під інновацією розуміється процес перетворення винаходу або ідеї та набуття ними економічного змісту [206]. За словами Л. Водачек та О. Водачкової, у західній економічній літературі інновацією вважається практична реалізація та використання нововведення [39]. Ми погоджуємося з думкою авторів, що основою інноваційної діяльності є практична реалізація новинки. Подібної точки зору дотримується вчений-економіст Б. Санто, який вважає, що інновацію слід розглядати як процес суспільного техніко-економічного характеру, реалізація якого відбувається шляхом практичної реалізації ідей та винаходів, що сприяє виникненню виробів і технологій нової якості» [191].

Отже, зазначені науковці визначаючи «інновацію» як процес створення і поширення нововведення наголошують на тому, що нововведення розвивається, в часі й має чітко виражені етапи, разом з тим не є інновацією проміжний результат кожного етапу. Даний підхід дозволяє ототожнити поняття «інноваційний процес» й «інновація», оскільки згадані поняття є досить близькими за внутрішньо категоріальною сутністю, втім далеко не однозначні за структурним наповненням.

В літературі початку 90-х років, наприклад, в [20], багатоетапний процес трансформації ідей в матеріальні фактори суспільного виробництва називався науково-виробничими циклами, або ж «дослідження – виробничий процес». Зазвичай цикли поділяють на п'ять фаз: фаза наукової розробки; фаза дослідження; фаза розробки виробничого зразка; фаза виробництва; фаза споживання. Науково-виробнича діяльність за часів адміністративного управління економікою, як правило, проводилася за пріоритетними напрямками, що визначались державою, відтак, будь-яке матеріально фінансове забезпечення цієї діяльності теж проходило цілеспрямовано за рахунок коштів державного бюджету. Науково-виробничі цикли сприяли планомірному уречевленню результатів науково-технічної діяльності, – створенню нових технологій, нових зразків техніки, нових видів товарів.

Держава забезпечувала монопольне становище промислових підприємств в тій або іншій галузі промисловості, забезпечуючи виробників замовленнями та налагодженою системою збуту виробленої продукції споживачам. Практично паралельно і незалежно один від одного відбувався розвиток науки і виробництва, відсутніми були безпосередні зв'язки між розробниками нововведень та їх споживачами, а регулювання даних зв'язків проходило штучно шляхом директивних методів, що були регламентовані проходженням усіх етапів – від узгодження всіх необхідних обсягів фінансування до визначення найбільш пріоритетних напрямків розробок.

Визначення сутності інноваційності діяльності та об'єктного й суб'єктного складу дає можливість всебічного розгляду даної категорії та визначення ключових положень щодо даного процесу на основі законодавчого закріплення (Додаток В).

Як одна із форм інвестиційної діяльності, інноваційна діяльність сприяє впровадженню досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу наступним чином: сприяє випуску і розповсюдженню абсолютно нових видів технологій і техніки забезпечуючи нові зрушення на міжгалузевому рівні; забезпечує здійснення довгострокових науково-технічних програм враховуючи великі строки окупності витрат; забезпечує фінансування необхідних фундаментальних досліджень, що сприятимуть здійсненню якісних змін продуктивних сил; сприяє розробці та впровадженню ресурсозберігаючих технологій, з метою поліпшення соціального і екологічного середовища [102].

Забезпечення реалізації стратегії інноваційного розвитку, в основі якої лежать потреби ринку, якраз і повинен забезпечувати інноваційний процес, а стратегічно важливі дослідження і розробки потрібні з метою визначення довгострокового курсу розвитку галузі. В результаті це дає змогу проаналізувати стан ринку, передбачати стратегічний розвиток ринкової ситуації, визначити перспективи подальшого розвитку з урахуванням потреб споживачів та конкурентні переваги, які дозволять охопити більший сегмент

ринку. Адже значною мірою саме закони ринку впливають на регуляторні аспекти функціонування не лише соціальних систем, але й економічних.

Потреба в організації ефективних форм співпраці в усіх секторах економіки виникає з розвитком тенденцій щодо глобалізації науково-технічного прогресу. Збільшення різноманітності створюваної продукції та їхніх споживчих якостей, а також збільшення обсягів виробництва на основі досягнень наукового прогресу повинно відбуватись з врахування сучасних тенденцій розвитку економіки, особлива увага при цьому повинна приділятися формуванню інноваційного потенціалу кожного виробника. Для підприємства розвиток свого науково-технічного потенціалу та використання результатів наукової праці у виробництві є єдиним шляхом отримання конкурентних переваг, адже підприємства за допомогою інновацій домагаються переваги над конкурентами. Наділені абсолютною новизною саме інновації, за такого сценарію, мають стратегічне значення, тобто в момент появи на ринку запропоновані нововведення не матимуть на ринку аналогів, а швидка імітація його конкурентами має незначну ймовірність. Здатність підприємства володіти та реалізувати інновацію, що забезпечує перевагу над конкурентами в довгостроковій перспективі визначається ступенем володіння компетентності технології. При цьому, М. Портер, підкреслює, що «постійне вдосконалення, рух в напрямку більш складних форм – єдина можливість утримання досягнутих конкурентних переваг» [177, с.176].

Оскільки особливість проведених досліджень і наукових робіт визначає специфіку використовуваних ресурсів та враховуючи викладене вище, вважаємо за необхідне зазначити, що розгляд терміну «інноваційний потенціал» і уточнення близьких йому понять можливе тільки за наявності взаємозв'язку з відповідними видами діяльності.

Поняття «науково-технічний потенціал» є найбільш близьким до поняття «інноваційний потенціал». Науково-технічний потенціал визначається передусім характеристиками розвитку не лише науки, але й

техніки, наявними ресурсами та потенціалом суспільного розвитку. Пропорціональність включення «наукової» і «технічної» складових є важливим моментом у визначенні науково-технічного потенціалу. Наступним чином дане питання розглядається в [88, с. 27-28]: «Включаючи в себе всі галузі наукового знання науковий потенціал, як правило, в частині окремих гуманітарних наук не входить повністю до складу науково-технічного потенціалу. Також не входить повністю до складу науково-технічного потенціалу, в частині, що включає в себе вже застосовувані техніко-технологічні засоби технічний потенціал, характеризуючи рівень стану суспільного виробництва і об'єднуючи в своєму складі всі його елементи».

Здатність забезпечити поступальний розвиток науки і техніки заданими темпами визначає якість науково-технічного потенціалу [208, с.23]. Науково-технічний потенціал суттєво впливає на інноваційний потенціал в питанні створення інновацій з високим рівнем науково-технічної новизни, отже зумовлює рівень науково-технічних розробок і новацій. Але разом з тим, ні по величині, ні за масштабами науково-технічний потенціал не є адекватним інноваційному потенціалу. Розбіжність у цілеспрямованості, результатах наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, є принципово важливим доказом такого твердження.

Великі інновації, як показує практика, хоч часто і базуються на наукових відкриттях, але майже ніколи не є їх метою, оскільки наукове відкриття представляє собою встановлення раніше невідомих властивостей і явищ матеріального світу закономірностей їх взаємодії, що докорінно впливають на зміни щодо рівня їх пізнання [301, с.82].

В першу чергу, наукові дослідження, спрямовані на «одержання абсолютно нових знань про основні особливості та закономірності будови, розвитку і функціонування людини, навколишнього природного середовища, суспільства», і лише згодом, отриманні знання використовуються «для вирішення конкретних завдань та досягнення практичних цілей щодо

майбутнього розвитку економіки, суспільства, а також їх технологічної бази» [207]. Викладені в наукових публікаціях нові знання є результатом наукової праці, а ще, поняття, судження, умовиводи. Ризик отримання бажаних результатів, оригінальність і неповторність досліджень, а ще імовірнісний характер є визначальними особливостями такої діяльності.

Систематичністю, взаємопов'язаністю зі створенням, розвитком, поширенням і застосуванням науково-технічних знань у всіх галузях науки і техніки характеризується науково-технічна діяльність [163]. Матеріалізація нових знань в нову технологію або у нову техніку є кінцевим результатом науково-технічної діяльності на відміну від наукової. Сукупність засобів виробництва (речових факторів виробництва), що застосовуються у виробничій і не виробничій діяльності для покращення і прискорення трудових процесів називається технікою [200, с.6]. Сукупність навичок, правил, процесів, що застосовуються при виготовленні якого-небудь виду продукції в будь-якій сфері виробничої діяльності називається технологією [163, с.293].

Технічне рішення, завдання, що є продуктом інтелектуальної діяльності, технічним втіленням ідеї, спрямованим на задоволення певної потреби суспільства, або іншими словами винахідницька діяльність та бажаний отриманий результат – винахід, тобто щось абсолютно нове, що володіє істотними відмінностями, також відіграють важливу роль у появі технічних нововведень [163].

Пітер Дойль до винахідницької діяльності відносився з елементами творчості і сформулював відмінність між інноваціями та винаходами так: «винахід – це новий продукт, інновація ж – це нова вигода» [82, с.262]. Так у трактуванні вченого, терміну «інновацій» приділено значну увагу у формуванні інноваційного продукту, етапам застосування і просування на ринку. Категорію «інновації» він визначав як створення і надання вигоди у вигляді послуг чи товарів, що надаються покупцям, і які сприймаються споживачами як нові або удосконалені. Тому, науковцем все більше уваги

приділяється досягненням сучасного маркетингу у сучасній теорії інновацій [82, с.261].

Результати винахідництва, наукової і науково-технічної діяльності не є суто інноваціями в чистому вигляді, скоріш за все, це «потенційні» інновації або «можливі». Головним чином завданням новатора, в особі винахідника, вченого, наукового колективу або ж науково-дослідницької організації, полягає у просуванні ідеї та впровадженні її у виробництво, разом з тим він не завжди зацікавлений в отриманні прибутку [200, с.7]. Просування нового продукту на ринку або ж впровадження нової технології у виробництво з метою комерціалізації нововведення та отримання ефекту виступає необхідним елементом інноваційної діяльності, і являється потенційно можливим елементом в науково-технічній і винахідницькій діяльності. Єдиним важливим способом, що здатен забезпечити підтримку високих темпів розвитку підприємства та забезпечити високий рівень його дохідності, а також зумовлює цілеспрямованість здійснюваних ним робіт є інноваційна діяльність будь-якого суб'єкта господарювання [82, с.261].

В першу чергу, кваліфікація та інтелектуальний рівень персоналу, стан експериментальної і виробничої бази певної організації, технічна оснащеність робочих місць, та інші ресурси є факторами, які дозволяють визначити здатність організації проводити ті чи інші дослідження і роботи, їхній масштаб і глибину. Відтак, інноваційний потенціал організації необхідно розглядати як сукупність усіх ресурсів, включаючи інтелектуальні, фінансові, науково-технічні матеріальні та інші, які є необхідними для здійснення інноваційної діяльності [112].

Нині більшість авторів схильні вважати, що аналіз тлумачень поняття «інноваційний потенціал» виявив, що так чи інакше, перш за все, інноваційний потенціал являється характеристикою ресурсної бази [111, с.65]. На наш погляд можна вважати найбільш загальним визначення Жіца Г. І.: «наявні ресурси, що використовуються, або точніше сказати, можуть бути

використані для здійснення інноваційної діяльності підприємством, організацією є його інноваційним потенціалом» [88, с.25].

Подвійне змістове значення має слово «потенціал». По-перше, – це величина, що характеризує ресурси, запас, тобто, фізична характеристика, по-друге – ступінь прихованих можливостей, потужності у певному відношенні (для якої-небудь мети) [92]. Саме, як можливість використовувати наявні ресурси у відповідності з метою розвитку дає нам друге значення слова «потенціал», оскільки дозволяє сприймати даний термін в якості інноваційного потенціалу підприємства, а не просто як лише наявність ресурсів. Дещо ширше дало підстави розглядати інноваційний потенціал саме це положення: «міра готовності до реалізації інноваційного проекту або програми інноваційних перетворень і впровадження інновації, тобто міра її готовності виконувати завдання, що забезпечують досягнення поставленої інноваційної мети і є інноваційним потенціалом організації» [70, с.111].

Деякі автори при визначенні інноваційного потенціалу підприємства роблять акцент на тому, що ресурси підприємства чи організації повинні належним чином забезпечувати, в основному, ті стадії інноваційного процесу, де відбувається матеріалізація нововведення, тобто виробництво та впровадження. Враховуючи зазначене вище, можемо розглядати наступні види інноваційної діяльності, які є найбільш характерними для промислових підприємств [112]: придбання виробничого інструменту та обладнання, удосконалення їх характеристик або внесення відповідних змін, а також внесення певних змін в процедури, методи і стандарти виробництва і контролю якості виготовлення нового продукту чи застосування нового технологічного процесу, тобто інструментальна підготовка й організація виробництва; перепідготовка персоналу для застосування нового обладнання та нових технологій, а також випробувальне виробництво серед виробничих розробок, якщо передбачається доробка експериментального зразка та запуск виробництва, що містить модифікації продукту і

технологічного процесу; проведення маркетингових досліджень щодо нових видів діяльності, випуску нових видів продукції, виходу нового продукту на ринок, тобто адаптивна здатність продукту до різних ринків, рекламна кампанія, попереднє дослідження ринку; придбання ліцензій, патентів, моделей і послуг технологічного змісту, торгових марок, конструкцій, розкриття ноу-хау; придбання устаткування та обладнання, які за своїм технологічним змістом пов'язані з впровадженням процесних або продуктових інновацій; підготовка креслень та планів, передбачених для визначення технічних специфікацій, виробничих процедур та експлуатаційних характеристик, тобто виробниче проектування.

В залежності від величини і якісного стану інноваційного потенціалу визначається охоплення тих чи інших стадій інноваційного циклу, а також визначаються можливості і глибина інноваційних перетворень.

До складу інноваційного потенціалу мають бути включені всі структурні підрозділи, які забезпечують його здійснення, якщо термін «інновація» розглядати як процес створення і поширення нововведень.

Склад інноваційного потенціалу можливо обмежити лише тими структурними підрозділами, які забезпечують одержання потрібного результату, якщо «інновацію» розглядати як результат творчої діяльності.

Відмінності складових інноваційного потенціалу можуть бути визначені суб'єктно-ціннісною належністю. В цьому і полягає складність проблеми інноваційного потенціалу, саме в частині структурних взаємозв'язків.

Здійснення якомога повної реалізації досягнень науково-технічного прогресу, розширення масштабів робіт, пов'язаних з розробкою і впровадженням у суспільне виробництво нововведення вимагають об'єктивні умови розвитку соціально-економічних структур. Тому особливої актуальності набуває нарощування інноваційного потенціалу, оскільки лише він здатен забезпечити виживання в умовах конкурентної боротьби, а особливо в умовах майбутнього дефіциту матеріально-технічних ресурсів, а

надто природних. Разом з тим, даний процес є певною мірою суперечливим, оскільки одночасно при створенні умов для якісного та кількісного зростання продуктивних сил суспільства, вимагає їх все більшу частину для своєї реалізації. Починаючи з К. Маркса таку особливість інноваційного процесу часто зазначали у своїх працях багато економістів, які вважали, що частка живої праці зменшується, а частка машинної праці збільшується при підвищенні продуктивності праці [147, с.271]. Так заміну живої праці на машинну, яка не була пов'язана з економією ресурсів будь-якого виду необхідно проводити на основі розрахунків, які повинні підтвердити або спростувати доцільність такої зміни, при цьому, з іншого боку, безумовно, для будь-якого підприємства можливість заміни живої праці на машинну є вигідною, оскільки зменшуючи розміри доданої вартості, така умова впливає на розміри оподаткування.

Як уже сказано вище, сукупність якісно нових змін, що безперервно виникають у часі та просторі і сприяють в подальшому якісному розвитку національного господарства та забезпечують підвищення рівня життя суспільства і є інноваційним процесом. Інноваційний процес складається з наступних послідовних стадій: поява ідеї («дологічне» дослідження) (ДЛД); здійснення фундаментальних досліджень (ФД); проведення прикладних досліджень (ПД); здійснення технічних розробок (ТР); проведення дослідного виробництва (ДВ); отримання дослідно-конструкторської розробки (ДКР); проведення маркетингу (М); запуск масового виробництва (МВ); стадія споживання (СП).

Взаємозв'язок між зазначеними стадіями інноваційного процесу можна виразити такою моделлю: ДЛД – ФД – ПД – ТР – ДВ – ДКР – М – МВ – СП

Враховуючи науковий, виробничий і експлуатаційний характер поняття інноваційного процесу, можемо виділити такі його етапи:

- науковий (ДЛД+ФД+ПД);
- технічний (ТР+ДВ+ДКР);
- технологічний (МВ);

– експлуатаційний (М+СП).

Структура інноваційного процесу, відповідно до даної схеми, складається із двох циклів: науково-інноваційного і виробничо-комерційного.

До складу інноваційних циклів, в свою чергу, входять наступні фази.

Дві фази включає науково-інноваційний цикл (1-у і 2-у), 3-ю і 4-у фази поєднує в собі виробничо-комерційний цикл.

Таким чином, процес розвитку інноваційного процесу охоплює чотири наступних фази:

Перша фаза – це фаза фундаментальних та прикладних досліджень, конструкторських та технологічних розробок і впровадження новацій у виробництво (науково-дослідні, дослідно-конструкторські роботи і освоєння виробництва).

Друга фаза – це фаза досягнення запланованого рівня рентабельності через продовження освоєння та зростання виробництва. На цьому етапі відбувається збільшення масштабів виробництва та зниження видатків і досягнення найбільшого ефекту від результатів впровадження новацій; споживачам відкривається новизна й оцінюється її споживча вартість, при цьому для споживача саме на цій фазі настає максимум новизни, оскільки поліпшення якості і забезпечення конкурентоздатності продукції та досягнення максимуму виробництва характерні саме для цього періоду.

Третя фаза – фаза сталості, яка характеризується стабілізацією виробничих темпів та процесів. Вдосконалення продукту, його подальша модифікація, покращення його якісних характеристик відбувається саме на даній фазі. Оскільки відбувається збільшення випуску нововведення, то основним напрямком роботи стає боротьба з конкурентами, тому необхідно вдосконалювати цей продукт або за рахунок певних організаційних чи інших заходів підтримувати монопольне становище свого продукту на ринку аби не втратити своєї ролі на ринку.

Четверта фаза – фаза морального старіння продукту, тобто його занепаду. Даний етап характеризується спадом попиту, нововведення витісняється іншими новаціями й втрачає свою конкурентоспроможність. В зв'язку із цим, до настання даної фази необхідно «продукувати» і вивести на рівень прибутковості абсолютно нову новацію. Оптимальним часом для здійснення такого кроку необхідно вважати час, коли попереднє нововведення ще перебуває на стадії зрілості, а освоєння нового продукту (технології) уже повинно наблизитися до зазначеної стадії.

Час, коли підприємство стає монополістом певного виду продукції і може застосувати монополічно високі ціни на ринку є часом максимального зростання прибутку і досягається, як правило, на стадії початку виробництва, оскільки ціна перебиває витрати щодо розробки та освоєння виробництва нової продукції. За періодом безприбуткової реалізації (низький обсяг продажів) швидко зростає крива прибутку, випереджаючи обсяги продажу нового товару, послуги. Проте, коли з часом відбувається перенасичення даним видом продукції ринку, сума прибутку підприємством підтримуються шляхом збільшення обсягів виробництва, а норма прибутковості при цьому знижується.

Під впливом чинників як зовнішніх (ринкових), так і внутрішніх (підприємницьких) відбувається процес формування інноваційного потенціалу.

До чинників, які впливають на формування інноваційного потенціалу належать: ринок; конкуренція; споживачі; сегменти ринку; цінова кон'юнктура; динаміка попиту і пропозиції.

Внутрішніми чинниками є: кадрове забезпечення; матеріально-технічне забезпечення; система організації та управління інноваційним розвитком на підприємстві та ін.

Сукупність комерційних компаній, організацій та фізичних осіб, які зацікавлені в придбанні або потенційно готові придбати наукомістку і науково-технічну продукцію являють собою ринок інновацій.

До характерних особливостей ринку інновацій відносять наступні:

1. Часто ринок інновацій є новим видом ринку для певної компанії, фірми, організації, на якому раніше ця фірма не мала досвіду роботи, а тому, через новизну розробленого товару новий гравець на даному ринку починає співпрацювати з незнайомим йому раніше сегментом ринку (покупцями).

2. Інноваційний ринок є малоеластичним, відтак цінова політика має досить обмежений вплив на обсяги збуту нової продукції.

3. В порівнянні з іншими ринками ринок інновацій є досить вузьким, особливо якщо це сфера наукомісткої та науково-технічної продукції виробничого призначення (число покупців на ринку такої продукції невелике).

4. В силу монополії виробника на інтелектуальну власність розробленої продукції, часто на початку її реалізації відсутній прямий конкурент.

Що ж стосується маркетингової діяльності на ринку інновацій, то ми вважаємо, що слід використовувати два поняття для її характеристики: маркетинг в науково-технічній сфері та в сфері інновацій.

Перше поняття більш широке, і визначається як комплекс маркетингових досліджень і заходів як у безприбуткових областях науково-технічної діяльності так і в сфері комерційної інновації, який націлений на отримання максимального ефекту віддачі від науково-технічного потенціалу підприємства, організації, фірми. Досить часто результати науково-теоретичних робіт, що здійснюються організацією не завжди мають пряму комерційну віддачу, проте результати таких досліджень мають суттєвий непрямий ефект для зайняття відповідного економічного положення на ринку. Саме з цим пов'язано виокремлення даного питання в економічній науці.

Прояв такого непрямого впливу можливий в наступному:

– комерційні інновації, як правило, є результатами теоретичних досліджень;

- підняття рівня рейтингу певної фірми серед споживачів можливе за рахунок значних досягнень в теоретичній області з врахуванням ефективної пропагандистської кампанії;

- шляхом розміщення результатів теоретичних досліджень у науково-популярних статтях в комерціалізованих брошурах і виданнях можна отримати прибуток;

- за відповідний розмір винагороди підприємство може відрядити свого працівника до лабораторії іншого підприємства, тобто робочу силу вчених-теоретиків можливо розглядати як своєрідний товар у відносинах з іншими установами;

- вигідним є отримання підприємством будь-якого державного замовлення або контракту на проведення наукових досліджень.

Таким чином, в безприбуткових областях науково-технічної діяльності вище зазначені моменти також вимагають значних маркетингових зусиль.

Більш вузьким поняттям є на нашу думку інноваційний маркетинг, що визначається як комплекс маркетингових досліджень та заходів, які спрямовані на успішну реалізацію комерційного проекту, що розробляються виробниками послуг, технологій, товарів. Особливостями інноваційного маркетингу є: необхідність ведення обліку міжгалузевого результату науково-технічного винаходу або розробки. Реалізація такого принципу можлива шляхом вивчення потреб щодо застосування певних видів нововведень у кількох, іноді навіть несуміжних галузях. Реалізація науково-технічної, наукомісткої продукції потребує орієнтації на вибагливого та досвідченого, іноді колективного споживача, наприклад закупівельна комісія від певної фірми, тому часто продаж такого виду продукції відбувається шляхом тривалих і важких переговорів.

Наукомістку, науково-технічну продукцію можливо класифікувати наступним чином:

- нові технології;
- нові предмети споживання;

- нові матеріали;
- нова техніка та обладнання;
- нові форми організації праці;
- нові проекти об'єктів соціальної інфраструктури;
- нові стандарти.

Послуги науково-технічного спрямування можна класифікувати за:

- галузями науково-технічної діяльності (у сфері хімічного захисту, біотехнологій тощо);
- ознакою «джерела послуги» (науково-технічне обладнання, науково-технічний працівник, науково-технічний колектив та (або) їх поєднання, якщо це допустимо);
- етапами інноваційного циклу (послуги в сфері ДКР, послуги в сфері прикладних НДР, послуги щодо обробки промислової технології виробництва та ін.);
- типами характеристики обслуговування нововведень (послуги в сфері розробки нових форм організації праці, послуги в сфері розробки нових предметів споживання, матеріалів, стандартів тощо).

До характерних особливостей наукомісткої та науково-технічної продукції належать:

1. Унікальність нової продукції та її властивості потрібно пояснювати споживачам;
2. Нова продукція, як правило, технічно складна, а тому вимагає значних витрат на оплату кваліфікованих наукових кадрів при своєму створенні;
3. Продукція, як правило, є вартісною, й перевищує аналоги конкурентів за своєю номінальною вартістю, хоча і є менш вартісною на одиницю корисного ефекту.

Як правило, купівля наукомістких товарів особистого користування здійснюється через процедуру багаторазових порівнянь, а тому відноситься до товарів попереднього вибору.

Обов'язковим елементом продажу наукомістких товарів і науково-технічної продукції є реклама, оскільки не пояснивши докладно покупцю сенс інновації, буде не просто купувати даний товар, через не ознайомлення із новинкою. Як правило, обов'язкове надання післяпродажного сервісу фірмою виробником пояснюється технічною складністю наукомісткої продукції, а тому передбачає необхідність підтримки споживача й після продажу йому нового виду продукції. Наступна особливість збуту наукоємної, науково-технічної продукції полягає в залежності від якості та обсягу інноваційного потенціалу покупця. Адже саме через загальну технологічну нерозвинутість, часто відсталість багатьох ринків збуту значна кількість інновацій не знаходять свого збуту.

1.3. Особливості інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки

Нині вчені все частіше виділяють в категорії «інновація» окрему складову – «агроінновації», що зумовлено особливостями сільськогосподарської діяльності. Сільськогосподарське виробництво базується на процесах відтворення та здійснюється з використанням живих організмів, має сезонний характер та значний лаг трансформації інновацій. Таким чином, давати визначення поняттю «агроінновація» необхідно з врахуванням особливостей сільськогосподарського виробництва. Поки що в наукових працях недостатньо висвітлено, як категорію «агроінновація» так і функціональний зміст нововведень (інновацій) в сільськогосподарському виробництві.

Ми погоджуємось з думкою О. І. Дація, який дав наступне визначення терміну «інновації в сільському господарстві»: «це безперервний процес змін в системі організації, матеріально-технічного забезпечення, виробничих процесів, економічних наслідків, екологічних змін, що породжують зміни у

соціальної сфері та мають на меті отримання економічного ефекту, який сприятиме задоволенню відповідних потреб споживачів» [73, с.14].

Втім, особливостями інновацій в галузі сільського господарства є й те, що процес виробництва є системним впровадженням в аграрну сферу результатів науково-дослідницької діяльності та прямо пов'язаний з природньо-біологічними чинниками, які в результаті застосування інновацій сприяють поліпшенню екологічного стану навколишнього середовища, шляхом позитивних якісних та кількісних змін у характеристиці взаємозв'язків біо- та техносфери.

Інновація впроваджувана у сільськогосподарське виробництво пов'язана з пошуком нового, часто нетрадиційного способу досягнення поставленої мети, тобто стосовно досліджуваного питання необхідно забезпечити екологічність та економічну ефективність сільськогосподарського виробництва за врахування сучасних умов ведення господарства.

За результатами проведених досліджень, ми дійшли висновку про необхідність визначення змісту даного поняття, – як застосування в аграрній сфері технічних, організаційних, технологічних, екологічних, економічних, селекційно-генетичних та інших видів інновацій для отримання економічного ефекту, який сприяв би забезпеченню змін не лише в якості життя людини, а й компоненті живої природи (рослин чи тварин).

Варто зазначити, що «агроінновацію» необхідно сприймати як нововведення, яке може окреслювати інноваційні процеси в аграрній сфері, учасниками яких є компоненти живої природи (тварини, рослини), людина, а також машини чи обладнання. Характерною особливістю агроінновації є використання живих організмів, існування яких в природі неможливе без присутності людини [66, с.176].

Виділяють наступні типи агроінновацій: репродуктивно-генетичні, техніко-виробничі, природно-екологічні, управлінські та соціально-економічні, культурні [113, с.171].

Шляхом застосування селекційно-генетичного виду інновацій, можна досягти значного підвищення врожайності сільськогосподарських культур та досягти підвищення продуктивності у сільськогосподарському виробництві у декілька разів. Зазначений вид інновацій є характерним лише для сільського господарства, оскільки він забезпечує появу нових порід тварин та кросів птиці, а також нові сорти та гібриди рослин.

За результативністю інновації в сільському господарстві розмежовують на такі види: економічні, наукові, фінансові, технічні, екологічні, соціальні.

Оскільки, одним з найбільших секторів вітчизняної економіки є агропромисловий комплекс України, в якому зосереджено значний земельний, ресурсний та трудовий потенціал держави. До складу суб'єктів інноваційної діяльності в сільському господарстві належать також наукові та науково-дослідні установи. Варто зазначити, що нині аграрна сфера все ще залишається найбільш консервативною. А відтак, питання реалізації інноваційної діяльності в сільському господарстві потребує дослідження, в якості фазового процесу, оскільки інноваційний процес пов'язаний з рядом фаз, що починаються задумом створення новації, а продовжуються впровадженням новинки на ринок. При цьому, запорукою комерційного благополуччя агроформування, одним із засобів підвищення конкурентоспроможності продукції, розширення та закріплення ринкових позицій є інновації, які, в свою чергу, є результатом інноваційної діяльності.

Варто відзначити, що ефективність від впровадження інновацій досягається після їх впровадження, це правило поширюється і на агроінновації. Важливу роль в реалізації даного етапу інновацій відіграють саме науково-дослідні установи. Наступний етап полягає в отриманні охоронного документу та засвідчує готовність наукової розробки до перетворення в агроінновацію.

Особливостями інноваційного процесу в галузі є те, що основним фактором виробництва в сільському господарстві виступає земля, а виробництво сільськогосподарської продукції носить сезонний характер і

значною мірою залежить від природно-кліматичної зони в якій здійснюється взаємодія людини (соціального суб'єкта) з живою природою (олюдненою природою) у вигляді тварин та рослин з людиною.

Також важливе значення має правильне трактування інновації як результату функціонування суб'єкта господарювання.

Визначення організаційної структури інноваційного потенціалу потребує вивчення, з точки зору його формування та впливу на цей процес різних складових процесу виробництва.

На рівень інноваційної активності в сільському господарстві по різному можуть впливати такі фактори: політико-правові, економічні, соціальні, технологічні, які віднесено до критеріальних ознак розвитку (Додаток Д). Тому, сільськогосподарські підприємства повинні здійснювати інноваційну діяльність з врахуванням її специфіки, а також з використанням як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду. Стосовно активізації інноваційної діяльності в сільському господарстві, то ряд вже існуючих розробок носять стримуючий, а іноді й негативний характер. Наочним прикладом такого впливу може стати неконтрольоване поширення генетично модифікованої продукції. Тому, нами пропонується запровадити на рівні держави найсуворіший контроль щодо використання результатів напрацювань генної інженерії, а паралельно працювати над пошуком альтернативних методів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Багатоукладність економіки, різноманітність ґрунтово-кліматичних зон, а також зміна клімату й багатогалузевість АПК потребують здійснення широкого кола досліджень, що повинні бути спрямовані: на вивчення основ селекції, генетики та біотехнології й створення біологічних новинок із необхідними споживчими властивостями; на отримання сучасних рішень пов'язаних з удосконаленням технологій виробництва, зберігання та переробки сільськогосподарської сировини; на економію витрат енергії застосовувану для виробництва продукції та підвищення рівня продуктивності праці; на збільшення обсягів використання енергоносіїв з

біосировини у виробництві; на розробку сучасних технічних засобів та технологічних процесів для промислового виробництва сільськогосподарської продукції; на більш широке застосування агробіологічного потенціалу сільськогосподарських територій; на покращення якості продукції шляхом зменшення шкідливого впливу на довкілля; на наукове обґрунтування організаційно-економічних механізмів, здатних в ринкових умовах забезпечити інноваційний розвиток галузей агропромислового комплексу.

Відповідно до частини 9 статті 15 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Національна академія аграрних наук України (НААНУ) забезпечує у галузі аграрної науки організацію, координацію і проведення досліджень. Щороку вчені НААНУ готові запропонувати виробникам сільськогосподарської продукції близько 800 готових наукових розробок, а також до 280 патентів на винаходи і корисні моделі, застосування яких дасть можливість не лише поліпшити якість продукції, а ще й знизити її собівартість. Вченими НААНУ останніми роками розроблено для освоєння в аграрному виробництві моделі зональних природоохоронних, енерго та ресурсоощадних систем землеробства та ведення агропромислового виробництва в різних ґрунтово-кліматичних зонах країни, які сприятимуть підвищенню якості продукції та продуктивності агроєкосистем. Вітчизняними вченими нині пропонуються нові технології, а також сорти і гібриди, які здатні забезпечити стабільно високі врожаї високоякісної продукції: картоплі – 45,0-50,0 т/га, зернових від 8,0 до 10,0 т/га, соняшнику – 3,5-4,5, кукурудзи – 10,0 і більше, цукрових буряків – 60,0-70,0. Нині Державний реєстр сортів рослин України нараховує більше 3 тисяч сортів і гібридів української селекції, а це – 69% від усіх зареєстрованих, з них 2495 сортів, створено в наукових установах НААНУ або 54%.

Науковими установами спільно з Мінпромполітики України ведеться активна розробка нових технологій та технологічних рішень, в результаті

чого з'являються нові види сільськогосподарської техніки, устаткування та знаряддя праці.

Ведуться розробки у сфері харчових технологій, виробництва добавок, а також здійснюються організаційно-технологічні відкриття у сфері переробки сільськогосподарської продукції та її зберігання, оскільки за рахунок нових видів обладнання можна суттєво зменшити витрати сировини на 15-20%, мінімізувати виробничі витрати на 20-25% та вирішити при цьому методологічні проблеми щодо їх практичної реалізації.

Здобуті результати аграрної економічної науки України покладено в основу Державної цільової програми розвитку українського села до 2015 року. Активну участь вчені НААНУ беруть у розробленні проектів: Законів України, Указів Президента України та нормативних актів Кабінету Міністрів України.

З метою ефективного освоєння аграрним виробництвом завершених наукових розробок Національна академія аграрних наук України постійно приділяє увагу поліпшенню власної інноваційної діяльності, так, наприклад, успішно створюються й функціонують регіональні центри наукового забезпечення агропромислового виробництва у кожній області держави.

Нині активно впроваджуються у виробництво нові сорти і гібриди, які створені на основі поєднання найсучасніших досягнень генної інженерії, біотехнології з традиційною селекцією. В свою чергу, позитивно впливає на диверсифікацію агропромислового виробництва, структуру землеробства й посилення ролі сортових рослинних ресурсів у експортному потенціалі держави також і формування національних сортових рослинних ресурсів. Крім того, багаторічна праця вчених селекціонерів сприяла формуванню цілих колективів сучасних селекційних центрів в науково-дослідних установах.

Разом з тим, до створюваних селекціонерами сортів виробники сільськогосподарської продукції висувають таку важливу вимогу, як,

комплексне поєднання стійкості проти шкідників, хвороб, несприятливих факторів середовища із високою продуктивністю.

Учені всього світу подальший прогрес селекції пов'язують, в основному, із використанням світового генофонду культур з метою створення батьківських компонентів гібридів, застосовуючи як джерело стійкості проти стресів і хвороб дикі види рослинного та тваринного світу. Дослідження з отримання трансгенних рослин, створення генетично модифікованих форм з використанням новітніх біотехнологій, ось неповний перелік напрямів діяльності яким селекціонери приділяють нині значну увагу.

Втім, проведення таких досліджень потребує відповідної системи фінансування. Відповідно, зменшення обсягів теоретичних досліджень є прямим наслідком недофінансування науково-дослідних установ. За таких умов, насамперед, потрібно віддати належне вітчизняним науковцям, які спромоглися не лише зберегти потенціал наукових досліджень, а й продовжують займатись створенням нових порід тварин, сортів та гібридів рослин, які за своїми показниками відповідають світовому рівню [126].

В період з 2000 по 2005 роки в світі загальна площа посівів та насаджень, що була використана під трансгенні культури становила 90 млн. га, крім того в період з 1996 по 2005 роки загальна площа зайнята під вирощування трансгенних культур, збільшилась у 50 разів. При цьому, кукурудза, ріпак та соя становили переважаючу більшість серед трансгенних культур, що були використані в якості продовольчої сировини [73, с.2]. З даного приводу виникає чимало дискусій, оскільки блискавичне завоювання цим «дивом» генної інженерії світу, викликає останнім часом все більше занепокоєння, адже трансгенні культури накопують алергійні і токсичні білки, а також існує висока ймовірність опилення їх з традиційними культурами, що несе в собі небезпеку для людства.

В багатьох випадках неможливість застосування у виробництві нових трансгенних культур пояснюється їх недосконалістю та недостатнім

вивченням. З такою позицією погоджується і О. Баранов, який на міжнародній конференції «Генетично модифіковані організми: наукові та практичні аспекти, ризики та законодавче регулювання», яка проходила в Києві зазначив, що використання генномодифікованих організмів призводить до збільшення чисельності шкідників і появи їх нових видів, сприяє переходу шкідників на нові культури та зниженню стійкості рослин до патогенів при зберіганні, шкодить природній родючості ґрунту [341].

За даними сільськогосподарської організації ООН у світі щорічно зменшується кількість живих організмів у зв'язку з неможливістю реалізації їх репродуктивної функції. На думку І. Єрмакової, провідного наукового співробітника Інституту вищої нервової діяльності та нейрофізіології Російської академії наук, – «... генетично модифіковані продукти негативно впливають на ДНК, а відтак, одне із найбільших наукових відкриттів сучасності може стати загрозою для подальшого існування людини» [335]. Проте, сучасні вчені так і не дали однозначної відповіді на це складне і важливе питання.

Постанова Кабінету Міністрів від 17.08.98 р. №1304 «Про затвердження тимчасового порядку ввезення, державного регулювання, реєстрації та використання трансгенних сортів рослин в Україні» була першою спробою захистити вітчизняного споживача від негативних наслідків ГМО в продуктах харчування. Проте, в реальності, даний документ чинності так і не набув. Невдалою виявилась і друга спроба в 2000 році, законопроект знову не був прийнятий парламентом. Поштовхом для появи нових документів стосовно цього питання стала реальна перспектива вступу України до СОТ. Так, Постановою Кабінету Міністрів України № 468 від 13.05.09 р. (зі змінами) був затверджений Порядок нанесення етикування на продукцію, яка містить або вироблена з використанням ГМО. Відтак усі харчові продукти, які містять в своєму складі понад 0,9 % ГМО підлягають відповідному маркуванню. На сьогоднішній день у системі Мінагропроду та Міністерства охорони здоров'я функціонують спеціалізовані лабораторії,

проте лише дві лабораторії системи Держспоживстандарту у м. Києві та у м. Вінниці здійснюють випробування продукції на вміст ГМО.

На сьогодні кількість країн, в яких використовуються біотехнологічні культури збільшилась до 25, а загальна кількість населення цих держав становить 55 % від усього населення земної кулі. При цьому площа таких культур складає 8 % від загальної площі сільськогосподарських угідь усього світу, а це близько 1,5 млрд. гектарів. Крім того, варто зазначити, що у 30 країнах світу дозволено імпортувати біотехнологічні продукти для застосування в якості харчових продуктів. Таким чином, генномодифіковані культури дозволені в 55 країнах світу.

Нині українським вченим все-таки вдається досягати значних успіхів у селекції, не зважаючи на те, що сьогодні наука переживає не кращі часи. Проте варто відзначити, що значна частка сільськогосподарських підприємств не має достатньої матеріально-технічної бази для застосування сучасних науково-технічних новинок, оскільки протягом останніх років багатьма з них не оновлюється навіть насінневий матеріал. Сучасні досягнення у сфері агропромислового розвитку в значній мірі зумовлені інерційними та селекційними досягненнями минулого століття. Фінансова нестабільність сільськогосподарських підприємств спричинила зменшення впровадження науки у виробництво, що в свою чергу сприяло переходу до використання відсталих технологій у тваринництві та землеробстві.

Але не слід забувати, що суттєве значення для існування конкурентоспроможного сільськогосподарського виробника в Україні, в сучасних умовах господарювання, має формування та розвиток інвестиційної культури, механізм втілення її на практиці, оскільки інновації в сільському господарстві направлені на пошук нового, нетрадиційного способу вирішення поставлених перед підприємствами завдань.

Серед чинників, які мають вплив на розвиток інноваційних процесів значна роль належить економічному та політичному, крім того варто зазначити, що всі чинники між собою взаємопов'язані. Ще у 2002 році у

своєму Посланні до Верховної Ради «Європейський вибір» Президент України окреслив стратегічний курс держави на інтеграцію в Європейський Союз. В межах програми інтеграції України до Євросоюзу виникає потреба в здійсненні інституційних змін з метою досягнення високих соціально-економічних показників [153, с.284]. Варто відзначити, що в далекому 1999 році Україна серед 75 країн світу за рейтингом конкурентоспроможності посідала 69 місце, згідно рейтингу Сінгапур посів перше місце, США – друге [341].

Нинішній стан розвитку інноваційних процесів в нашій державі дещо віддалений від завдань необхідного стратегічного курсу інноваційної діяльності. Аналізуючи сьогоденний стан інноваційної діяльності в Україні можемо зазначити наступне:

1. Інноваційна діяльність в Україні не є масштабною. У 2008 році, згідно даних статистичного спостереження, із загальної кількості діючих підприємств, лише 1647 були інноваційно активними, або 13,2 %. Дещо меншою ця цифра була у 2010 році і становила – 1468 підприємств або 11,5 %. Кількість впроваджень реалізованих на виробництві становила 2300 одиниць [199].

В країнах з розвиненою економікою інноваційно активні підприємства становлять від 30 до 70 відсотків із загальної кількості діючих підприємств.

2. Наукова сфера України має низький рівень фінансування, що становить біля 1,2 % номінального ВВП. При цьому варто зазначити, що обсяги фінансування інноваційної діяльності складає не більше 1 % номінального ВВП. В країнах Євросоюзу діють чіткі вимоги щодо мінімальних обсягів фінансування робіт в науково-дослідній сфері та в сфері дослідно-конструкторських робіт (не менше 2,5 % ВВП), а витрати на інноваційну діяльність повинні становити як мінімум 10 % ВВП [100, с.43].

3. Переважна частка інновацій, що впроваджуються останніми роками мають моносферний характер.

Принагідно відзначимо, що для будь-якої країни світу членство в Світовій організації торгівлі є необхідною умовою щодо подальшого набуття членства у Європейському Союзі. На сьогоднішній день Україна є членом Світової організації торгівлі (СОТ), куди її було прийнято відповідним рішенням Генеральної ради СОТ. Юридичний процес оформлення членства у СОТ, відбувається шляхом схвалення певною країною відповідного протоколу. Погодження питання щодо вступу України до СОТ і протокол у про вступ країни в організацію відбулось на засіданні Генеральної ради СОТ 5 лютого 2008 р. в Женеві одоголосним рішенням. 10 квітня 2008 р. Верховною Радою був ратифікований Протокол про приєднання України до Марракеської Угоди про створення Світової організації торгівлі, і тільки 16 травня 2008 року після набрання Протоколом чинності Україна стала повноправним, 152-м членом цієї організації. Перебування у СОТ країн-учасників, а також вступ до організації майбутніх членів, дозволить отримувати вигоду від дій, які учасники здійснюють відповідно до норм СОТ.

В умовах глобалізації при збільшенні ємності інформаційної системи відбуваються процеси диверсифікації торгівлі, що зумовлені розвитком новітніх технологій та високотехнологічної продукції. Мережа договірних правил та контрактних зобов'язань, що контролюються та застосовуються на багатосторонньому рівні є, по суті, основою діяльності системи СОТ, при чому характерною її особливістю є чітка визначеність умов торгівлі і передбачуваність подальшої діяльності. Крім того, вона забезпечує бізнесовій громаді та споживачам гарантії щодо підтримки відкритого та зрозумілого торговельного режиму державою. Для цього усім членам СОТ необхідно прийняти відповідні закони і законодавчо закріпити механізми виконання перед СОТ взятих на себе зобов'язань. Вступ України до СОТ відкриває не лише нові орієнтири для подальшої співпраці з іншими членами, але й сприятиме її інтеграції до ЄС.

Здобуття ніші на світовому ринку, враховуючи умови жорсткої конкуренції, потребує ліцензування та патентування інноваційної продукції. Варто відзначити, що попит на інноваційний продукт в Україні має обмежений характер, оскільки сьогодні основною метою діяльності підприємства є швидке одержання прибутку. За таких обставин, коли у підприємців відсутня зацікавленість в масштабних інноваційних проектах, найкращим виходом з такої ситуації буде орієнтованість підприємства на придбання закордонних ліцензій, найгіршим – необхідність випуску застарілої продукції.

Упорядкування національних норм, правил, стандартів та законодавства, як відомо, є однією з головних умов набуття членства у СОТ, разом з тим, зазначимо, що під упорядкуванням не слід розуміти переписування під «кальку» законів країн ЄС.

З метою подальшої євроінтеграції урядом України прийнято Постанову «Про заходи щодо поетапного запровадження в Україні вимог директив Європейського Союзу, санітарних, екологічних, ветеринарних, фітосанітарних норм та міжнародних і європейських стандартів» [342].

Радикальне прискорення науково-технічного прогресу є головним напрямом інноваційної діяльності в сільському господарстві та переробній промисловості, в зв'язку із цим виникає необхідність знизити витрати на одиницю сільськогосподарської продукції і продовольства та підвищити їх конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на світовому ринках. Паралельно з впровадженням високотехнологічних інновацій, необхідно широкомасштабно використовувати організаційно-інноваційні розробки, що пов'язані із проведенням земельної реформи, введенням вартості землі в економічний оборот, формуванням ринкової інфраструктури в АПК та створенням сучасних ринкових механізмів кредитного забезпечення інноваційних проектів на довгостроковій основі.

Окремі проекти, інноваційні програми, підпрограми у інших програмах покликані забезпечити інноваційний розвиток сільського господарства. Інноваційна діяльність в сільському господарстві повинна поширюватися на наступні основні об'єкти і сфери:

- створення іпотечних механізмів кредитування аграрного виробництва можливе після завершення земельної реформи та включення в економічний оборот землі, формування і розвиток основних складових ринкової інфраструктури;

- формування і розвиток відповідних систем рефінансування комерційних банків на пільгових умовах у разі надання ними пільгових кредитів сільськогосподарським товаровиробникам для здійснення інноваційних проектів щодо розробки та застосування високотехнологічного устаткування, а також створення інформаційних баз даних щодо потенційних інвесторів на зовнішньому і внутрішньому агропродовольчих ринках та в сфері агробізнесу в цілому;

- розробка та створення програми пайових інвестиційних фондів з метою реалізації у сільському господарстві масштабних інноваційних проектів;

- розширення форм та розвиток кредитування інноваційних проектів переважно з врахуванням лізингових, факторингових та інших операцій.

З метою забезпечення високотехнологічного розвитку сільського господарства в подальшій перспективі, дане питання потребує вирішення наступних завдань:

- істотно збільшити обсяги фінансування науки, в першу чергу, за рахунок коштів державного бюджету та шляхом залучення інших інвесторів;

- суттєво підвищити рівень фахівців в сфері науково-дослідницьких робіт, в тому числі за рахунок посилення зв'язків між фундаментальною та прикладною науками, а також удосконалити систему координації науково-технічними розробками для інноваційного розвитку у перспективі;

- зміцнювати кадровий потенціал наукових установ в інноваційній сфері та покращувати їх матеріально-технічну базу шляхом забезпечення новітнім обладнанням, приладами і сучасною комп'ютерною технікою;

- суттєво підвищити рівень комерціалізації одержаних результатів інноваційних процесів і наукових досліджень та зменшити ризики інноваційної діяльності, її розвитку та венчурного капіталу шляхом використання спеціальних фондів державного замовлення на інноваційні продукти у відповідних галузях економіки;

- привести національне законодавство у відповідність із правовими засадами інноваційної діяльності в розвинутих країнах, а також покращити інституційне забезпечення державної політики в сфері інноваційної діяльності шляхом створення і наближення до європейських стандартів систем стандартизації та сертифікації;

- стимулювати кооперацію науки і виробництва застосовуючи систему регіональних механізмів підтримки інноваційної діяльності та ефективні податкові процеси і механізми;

- всебічно сприяти розвитку міжнародного співробітництва в інноваційній сфері, насамперед, з країнами ЄС, СНД і близького сходу;

- підтримувати програми інтеграції науки та виробництва, сприяти венчурним підприємствам та фінансово-промисловим групам, що здійснюють інноваційну діяльність, створювати горизонтальні і вертикальні холдингові компанії, агротехнопарки тощо.

1.4. Інноваційні пріоритети розвитку промислового садівництва України

Основним завданням створення галузевої інноваційної системи національного господарського комплексу є реалізація можливостей науково-технічного потенціалу з метою забезпечення розвитку й ефективного

функціонування усіх його структурних складових, адже саме інноваційні пріоритети, в сучасних умовах господарювання, визначають характер розвитку тієї чи іншої системи.

Пропорції суспільного виробництва пов'язані з розвитком галузей матеріального виробництва: промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту, зв'язку, торгівлі й інших галузей сфери обігу.

Відтак основними завданнями щодо реалізації галузевої інноваційної політики необхідно вважати:

- створення інноваційної структури в системі національного господарського комплексу;
- забезпечення інноваційної діяльності удосконаленою нормативно-правовою базою;
- удосконалення системи сертифікації продукції та стандартизації;
- збільшення обсягів виробництва, а також реалізації продукції й підвищення їх ефективності на основі раціонального використання наявного потенціалу за рахунок освоєння нових ринків збуту;
- підвищення якості вітчизняної продукції та її екологічної безпеки;
- забезпечення сприятливих умов для організації й розвитку прогнозованого ринку, наповнення його інфраструктури товарними і фінансовими потоками, а також створення необхідних умов для прозорої конкуренції;
- створення сприятливого клімату для діяльності іноземних і вітчизняних інвесторів, в тому числі шляхом розширення застосування різних форм кредитування та лізингу для товаровиробників;
- застосування інноваційної моделі розвитку національного господарського комплексу шляхом модернізації матеріально-технічної бази та використання сучасних технологій виробництва;
- розробку системи стимулюючих факторів для розвитку інноваційних процесів на різних рівнях.

Створення ефективної інноваційної системи передбачає спільну

зацікавленість в діяльності держави та недержавного сектора економіки.

Інвестиції являються головним каталізатором розвитку тієї чи іншої галузі національного господарства, і саме з наявністю ресурсів для успішної реалізації пов'язаний галузевий інноваційний розвиток.

При недостатніх обсягах інвестиційних ресурсів важливо вміти правильно зробити вибір на користь того проекту, у розвиток якого фінансування буде найраціональнішим, а вміння кооперувати й інтегрувати фінансові і матеріально-технічні зусилля як по горизонталі так і по вертикалі з метою розвитку, передусім виробничої сфери економіки та застосування широкого спектру важелів і методів управління інноваційними процесами лише сприятиме ефективному управлінню проектом.

З метою мобілізації усіх доступних можливостей для забезпечення ефективного галузевого розвитку потрібно звернути увагу на поліпшення методів та інструментів активізації інвестиційних процесів, методологічне, інформаційне, нормативне та правове забезпечення безпосередньо організаційно-економічного механізму інвестиційної діяльності. Процес економічного зростання повинен стимулюватись та забезпечуватись через інвестування на основі різноманітних джерел фінансування, серед яких державне регулювання має відігравати головну роль.

Потенціал виробництва у промисловому садівництві визначається переважно кількісним і якісним складом плодючих насаджень. Особливим видом діяльності сільськогосподарських підприємств та їх структурних підрозділів поряд з процесом створення садів та ягідників є використання інвестицій з врахуванням природних та економічних їх передумов.

Для садівництва є характерним ряд специфічних особливостей, які мають прямий чи опосередкований вплив на інноваційний процес в галузі. Найбільш суттєвими веред них, на наш погляд, є наступні:

1. Галузі садівництва належить визначне соціально-економічне значення, оскільки продовольча та лікувальна цінності плодів і ягід є винятковими та незамінними.

2. Садівництво – галузь, яка потребує суттєвих капіталовкладень на створення багаторічних насаджень та формування виробничої інфраструктури, тому питання щодо залучення інвестицій у галузь є однією з найгостріших, оскільки створення й ефективне використання саду потребують не лише значних витрат на матеріально-технічні засоби, але й великих питомих затрат праці. Крім того, необхідно повсякчас брати до уваги і такий чинник, як визначений природою рослин лаг створення насаджень, маємо на увазі тривалий у часі розрив між періодом вкладання інвестицій та одержанням економічного ефекту.

3. У порівнянні з іншими основними засобами сільськогосподарських виробників плодів та ягідні насадження створюються безпосередньо на підприємствах. Таким чином, підприємство отримує можливість створення багаторічних насаджень найповніше враховуючи особливості конкретного природно-економічного середовища.

4. За біологічними вимогами до умов середовища, за часом надходження на ринок та за споживчими вартостями продукції, плодів та ягідні культури, а також їх сорти мають істотні відмінності.

5. При обґрунтуванні та дотриманні садооборотів обов'язково потрібно враховувати, що плодіві і ягідні насадження суттєво відрізняються між собою у тривалості періодів створення, а також у тривалості їх продуктивного використання.

6. Територіальна прикріпленість до землі є особливою ознакою плодівих і ягідних насаджень, оскільки по суті єдиний основний засіб виробництва – насадження і земля, створюється на багато років. Таку прикметну особливість потрібно повсякчас враховувати не лише при вартісній оцінці цих засобів виробництва, але й при формуванні орендних відносин.

Неоднакові строки вступу порід і сортів плодоягідних насаджень в плодоношення та неоднакова тривалість їх продуктивного використання, в першу чергу, обумовлюються біологічними особливостями плодових і ягідних культур. Балансова вартість насаджень переважно визначається їх породно-сортним складом, а отже обсяг амортизаційних відрахувань протягом їх продуктивного використання змінюється і це є істотною особливістю галузі.

Значні вікові зміни продуктивності плодових та ягідних рослин обумовлюються їх природою. У перші роки плодоношення врожайність насаджень стрімко зростає, згодом, після періоду стабільності, вона різко знижується, і це триває до повної втрати продуктивних якостей насадженнями. Разом з тим, використовуючи ряд технологічних прийомів можна продовжити період максимальної продуктивності насаджень. Таким чином, в процесі використання плодови та ягідні насадження можуть покращити свої продуктивні якості, на відміну від інших основних засобів виробництва. Для цього, в першу чергу, необхідно визначити оптимальні строки продуктивного використання насаджень, які передують погіршенню якості продукції, збільшенню її собівартості та трудомісткості, зниженню урожайності, враховуючи конкретні умови виробництва в залежності від сортового складу і типу насаджень.

Внаслідок природного старіння насаджень настає період, коли подальше їх використання стає нераціональним, таким чином на тривалість періоду продуктивного використання плодових і ягідних насаджень має вплив не лише фізичний, а й моральний знос. Таким чином, в значній мірі, в умовах інтенсифікації садівництва доцільність подальшого продуктивного функціонування насаджень може визначатись ступенем їх морального зносу.

Постійний моніторинг новітніх досягнень науки й передового досвіду економічно розвинених країн в плодопродуктовому підкомплексі, реалізація інноваційних процесів на основі сукупності організаційно-економічних й техніко-технологічних заходів, впровадження науково-технічних розробок

орієнтованих на застосування в сферах виробництва, переробки, зберігання, реалізації й транспортування плодючої продукції, мають перед собою на меті не лише підвищення кількісних та якісних характеристик функціонування підкомплексу, а й сприяють його високій адаптованості до конкурентного ринкового середовища й сталому розвитку в сучасних ринкових умовах.

В значній мірі, інноваційні пріоритети вітчизняного садівництва обумовлені необхідністю формування значних експортних можливостей галузі, підвищенні частки плодів, ягід та продуктів їх переробки в загальній структурі споживання та покликані забезпечити науково обґрунтовану норму споживання населенням садівницької продукції.

Тому, інноваційний розвиток садівництва є системою заходів організаційно-економічного характеру, що здійснюються з метою підвищення ефективності функціонування галузі. Така діяльність спрямована на здійснення інноваційних процесів і прискорення науково-технічного розвитку через розробку, впровадження та використання наукових розробок у виробництві плодючої продукції та розсадництві, просуванні її на ринок, реалізацію та матеріально-технічне забезпечення розширеного циклу прогресивного відтворення.

Як визначний фактор стратегічного розвитку садівництва та підвищення конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках, науково-інноваційне забезпечення галузі, вимагає наступних пріоритетних кроків в напрямку наукової діяльності:

- відновлення значимості селекції та інтродукції плодкових та ягідних культур, а також формування банку генетичних ресурсів;
- розробка нових та удосконалення існуючих технологій виробництва, зберігання й переробки плодів та ягід;
- розробка й освоєння технологій виробництва оздоровленого посадкового матеріалу; розробка стандартів на посадковий матеріал, готову плодіву та ягідну продукцію, продукти їх переробки;

- обґрунтування на основі масштабних маркетингових досліджень теоретичних прогнозів й комплексних програм розвитку садівництва в державі, проектування й закладення багаторічних насаджень;
- розвиток патентно-ліцензійної й винахідницької роботи;
- зміцнення матеріально-технічної бази та покращення підготовки кадрів для даної галузі економіки на основі повного забезпечення потреб держави в кадрах з вищою та середньою освітою за спеціальністю «плодівництво».

Перераховані інноваційні пріоритети на практиці реалізуються в сучасному промисловому садівництві за наступними напрямками:

1. Перше місце в світі, як і раніше, займає традиційне (інтенсивне) плодівництво, яке базується на об'ємному використанні техногенних факторів, що забезпечують підвищення продуктивності плодючих насаджень. Основою інтенсивного садівництва являються типи насаджень з високою щільністю насаджень (2,5–5 тис. яблуневих дерев на 1га). Сади закладаються комерційними сортами, які потребують багаторазового використання засобів захисту рослин, підвищених доз мінеральних добрив. Такий сад вже на другий рік після висадки дає 15 т/га плодів, а на 3–4-й рік – 30–40 т/га. Останнім часом з'явилися інтенсивні сади з щільністю насаджень до 6–10 тис. дерев на 1 гектар, які реалізують свій потенціал за 8–10 років. При цьому затрати на закладення саду збільшуються в 1,5–2 рази, зате суттєво скорочується строк окупності й в декілька разів збільшується прибуток, оскільки яблука нових сортів продаються дорожче. Слід відмітити, що в країнах з розвинутим плодівництвом кожні 3–5 років з'являються нові, більш інтенсивні сорти й клони з покращеними характеристиками, які користуються попитом на найбільш масових сегментах ринку.

Поки ж середня врожайність плодівних насаджень в нашій країні вкрай низька. Так продуктивність яблуневих сортів складає 4,5 т/га, а в передових господарствах (їх частка становить лише 1% від загальної кількості господарств) – 17–27 т/га, в той час, як в Європі в середньому збирають 60, в Ізраїлі – до 75, а в Китаї – майже 100 тон яблук з гектара [336].

2. Все більшого поширення в світі набуває органічне (біологічне) садівництво, яке базується на відмові від використання в сільськогосподарських технологіях мінеральних добрив та пестицидів хімічного походження шляхом адекватного застосування агрономічних прийомів й біологічних методів (препаратів). В останні два десятиліття світовий ринок продукції органічного сільського господарства є одним із найбільш динамічно зростаючих сегментів продовольчого ринку. Дана тенденція дозволяє спрогнозувати, що розвиток і ефективне ведення в Україні органічного садівництва могло б стати одним із напрямків забезпечення стійкого розвитку галузі. В свою чергу це потребує здійснення комплексу науково-інноваційних, технологічних й організаційно-економічних заходів.

3. В сучасній науці та практиці зростає ефективність ведення так званого високо адаптованого садівництва (за міжнародною класифікацією – інтегрованого), яке передбачає більш широке використання інтенсифікаційних процесів відновлення природних ресурсів шляхом застосування ресурсоенергоємних й природоохоронних технологій.

Згідно даних отриманих в результаті згаданих досліджень, при високо адаптованій системі садівництва витрати на мінеральні добрива можливо знизити в 2–4 рази, повністю виключаються витрати на придбання гербіцидів; значно скорочуються матеріальні, трудові й фінансові витрати в процесі висадження й експлуатації насаджень (зменшується кількість посадкового матеріалу, немає необхідності в опорах, зрошені і т.д.). Тривалість продуктивного використання високо адаптованого саду на 5–8 років більша, ніж традиційного інтенсивного. Врожайність садів обох типів приблизно однакова й може досягати 100 т/га. Більше того, високо адаптовані сади характеризуються сталою врожайністю на досить високому рівні в різні, навіть в несприятливі за погодними умовами, роки. Ця особливість дає змогу вигідно виділити такий тип саду від традиційних насаджень, забезпечуючи в перспективі стабільний розвиток галузі.

4. Оскільки закладання інтенсивних садів може відбуватися лише з використанням якісного посадкового матеріалу, значна роль в інтенсифікації садівництва в світі приділяється інноваціям в галузі розсадництва. В Україні продовжується робота по створенню системи нотифікації й переходу на виробництво оздоровленого (тестованого) посадкового матеріалу, що в подальшому, як свідчить світова практика, являється пріоритетним напрямком розвитку плодівництва, який дає змогу підвищити продуктивність плодкових і ягідних культур на 30–40% за рахунок скорочення втрат від ракових, вірусних та інших захворювань. Вже в 2009 році в Україні було вирощено біля чотирьох мільйонів таких плодкових саджанців і стільки ж ягідних кущів. Ефективно використовувати наявний потенціал у садівництві можна лише при державній підтримці або ж із залученням приватних інвестицій, оскільки на те, щоб придбати саджанці, засоби захисту рослин й обладнання для зрошування, необхідно близько 400-500 млн. грн. в масштабах України.

5. Інноваційні процеси в плодоягідному підкомплексі АПК України не обмежуються лише сферою вирощування плодоягідної продукції. Одним із головних пріоритетів в найближчій перспективі є створення сучасної бази зберігання й переробки плодів та ягід. В нашій країні з існуючих 80 плодосховищ, загальною ємністю 40 тис. тон, мають природне охолодження, тобто придатні для зберігання плодів лише 58 сховищ, загальною ємністю 25 тис. тон. За період 1995–2003 рр. в країні не введено в експлуатацію жодного нового плодосховища, а за останні декілька років лише 11 з 64, які передбачені програмою розвитку плодівництва. На зберігання в ці приміщення можливо закласти близько десяти тисяч тон яблук.

Слід відмітити, що в країнах з розвинутим плодівництвом й торгівлею фруктами 70–80% продукції зберігається в холодильниках з регульованим газовим середовищем. Розпочинають освоювати передові технології і в країнах СНД. Наприклад, в Казахстані введено в експлуатацію перший комплекс по вирощуванню, зберіганню й переробці фруктів із застосуванням

передових німецьких й голандських технологій. Цей комплекс включає в себе фруктосховище на 2200 тон, холодильне обладнання з регульованим газовим середовищем та лінію сортування фруктів виробничою потужністю 2 т/год. Будівництво плодосховища – це перший етап проекту, розрахованого загалом на сім років. Другий та третій етапи передбачають створення розсадника для саджанців з придбанням спеціалізованої сільськогосподарської техніки, а також закладання яблуневого саду на площі 60 га на основі інтенсивної технології вирощування.

Потреба галузі у впровадженні інновацій значно зростає і в зв'язку із вступом України до СОТ. Посилення конкуренції за ринки збуту зумовлює одночасне підвищення якості продукції та зменшення її собівартості. Ні перше, ні друге не можливе без інноваційної діяльності.

Узагальнюючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що розвиток і ефективне функціонування плодоягідного підкомплексу АПК на сучасному етапі – необхідна умова формування економічних, організаційно-управлінських та кадрових складових науково-інноваційного потенціалу галузі, ефективних розробок і технологій, як вітчизняних так і зарубіжних.

Плодоягідні насадження, що здатні до продукування у великих обсягах високоякісних плодів та ягід, є необхідною умовою ефективного розвитку галузі садівництва, та виходу на міжнародні ринки, оскільки таким чином можливе формування великих партій однотипної продукції, що виступає фактором підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Здійснення відтворювальних процесів на основі застосування інноваційних технологій є беззаперечною умовою успішного розвитку садівництва в умовах глобалізованого середовища функціонування.

Порода і сорт є основними організаційно-економічними факторами плодоягідного виробництва. Від підбору їх складу значною мірою залежить час входження насаджень в період товарного плодоношення і рівень урожайності, об'єми інвестування і витрати праці на їх створення, собівартість і трудомісткість продукції, її якість, а також економічна

ефективність галузі в цілому. Крім того, породно-сортова структура насаджень значною мірою передбачає форми організації виробництва і праці, системи ведення садівництва та підбір необхідного комплексу технічних засобів.

Основна ціль будь-якого матеріального виробництва найбільш повне задоволення зростаючих матеріальних і культурних потреб людей. Ступінь задоволення життєвих потреб населення країни обумовлюється, перш за все, рівнем розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Чим вище продуктивність праці, тим більше виробляється сукупного продукту і повніше задовольняються матеріальні і духовні потреби населення. В той же час об'єм виробництва матеріальних благ та різного роду послуг визначається кількістю затраченої уречевленої і живої праці й рівнем її продуктивності. Тому сутність економічної ефективності матеріального виробництва ототожнюється з диференціацією продуктивності громадської праці.

Критерієм економічної ефективності будь-якого матеріального виробництва є рівень продуктивності суспільної праці, що характеризується співставленням отриманих результатів з суспільними потребами, з однієї сторони, і з витратами живої та уречевленої праці на отримання цих результатів – з іншої [147, с.712]. Оскільки витрати праці враховуються в робочому часі і у вартісній формі, виникає необхідність застосування ряду показників економічної ефективності та визначення залежності між ними.

В сільськогосподарському виробництві земля виступає головним засобом виробництва та в певній мірі є обмежуючим фактором. Тому, на нашу думку, при визначенні рівня ефективності використання виробничих засобів та праці, необхідно проводити розрахунки по визначенню ефективності використання земельних ресурсів. В цій галузі виробництво буде ефективним там, де результати вище не лише на одиницю витрат живої та уречевленої праці, а й в розрахунку на одиницю площі.

Кожна плодова та ягідна культура в процесі господарського використання виступає як окремий, особливий вид основних засобів виробництва, який має бути інвентарним об'єктом обліку в садівничому господарстві. Тому, всі витрати коштів на створення садів і ягідників слід враховувати окремо за видами насаджень (порода, тип саду), за роками насадження та місцезнаходженням.

Характерною особливістю молодих багатолітніх насаджень, що відрізняє їх від інших основних засобів є те, що вони, вступаючи в плодоношення, поступово нарощують продуктивність і в перші роки продуктивного функціонування продовжують формуватись як основні виробничі засоби в кількісному та якісному вираженні. Тому, важливо правильно встановити рік переводу молодих садів у групу плодоносних і, таким чином, більш обґрунтовано враховувати обсяг інвестицій на їх створення. З економічної точки зору, молоді сади та ягідники доцільно переводити в категорію плодоносних після того, як вартість отриманого урожаю, за цінами реалізації, перевищує всі витрати поточного року по догляду за ними. Для повного рахунку цих витрат, до них доцільно віднести і умовні амортизаційні відрахування від балансової вартості молодих насаджень на початок поточного року, а також витрати на збирання та реалізацію плодів і ягід.

Створення нових та планомірне відтворення існуючих плодкових і ягідних насаджень – один із найважливіших напрямів вкладень в садівництво та визначальний фактор його успішного розвитку. Формування продуктивних якостей плодкових та ягідних насаджень як головного елемента основних виробничих засобів садівництва та їх інтенсивне використання визначають економічну ефективність галузі.

Економічна ефективність різних типів насаджень та сортів плодкових і ягідних культур визначається комплексом показників, перша група яких характеризує ефективність матеріальних та трудових витрат, а друга – ефективність використання землі. До першої відносяться собівартість

продукції, трудомісткість її виробництва та рівень рентабельності, до другої – урожайність, валова продукція і чистий дохід (прибуток) в розрахунку на 1 га насаджень. Другу групу характеризують такі показники: питомі капітальні вкладення на створення насаджень, трудомісткість і тривалість їх створення, коефіцієнт економічної ефективності капітальних вкладень, в тому числі додаткових, строк окупності капітальних вкладень, приведені витрати та інші. Ці показники застосовуються для визначення загальної та порівняльної економічної ефективності різних типів насаджень і сортів. Перша характеризується абсолютними величинами вище перерахованих показників, друга – відносно базового або найбільш поширеного типу саду, сорту, ягідника та ін.

Для підвищення ефективності інвестиційних процесів в садівництві слід, перш за все, удосконалити облік витрат, які формують балансову вартість насаджень, встановлюючи для підрозділів господарств граничні обсяги капітальних вкладень на створення насаджень. Крім того, виникла необхідність обліку та аналізу в садівничих господарствах в цілому, а також за їх структурними підрозділами показника введення багаторічних насаджень до складу діючих основних засобів. Відносно зниження капіталомісткості створення насаджень на даний час важливу роль відіграє підвищення рівня механізації робіт щодо закладення та вирощування насаджень, розробки і впровадження типів садів з менш трудомісткими формами крон.

Ріст обсягів виробництва плодів та ягід може бути досягнутий внаслідок окремої дії екстенсивних чи інтенсивних груп факторів. Розширення площі плодоносних насаджень вважають одним з основних екстенсивних факторів збільшення валових зборів садівничої продукції. Разом з тим, в умовах сучасного науково-технічного прогресу, у садівництві відтворення фізичної субстанції основних засобів в багаторічних насадженнях пов'язано з посиленням факторів інтенсифікації як інвестиційних процесів, так і виробничих, конкретним вираженням яких є нові типи садів та ягідників, прогресивні технології, перспективні сорти та ін.

Однією з найбільш характерних особливостей садівництва є те, що тут виробляється різноманітна продукція, якісний та видовий склад якої визначається породно-сортовою структурою плодових і ягідних насаджень. Порода і сорт як головні елементи основних виробничих засобів в галузі створюють технологічні та організаційні передумови її будови та високоефективного використання всіх засобів виробництва і праці. Таким чином, у підвищенні ефективності садівництва важлива роль відводиться обґрунтуванню породно-сортового складу садів і ягідників, приведення його у відповідність з конкретними умовами і цілями виробництва, що в свою чергу обумовлює необхідність економічної оцінки вирощуваних сортів та порід.

Розвиток науково-технічного прогресу створення більш удосконалених засобів виробництва і технологій, виділення нових сортів змінюють уявлення, які традиційно склалися, про раціональне територіальне розміщення товарного виробництва конкретних видів садівницької продукції. Питання розміщення виробництва садівницької продукції може бути вирішене тільки на основі застосування комплексу економічних факторів, в тому числі таких, як потреба в плодах та ягодах, тенденції платоспроможного попиту на дану продукцію, територіальний поділ праці, наявність необхідних матеріальних та трудових ресурсів. Високоефективне ведення садівництва припускає найбільш раціональне розміщення продукції. Для вирішення цього завдання, перш за все, необхідно провести перспективні розрахунки щодо його рентабельності.

Економічні передумови, які склались в останні роки, в найбільшій мірі сприяють високорентабельному виробництву в Україні яблук, персиків, черешень і суниць. Низька ефективність вирощування вишні, абрикосу, горіхоплідних, чорної смородини і агрусу є основною причиною значного скорочення їх площ. Підвищення ефективності вирощування даних культур, поряд з покращенням їх сортового складу, удосконаленням технологій, припускає формування таких організаційних структур виробництва та

реалізації садівничої продукції, які б відповідали вимогам ринкової економіки.

Для підвищення продуктивності плодових і ягідних насаджень слід постійно удосконалювати системи ведення галузі, конкретні форми яких в кожний період повинні відповідати як досягнутому рівню науково-технічного прогресу в галузі, так і цілям виробництва.

До основних організаційних факторів науково-технічного прогресу в садівництві нами віднесено: поглиблення спеціалізації, раціональне розміщення і концентрація галузі, інтеграція виробництва, промислової переробки та зберігання плодів і ягід, прогресивні форми організації виробництва та реалізації продукції, організації та матеріального стимулювання праці. Наукові дослідження та виробничий досвід України свідчать, що найкращі умови для всесторонньої інтенсифікації садівництва створюються в спеціалізованих садівничих господарствах і внутрішньогосподарських виробничих підрозділах. Ефективне використання досягнень науково-технічного прогресу може бути забезпечено тільки при оптимальних рівнях спеціалізації і концентрації виробництва і агропромислової інтеграції в галузі. Поєднання виробництва плодів та ягід з їх промисловою переробкою і зберіганням на одному підприємстві, чи на основі кооперації обумовлено їх біологічними особливостями – це мало транспортабельна та швидкопсувна продукція. Висока капіталомісткість садівництва та великий часовий лаг між початком капітальних вкладень на створення багатолітніх насаджень та формування інших основних виробничих фондів галузі та інші фактори, пов'язані з особливостями виробництва плодів і ягід та їх реалізацією, являються передумовою кооперування та інтеграційних процесів в галузі. Все це обумовлює необхідність розвитку різних форм виробничих зв'язків і перш за все кооперування підприємств в сфері виробництва, промислової переробки, довготривалого зберігання та реалізації плодів та ягід.

В основі організації відтворення плодових та ягідних насаджень, перш за все, лежить облік їх біологічних особливостей, а також можливих змін в видовій структурі і технології виробництва садівничої продукції. Тобто в плановому регулюванні процесів відтворення в садівництві слід виходити із найбільш повного обліку взаємозв'язку та взаємодії економічних та біологічних факторів.

Шестопаль О. М. вказав, що у зв'язку із великими відмінностями між плодовими та ягідними культурами в тривалості кругообігу насаджень їх відтворювальна породна структура суттєво відрізняється від породної структури як плодоносних, так і молодих неплодоносних садів та ягідників. Тому наявні рекомендації по породному складу садів не можливо механічно переносити на їх відтворювальну породну структуру, оскільки це призведе до збільшення питомої ваги насаджень з більш тривалим кругообігом [284].

Найбільш ефективним напрямком науково-технічного прогресу в садівництві є постійне і цілеспрямоване удосконалення продуктивних якостей основних виробничих фондів. Саме вони виступають визначальним фактором удосконалення технології виробництва плодів і ягід. Тому, створення технологічної матеріально-технічної бази та виробничої інфраструктури – обов'язкова передумова подальшого розвитку садівництва, що забезпечує ріст валових зборів високоякісних плодів та ягід, зниження їх трудомісткості. Таким чином, підвищення ефективності виробництва садівництва більшою мірою визначається ефективністю використання інвестицій та основних виробничих фондів. В успішному вирішенні даної задачі важливу роль відіграє обґрунтування обсягу інвестицій і склад основних виробничих фондів.

В сучасних умовах першочергову роль відіграє формування сфери реалізації і ринкової інфраструктури в садівничих підприємствах. В минулому вся їх організаційна структура не була націлена на ринок садівничої та іншої сільськогосподарської продукції. Історично склалося, що садівничі підприємства безпосередньо не займалися торгівлею садівничої

продукції. Принципово змінюється пріоритетність функцій виробництва. Утвердження прибутку як головної цілі виробництва, безумовно, повинно сприяти найбільш повному використанню сприятливих умов тих чи інших регіонів для виробництва чітко визначених видів садівничої продукції.

Без докорінних змін в організаційних структурах галузі не можливо розраховувати на суттєве позитивне зрушення в об'ємах виробництва садівничої продукції і підвищенні його ефективності. Форми організації садівництва в найбільшій мірі повинні відповідати вимогам високоефективного використання досягнень науково-технічного прогресу в галузі.

Значення інноваційної діяльності для садівництва у сучасних умовах постійно збільшується. Втім, загальновизнаним є той факт, що садівницькі підприємства відчують серйозну кризу в інноваційній сфері, що зумовлено складністю галузевих розробок, недостатнім кадровим потенціалом, дослідницькою базою, невирішеною в достатній мірі проблемою фінансового забезпечення.

Науково-технічний прогрес відбувається за рахунок фінансування нематеріальних активів, а саме реалізується одна з форм інвестицій – інноваційна. Таким чином відбувається впровадження новітніх досягнень у виробництво та досягається соціальний ефект.

Реалізація інвестиційної діяльності у сільському господарстві потребує розробки відповідної стратегії, що направлена на задоволення потреб споживачів, виявлення яких здійснюється у результаті маркетингових спостережень. Ринкові відносини продукують потребу в орієнтації в сфері управління, організації виробничих процесів, кадровому та фінансовому забезпеченні, засадах формування ринку агропродукції та гарантування екологічної безпеки.

Відчутною є потреба в розробці напрямку наукових досліджень, пов'язаних з виявленням і використанням резервів інноваційної діяльності, які б забезпечували підвищення її ефективності.

Ефективність функціонування сільського господарства, а саме, традиційних його галузей, в значній мірі обумовлюється адаптацією нових технологій у виробництво та зростанням кількості їх впровадження.

У садівництві здебільшого виділяють такі нововведення: технологічні, конструкторські, інтеграційні, організаційно-управлінські, заощадження витрат матеріальних і енергетичних ресурсів і поточної праці.

У сучасних умовах процес здійснюється в двох взаємопов'язаних напрямках. По-перше, результати наукових досліджень втілюються в техніці, технологіях, у матеріальному виробництві взагалі, тобто наука виконує так звану матеріально-технічну функцію. По-друге, наукові знання втілюються в самих виробниках, у людях, їхніх світоглядах, творчих здібностях, тобто шляхом особистої орієнтації науки [205, с.31].

Однією з найважливіших характеристик процесу розвитку будь-якої галузі є економічне зростання, що пов'язано з кількісною зміною обсягів виробництва продукції і рівнем її споживання.

Економічний ефект від розширення виробництва прямопропорційно залежить від наявності тих або інших ресурсів, що потрібні для удосконалення виробничої системи. При цьому, інвестиції виступають головним джерелом економічного зростання окремих галузей національного господарського комплексу.

Для відродження та в майбутньому розвитку і підвищення ефективності промислового садівництва в країні потрібна реалізація комплексу заходів, спрямованих на забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції за якістю і собівартістю.

Важливо також найповніше використовувати позитивні інвестиційні властивості інтенсивних типів насаджень плодкових культур та їх окремих помологічних сортів, і, особливо, ягідників. Йдеться про використання природних особливостей самих плодкових і ягідних культур, сортів, які полягають у здатності швидкої трансформації інвестицій в створення насаджень у діючі засоби виробництва.

До організаційно-економічних чинників відродження і подальшого розвитку промислового садівництва в країні, передусім, слід віднести радикальне розширення місткості внутрішнього ринку плодів, ягід і продуктів їх промислової переробки. Дослідженнями встановлено, що однією з основних причин зниження пропозиції продукції садівництва є низький платоспроможний попит населення на неї. Недостатньо ефективний попит є головною причиною кризових явищ. Зростання попиту населення на плоди і ягоди залежить в основному від ефективної реалізації таких позицій: а) радикальне підвищення рівня заробітної плати працівників і соціальних виплат, що є цілковитою прерогативою державних структур. Варто особливо наголосити, що темпи розвитку товарного садівництва передусім залежать від масштабів внутрішнього ринку плодів і ягід; б) посилення реклами, пропаганди та всебічної інформації щодо всезростаючої цінності продукції. Найповнішого використання потребує експортний потенціал вітчизняного садівництва.

Організація великомасштабного виробництва плодів, ягід та продуктів їх промислової переробки на експорт вимагає всебічної державної підтримки (пільгове кредитування, захист виробників від експансії зарубіжної продукції тощо).

Промислове садівництво, враховуючи ряд його характерних особливостей, зокрема, велику каліталомісткість створення насаджень і виробничої інфраструктури та необхідність якомога швидшого оновлення наявних екстенсивних типів насаджень не може успішно розвиватися без належної системи кредитування.

Інтеграція підприємств у садівництві та переробній сфері сприяє досягненню економічного ефекту усіма суб'єктами виробничої системи. За таких умов усувається монополізм як з одного, так і з другого боку. В процесі організації діяльності садівничих підприємств найефективнішим є поєднання виробничої складової, переробної та збутової, такими особливостями серед організаційно-економічних форм характеризується

спеціалізоване агропромислове підприємство. Ефективними формами агропромислової інтеграції в садівництві є об'єднання чи асоціації садівницьких і плододобробних підприємств, а також формування сировинних зон на основі оренди земель і насаджень плододобробними підприємствами.

Отже, в умовах сучасної глобалізації світової економіки, вступу України в СОТ і загострення конкуренції між виробниками садівничої продукції лише комплексна дія організаційно-економічних і технологічних факторів забезпечить значне підвищення ефективності садівництва, завдяки чому вітчизняні плоди і ягоди будуть цілком конкурентоспроможними на світовому ринку. Головною рушійною силою інноваційного розвитку є науково-технічний прогрес, який слід розглядати з урахуванням його економічного, технологічного й екологічного аспектів.

Висновки до розділу 1

Формотворчий характер інновацій зумовлює прискорений розвиток галузей національного господарського комплексу і сфер виробництва, що в кінцевому результаті сприяє економічному зростанню.

Інноваційний розвиток в агропромисловому комплексі є необхідною складовою структурних зрушень в розвитку національного господарства України, що зумовлено потребою трансформації соціальних, економічних, екологічних умов здійснення якісних змін та вимагає досягнення балансу інфраструктурного розвитку.

Здобуття переваг у конкурентній боротьбі за умов ринкових відносин значною мірою досягається за рахунок реалізації окремих стадій життєвого циклу інновацій та базується на розвитку і використанні інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання, що забезпечує їх вихід на якісно вищий рівень.

Серед основних факторів економічного зростання сільського господарства, як стратегічної галузі економіки України, важливе місце належить умінню сільськогосподарських виробників ефективно використовувати ті переваги, які несе у собі науково-технічний прогрес. Лише за умови, що суб'єкти господарювання будуть вільно орієнтуватися в прогресивних розробках та технологіях, їх діяльність може бути максимально успішною, а кількість втрачених вигод зведена до мінімуму. Проте, для більшості виробників сільськогосподарської продукції, в тому числі продукції садівництва, робота по розробці та відслідковуванню інноваційних продуктів є невласивою, а коштів на їх впровадження постійно бракує, що нерідко зводить нанівець результати їх виробничої діяльності.

Плодові та ягідні насадження на відміну від інших основних засобів виробництва створюються безпосередньо в сільськогосподарських підприємствах. Ця особливість сприяє тому, що підприємство має можливість створювати багаторічні насадження з найповнішим врахуванням конкретного природньо-економічного середовища, що дозволяє товаровиробнику безпосередньо здійснювати вплив на рівень конкурентоспроможності власної продукції.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ САДІВНИЦТВА

2.1. Фундаменталізація економічних досліджень в галузі садівництва

У повсякденній діяльності та науці дослідження повинні приводити до результатів, стати основою наступних теоретичних і практичних дій, вони мають інформувати нас про об'єктивні властивості і відношення реально існуючих предметів і явищ.

Саме наука про структуру, логічну організацію, методи та засоби діяльності дає змогу усвідомити природу, принципи і методи, що лежать в основі пізнання дійсності та відтворення її в мисленні [170].

Методологія є філософським вченням про методи пізнання. В широкому розумінні поняття методологія – це сфера знань, що вивчає засоби, передумови і принципи організації пізнавальної діяльності, спосіб розуміння науки та методів її усвідомлення. У вузькому значенні – це сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження, які використовуються в певній галузі знань [214].

В основі наукової методології лежать принципи діалектичного протиріччя, діалектичного заперечення, універсального взаємозв'язку й єдності якісного і кількісного. При цьому будь-яке наукове відкриття має не тільки предметний, але й методологічний зміст.

На нашу думку, до питань методології економічної науки слід віднести: наукові підходи, що застосовуються при дослідженні економічних явищ і процесів, їх місце в загальному процесі дослідження; взаємозв'язок та різнобічність економічних наук, сукупність методів, що застосовуються на

різних етапах проведення дослідження, їх класифікацію, характеристику та взаємозв'язок.

Аналіз показує, що одного чи двох методичних підходів недостатньо для проведення наукового дослідження, оскільки значна кількість наукових проблем має багатоваріантний аспект вирішення. Це, в свою чергу, зумовлює потребу в розробці чи підборі відповідного методичного інструментарію. Тому доцільним при розгляді економічних явищ і процесів у садівництві є застосування системного підходу до виявлення й аналізу існуючих закономірностей та імовірних процесів, які мають кількісне і якісне вираження.

Застосування спектру різних методів відповідає структурній побудові наукової роботи.

При розробці теоретичних аспектів визначальну роль відіграють такі складові наукового пошуку: виникнення ідей; формулювання принципів, законів, закономірностей, категорій; узагальнення наукових фактів; використання аксіом; висунення гіпотез; доведення теорем.

За допомогою системного підходу здійснюється поглиблений ретроспективний аналіз розвитку досліджуваної галузі, виявляються закономірності функціонування галузі садівництва на сучасному етапі, удосконалюються форми реалізації інноваційних проектів та виявляються організаційно-економічні чинники підвищення ефективності виробництва плодючої продукції. При єдності якісного і кількісного наповнення існуючих закономірностей та потенційно можливих для здійснення процесів застосовують комплексне вивчення. Системний підхід до дослідження економічних явищ у садівництві включає оцінку стану його розвитку, ефективності здійснення інвестиційних процесів, впровадження інновацій, результативності діяльності окремих суб'єктів, впливу окремих чинників на функціонування галузі.

Потребують поглибленого дослідження передумови розвитку садівництва, зважаючи на фрагментальне їх висвітлення в літературних

джерелах та потребі деталізації відомостей отриманих при здійсненні переписів багаторічних насаджень 1952, 1970, 1984 та 1998 рр.

Необхідність дослідження економічних тенденцій галузевого розвитку потребує застосування статистичного методу, що передбачає можливість аналізу кількісного та якісного складу насаджень і здійснення розрахунків вартісних та натуральних показників з метою визначення ефективності функціонування садівничих підприємств.

Графічні методи дозволяють демонструвати динаміку площ та структури плодкових та ягідних насаджень; відобразити динаміку факторів ефективності виробництва плодоягідної продукції.

З метою теоретичного узагальнення і логічної побудови розвитку садівницької галузі, формування результатів реалізації інвестиційного процесу та функціонування галузі в цілому, аналізу інвестиційних ресурсів та джерел їх формування доцільно застосовувати абстрактно-логічний метод.

Абстрактно-логічний метод вимагає цілеспрямованого, планового та систематичного вивчення явищ, логічного розподілу на складові на основі абстракції і виділення основної категорії (поняття), в якій є всі важливі ознаки явища, яке вивчається; формування існуючих ознак основної економічної категорії; логічне об'єднання складових явища і встановлення закономірностей його розвитку. Основою дослідження даного методу є спостереження за результатами діяльності суспільства, що спрямована на перетворення навколишнього природного середовища, яке його оточує; аналітичне абстрагування; теоретичні узагальнення певних категорій та їх закономірностей, що характеризують розвиток як процес.

Найбільше використання знаходить статистичний метод, практичне застосування якого пов'язано з необхідністю виявлення тенденцій розвитку в економіці, що в цілому дозволяє провести аналіз кількісного, якісного, вартісного й натурального показників виробничої діяльності і на їх основі визначити результативність діяльності певного об'єкта дослідження.

Застосування розрахунково-конструктивного методу пов'язано з перспективами розвитку галузі, підприємства. Складними елементами методу є: вивчення об'єктивної реальності нових даних науки і практики з виявленням встановлених закономірностей; складання найбільш доцільних варіантів вирішення поставленого завдання з урахуванням досліджень науки і практики; технічна, технологічна і економічна оцінка результатів вирішення даної проблеми, розробка заходів з освоєння проекту.

В економіці важливе значення має застосування балансового методу, суть якого полягає у забезпеченні пропорційного розвитку всіх галузей, розподілу ресурсів. Він також використовується при аналізі, для виявлення взаємозв'язків між багатьма економічними показниками. Цей метод включає: встановлення існуючих взаємозв'язків між явищами; визначення основної ланки в розвитку явищ; розробку науково обґрунтованих нормативів з урахуванням досягнень науки і розробку балансів на основі вимог економічних законів.

Метод економіко-математичного моделювання пропонується для вибору структури алгебраїчної моделі відтворення у формалізованому вигляді залежності між досліджуваними процесами та явищами, прогнозування й визначення перспектив розвитку окремих садівницьких підприємств чи галузі в цілому. Найважливішим розділом прогнозування є визначення перспективної врожайності. Рівень врожайності плодоягідних культур залежить від багатьох природних та економічних чинників. З огляду на це – найпридатнішим є нормативний метод прогнозування. Такий норматив розробляється для кожної породної групи плодкових і ягідних культур в розрізі природно-економічних зон. Використовуються статистичні дані про рівні врожайності пересічно за чотири роки. Норматив урожайності плодоягідних культур визначається на основі екстраполяції тренда, досягнутого її рівня в модельних господарствах [211].

Дослідження економічних явищ і процесів потребує застосування відповідного методичного інструментарію. В умовах інтенсивного зростання

обсягів наукової та науково-технічної інформації, швидкозмінності й оновлення системи наукових знань виникає потреба в розробці якісно нових підходів до проведення наукових досліджень в економіці, впровадження у виробництво наукомістких технологій з урахуванням ринкових умов ведення господарства.

Об'єктивною вимогою сьогодення є розробка необхідного методологічного інструментарію дослідження проблеми інноваційного розвитку. Тому, над визначенням методів, при використанні яких буде досягнута мета наукового дослідження, замислюється кожен вчений.

Втім, конкретизації й узагальнення, виведення системи методів, характерної саме для обґрунтування усіх закономірностей й економічного розвитку ще не досягнуто.

Відтак, проблема методології досліджень є надто актуальною, адже для визначення правильних орієнтирів розвитку, необхідне проведення ряду як технологічних досліджень так і економічних, здійснення яких, передусім, можливе тільки при чіткому визначенні способів й послідовності проведення.

На даному етапі економічного розвитку держави все більшого значення набуває її науковий потенціал.

Так, вітчизняні науковці, теоретики і практики зробили значний внесок в розвиток економіки садівництва. Серед них вагоме місце посідають роботи І. І. Лукінова, В. В. Юрчишина, О. М. Шестопаля, О. Ю. Єрмакова, І. І. Червена, М. М. Артеменка., Л. В. Романової, Д. Ф. Харківського, В. А. Рульєва та ін.

Втім, до даного часу не було проведене системне узагальнення їх праць та наукових розробок, що необхідне для об'єктивної оцінки наукових досягнень в економічному розвитку галузі та визначення його перспектив, здійснення нових наукових досягнень з метою підвищення ефективності функціонування галузі садівництва. Саме фундаменталізація в кінцевому підсумку призводить до здійснення висновків на якісно новій основі, виокремлення ключових, базових положень науки.

Наукові економічні дослідження у садівництві України своїм початком мають ХІХ ст. Цей період слід вважати й періодом становлення та розвитку промислового садівництва, що пояснюється зростанням попиту на плоди та ягоди, зумовлене зростанням міського населення. Бурхливий розвиток промисловості сприяв товарному виробництву плодоягідної продукції, а відтак формувалась потреба в розробці якісного породного складу садів, організаційних структур та організації торгівлі продукцією.

Серед засновників наукової школи у садівництві можна виділити видатного вченого-садовода Л. М. Симеренка. Саме він вперше розпочав справу глибокого та всебічного дослідження проблеми економіки і організації промислового садівництва.

Проблематика розвитку вітчизняного садівництва розглядалась вперше у лютому 1914 р. на губернській нараді, що була організована А. К. Станкевичем, на якій були присутніми більше п'ятдесяти запрошених. В ході обговорення було порушено питання щодо заснування дослідницької станції садівництва. Згодом вищезазначене питання неодноразово порушувалось, і як наслідок, в 1930 р. Вінницьким окружним виконавчим комітетом було прийнято рішення про створення Подільської дослідної станції садівництва. В подальшому, а саме, в 1935 році в Харківській та Донецькій областях постановою Ради народних комісарів України схвалено створення дослідних станцій з садівництва.

Втім, не можна стверджувати, що над питаннями ведення економіки не працювали садівники. Метою будь-якого товарного виробництва є отримання прибутку, а, як свідчать архівні матеріали, продукцію садівництва здавна реалізували, в тому числі – експортували. Зазначені тенденції підтверджують такі дані: у 1895 році було вивезено з Подільської губернії 16962 тони сухофруктів (в перерахунку на свіжі 79,7 тис.т.) [212].

Таблиця 2.1

Наукові економічні дослідження у садівництві України

Основні наукові розробки	Сфера застосування (наукова база)	Автор
Науково-методичні основи перспективного планування, особливостей його регіонального розвитку та ролі і місця садівництва в системі агропромислового комплексу в регіоні.	Південні області України	Лукінов І.І.
Методика економічної оцінки порід і сортів, методичний підхід до визначення собівартості та трудомісткості продукції садівництва за помологічними сортами.	Вінницька, Хмельницька області	Юрчишин В.В.
Методика економічної оцінки різних типів плодкових та ягідних насаджень, методика економічної оцінки результатів технологічних досліджень в садівництві та плодovому розсадництві, удосконалена також методика економічної оцінки сортів плодкових та ягідних культур.	Регіони України	Шесопаль О.М.
Обґрунтовано оптимальний обсяг щорічного виробництва садивного матеріалу, визначено організаційні заходи підвищення економічної ефективності плодорозсадництва.	Регіони України	Артеменко М.М.
Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення розміщення насаджень плодкових культур та методичні підходи до планування виробництва плодів на перспективу, а також економічну доцільність створення садівницьких об'єднань.	Південний регіон України	Харківський Д.Ф.
Обґрунтовано раціональні параметри великих садівницьких підприємств, розміри та виробничу структуру садівницьких фермерських господарств та організаційні форми присадибного садівництва. На підставі основних показників економічної ефективності галузі доведена перевага концентрації виробництва плодів і ягід.	Україна	Єрмаков О.Ю.
Запропоновано формулу визначення породної структури саджанців плодкових і ягідних культур, що вирощуються у плодovих розсадниках.	Україна	Романова Л.В.
Опрацьовано огляд основних тенденцій розвитку садівництва в країнах світу, проведено оцінку природно-економічного потенціалу України для розвитку промислового садівництва та обґрунтовано основні напрямки ефективного його використання.	Країни світу, Україна	Рулєв В.А.

* Розробка автора.

А це на 28,7 % більше за обсяги реалізації цієї продукції сільськогосподарськими підприємствами Вінницької і Хмельницької області пересічно за 1996-1999р.р. (61,9 тис.т.) [292, с.11].

Проблемами зонального розміщення плодових і ягідних насаджень та формуванню їх породно-сортової структури присвячені фундаментальні праці В. Л. Симиренка, В. В. Пашкевича, М. Ю. Гущина, Є. Ф. Дем'янець, Б. Й. Шабловського, М. П. Тарасенка, Д. Ф. Чухна та інших.

З метою фундаменталізації економічних досліджень у садівництві України доцільно сформувати систему основних наукових розробок (табл.2.1).

Здійснюючи зазначені наукові економічні дослідження у садівництві України розроблено винятково важливі питання економіки та організації садівництва, зокрема суті інтенсифікації галузі, економічної ефективності капітальних вкладень у створення основних засобів виробництва, удосконалення планування, перспектив її розвитку, організації виробництва садивного матеріалу, підвищення якості садівницької продукції та її цінових аспектів, продуктивності праці, які доцільно об'єднати в окремі групи та визначити взаємозв'язок між ними (рис.2.1.).

Враховуючи викладене вище, варто наголосити, що на основі експериментальних технологічних досліджень у садівництві та з найповнішим використанням чинних методичних підходів до економічної оцінки результатів досліджень за варіантами дослідів і помологічними сортами вдалося одержати достатньо вірогідні дані для такої оцінки щодо типів насаджень і сортів сливи, вишні та черешні. Відтак важливо зазначити, що одержані таким чином результати в технологічних дослідках з плодовими культурами цілковито можуть набувати статусу відповідних нормативів у садівництві, зокрема, це стосується капітальних вкладень (інвестицій) у створення насаджень сливи, вишні і черешні та витрат коштів і праці на виробництво одиниці продукції цих культур для садівницьких господарств

зон Полісся і Лісостепу України. Цей факт визнається особливо важливим при плануванні потрібних обсягів інвестицій [291].

Економічні явища є формою прояву дій, які постійно повторюються в процесі виробництва, обміну та розподілу матеріальних благ.

Економічний процес виступає закономірною, послідовною зміною явищ від простого до складного, характерною особливістю якого є виникнення нового явища.

Тому, пізнання економічних процесів та явищ в садівництві доцільно здійснювати наступним чином: обґрунтувати актуальність проблеми дослідження; висвітлити методологію проведення дослідження; підібрати необхідний методичний інструментарій; виявити закономірності розвитку того чи іншого явища, виконати поставлені завдання, досягнути мети дослідження.

Наукове дослідження є формою існування і розвитку науки. Науково-дослідна діяльність направлена на отримання і застосування нових знань, що може здійснюватись шляхом всебічного вивчення об'єкта. Тому особливо важливим при дослідженні економічних явищ і процесів є підбір необхідного методичного інструментарію, логічна організація та застосування відповідних законів проведення дослідження.

На думку Е. Ф. Борисова, наукові методи поділяються на загальні, загально-наукові та специфічні. Горизонтальна класифікація методів соціально-економічного пізнання пропонує декілька головних методів: суб'єктивно-ідеалістичний, неопозитивістсько-емпіричний, діалектико-матеріалістичний і раціоналістичний [28].

Рис. 2.1. Типологічна схема взаємозв'язків наукових економічних досліджень у садівництві України

* Розробка автора

В. П. Кохановський до основних груп багаторівневої концепції методологічного знання відносить: 1) філософські методи (є способом філософствування); 2) загальнонаукові методи і підходи (універсальні для використання в усіх науках); 3) спеціально-наукові методи (використовуються у певній науці); 4) дисциплінарні методи (придатні лише для досліджень у межах окремої наукової дисципліни); 5) міждисциплінарні методи (виникають на перетині предметів різних дисциплін). Дуже важко, за концепцією В. П. Кохановського, розрізнити методи третього, четвертого і п'ятого рівнів, тому краще деякі з них об'єднати [137]. Так саме зробив С. В. Мочерний у своїй праці «Методологія економічного дослідження»: в остаточному вигляді основні структурні підсистеми методології соціально-економічного дослідження у нього мають такий вигляд: філософські, загальнонаукові, спеціально-наукові, дисциплінарні і міждисциплінарні [161, с.98].

Діалектика (грец. *dialegomai* – вести бесіду, розмірковувати) – наука про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства, мислення..., мистецтво класифікації понять, розподілу речей на роди і види [214, с.120].

Діалектика є наукою про загальні закони розвитку та існування явищ та процесів, їх пізнання та зміни. Діалектика взаємопов'язана з логікою та теорією пізнання, тому що вони оперують загальними законами, вивчають різні аспекти єдиного об'єкта. Економічне мислення спрямоване на з'ясування сутності предметів, що дає можливість їх повного та всебічного розгляду.

З метою уникнення однобічності дослідження процесу або явища, науковий розгляд передбачає виявлення всієї сукупності взаємозв'язків в межах досліджуваного об'єкта та взаємопов'язаних з ним, що базується на принципі взаємозв'язку між предметами та явищами. Відходження від вказаного принципу може викликати стримуючий характер у вирішенні

питання подальшого розвитку та мати гальмівні наслідки у розгляді найбільш суттєвих складових об'єкта дослідження.

Основне завдання діалектики – дослідження прояву в категорійному узагальненні дії законів діалектики, що розповсюджуються на предмети та явища. Тому діалектичне протиріччя виражається у запереченні, що відображається в одночасній єдності та протиставленні складових частин і якісного відображення предмета чи явища.

Принцип єдності якості та кількості, або якісного і кількісного підходів у наукових дослідженнях полягає в тому, що взаємозалежність цих категорій визначається самою діалектичною природою буття, забезпечуючи розмаїття явищ: нагромадження кількісних змін приводить до виникнення нової якості. Якість і кількість є формою відображення та ступенями пізнання предметів і явищ у сфері їх безпосереднього буття. Категорія якості виражає притаманну речам специфічну визначеність, а кількість є відношенням якісно тотожних речей як дискретних одиниць певної множини. Обидва поняття є ступенями загального процесу пізнання, вихідним пунктом системи категорій. Якість і кількість діалектично тотожні: кількість є фактором, що зумовлює якість.

Сутність принципу діалектичного заперечення полягає в необхідності дотримання спадковості при переході від старого до нового, від попереднього до наступного. Попереднє заперечується, але не абсолютно, а відносно, та не в усіх, а лише у визначених відношеннях.

Відповідно до принципу відображення людське пізнання є цілеспрямованим процесом активного відображення об'єктивного світу свідомістю людини у формі суб'єктивних ідеальних образів [7, с.98].

Діалектичне пізнання економічних явищ відбувається на основі матеріалістичного розуміння історичного процесу і розвитку власного пізнання, узагальнення реальних процесів, що виникають в науці та практиці.

Специфіка підходу до розкриття питання полягає у наступному. По-перше, аналізуються праці в галузі економічної думки та роботи, які пов'язані з ретроспективним аналізом досліджуваного питання. По-друге, необхідне всебічне висвітлення позицій різних авторів до досліджуваної проблеми в сучасних умовах функціонування економіки.

Застосування діалектичного підходу дає можливість визначити наступальні моменти у розвитку явищ, на основі сформованих законів в процесі проведеного дослідження. Наукові закони виражають порядок причинного й наслідкового зв'язків між явищами і властивостями матеріальних об'єктів, коли зміна одних явищ спричиняє певну зміну інших. При цьому ступінь повноти й точності об'єктивних законів залежить від ступеня розвитку теорії, практики і пізнання; закони виявляють принципи функціонування та тенденції руху системи, абстрагуючись від конкретних деталей та випадкових зв'язків.

Діалектичний підхід дає змогу виділити три групи законів – спеціальні (окремі), особливі та загальні. Спеціальні закони застосовуються у визначених вузьких галузях знань (економіка, хімія, фізика, біологія, історія); особливі відображають деякі сторони руху і розвитку в усіх або багатьох формах (математика, кібернетика), а загальні формулюють універсальні явища та процеси, які мають місце у розвитку природи, суспільства та мислення.

Отже, при вивченні економічних явищ і процесів діалектичний підхід базується на наступних принципах:

- пізнання об'єктів дослідження під впливом діалектичних законів (переходу кількісних змін в якісні; єдності і боротьби протилежностей, заперечення);

- процес дослідження економічних явищ має відбуватись за такими вимогами: всебічний розгляд, виявлення взаємозв'язку та взаємозалежності, характеристика змін, що відбуваються в процесі розвитку;

- перевірка отриманих результатів на практиці;
- прогнозування подальшого розвитку явищ та процесів має спиратись на філософські категорії, передусім причини та наслідки.

Наукове пізнання – це такий рівень функціонування свідомості, в результаті якого нове знання отримує не тільки окремий суб'єкт, а й суспільство в цілому. Нові знання є результатом професійної діяльності вчених. Наукові знання розвиваються з форм донаукового, повсякденного знання, спираються на індивідуальний і загальнолюдський досвід, на суспільну практику [100].

Наукові методи поділяються на такі групи: загальнологічні, теоретичні та емпіричні, що зумовлено стороною вивчення об'єкта, метою пізнання, логічною формою відображення отриманого знання та масштабами застосування.

Так, загальнологічними методами є аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія.

Теоретичний рівень пізнання це, по-перше, логічне узагальнення практичного досвіду людей; по-друге, протилежні емпіричним методам наукові методи пізнання. Оскільки теорія – це логічно організоване знання, вона є системою, яка цілісно відображає визначену сферу діяльності. Теоретичне знання має загальний і необхідний характер і містить відомості про внутрішні закономірності спостережуваних явищ, воно являє собою одну з форм раціональної діяльності, що не тільки описує сукупність фактів, але і пояснює їх, виявляє виникнення і розвиток явищ і процесів, їх внутрішні і зовнішні зв'язки та причинні й наслідкові залежності. До методів теоретичного рівня відносять аксіоматичний, гіпотетичний, формалізацію, абстрагування, узагальнення, історичний, метод системного аналізу та сходження від абстрактного до конкретного.

Теоретичне знання включає систему понять, суджень, абстракцій, спеціальні й загальні теорії. Перевага теоретичного знання в тому, що воно дає знання сутності, загального закону і може передбачити майбутнє.

Метафізичний підхід до розуміння емпіричного і теоретичного рівнів пізнання виявляється в запереченні єдності між ними або абсолютизації одного з них. Емпіричні знання можуть випереджати теорію, а теорія, в певних умовах, може передувати емпіричним фактам.

Емпіричний рівень знання – це знання, зміст якого в основному одержано з досвіду, зі спостережень, експериментів, підданого обробці. Особливістю емпіричного пізнавального рівня є те, що він включає в себе безпосередній контакт дослідника з предметом за допомогою органів відчуттів або приладів, що їх продовжують; дає знання зовнішніх, видимих зв'язків між явищами. Результатом емпіричного пізнання є фіксація повторення явищ без пояснення причин. Емпіричні знання спираються на емпіричні факти й співвідношення, дані спостережень, показання приладів, записані в протокол, зведені в таблицю чи подані графічно тощо. До методів емпіричного рівня відносять: спостереження, опис, вимірювання, порівняння, експеримент, моделювання.

Є також методи, котрі не можна однозначно віднести лише до одного з рівнів наукового знання, які можна назвати методами багаторівневого пізнання та виокремити в групу. На нашу думку, до них слід віднести такі: визнання наукових фактів, аналіз та ідеалізацію.

Аналіз показує, що саме фундаменталізація методичних підходів для проведення комплексного економічного дослідження дає змогу на достатньо високому рівні провести дослідження економічних явищ та процесів, віднайти можливі варіанти рішення, зробити відповідні висновки та обґрунтувати перспективи подальших досліджень в даному напрямі.

2.2. Систематизація формотворчих елементів процесу розвитку в контексті інноваційних змін

Будь-яку систему можна визначити як сукупність, комбінацію або набір взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле. Поняття системи ґрунтується на таких положеннях: вона є множиною взаємопов'язаних частин; усі елементи знаходяться у взаємній залежності; вивчення будь-якого елемента дає можливість виявити властивості єдиного цілого; сукупність елементів сформована таким чином, щоб реалізувати певне призначення.

Потреба використання системного підходу зумовлена потребою розробки методів дослідження ієрархічних, багаторівневих, складноорганізованих систем різного типу. Саме для розкриття сутності економічних явищ і процесів, виявлення їх взаємозв'язку і закономірностей необхідне застосування системи методів. Втім, загальноприйнятої методики системного аналізу немає. Зазвичай до наукових інструментів системного аналізу відносять: методи і процедури теорії дослідження операцій, що дають змогу розробляти кількісні рекомендації, необхідні при плануванні й організації цілеспрямованих дій; методи аналізу систем, що використовуються для визначення завдань і вибору шляхів розвитку систем, оцінки поведінки систем в умовах невизначеності; методи системотехніки – методи проектування і синтезу складних систем у результаті вивчення способів функціонування їх елементів.

Теоретичним базисом використання системного підходу є діалектичний принцип системності. Тому, до основних завдань, які вирішують за допомогою системного підходу при дослідженні проблем економічного розвитку належать: розробка засобів для дослідження об'єкта як системи; побудова узагальнених моделей системи з їх чіткими класифікаторами; дослідження структури системи концепцій та розробок.

За допомогою системного підходу здійснюють поглиблений ретроспективний аналіз розвитку досліджуваної сфери, виявляють закономірності функціонування об'єкта дослідження на сучасному етапі, удосконалюють форми та напрями діяльності, виявляють організаційно-економічні чинники підвищення ефективності роботи.

Системний підхід широко використовується й у плануванні економічної діяльності, дозволяє в певній синтетичній категорії виділити її складові.

В основі конкретного дослідження економічної системи лежить сукупність теоретичних і методологічних передумов на певному етапі, що аналізується та визначає її модель і слугує індикатором рішенням проблем в системі.

При застосуванні системного підходу в наукових дослідженнях будь-яку систему можна визначити як сукупність, комбінацію або набір взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле. Поняття системи ґрунтується на таких положеннях: вона є множиною взаємопов'язаних частин; усі елементи знаходяться у взаємній залежності; вивчення будь-якого елементу дає можливість виявити властивості єдиного цілого; сукупність елементів сформована таким чином, щоб реалізувати певне призначення.

Системний підхід зумовлює використання системного аналізу у наукових дослідженнях. Загальноприйнятої методики системного аналізу немає. Як правило, до інструментів, що використовуються в процесі проведення системного аналізу належать методи системної динаміки; імітаційного моделювання; процедурні дослідження операцій; евристичного програмування; методи системотехніки. Це дозволяє здійснювати розробку рекомендацій для планування діяльності, організації системи управління, визначення цілеспрямованих дій по забезпеченню ефективної роботи системи; розробки напрямків розвитку системи, заходів в умовах невизначеності та кризових ситуаціях.

З метою посилення дії інноваційних чинників на функціонування галузі садівництва, поступальних законів розвитку, слід визначити систему елементів такого процесу, з врахування перебігу трансформаційних змін.

Наступний комплекс ознак характеризує всі синергічні системи, в тому числі, систему інноваційного розвитку промислового садівництва:

– ієрархічність, що визначається системою взаємозв'язків між усіма рівнями системи, тобто певна субординація в її розвитку. При цьому на кожному рівні такої ієрархії існують певні, характерні лише для її рівня, властивості системи, що відображаються в нездатності в повній мірі до рекультивациї.

– гомеостатичність, тобто можливість функціонування системи, досягається лише за наявності підтримки складових системи за рахунок власної сили. При цьому кожна складова системи характеризується власними параметрами. Фазовий розвиток такої системи зумовлений можливістю переходу кожного з її елементів на інший рівень розвитку.

– біфуркація (від лат. *bifurcus* – роздвоєний) відображає вже фазовий перехід між рівними рівнями розвитку системи, а також за рахунок такого розмежування відбувається прояв взаємозв'язку між різними рівнями розвитку системи. В межах даної системи слід розглядати розвиток як по горизонталі так і по вертикалі. Відповідно виникають певні закони розвитку, що відображають його екстенсивність або інтенсивність.

– нелінійність відображає характер переходу з одного рівня до іншого в системі мислення в процесі проектування певних видів робіт, тобто показує перехід з одомірної у багатомірну систему.

– емерджентність (від лат. *emergens* – виникнення нового) підкреслює якісно новий рівень розвитку системи, при цьому вносячи певні диспропорції щодо попереднього стану системи.

– відкритість. Визначеність типу системи відбувається за рахунок її взаємодії із зовнішнім середовищем, відповідно формування та

конкретизація нових взаємозв'язків системи потребує їх підкріплення вже існуючими відносинами не лише в межах даної системи.

– спостережуваність. Згідно якої в процесі діяльності системи виникає певна обмеженість комунікацій між рівними рівнями. Тому з метою розширення уявлень щодо результатів діяльності такої системи необхідно використовувати «вікна спостереження» за змінами її діяльності, тобто збільшити міру її дослідження [1].

Застосування системного підходу при відпрацюванні методології наукового дослідження галузі садівництва базується на певних особливостях галузевого розвитку:

– галузева цілісність передує розвитку функціональних утворень в її межах та породжує систему взаємозв'язків між ними;

– сума внеску окремих підприємств та об'єднань в інноваційний розвиток садівництва не є рівним загальному показнику інноваційного розвитку галузі, що визначається неадекватністю системи;

– кількість складових, які характеризують параметри розвитку системи має бути науково обґрунтованою з метою повної реалізації її цілей;

– структура системи повинна характеризуватись гнучкістю, з метою швидкого пристосування до умов ринку, тому вона має бути завжди придатною до реалізації нових завдань;

– гарантувати умови мінімізації впливу змін вертикальних компонентів системи, шляхом обґрунтованого рівня делегування повноважень суб'єктів управління, забезпечувати оптимальну самостійність і незалежність об'єктів управління в соціально-економічних і виробничих системах;

– вивчення ієрархічності системи та процесу її структуризації слід розпочинати з визначення систем вищого рівня (в даному випадку – роль та місце галузі садівництва в системі агропромислового комплексу), рівень підпорядкування і встановлення зв'язків між підсистемами;

– при встановленні взаємозв'язків та визначення взаємодії системи із зовнішнім середовищем необхідно передусім формувати параметри «виходу», а потім формувати системи впливу факторів макро і мікросередовища, вимоги до «входу», канали зворотного зв'язку та проектувати параметри процесів в системі;

– в умовах зростання глобальної конкуренції та міжнародної інтеграції слід прагнути до зростання рівня відкритості системи при умові забезпечення її економічної, технічної, інформаційної, правової безпеки.

З метою побудови, функціонування і розвитку інноваційної системи в умовах розширення міжнародної інтеграції та кооперування необхідно досягти її сумісності з типологічно подібними системами в правовому, інформаційному, науково-методичному і ресурсному забезпеченню на основі державної й міжнародної стандартизації.

Для підвищення обґрунтованості інвестицій в інноваційні проекти слід вивчати домінуючі ознаки системи і вкладати засоби в найбільш ефективні з них. Завданням дослідницької сфери при цьому є пошук засобів і методів реалізації нормативів конкурентоспроможності; втілення таких нормативів в проектно-конструкторській документації; матеріалізація нормативів через конкретні інноваційні проекти. При цьому критерієм ефективності зазначених дій слугує максимізація знову створеної чи доданої вартості за дотримання вже діючих норм та нормативів.

До основних факторів, що визначають тип, складність та ієрархічність інноваційної системи належать:

– застосування на етапі проектування структури системи сукупності наукових підходів до раціональної організації виробничих та управлінських процесів;

– масштаб виробництва та обсяг реалізації інноваційної продукції;

– складність та рівень уніфікації продукції, що виготовляється та послуг, які надаються;

- рівень спеціалізації, концентрації, комбінування і кооперування виробництва;

- рівень розвитку макросередовища та інфраструктури регіону; міжнародна співпраця в сфері реалізації інновацій, інтегрованість систем.

За структуризації системи широкого вжитку набуває методика аналізу та синтезу. Реалістичність дослідження забезпечується синхронним його проведенням. При умові співпадіння результатів, після обробки та збору елементів системи виявляється її функціональна придатність, що свідчить про достатній рівень її структуризації. Дієвість такої системи підтверджується показниками: рівня середньорічних витрат; собівартості виготовлення інноваційної продукції, порівняно з типовим аналогом попереднього покоління; інтегральним показником якості товару; узагальнюючим показником екологічності; прибутку; ціни; витрат на транспортування; транспортбельність; термін зберігання, використання.

При визначенні та обґрунтуванні стратегії інноваційного розвитку виходять з наявних можливостей, тобто передусім визначають науково-виробничий потенціал, рівень кваліфікації персоналу. Така послідовність діяльності пояснюється потребою в зниженні ризику від реалізації інноваційного проекту, який, як правило, супроводжується значними капіталовкладеннями, які спрямовуються на оновлення, удосконалення засобів виробництва, придбання нового обладнання, впровадження нових технологій, підготовку та кадрове забезпечення, вдосконалення організації праці.

Ефективність і перспективність системи досягається шляхом оптимізації її цілей, структури, вдосконаленням системи управління та ін. (рис. 2.2.). Тому стратегію інноваційного розвитку системи слід формувати на основі оптимізаційних моделей. При формуванні цілей системи необхідно враховувати невизначеність інформаційного забезпечення, оскільки вірогідний характер ситуацій та інформації на стадії прогнозування цілей знижує реальну ефективність інновацій.

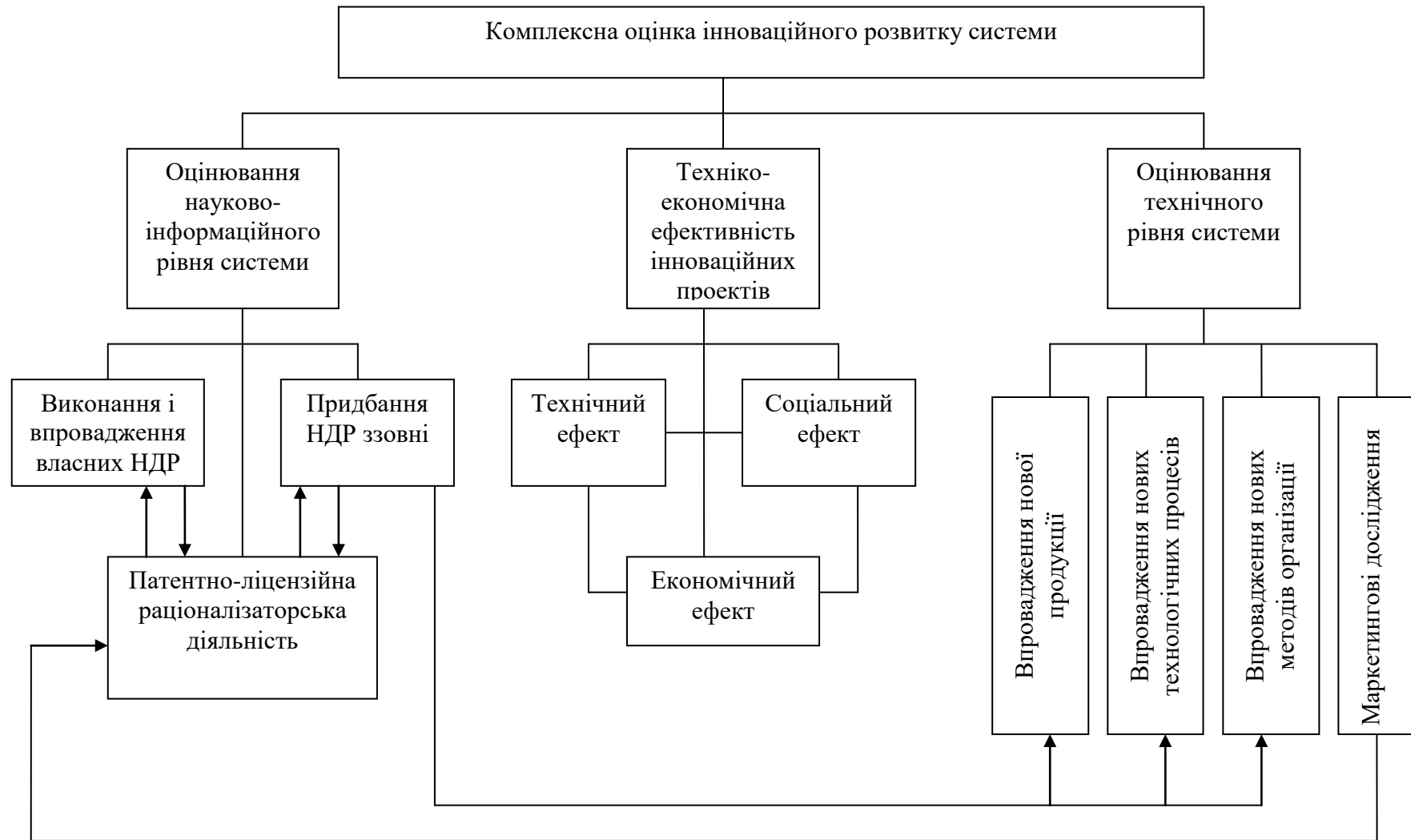

Рис.2.2. Схема комплексної оцінки інноваційного розвитку системи

Так, прогнозний економічний ефект від реалізації інновацій, розрахований на стадії стратегічного маркетингу, можна корегувати множенням на коефіцієнт, рівний 0,2–0,5, на стадії НДДКР – 0,5–0,7, виробництва – 0,6–0,8, експлуатації – 0,8–0,9.

Чим меншим є проміжок часу між роком розрахунку і роком інновації, тим більше значення понижуючого коефіцієнта, меншим є відхилення між розрахунковим і фактичним ефектом. При побудові дерева цілей і формулюванні стратегії інноваційного розвитку системи слід акцентувати увагу на те, що цілі системи і її компонентів у змістовому і кількісному значеннях, як правило, не співпадають. Однак всі компоненти повинні виконувати конкретне завдання по досягненню цілей системи. Якщо без якого-небудь компонента можна досягти цілей системи, то такий компонент не є необхідним для структуризації системи і потребує виключення. Це є проявом властивості емерджентності системи. При побудові «дерева цілей» системи і оптимізації її функціонування особливу увагу слід приділяти вивченню прояву властивості її мультиплікативності.

Для спрощення структури системи слід скоротити кількість рівнів управління, число зв'язків між компонентами системи й параметрів моделі управління, автоматизувати процеси виробництва і управління. З метою побудови раціональної структури системи та налагодження її функціонування слід враховувати взаємообумовленість всіх процесів та явищ.

Система функціонує і розвивається на основі протиріч, конкуренції, різноманітності форм функціонування і розвитку, здатності системи до оновлення. При формуванні стратегії системи слід забезпечувати альтернативність шляхів її функціонування і розвитку на основі прогнозування різноманітних ситуацій. Найбільш непередбачувані фрагменти стратегії слід планувати за кількома варіантами, враховуючи різноманітні ситуації. Ефективність функціонування складових елементів системи не є тотожним значенню сумарної ефективності всієї системи, що

необхідно враховувати при організації її функціонування. При взаємодії елементів виникає позитивний додатковий або негативний ефект синергії. Сприяє отриманню позитивного ефекту синергії наявність високого рівня організованості системи.

Для зниження інертності у функціонуванні системи, тобто прискорення зміни вихідних параметрів при зміні вхідних параметрів або параметрів функціонування системи, слід зорієнтовувати виробництво на інтегровані автоматизовані модулі і системи, що забезпечують мобільність виробництва і швидке реагування на зміни. В умовах швидкозмінних параметрів зовнішнього середовища система має бути здатною оперативно адаптуватися до цих змін. Найважливішими інструментами підвищення адаптивності функціонування системи є сегментація ринку і проектування товарів і технологій на принципах стандартизації та агрегування.

Для підвищення ефективності функціонування системи слід аналізувати і прогнозувати параметри рівня її організації, показники пропорційності, паралельності, безперервності, прямоточності, ритмічності й забезпечити їх оптимальний рівень.

Структура та склад системи формується на ідеях і принципах стандартизації, без дотримання яких вона неспроможна функціонувати. Глобальна конкуренція підвищує частку стандартизованих систем і їх компонентів, особливо в міжнародному масштабі.

Важливим шляхом розвитку соціально-економічних і виробничих систем є інноваційний. В тому числі, враховуючи впровадження новинок у формі патентів, ноу-хау, результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт в сфері виробництва нових товарів, застосування нових технологій, методів організації виробництва, управління, сфери обслуговування й виступає фактором суспільного розвитку.

2.3. Концепція організації наукового забезпечення інноваційного розвитку садівництва

Пізнання економічних процесів та явищ у галузі садівництва доцільно здійснювати наступним чином: обґрунтувати актуальність проблеми дослідження; висвітлити методологію проведення дослідження; підібрати необхідний методичний інструментарій; виявити закономірності розвитку того чи іншого явища.

Концепція (від лат. *conceptio* – сукупність, система) – система поглядів на те чи інше явище, процес; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, подій; провідна ідея теорії. Зрозуміло, що глобальна мета її досягнення повинна базуватись на існуючому стані речей в економіці і можливостей їх зміни за певний проміжок часу [117, с.45]. Зміни в економічному стані можуть прокладати собі тернисту дорогу шляхом проб і помилок, або ж завчасно передбачуватись стратегічними планами і спрямовуватись в задовільному для суспільства напрямі. Для цього необхідно відпрацювати безліч рішень, як набору дій (завдань), що спрямовані на досягнення поставленої мети. Рішення кожного завдання передбачає його формулювання, вибір способів і методів рішення, одержання інформації, пошук рішення, коригування і реалізація рішення. Тут вивченню підлягають організації та організаційні системи, що є цілеспрямованими, тобто такими, що мають визначене призначення або функцію.

Економіка сільськогосподарського виробництва не функціонує за законами абстрактної системи і як штучно створена система, що прагне до максимуму ентропії, не є повністю саморегулюючою навіть в умовах конкуренції, оскільки попит на продовольчі товари є малоеластичним, а на засоби виробництва – скорочується через відсутність коштів у товаровиробників.

Як зазначав М. Д. Кондратьєв: «основою національного господарства є аграрна сфера: економіка не може бути розвинута більше, ніж дозволяє їй сільське господарство» [133, с.136].

Дане твердження є визначальним для країн з наявним природно-економічним потенціалом для розвитку агропромислового виробництва. При цьому обов'язковою умовою такого розвитку є проведення комплексних наукових досліджень із визначенням усіх його складових.

Основою розробки планів на єдиній системній методології є маркетингові дослідження з їх компонентами: призначенням (досягнення бажаної мети), функціями (дослідити середовище і які ситуації воно може створити, вибрати альтернативи і оцінити дії), потоками (інформації між спеціалістами по плануванню і користувачами) та структурою (загальним планом, на основі якого обґрунтовується досягнення найбільш вірогідного і бажаного результату). Ці компоненти плану можуть бути використані при стратегічному, або ж оперативному плануванні екологізації виробничо-господарської діяльності підприємств.

За відправну точку такого планування слід приймати не екстраполяцію минулого з метою визначення перспективи, як це робилось до цього при довгостроковому плануванні, а аналіз можливостей підприємства і його оточення. Зміна стратегічного становища підприємства (спрямована на його підготовку до діяльності за нових умов) потребує зміни структури виробничих ресурсів підприємства, що планується використовувати; реагування на непередбачені ситуації (якщо зміни стають настільки інтенсивними, що на них уже неможливо реагувати методами передбачення). При цьому виникає потреба формування умов, в яких стає можливим пристосуватись до навколишнього середовища, що постійно змінюється, а кожний суб'єкт економіки не просто повинен екстраполювати минуле та визначати перспективу (методологія довгострокового планування), а встановлювати мету, завдання, розробляти заходи, спрямовані на

перспективний розвиток об'єктів з одночасною умовою: найбільш ефективно пристосуватись до довкілля [117].

Метою сільськогосподарських підприємств в умовах, що склалися, є вибір стратегічної альтернативи (диверсифікація: різноманітність номенклатури продукції; вихід з ринків, що перебувають на стадії стагнації; переорієнтація виробництва тощо), яка максимально підвищить довготермінову ефективність організації. Стратегія екологізації виробництва вибирається після того, як прораховані і оцінені всі альтернативи і варіанти можливого розвитку подій. Розробка ж альтернатив і вибір стратегічної альтернативи, зокрема, або сценарію (уявний вихід системи, що визначається за допомогою допустимих припущень про поточну і майбутні тенденції розвитку подій в економіці), є досить складною проблемою.

Концепція інноваційного розвитку – це система ідей та уявлень, яка визначає цілі розвитку, його спрямованість на використання інноваційних розробок, характер відносин між суб'єктом і об'єктом в процесі обміну інноваціями, взаємозв'язки між усіма елементами цільової системи, а також характер взаємозв'язків між окремими підсистемами в її межах.

У повсякденній діяльності та науці дослідження повинні приводити до результатів, стати основою наступних теоретичних і практичних дій, вони мають інформувати нас про об'єктивні властивості і відношення реально існуючих предметів і явищ.

Одним з найважливіших чинників розвитку сільськогосподарського виробництва є рівень наукового його забезпечення.

Стримуючими факторами на шляху розвитку АПК на наукових засадах є недостатній рівень фінансового забезпечення досліджень та кількості впроваджених наукових розробок у виробництво. Для порівняння в європейських країнах фінансування наукових досліджень відбувається на рівні не менше 100 тис. доларів США на рік, в США – більше 200 тис. доларів, а в Україні ця величина не перевищує 5 тис. доларів США. Тому за рахунок такого обсягу фінансування розвитку аграрної науки забезпечується

покриття лише соціальних та комунальних витрат. Біномінальність наукових досягнень пояснюється інноваційними здобутками дослідницьких установ, що частково уможлиблює оновлення матеріально-технічної бази.

У радянські часи аграрна наука мала потужну державну підтримку (3,1% ВВП у 1990 році), але через недостатнє забезпечення обладнанням та приладами вже тоді було відставання від провідних зарубіжних наукових установ, хоча в той час наукове забезпечення здійснювалось за умови закритого функціонування економіки.

Нині особливої актуальності набуває невирішеність питань щодо оновлення матеріально-технічної бази дослідницьких установ аграрної сфери України в зв'язку з її вступом до СОТ, що призвело до суттєвого збільшення надходження в країну окрім продукції промислового призначення й сільськогосподарських товарів значної кількості новітніх наукових розробок.

Тому на державному рівні потребує вирішення ряд пов'язаних з цим питань, в тому числі й щодо:

- належного фінансування науково-дослідної сфери та її матеріально-технічного забезпечення;
- приведення рівня заробітної плати науковців з урахуванням їхньої кваліфікації до рівня оплати праці їх зарубіжних колег;
- закріплення в наукових установах перспективної молоді шляхом створення їм сприятливих побутових умов, зокрема, забезпечення житлом;
- збільшення обсягів фінансування програм з набуття та обміну досвідом науковцями у світових наукових центрах.

Метою наукового забезпечення розвитку садівництва є отримання нових знань про закономірності функціонування існуючих та створення новітніх біологічних і фізичних об'єктів, їхньої взаємодії і впливу на довкілля, а також розроблення на базі отриманих знань наукових продуктів для інноваційного розвитку АПК, здатних забезпечити збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможної плодоягідної продукції.

Для досягнення поставленої мети наукове забезпечення розвитку садівництва повинне акцентуватися на розширенні промислового

виробництва продукції, інтенсифікації, спеціалізації та концентрації виробництва.

Способи наукового забезпечення розвитку галузі передбачають:

– створення інновацій за результатами наукових досліджень, їх передачу у виробництво плодів та ягід та переробну галузь для впровадження;

– створення інформаційних баз даних про генетичні ресурси;

– виробництво дослідними господарствами мережі науково-дослідних установ НААНУ необхідного насінневого матеріалу, нових сортів і гібридів різних культур, нових порід, типів, ліній для виробників;

– розроблення стандартів та інших нормативних документів;

– створення мережі самостійних госпрозрахункових формувань: наукових, науково-виробничих, агропромислових систем, кооперативів, асоціацій тощо;

– розроблення пропозицій органам влади з питань АПК;

– залучення сільськогосподарських товаровиробників до апробації нових розробок і трансферу інновацій в АПК;

– створення банку даних готових для впровадження у виробництво розробок науково-дослідних установ;

– формування та розвиток ринку інноваційної продукції;

– проведення виставок наукових розробок, їх реклама у засобах масової інформації та видання наукових журналів, рекомендацій, довідників, технологічної документації;

– проведення консультацій і навчання керівників різних рівнів та спеціалістів для вивчення інноваційного забезпечення економічного розвитку в регіональних центрах наукового забезпечення.

Фундаментальні та прикладні дослідження будуть спрямовані на вирішення пріоритетних наукових проблем, які впливають із завдань Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року і відповідають «Основним науковим напрямом та найважливішим

проблемам фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних та гуманітарних наук на 2009-2013 роки», затвердженим Міжвідомчою радою з координації фундаментальних досліджень, а також «Пріоритетним завданням аграрної науки України», які були затверджені Загальними зборами УААН (нині НААНУ) 27 березня 2008 року [79].

Зазначені вище дослідження проводитимуться в рамках наукових і науково-технічних програм на основі сучасних наукових підходів з використанням існуючих і новостворюваних оригінальних методик. Здійснення запропонованих заходів покладається на дослідні та дослідно-експериментальні господарства, які є самостійними у визначенні своєї господарської діяльності, розвитку зв'язків з промисловими підприємствами та зарубіжними партнерами. Доходи від освоєння науково-технічних нововведень в агропромисловому виробництві протягом 5 років не оподатковуються [107].

За результатами досліджень розроблятимуться наукові основи розвитку різних напрямів аграрної науки, а на їх базі будуть розроблені інновації, зокрема у таких сферах:

а) агроекологія:

– удосконалені методики моніторингу екологічної та біоенергетичної оцінки структури агроландшафтів та агроєкосистем, земле- і водокористування, ґрунтового покриву, прогнозування рівня урожайності сільськогосподарських культур, проявів виникнення стихійних явищ тощо, для чого використовуватимуться дистанційне космічне зондування та геоінформаційні технології;

– запровадженням інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур та застосуванням безпечних для довкілля методів використання земельних, водних і біологічних ресурсів;

- сучасні технології застосування органічних, біологічних і мінеральних добрив, а також хімічних меліорантів нового покоління з урахуванням ґрунтово-кліматичних умов та особливостей культур;

- рекомендації щодо науково обґрунтованих сівозмін, які розроблятимуться з урахуванням кон'юнктури вітчизняних і світових ринків основних видів продукції рослинництва, що використовується на харчові, кормові і технічні цілі і результатів досліджень виробництва;

- рекомендації з поліпшення ґрунтоутворюючих процесів та підвищення на їх основі родючості ґрунтів, а також ведення ресурсо- та енергоощадного виробництва, які мають забезпечити рентабельне, безпечне для довкілля виробництво продукції;

- рекомендації з раціонального використання територій біосферних заповідників та заходи щодо збереження й оздоровлення природного середовища заповідного фонду з врахуванням результатів вивчення рідкісних видів рослинного і тваринного світу, що зникають, але мають екологічну та господарську цінність;

- проекти з відновлення придатності для сільгоспвиробництва деградованих осушених ґрунтів та вироблених торфовищ, створення ноосферних природоохоронних територій та отримання поновлюваної біоенергетичної сировини на базі швидкорослої гідрофільної рослинності;

- рекомендації з підвищення лукопасовищного потенціалу заплавних земель і створення надійного кормового конвеєра для відродження тваринництва та отримання конкурентоспроможної тваринницької продукції;

- система організації агроландшафтів, принципи і науково-методичні засади оптимізації їхньої структури та функцій;

б) виробництво плодів та ягід:

- методики створення нових сортів з використанням молекулярних маркерів;

- ДНК-технології ідентифікації сортів, ліній і гібридів найпоширеніших сільськогосподарських культур та їх паспорти;
 - нові адаптовані до зональних ґрунтово-кліматичних умов сорти і гібриди сільськогосподарських культур, стійкі до дії основних гербіцидів, із заданими споживчими властивостями для продовольчих і кормових цілей та технічних потреб, які матимуть більш як на 20% вищу урожайність;
 - екологічно безпечні системи управління фітосанітарним станом агроценозів і лісових культур, які включатимуть у себе застосування біологічних методів захисту рослин від шкідливих організмів, імунних сортів і гібридів та проведення необхідних технологічно-організаційних заходів щодо зниження рівня заподіюваної ними шкоди;
 - комерційно привабливі технології вирощування плодових культур, які дадуть можливість зменшити питомі енергозатрати, економити технологічні матеріали та збільшити обсяги використовуваного генетичного потенціалу їх сортів і гібридів до 80%;
 - біоадаптивні технології вирощування сільськогосподарських культур, що ґрунтуються на генетично стійких сортах і гібридах, включаючи ГМО, та оцінка їх біологічної безпеки;
 - технології вирощування на основі органічного землеробства екологічно чистої продукції, зокрема, для дитячого та дієтичного харчування;
 - технології створення і поліпшення культурних та природних пасовищ;
 - технології виробництва кормів та кормових домішок, придатні для використання в різних агрометеорологічних умовах;
 - високопродуктивні технології вирощування традиційних і нових сільськогосподарських культур для енергетичних цілей;
- в) механізація та електрифікація:

– нові способи керованого впливу технічних засобів на біологічні об'єкти та середовища їх розвитку для підвищення продуктивності біологічних об'єктів; технічні засоби для реалізації зазначених способів;

– технологічні процеси та технічні засоби для виробництва і післязбиральної обробки та зберігання продукції рослинництва, які забезпечать зменшення питомих енерговитрат більш як у 1,5 рази і підвищення продуктивності праці більш ніж удвічі, а також економію ресурсів і збереження довкілля;

– диференційовані технологічні процеси і нові технічні засоби для виробництва конкурентоспроможної продукції тваринництва у господарствах різних категорій, які дадуть можливість мінімізувати затрати ручної праці, підвищити якість продукції, збільшити продуктивність праці більш як удвічі, сприятимуть збереженню довкілля;

– методи і засоби підвищення надійності й ефективності систем електропостачання та систем експлуатації електрообладнання в АПВ, оптимізації режимів роботи розподільчих електромереж в сільських регіонах, фермерських і селянських особистих господарствах;

– високопродуктивні технологічні процеси і технічні засоби для промислового виробництва біодизеля, біоетанолу та біогазу, а також для отримання теплової енергії з біосировини, які забезпечать збільшення питомого виробництва зазначеної продукції більш ніж на 20%;

– новітні технічні засоби для перетворення енергії сонця і вітру в енергію, придатну для використання в АПВ;

– методичні рекомендації формування та організаційні форми ефективного використання машинно-тракторного парку і надання послуг з виконання механізованих робіт;

– технологічні процеси і технічні засоби для підтримання машинно-тракторного парку у придатному для роботи стані, які базуватимуться на новітніх способах діагностування та відновлення сільськогосподарської техніки;

- технології використання наноматеріалів для відновлення деталей, робочих органів та вузлів, що піддаються значним навантаженням;
 - методи, моделі і засоби побудови мікроелектронних пристроїв та систем автоматичного діагностування і безпечного керування технологічними процесами;
 - засоби і системи автоматизації, інформаційних технологій та космічного зв'язку при використанні мобільної техніки нового покоління;
 - новітні технічні засоби для селекції і племінної роботи;
- г) зберігання і переробка садівницької сировини та якості продукції:
- технології заморожування, дефростації і зберігання сировини при знижених температурах у регульованому газовому середовищі з ультранизьким умістом кисню;
 - новітнє технологічне обладнання для виробництва продукції;
 - ресурсоощадні технології виробництва продуктів, які забезпечать їх високу поживну і біологічну цінність;
 - біохімічні, фізичні та хімічні методи інтенсифікації технологічних процесів переробки плодоягідної продукції;
 - технології виробництва нового покоління продукції, яка сприятиме поліпшенню структури харчування та здоров'я людей різних вікових груп;
 - технології та обладнання для переробки винограду, обробки суслу, виноматеріалів та стабілізації коньяків;
 - рекомендації щодо формування і функціонування системи управління якістю продукції та методи її контролю;
 - ДНК-технології детекції фітопатогенів у рослинному матеріалі, насінні, продуктах його переробки як потенційних збудників небезпечних захворювань людини й тварин;
- д) аграрна економіка і земельні відносини:
- заходи щодо забезпечення беззбитковості виробництва аграрної продукції та фінансово-кредитної політики держави, які сприятимуть розширеному відтворенню сільськогосподарського виробництва;

- шляхи і механізми поглиблення спеціалізації і концентрації агропромислового виробництва;
 - рекомендації щодо форм господарювання та систем аграрного менеджменту суб'єктів підприємництва і державного управління АПК;
 - напрями та механізми підвищення ефективності виробництва агропромислової продукції;
 - удосконалення інфраструктури аграрного ринку;
 - механізми економічного регулювання земельних відносин у ринкових умовах господарювання;
 - шляхи й механізми вирішення соціально-економічних проблем на селі та засади аграрної і соціальної політики;
 - рекомендації щодо обсягів державної підтримки виробництва продукції сільського господарства та розвитку агропромислового комплексу на інноваційній основі;
 - рекомендації щодо розмірів митного оподаткування імпорту та експорту сільськогосподарської продукції;
- є) наукове забезпечення трансферу інновацій:
- рекомендації щодо інноваційного розвитку агропромислового виробництва регіонів шляхом диференційованого використання перспективних для кожного регіону завершених галузевих і комплексних наукових розробок, адаптації їх до місцевих ґрунтово-кліматичних та ринкових умов;
 - проекти нормативних документів, які регламентуватимуть взаємовідносини сторін у процесі трансферу інновацій в агропромислове виробництво, а також рекомендації щодо поліпшення формування шляхів і механізмів реалізації зазначеного трансферу.

Виконання запланованих фундаментальних і прикладних досліджень дасть можливість отримати нові знання про закономірності функціонування існуючих біологічних і фізичних об'єктів в агропромисловому виробництві і на їх основі створити об'єкти нового покоління, а також розробити

організаційно-економічні, технологічні рішення і методичні рекомендації щодо збільшення об'ємів екологічно безпечного виробництва сільськогосподарської продукції, її зберігання, переробки і виробництва якісних харчових продуктів.

Окрім того, будуть створені нові біологічні об'єкти і технології одержання біосировини для енергетичних потреб, розроблені нові технологічні процеси і технічні засоби для виробництва енергоносіїв та ефективного їх використання.

Застосування новостворених наукових розробок буде сприяти: досягненню продовольчої безпеки, а також розвитку на інноваційній основі аграрного сектора економіки країни, виробництву конкурентоспроможних та безпечних харчових продуктів, зростанню економічних показників АПК, а, отже, зростанню його комерційної привабливості, що в свою чергу буде слугувати інтенсифікації розроблення і реалізації інноваційно-інвестиційних бізнес-проектів із залученням коштів приватного капіталу. Впровадження результатів досліджень сприятиме збереженню ґрунтового покриву, відтворенню його родючості, сталому розвитку сільськогосподарських територій, зростанню продуктивності агроєкосистем, завдяки чому середньорічні обсяги виробництва плодів та ягід зростуть – до 4,6 млн. т і винограду – 1,2 млн. т.

Застосування нових організаційних, технологічних і технічних рішень дасть можливість зменшити питомі витрати промислової енергії на виробництво продукції в 1,5–1,7 рази і підвищити продуктивність праці в 2,0–2,3 рази. Завдяки використанню енергії з поновлюваних джерел у сільському господарстві на 10% знизиться споживання енергії з традиційних джерел [45].

Реалізація наукових розробок з удосконалення податкової, фінансово-кредитної політики, організаційних та економічних механізмів розвитку аграрного сектора економіки країни забезпечать його рентабельність в межах 18–20% і розширене відтворення галузі. Це дозволить покрити майже 1,2

трлн. грн. сукупних втрат, яких аграрний сектор зазнав в останні десятиліття через диспаритет економічних чинників [45].

Таким чином, будуть нарощуватися обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та її експортної складової, підвищиться якість харчових продуктів, а їх показники будуть доведені до міжнародних стандартів, збільшиться кількість робочих місць та поліпшаться умови праці, прискориться соціальний розвиток села, а також зменшиться негативний вплив агропромислового виробництва на довкілля. Впровадження у виробництво нових наукових розробок сприятиме підвищенню життєвого рівня населення.

Загальна вартість робіт з наукового забезпечення розвитку галузей АПК, яке Українська академія аграрних наук має здійснювати у 2011-2015 роках, за попередніми розрахунками складатиме близько 4,9 млрд. грн. [335]. Затрати безпосередньо на виконання досліджень будуть становити 3,6 млрд. грн. Крім того, оскільки НААНУ має в своєму розпорядженні матеріально-технічну базу, яка оцінюється в 660,6 млн. грн. і знос якої становить 50%, то на капітальні вкладення необхідно буде виділяти щороку 260 млн. грн.

На сьогодні у розпорядженні установ Академії перебуває 538 тис. га землі. Функціонують 13 об'єктів, які мають статус національного надбаня і використовуються у повсякденній практиці наукових досліджень. До їх складу входять:

Генетичний банк рослин України (Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва) складається з 123,3 тис. зразків 310 культурних та понад 500 диких споріднених видів, а також Арборетум Нікітського ботанічного саду (Нікітський ботанічний сад – Національний науковий центр), колекція якого нараховує понад 2020 таксонів деревних плодових і декоративних культур. Всі вони використовуються в селекційних програмах;

Ампелографічна колекція та колекція штамів промисловоцінних мікроорганізмів для виноробства (Національний інститут винограду і вина «Магарач») включає в себе 3219 сортозразків винограду, а також 1076

чистих культур дріжджів та 51 грибну культуру для виноробства. Колекція забезпечує виноробні підприємства України чистими культурами для виноробної промисловості.

Колекція корисних ґрунтових мікроорганізмів для підвищення урожайності сільськогосподарських культур (Інститут сільськогосподарської мікробіології) включає в себе 640 штамів ґрунтових мікроорганізмів. Вони використовуються з метою створення ефективних біопрепаратів для завчасної та передпосівної інокуляції насіння сільськогосподарських культур, що забезпечує захист рослин від шкідників та поліпшення їх азотного і фосфорного живлення.

Нині в аграрній сфері в цілому, й у садівництві зокрема, активізація дослідницької діяльності має початковий характер, порівняно з іншими сферами національного господарства.

Так, важливе значення для проведення досліджень у садівництві мають ґрунтово-кліматичні умови, за рахунок чого уможлиблюється здійснення польового порівняльного дослідження, що сприяє вибору кращого варіанту з одержаних та дає можливість розвивати галузь з врахуванням регіональних особливостей культур.

Нові результати забезпечують вибір оптимального варіанту за географічним принципом. При цьому набуває актуальності створення електронної бази породно-сортового складу, використання якого є обґрунтованим для певного природно-економічного району, з врахуванням тенденції до поширення сортів як вітчизняної так і закордонної селекції. Узагальнення результатів таких досліджень дасть можливість розробити практичні рекомендації для впровадження їх у виробництво.

Застосування багаторівневої системи польових дослідів є основним засобом вирішення питання методологічної основи реалізації нової концепції досліджень.

Головним завданням таких досліджень є виділення речовин, що легко засвоюються, не засвоюються, або ж взагалі мають негативний вплив на рослини, а також визначення як внутрішніх так і зовнішніх факторів впливу, що стимулюють або лімітують розвиток насаджень.

Вивчення зазначених вище питань є характерним для великих балансових дослідів, яким в свою чергу підпорядковані лабораторні, мікропольові, вегетаційні та суббалансові досліді. Використання узагальненої інформації отриманої в результаті ланки таких досліджень дає можливість підвищити ефективність виробничого процесу.

Створення дослідницьких об'єднань можливе на основі кооперації кількох наукових установ, з метою проведення серійних досліджень. Вивчення взаємозв'язку насаджень, ґрунту, погоди, технологій, як складових елементів певної системи складає основу досліді, який дає можливість обґрунтувати взаємозалежність зазначених вище складових елементів та виявити вплив умов навколишнього середовища на ефективність їх субстанційного взаємозв'язку. При цьому збільшується кількість об'єктів, що аналізуються. Відповідно розширюється база спостережень й обліку, а саме, поглиблюється вивчення характеристик ґрунту, використання нових, не районованих сортів. Позональне проведення зазначених експериментів дає можливість виділити кращий сорт та обґрунтувати контрольні заміри такого дослідження.

При розвитку системи експериментальної роботи в зазначеній конфігурації частка порівняльних дослідів буде зменшуватися, залишаючись однак досить значною. У порівняльному досліді буде продовжуватися вивчення нових елементів технологій, препаратів, робочих органів машин.

Щодо науково-методологічного забезпечення інноваційного розвитку галузей агропромислового виробництва, то воно передбачає:

- дослідження циклів інноваційного провайдингу «маркетинг - наукова розробка - капіталізація - інновації - впровадження наукоємної продукції»;

- розроблення науково-організаційних засад випробування закінчених наукових розробок.

Науково-консультаційне забезпечення трансферу інновацій передбачає:

- формування банку завершених наукових розробок, що рекомендуються для освоєння в агропромисловому виробництві регіонів;

- розроблення технологій науково-консультаційного та інформаційного супроводження інноваційних проектів;

- розроблення нормативно-технічної документації для науково-консультаційного та інформаційного забезпечення трансферу інновацій в агропромислове виробництво регіонів.

Науково-організаційні засади маркетингу і трансферу інновацій базуються на:

- розробленні науково-організаційних засад маркетингу, трансферу інновацій в агропромислове виробництво регіонів;

- формуванні пакета інновацій для агропромислового виробництва;

- розробці наукових засад організації інфраструктури інноваційного провайдингу в регіонах;

- організації ефективного наукового супроводу інноваційних проектів в агроформуваннях регіонів.

Завданням наукових досліджень в садівництві повинна стати розробка методик проведення експериментів, що дозволяють виділяти екологічну складову плодкових агрофітоценозів з метою створення агроекологічних систем керування продуктивністю порід і якістю одержуваної продукції.

Суттєві зміни кліматичних умов зумовлюють потребу в розробці адаптивних технологій вирощування плодкових культур. Співпраця в науково-дослідній сфері та координація досліджень між установами, розташованими в

різних ґрунтово-кліматичних зонах дає можливість вивчення особливостей вирощування культур та формування інноваційних моделей поширення нових технологій.

Розширення меж застосування певної плодової культури тісно пов'язане з параметрами навколишнього середовища. Нині йде мова не лише про регіональний аспект даного питання, а й про – міжнародний. Посилення тенденцій міжнародної інтеграції та глобалізації дає поштовх для одержання вагомих результатів за рахунок об'єднання наукового потенціалу декількох країн.

Джерелом інформації для подальшого вивчення й експерименталізації досліджень є первинний матеріал, який доцільно систематизувати та накопичувати в комп'ютерних базах даних. Зібрана інформація має підлягати обробці й деталізації та швидко надходити до користувача.

Деталізація наукової інформації та її аналіз ґрунтується на формалізованому відображенні прикладних досліджень і має містити експериментальні оцінки наведених даних. Прогнозування нових напрямків науково-технічного розвитку галузі, формування програм подальших досліджень та розробка ефективних інноваційних технологій стають можливими саме завдяки аналізу наукових матеріалів отриманих в результаті практичних досліджень.

В основі розробки адаптивних технологій лежить визначення критеріїв подібності та розходження територій вирощування плодкових культур і конкретизація зон обслуговування відповідними науковими установами. Нині зона розміщення певної установи по садівництву, є зоною її обслуговування, разом з тим не завжди місце розташування такої установи відповідає ґрунтово-кліматичним особливостям всієї області, але дані отримані в результаті проведених досліджень все ж поширюють на весь регіон. Таким чином, результат дослідження розглядається як закінчений науковий продукт і пов'язується не з умовами навколишнього середовища, а ставиться у відповідність конкретно визначеній території. Тому, особливу

увагу в наукових дослідженнях потрібно приділяти саме ґрунтово-кліматичним умовам, що є характерними для тієї чи іншої території. Вирішення цього питання дозволить не тільки визначити зони, для яких наукова установа може рекомендувати результати своїх досліджень, але і дасть можливість оптимізувати кількість і густоту розміщення таких установ.

До основних напрямків подальших наукових досліджень в садівництві належать:

- розробка рекомендацій щодо зонального виробництва плодів різного призначення;
- екологізація виробництва на базі застосування альтернативних систем вирощування плодів з використанням толерантних сортів, систем удобрення та захисту насаджень;
- дослідження морозостійкості та посухостійкості порід, сортів і підщеп як польовими, так і лабораторними методами (зокрема, лабораторного проморожування, електрометричними, мікроскопічними та диференційного термічного аналізу);
- розробка нових та удосконалення існуючих систем інтегрованого захисту плодових культур від шкідливих організмів, які б забезпечували досягнення високих показників у виробництві якісної, екологічно чистої, конкурентоспроможної продукції; дослідження з діагностики і тестування плодових, ягідних декоративних рослин;
- дослідження з виділення стійких (толерантних) до вірусів природних форм та культурних сортів плодових і ягідних культур та проведення селекції на вірусостійкість як класичними, так і біотехнологічними методами;
- впровадження біологічних методів захисту рослин (використання природних явищ конкуренції, паразитизму та мікробного антагонізму);
- технічне переоснащення дослідницьких установ галузі;
- за рахунок розвитку вітчизняного виробництва сприяти підвищенню надійності й зручності в експлуатації та обслуговування основних засобів виробництва;

– розробка нових технологій та рецептур вітчизняних якісних, екологічно чистих, конкурентоспроможних продуктів харчування підвищеної біологічної цінності оздоровчого призначення на основі місцевої рослинної сировини (фруктові напої, безалкогольні бальзами, пюре для дитячого та профілактичного харчування, столові, десертні та лікерні вина);

– моніторинг стану насаджень в зв'язку з наявністю несприятливих екологічних чинників, техногенного забруднення, а також розповсюдження збудників вірусних, бактеріальних та грибних інфекцій, шкідників (особливо карантинних);

– вивчення режимів зберігання продукції садівництва, зокрема кісточкових та ягідних культур в умовах регульованого газового середовища, а також дослідження плодів новостворених вітчизняних та інтродукованих сортів;

– дослідження з формування і функціонування ринку плодоягідної продукції України.

Результативність економічного дослідження значною мірою залежить і від органічної єдності застосовуваних прийомів, базується на певних принципах: вивчення явищ і процесів розглядається не ізольовано один від одного, а в їх взаємному зв'язку; не в статичному стані, а в історичному розвитку; розгляд розвитку як переходу кількісних змін в якісні, як єдність протилежностей; винаходи нового прогресивного в існуючому процесі.

Економічна наука досягає мети лише при умові розкриття змісту явищ, процесів, взаємозв'язку і взаємодії, зміни за формою і суттю, що може бути забезпечене саме багаторівневим пізнанням.

2.4. Методика формалізації логічного узагальнення в економіці садівництва

Циклічний характер перебігу інноваційних процесів зумовлює потребу у використанні нових методів у проведенні досліджень інноваційного розвитку садівництва, який відбувається під впливом множини факторів, що диференційовано діють на окремі його складові.

Ідентифікація, тобто встановлення закономірностей розвитку за експериментальними даними, відіграє найважливішу роль не тільки у певних програмах, але і при обробці біологічної, економічної і соціальної інформації.

При визначенні взаємозв'язку окремих факторів в системі інноваційного розвитку слід відповісти на ряд питань:

- скільки часу піде на здійснення інноваційної розробки і як можна зменшити цей термін?
- які витрати на ресурси необхідні для здійснення інноваційної діяльності?
- які наслідки може мати незбалансованість галузевого розвитку?
- який вид діяльності є важливішим над іншими й сприятиме вчасному одержанню результатів інноваційних впроваджень на практиці?

Внутрішня суперечливість інноваційного розвитку проявляється у його наслідках для соціально-економічної системи. Це пояснюється тим, що з настанням позитивних змін існує ймовірність настання негативних наслідків в системі економічного розвитку. Інноваційні розробки потребують значних обсягів інвестиційних ресурсів, але результати не завжди забезпечують їх високий рівень окупності.

Дослідження факторів економічного розвитку дозволяє запропонувати певні критерії їх розмежування та групування:

- за рівнем значимості: ресурси (потенційні фактори), джерела, рушійні сили, засоби пожвавлення джерел та активізації рушійних сил, фактори;

- за характером впливу: фактори екстенсивного та інтенсивного впливу; підсилюючого, послаблюючого, дестабілізуючого характеру;
- за цільовим спрямуванням: екзогенні (зовнішні) та ендогенні (внутрішні);
- за структурою: фактори розвитку структурних елементів системи, розвитку економічних відносин в межах системи та вдосконалення господарського механізму;
- за ступенем впливу: безпосереднього і опосередкованого.

Апарат нечітких множин і логіки використовується для вирішення задач, в яких вихідні дані є слабо формалізованими. Застосування у садівництві даного методу дослідження зумовлено наявністю значних кон'юнктурних коливань; впливом природно-кліматичних умов на рівень виробництва продукції; територіальними відмінностями галузевого розвитку та ін. До сильних сторін такого підходу належать:

- опис умов і методу розв'язання задачі, споріднено до вихідної інформації;
- універсальність: відповідно до теореми FAT (Fuzzy Approximation Theorem), доведеної Б. Коско (B.Kosko), де будь-яка система може бути апроксимована системою, заснованою на нечіткій логіці;
- ефективність (пов'язана з універсальністю), що пояснюється рядом теорем, аналогічних теоремам про сутнісну безперервну функцію g , задану на компактній U й для довільного $\varepsilon > 0$ існує нечітка експертна система, що формує вихідну функцію $f(x)$, де $\sup \| g(x) - f(x) \| \leq \varepsilon$, де $\|\cdot\|$ – символ прийнятого розходження між функціями.

Разом з тим для нечітких експертних і керуючих систем характерні і певні недоліки:

- 1) формування вихідних нечітких правил здійснюється певним суб'єктом, в ролі якого може виступати людина з її цілями та можливими напрямками їх реалізації, а тому кінцевий результат може бути і суперечливим і неповним;

2) неповне вираження дійсності зумовлене суб'єктивними чинниками в тому числі і за рахунок вхідних змінних й вихідних змінних системи.

З метою усунення, зазначених недоліків необхідно виконувати нечіткі експертні та керуючі системи адаптивними – коригуючи, у міру роботи системи, правила та параметри функцій приналежності. Серед кількох варіантів такої адаптації одним з найбільш вдалих, є метод так званих гібридних нейронних мереж.

Гібридна нейронна мережа формально за структурою ідентична до багатошарової нейронної мережі з навчанням, наприклад, за алгоритмом зворотнього поширення помилки, але приховані шари в ній відповідають етапам функціонування нечіткої системи. Так:

- перший шар дозволяє створювати вбудову нечіткої множини даних на базі вже існуючих функцій, що відображають відповідність вхідних елементів системи;

- другий шар показує множину розроблених нечітких правил;

- третій шар відображає процес переходу до чіткості.

Кожен із цих шарів характеризується набором параметрів (параметрами функцій належності, нечітких вирішальних правил, активованих функцій, ваговим значенням зв'язків), налаштування яких виробляється, по суті, так само, як для звичайних нейронних мереж.

Неточності реального світу та його невизначеності, як правило, відображаються за рахунок нечіткої логіки. Наявність математичних засобів відображення нечіткості вихідної інформації дозволяє побудувати модель, адекватну реальності.

За умови, що E – змодельована величина, що відображає множину універсальних елементів; x – член універсальної величини E ; R – певна ознака. Стала підмножина A змодельованої величини E , члени якої створюють умови для реалізації властивості R , відображається як сукупність системи створених взаємозв'язків:

$$A = \{\mu_A(x) / x\} \quad (2.1)$$

де $\mu_A(x)$ – визначена характеристизована функція, яка набуває значення 1, за умови, що x в повній мірі сприяє задоволенню властивості R , а 0 – в протилежному випадку.

Відмінність між нестійкою підмножиною та між сталою полягає в тому, що для складової x та змодельованої величини E не існує чіткої змодельованої величини універсальної множини E відображається як сукупність системи створених взаємозв'язків:

$$A = \{\mu_A(x) / x\} \quad (2.2)$$

де $\mu_A(x)$ – визначена характеристизована функція, що визначає належність (функція приналежності) до певної системи, яка набуває того чи іншого значення у визначеній сталій множині M ($M = [0, 1]$).

Функція приналежності вказує ступінь належності елемента x підмножині A . Множину M іноді характеризують як множину належності. Нестала підмножина A за умови, що $M = [0, 1]$, може сприйматися як звичайна множина.

В багатьох задачах при характеристиці об'єкта можна виокремити набір ознак і для кожного з них визначити полярні значення, що відповідають значенням функції приналежності, 0 або 1.

За умови застосування прямих методів використовуються також групові прямі методи, коли група експертів розглядає конкретний об'єкт і має дати чітку відповідь, тоді кількість стверджувальних відповідей, поділене на загальну кількість експертів дає значення μ щодо даного об'єкта.

Непрямі методи визначення значень функції приналежності використовуються у випадках, коли немає елементарних вимірних властивостей, через які визначається нечітка множина. Як правило, це методи попарних порівнянь. Якби значення функцій приналежності були нам відомі, наприклад, $\mu_A(x^i) = w_i$, $i = 1, 2, \dots, n$, то попарні порівняння можна представити матрицею відношень $A = \{a_{ij}\}$, де $a_{ij} = w_i / w_j$ (операція ділення).

На практиці експерт сам формує матрицю A , при цьому передбачається, що діагональні елементи дорівнюють 1, а для елементів симетричних щодо діагоналі $a_{ij} = 1/a_{ji}$, тобто якщо один елемент оцінюється в α разів сильніше, ніж інший, то він має бути в $1/\alpha$ раз сильніший, ніж перший. У загальному випадку задача зводиться до пошуку вектора W , що задовольняє рівняння виду $AW = \lambda_{\max} W$, де λ_{\max} – найбільше власне значення матриці A . Оскільки матриця A позитивна з побудови, рішення даної задачі існує і є позитивним.

Можна відзначити ще два підходи:

- використання типових форм кривих для постановки функції належності (в формі $(L-R)$ -типу) з уточненням параметрів у відповідності з даними експерименту;
- використання відносних частот за даними експерименту в якості значень приналежності.

Поняття нечіткої і лінгвістичної змінних використовується при описі об'єктів і явищ за допомогою нечітких множин.

Нечітка змінна характеризується найменуванням змінної – a ; універсально множиною – X ; нечіткою множиною – A на X , що описує обмеження (тобто $\mu_A(x)$) на значення нечіткої змінної a .

Різні за фізичним змістом задачі прийняття рішень, що виникають в управлінні, прогнозуванні, діагностиці, та інших сферах діяльності, зводяться до ідентифікації нелінійних об'єктів з одним виходом і багатьма входами. Визначеними ознаками запропонованих завдань є те, що кожна із розглянутих змінних «вхід-вихід» зображується через наступні висловлювання: ЯКЩО <входи>, ТО <вихід>, та являють при цьому систему нечітких знань.

Наведені вище міркування неважко перетворити в систему висловлювань ЯКЩО <входи>, ТО <вихід>, в яких вхідні і вихідні змінні оцінюються словесними (нечіткими) термами.

Типовим прикладом такого завдання є експертиза різних проектів, включаючи інноваційні [186]. Суть завдання полягає у віднесенні проекту до одного з класів якості, які використовуються для прийняття рішення про фінансування або відхилення проекту.

Вхідні змінні – це приватні показники якості, що оцінюються експертом на основі інформації, представленої заявником проекту:

- рівень підприємства-заявника, який визначається параметрами: рівень керівника, оцінюваний параметрами: комунікабельність, надійність, освіта, досвід роботи керівника;

- активи підприємства, пасиви підприємства, балансовий прибуток підприємства, дебіторська заборгованість підприємства, кредиторська заборгованість підприємства;

- техніко-економічний рівень проекту, який оцінюється параметрами: масштаб проекту, новизна проекту, пріоритетність наряду, ступінь опрацювання, правова захищеність, екологічний рівень, рівень очікуваних продажів;

- фінансовий рівень підприємства-заявника, який визначається параметрами: співвідношення власних коштів до засобів інноваційного фонду, окупність інноваційних коштів.

Вихідна змінна: інтегральна оцінка якості проекту, використовується для прийняття рішення (1 – фінансувати, 2 – фінансувати після доопрацювання, 3 – фінансувати за наявності коштів, 4 – відхилити).

Для оцінки вхідних змінних зручно використовувати єдину систему якісних термів: дуже низький, низький, нижче середнього, середній, вище середнього, високий, дуже високий. Тоді фрагмент ієрархічної бази знань, що зв'язує вихідну і вхідні змінні неважко записати в наступному вигляді:

ЯКЩО рівень підприємства-заявника вище середнього
 І техніко-економічний рівень проекту вище середнього
 І рівень очікуваних продажів високий
 І фінансовий рівень підприємства-заявника середній,

ТО рішення - фінансувати після доробки;
ЯКЩО рівень керівника високий
І активи високі
І пасиви високі
І величина балансовий прибутку середня
І дебіторська заборгованість вище середньої
І кредиторська заборгованість низька,
ТО рівень підприємства-заявника високий;
ЯКЩО комунікабельність керівника вище середнього
І надійність висока
І освіта вище середнього
І досвід роботи керівника високий
І комфортність середня,
ТО рівень керівника вище середнього;
ЯКЩО масштаб проекту високий
І новизна проекту висока
І пріоритетність спрямування висока
І ступінь опрацювання висока
І правова захищеність висока
Та й екологічний рівень високий,
ТО техніко-економічний рівень проекту вище середнього;
ЯКЩО співвідношення власних коштів до засобів інноваційного фонду вище середнього
І рівень окупності інноваційних коштів високий,
ТО фінансовий рівень підприємства-заявника вище середнього.

Всі розглянуті вище різні за змістом задачі прийняття рішень в управлінні, діагностиці, багатокритеріальної оцінки і багатофакторному аналізі можна розглядати як завдання ідентифікації, що володіють такими загальними властивостями:

1) визначення взаємозв'язку між вхідними та між вихідними змінної сприяє прийняттю рішення;

2) прийняте рішення ототожнюється з вихідною змінною;

3) вхідні змінні ототожнюються з характеристиками об'єкта, що ідентифікується;

4) вихідна змінна та вхідна змінна можуть носити кількісний та якісний характері відображення;

5) за допомогою правил «ЯКЩО – ТО» в системі визначаються вхідні та вихідні параметри, й здійснюються якісні оцінки сукупності нечітких множин. Сформулюємо ряд принципів які будуть використовуватися нами в розробці методу ідентифікації нелінійних об'єктів на основі нечітких баз знань. Ці принципи є узагальненням і подальшим розвитком аналогічних принципів, сформульованих для прийняття діагностичних рішень в роботах [23, с.67]. Виділимо основні з них:

1) Принцип лінгвістично вхідних і вихідних змінних. Згідно даного принципу входи і виходи об'єкта можуть визначатися лінгвістичними змінними, що носять термально-вербальний характер і свідчать про склад множини змінних і які формують зв'язки між ними.

Застосування назви функції, яка характеризує кожен лінгвістичну змінну, дає можливість здійснення формалізації змінних на різних рівнях та створення рядів множини універсальних змінних.

2) Принцип створення системи «вхід-вихід» та проектування взаємозв'язків у формі бази знань за допомогою правила «ЯКЩО – ТО» дає можливість прийняти оптимальне рішення щодо подальшої організації системи чинників впливу на об'єкт дослідження. Це досягається за допомогою відображення експертних оцінок та переформатування їх у певні величини.

3) Принцип багаторівневості бази знань дає можливість визначити межі системи проектування та здійснити уніфікацію рівновекторних величин. При великому числі вхідних змінних побудова системи висловлювань про

невідому залежності «входи-вихід» стає важким завданням. Це обумовлено тим, що в оперативній пам'яті людини одночасно може утримуватися не більше понять-ознак [44]. Рівень оцінки експертів має бути підкріплений їх бальною оцінкою та повинен бути побудований за схемою «дерева значень», що показує систему вкладок та відображає їх послідовний взаємозв'язок.

4) Принцип термометра в оцінці якісних змінних. Суть цього принципу полягає в тому, що експертна оцінка деякої змінної здійснюється шляхом зафарбовування частини шкали, ліва і права межі якої відповідають найменшому і найбільшому рівням аналізованої змінної.

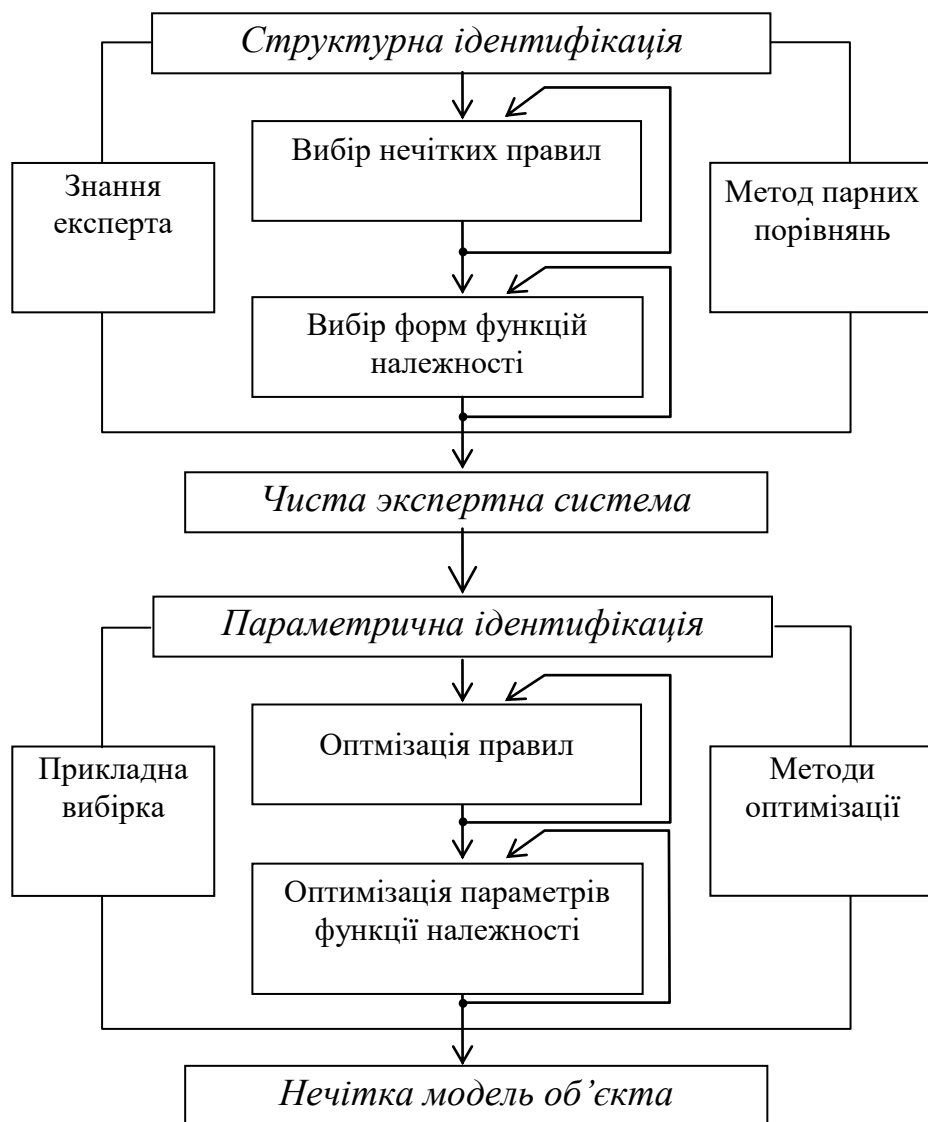

Рис. 2.3. Етапи налаштування нечіткої бази знань

*Розробка автора

5) Принцип двоетапної настройки нечітких баз знань. Відповідно до цього принципу, побудова моделі нелінійного об'єкта здійснюється у два етапи, які за аналогією з класичними методами можна вважати етапами структурної та параметричної ідентифікації. Налаштованими параметрами є ваги нечітких правил ЯКЦО-ТО і форми функцій належності [61].

Етапи налаштування нечіткої бази знань відображено на рис. 2.3.

Перший етап є традиційним для технології нечітких експертних систем. На ньому здійснюється формування і налаштування моделі об'єкта шляхом побудови бази знань за доступною експертною інформацією. Для налаштування дії правил і форм функцій належності застосовується модифікований метод парних порівнянь Сааті, запропонований в [52].

Чим вище професійний рівень експерта, тим вище адекватність нечіткої моделі, побудованої на етапі грубої настройки. Дана модель має назву експертної системи, що пояснюється чистотою її побудови лише на основі експертної інформації, без додавання змістових навантажень. При цьому результати висновків експертів носять неоднорідний характер, а їх ототожнення призводить до формування теоретичного висновку розробки системи експериментальних даних, що й створює логіку нечітких висновків. Тому необхідний другий етап, на якому здійснюється тонка настройка нечіткої моделі шляхом її навчання за експертними даними. Суть етапу тонкої настройки полягає в підборі таких ваг нечітких правил ЯКЦО-ТО і таких параметрів функцій належності, які мінімізують розходження між бажаним (експериментальним) і модельним (теоретичним) типом поведінки об'єкта.

Етап тонкого налаштування формулюється як задача нелінійної оптимізації, яка може вирішуватися різними методами, серед яких найбільш універсальним є найшвидшого вирішення завдання [9]. Однак, при великій кількості вхідних змінних та нечітких термінів у базі знань, застосування методу найшвидшого вирішення вимагає пошуку мінімуму з різних початкових точок, що суттєво збільшує витрати часу. Тому нами

пропонується тонка настройка нечіткої бази знань із застосуванням генетичних алгоритмів оптимізації. Така побудова структури випадкового пошуку дозволяє одночасно, незалежно один від одного, формувати похідні відправних точок, та дає можливість істотно зменшити тривалість створення та налаштування оптимальних параметрів моделі.

Загальний логічний висновок формується на основі проходження чотирьох етапів.

1. Нечіткість (введення нечіткості, фазифікація). З метою визначення рівня істинності відправної точки формування кожного правила функції приналежності використовується поділ на окремі фази в циклі його застосування [19].

2. Логічний висновок. Передумовами формування висновків є правила розрахунку істинності значення [44]. Це призводить до одного непевного у підмножині, яке буде присвоєно кожній змінній висновку для кожного правила. При формуванні логічного висновку доцільно застосовувати операційне лімітування в якості правил його побудови. У логічному висновку мінімуму функція належності висновку формується по висоті, що відповідає обчисленню ступеня істинності передумови правила. У логічному виведенні множення функція приналежності виведення проектується на певний масштаб за допомогою обчислення ступеня істинності передумови правила.

3. Композиція. Для формування кожної складової висновку на базі застосування нечітких множин використовується об'єднуюча дифузія та попарність в системі взаємозв'язку: нечітка підмножина – змінна висновку. При подібному об'єднанні як правило використовуються операції об'єднання. При композиції максимального значення комбінований висновок нечіткої підмножини конструюється як поточний максимум по всім нечітким підмножинам. При композиції суми комбінований висновок нечіткої підмножини конструюється як поточна сума за всіма нечіткими підмножинами, призначеними для виведення правил логічного висновку.

Висновки до розділу 2

На нашу думку, інноваційний розвиток садівництва можливий лише через реалізацію системи заходів організаційно-економічного характеру: прискорення науково-технічного розвитку; розробку, впровадження та застосування наукових розробок у виробництві плодоягідної продукції та розсадництві, просуванні її на ринок, реалізацію та матеріально-технічне забезпечення розширеного циклу відтворення з метою підвищення ефективності функціонування галузі садівництва.

Дослідження циклів інноваційного провайдингу, трансферу інновацій, формування і функціонування ринку плодоягідної продукції, створення електронної бази породно-сортового складу насаджень, інтегрованого захисту плодкових культур базуються на відтворювальних процесах виробництва, активізації дослідницької діяльності; розробки та вдосконалення технологій виробництва. При цьому саме наукове забезпечення реалізації зазначених заходів уможливорює ефективність функціонування галузі та її спрямованість на інноваційний тип розвитку.

Багатоваріативність вирішення значної кількості економічних задач потребує застосування системного підходу та базується на розробці й підборі відповідного методичного інструментарію, що дозволяє виявити закономірності між ними та здійснити аналіз економічних процесів та явищ в їх кількісному та якісному вираженні.

Системне узагальнення наукових розробок, типологізація їх взаємозв'язків та визначення організаційно-економічного та методико-методологічного напрямів наукових економічних досліджень у садівництві України дозволяє виокремити ключові, базові положення науки та розробити якісно нові підходи до визначення напрямів підвищення ефективності функціонування та обґрунтувати перспективи розвитку галузі садівництва.

РОЗДІЛ 3

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОСТІ СТАНУ САДІВНИЦТВА УКРАЇНИ

3.1. Ретроспективний аналіз розвитку та оцінка сучасного стану садівництва України

Оцінюючи тенденції розвитку та сучасний стан промислового садівництва України з погляду вимог ринку, доводиться, на жаль, констатувати, що галузь при сприятливих ґрунтово-кліматичних умовах для експортного спрямування за більшістю показників не може конкурувати з європейськими країнами. В середньому, за останні три роки, імпортні поставки свіжих плодів і ягід перевищують експортні майже у 4 рази. У 2010 р. до України було імпортовано 1130 тис. тон, а експортні поставки становили 353 тис. т. Основними постачальниками плодів і ягід, за досліджуваній період, є Вінницька, Хмельницька, Дніпропетровська, Донецька області та АР Крим. Динаміку виробництва плодів та ягід в Україні за регіонами наведено в додатку (Додаток Е).

У сільськогосподарських підприємствах через стрімке зменшення площ садів у плодоносному віці (з 305,6 тис. га у 1991-1995 рр. до 171,0 у 2001-2005 рр. та 96,8 тис. у 2006-2008 рр.) та порівняно низької врожайності насаджень постійно знижується виробництво плодоягідної продукції. Так, якщо в 1991-1995 рр. було вирощено 510,8 тис. т плодів та ягід, 2001-2005 рр. - 225,8, то у 2006-2008 рр. - 188,6 тис. т. Нині тенденція до скорочення площ у даній категорії господарств зберігається, відповідно, площа плодоносних насаджень у 2011 р. склала лише 73,1 тис. га (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Динаміка площ, урожайності і валових зборів плодів та ягід в Україні

Роки	Площа, тис. га		Урожай- ність, ц/га	Валовий збір, тис. т	Молоді насадження, тис. га	% молодих
	загальна	плодоносна				
Всі категорії господарств						
1986-1990	877,4	698,8	37,4	2610,7	178,6	20,4
1991-1995	819,0	651,3	29,2	1901,5	167,7	20,5
1996-2000	573,6	489,4	33,2	1623,9	84,2	14,7
2001-2005	344,8	309,1	47,5	1467,8	35,7	10,4
2006	280,6	247,9	45,0	1114,2	32,7	11,6
2007	270,9	238,1	61,7	1469,6	32,8	12,1
2008	266,8	233,4	64,4	1504,1	33,4	12,5
2009	260,3	228,8	70,7	1618,1	31,5	12,1
2010	255,3	223,2	78,2	1746,5	32,1	12,6
2011	254,9	223,4	84,9	1896,3	31,5	12,4
Сільськогосподарські підприємства						
1986-1990	471,6	355,6	33,1	1179,2	116,0	24,6
1991-1995	409,7	305,6	16,7	510,8	104,1	25,4
1996-2000	322,0	270,9	12,8	345,8	51,1	15,9
2001-2005	194,4	171,0	13,2	225,8	23,4	12,0
2006	127,5	107,5	12,7	136,2	20,0	15,7
2007	116,4	95,7	20,7	198,0	20,7	17,8
2008	107,9	87,3	26,5	231,6	20,6	19,1
2009	100,8	81,1	26,5	214,8	19,7	19,5
2010	94,3	75,1	38,2	286,8	19,2	20,4
2011	91,7	73,1	41,0	299,8	18,6	20,3
у тому числі фермерські господарства						
2006	9,8	6,7	16,3	10,9	3,1	31,6
2007	10,2	6,5	19,7	12,8	3,7	36,3
2008	11,4	7,0	33,1	23,2	4,4	38,6
2009	11,7	7,1	31,7	22,5	4,6	39,3
2010	11,9	7,4	50,0	37,0	4,5	37,8
2011	12,8	7,9	48,7	38,5	4,9	38,2
Господарства населення						
1986-1990	405,8	343,2	41,8	1432,6	62,6	15,4
1991-1995	408,1	344,9	40,3	1390,2	63,2	15,5
1996-2000	249,9	217,5	58,7	1276,5	32,4	13,0
2001-2005	150,4	138,1	89,9	1242,1	12,3	8,2
2006	153,2	140,4	69,7	978,1	12,8	8,4
2007	154,5	142,4	89,3	1271,6	12,1	7,8
2008	158,9	146,1	87,1	1272,5	12,8	8,1
2009	159,6	147,7	95,0	1403,3	11,9	7,5
2010	161,0	148,1	98,6	1459,7	12,9	8,0
2011	163,2	150,3	106,2	1596,5	12,9	7,9

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Зростання врожайності у сільськогосподарських підприємствах у 2011 р. до 41 ц/га обумовило збільшення валового збору плодів і ягід, який становив 299,8 тис. т. Але основними їх виробниками, як і в попередні роки, залишаються господарства населення – 1596,5 тис. т, або 84 % валового збору по Україні, хоча в них досить обмежені можливості для виробництва саме високотоварної конкурентоспроможної плодоягідної продукції, головним чином, внаслідок відсутності умов, необхідних для застосування прогресивних технологій. Щодо тенденцій розвитку садівництва доречно зазначити, що впродовж 1991-2011 рр. площа плодоягідних насаджень у сільськогосподарських підприємствах скоротилася на 73,3 %. Таким чином, без радикальних заходів з боку держави й галузевих структур у справі відродження та активізації поступу промислового садівництва Україна через 7-8 років може втратити промислове садівництво й поставить свій внутрішній ринок плодів і ягід у повну залежність від їх імпорту [45].

У 2011 р. за всіма категоріями господарств обсяг виробництва плодів та ягід збільшився порівняно з 2006 р. на 41,2 % за рахунок розширення площ плодкових і ягідних насаджень в господарствах населення – щороку на 1,3-4,0% та підвищення рівня їх урожайності. У сільськогосподарських підприємствах урожайність плодоягідних насаджень коливається від 12,7 до 41 ц/га, а у фермерських господарствах від 16,3 до 50 ц/га. Суттєвий вплив на рівень урожайності здійснює дотримання агротехніки вирощування плодів та ягід, зокрема, внесення мінеральних та органічних добрив, захист рослин від шкідників та хвороб.

Скорочення площ закладання плодкових та ягідних насаджень сільськогосподарськими підприємствами відбувається через їх низьке фінансове забезпечення, майже повну відсутність залучених коштів, недоліки у збутовій діяльності, відсутність сучасних технологій зберігання, низький платоспроможний попит населення тощо. Відтак, за рахунок сільськогосподарських підприємств на ринку формується до 35% пропозиції.

Баланс плодів, ягід і винограду у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення наведено в додатку Ж.

Аналіз структури вітчизняної пропозиції показує, що у 2010/11 МР (маркетинговий рік) найбільшу питому вагу займали з плодів зерняткових культур яблука – 897,0 тис.т (51,4%), з плодів кісточкових культур слива та вишня – по 154,5 тис. т (9%), з ягід – суниця – 57,2 тис.т (3,2%) (табл. 3.2).

Маркетинговий період – період, який розпочинається з місяця, у якому починає поставлятися (продаватися) окремий вид продукції рослинництва відповідного врожаю, та закінчується останнім числом місяця, що передує місяцю, в якому починає поставлятися (продаватися) такий самий вид продукції рослинництва наступного врожаю. Для інших видів сільськогосподарської продукції маркетинговий період дорівнює одному бюджетному (фінансовому) року [104].

Таблиця 3.2

Динаміка виробництва плодоягідної продукції за всіма категоріями господарств України, тис. т

Продукція	Маркетингові роки						Індекс 2010/11 до 2005/06 МР
	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	
Плоди та ягоди	1689,9	1114,3	1469,6	1,0	1618,1	1746,5	1,0
<i>Кісточкові</i>	583,7	314,8	390,5	0,7	409,6	492,9	0,8
Вишня	181,8	95,6	134,6	0,6	115,8	154,5	0,8
Черешня	100,2	48,9	68,2	0,5	53,0	73,0	0,7
Слива	165,9	127,1	109,6	0,8	136,7	154,5	0,9
Абрикос	94,2	28,0	55,6	0,8	74,3	77,2	0,8
<i>Зерняткові</i>	905,2	623,9	900,0	1,1	1007,8	1048,5	1,2
Яблуня	719,8	536,5	754,9	1,2	853,4	897,0	1,2
Груша	177,3	81,4	139,5	0,8	145,9	141,7	0,8
<i>Ягоди</i>	109,8	106,8	96,7	1,0	114,9	117,5	1,1
Суниця	46,2	47,8	40,7	1,3	57,9	57,2	1,2
Чорна смородина	24,8	24,9	24,5	0,9	23,2	25,8	1,0
Малина	28,5	25,6	22,7	0,9	24,7	25,7	0,9
<i>Горіхоплідні</i>	91,1	68,8	82,4	0,9	85,8	87,5	1,0

* Складено за матеріалами Інституту садівництва НААН України

Значне зростання роздрібної ціни у роздрібній торгівлі зумовлене перепродажем плодів та ягід через декількох посередників. Відповідно кінцевий споживач отримує продукцію, що у 3-4 рази перевищує її початкову величину. Таким чином, основна частина прибутку зосереджується у проміжній ланці. Наприклад, ціна на плоди та ягоди в 2010 р. становила – 11,32 грн./кг, що вище за ціну реалізації сільськогосподарських підприємств у 4,5 рази.

Серед сільськогосподарських підприємств основними товаровиробниками плодів є недержавні, які формують їх основний обсяг реалізації (рис. 3.1.).

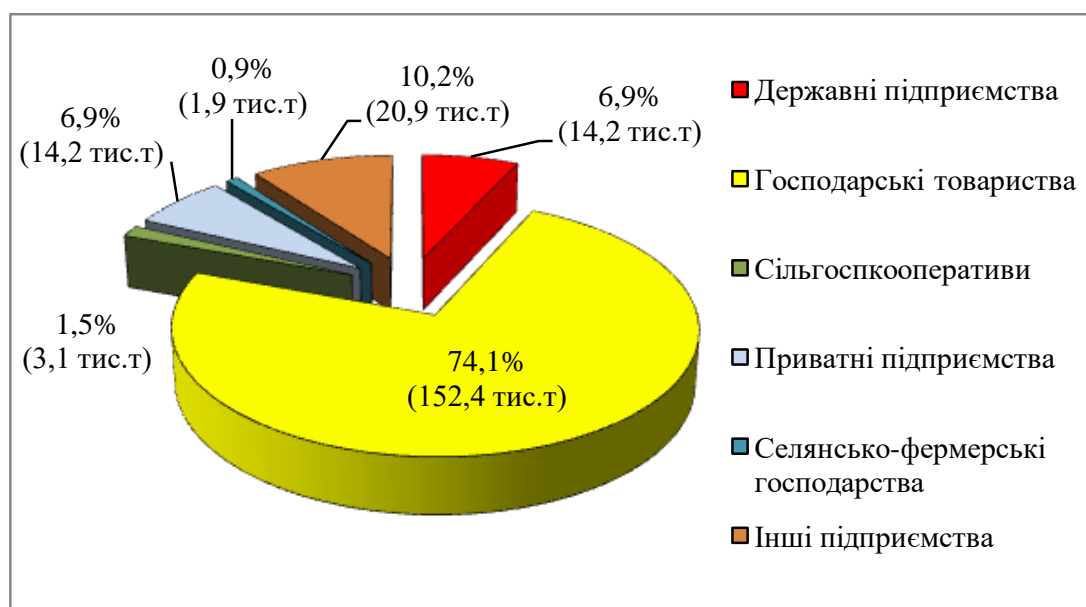

Рис. 3.1. Обсяги реалізації плодів сільськогосподарськими підприємствами України в 2010 р.

Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Найбільшу масу плодів виробляють та реалізують господарські товариства – 74,1% (152,4 тис.т), а найменшу селянсько-фермерські господарства – 0,9% (1,9 тис.т).

Обсяги продажу плодоягідної продукції різного асортименту та сортименту на вітчизняному ринку залежать від біологічних особливостей

порід та помологічних сортів вирощування у різних регіонах. Так, плоди зерняткових культур у 2011/12 МР надходили переважно з АР Крим, Вінницької, Закарпатської, Львівської, Рівненської, Чернівецької, Хмельницької областей – до 60% (610 тис.т), кісточкових – з АР Крим Дніпропетровської, Донецької, Одеської, Полтавської та Хмельницької областей – 50% (250 тис.т), ягід – з АР Крим, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської областей – до 40% (450 тис.т) та горіхів – з АР Крим, Хмельницької, Одеської, Полтавської, Дніпропетровської та Донецької областей – 50% (440 тис.т).

Прикладом ефективного ведення галузі є садівництво Вінниччини, що має глибокі історичні корені. Вигідне географічне розташування, сприятливі ґрунтово-кліматичні умови і давні традиції населення, що в комплексі забезпечувало поступ виробництва плодів і ягід.

На Вінниччині переважна частина садівницьких підприємств – 64 % від усіх функціонуючих є членами корпорації «Вінницясадвинпром», що забезпечує їх функціонування на основі застосування найновіших розробок у сфері садівництва та використання у їх виробничо-господарській діяльності інноваційних технологій.

Інноваційний розвиток сільськогосподарського виробництва на галузевому рівні є одним з пріоритетів державної політики. Щодо сфери розвитку садівництва, то саме державна політика є запорукою стабільного надходження інвестицій. За часів адміністративно-командної економіки на розвиток галузі садівництва спрямовувалися значні обсяги коштів з державного бюджету, ціни на плодоягідну продукцію були прийнятними, а виробник мав державні гарантії збуту власної продукції. В умовах ринкової економіки, здобуті свого часу позиції втрачено, відповідно, у садівництві спостерігається суттєве зменшення площ як плодкових так і ягідних насаджень. Зазначена тенденція є загрозливою з огляду на вікову та сортову структуру насаджень, що порушує процеси відтворення. А відтак, ситуація, що склалася потребувала

розробки заходів щодо стабілізації галузевого виробництва на державному рівні.

Аналіз динаміки валових зборів плодів і ягід за останні 18 років підтверджує, що найсприятливішими для розвитку садівництва в області були 2003, 2005, 2007, 2010, 2011 рр. (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Динаміка валових зборів плодів, ягід, винограду та врожайності у
Вінницькій області (всі категорії господарств)

Роки	Валовий збір, тис. ц			Урожайність з 1 га насаджень, ц	
	плодів, ягід та винограду	у тому числі		плодів, ягід	винограду
		плодів та ягід	винограду		
1990	2430,2	2404,6	25,6	43,2	162,1
1995	1441,8	1417,3	24,5	26,0	114,3
2000	735,4	728,7	6,7	23,2	40,8
2001	437,6	429,6	8,0	14,3	38,3
2002	659,0	653,3	5,7	22,5	32,5
2003	1824,5	1821,6	2,9	77,4	18,5
2004	1506,6	1485,8	20,8	63,8	160,1
2005	1849,2	1828,4	20,6	84,4	170,5
2006	1555,5	1532,7	22,8	74,3	196,4
2007	2100,3	2076,3	24,0	95,3	206,7
2008	1649,1	1623,0	26,1	74,9	224,7
2009	1686,7	1661,4	25,3	76,4	221,5
2010	1918,4	1892,4	26,0	87,1	241,1
2011	2440,3	2414,3	26,0	112,4	240,0

* Розраховано за даними Головного управління статистики в Вінницькій обл.

Як бачимо з наведених у табл. 3.3. даних, з 2003 р. спостерігається значне збільшення валових зборів плодів, ягід і винограду. Зазначений процес відбувається за рахунок зростання продуктивності насаджень, тобто спостерігаються результати від застосування інноваційних технологій вирощування насаджень.

На сьогодні в Україні вирощуванням садивного матеріалу плодкових та ягідних культур займаються 173 господарства, в т.ч. 10 наукових та 53

спеціалізованих установ. У 2009 році ними вирошено саджанців районуваних сортів: плодових – 6544 тис. шт., ягідників кущових – 27432 тис. шт., суниці – 9014,5 тис. шт. Розсадницькі господарства України у 2009 році порівняно з 2001 роком збільшили обсяги вирощування саджанців зерняткових культур у 2,4 рази, а кісточкових і ягідних – у 1,7 рази. Проте, цього недостатньо для розширення та планомірного відтворення садів, яке в останні роки майже припинилося. Так, у 2001-2009 роках на кожний гектар насаджень із садозміни виводилось 9,1 га старих малопродуктивних сортів. Тому, для закладання нових насаджень у сільськогосподарських підприємствах на площі близько 10 тис.га щорічно до 2025 року необхідно збільшувати виробництво саджанців плодових культур у 1,5 рази, а кущових ягідників – у 2,5 рази порівняно з 2009 роком.

В основу вирощування садивного матеріалу покладено застосування безвірусної основи, що відповідає європейським стандартам якості.

Для визначення етапів розмноження, фітосанітарного стану і якості садивного матеріалу будуть введені наступні категорії: категорії етапів розмноження (біологічні категорії) – «Прибазовий», «Базовий», «Сертифікований», «Стандартний»; категорії фітосанітарного стану (фітосанітарний статус) – «Вільний від вірусів», «Тестований на віруси»; категорії якості – «I сорт», «II сорт».

Перспектива переходу розсадницьких господарств на вирощування безвірусного стандартного садивного матеріалу, адаптованого до ґрунтових і кліматичних умов конкретної зони, обумовлює необхідність закладення в Україні нових маточних насаджень плодових і ягідних порід, створення маточно-насінневих і маточно-живцевих садів та розсадників по виробництву необхідної кількості саджанців сучасного породно-сортового складу. Тому, особливо перспективними у промисловому садівництві є технології отримання безвірусних базових клонів, оздоровлення їх і наступне прискорене розмноження класичними та біотехнологічними методами. Створення банку безвірусних клонів плодових, ягідних та малопоширених

культур на основі цілісної технології їх виробництва та розмноження стане основним завданням розсадництва до 2015 року. Нині у розсадництві безвірусний матеріал складає 18-20 %. На перспективу збільшення частки даного показника планується провести поетапно, а саме, в межах 50 % до 2015 року, і 100 % до 2020 року, тобто весь репродуктивний матеріал має бути оздоровленим та безвірусним.

Високі показники розвитку садівництва на Вінниччині пов'язані також з функціонуванням з 1969 року Подільської дослідної станції. Державне підприємство (ДПДІ) є високорентабельним (табл. 3.4.)

Таблиця 3.4

Показники розвитку садівництва у ДПДІ Подільська дослідна станція
Інституту садівництва

Роки	Показники								
	Валовий збір, тис. ц	Урожайність ц/га	Виробничі витрати на 1га, грн	Виробнича собівартість 1ц, грн.	Заграти праці на 1ц, люд./год	Обсяг реалізованої. продукції тис. ц	Прибуток, (збиток), всього, тис. грн	Прибуток на 1га, грн	Рівень рентабельності, %
2000	13,8	79,37	4648,1	36,91	5,1	10,1	115,5	1055,8	26,1
2001	11,7	69,1	2751,5	39,8	5,5	11,8	458,2	2711,2	39,0
2002	29,6	184,0	4270,8	23,18	3,3	25,0	970,4	6027,3	116,0
2003	16,3	119,0	3857,5	34,87	4,8	15,2	734,9	5368,0	56,6
2004	35,6	254,3	7040,7	27,68	2,7	32,1	1460,1	10436,7	88,0
2005	23,3	117,2	7168,9	40,46	2,4	21,8	1740,0	13242,0	30,5
2006	16,6	130,4	7990,9	61,28	3,5	18,5	562	13700	124,3
2007	21,8	163,2	14263,7	87,4	2,9	21,5	763	11900	90,0
2008	34,6	262,2	16395,4	62,53	2,5	27,8	1629	14350	75,0
2009	29,5	223,0	5647,0	82,20	2,6	26,7	1874	14197	72,0
2010	33,0	237,5	23330,0	98,24	2,2	36,9	3696	26628	103,0
2011	37,3	299,2	42976,6	143,62	1,9	27,6	4428	35538	126,3

* Розраховано за даними ДПДІ Подільська дослідна станція Інституту садівництва НААНУ

Прибутковість ДПДІ Подільської дослідної станції Інституту садівництва досягається за рахунок вирощування інноваційно-інтенсивних

типів насаджень, постійного оновлення породно-сортового складу насаджень та швидкого вступу їх у плодоносний вік.

Таблиця 3.5

Показники розвитку розсадництва ДПДІ Подільської дослідної станція
Інституту садівництва НААНУ

Роки	Саджанці плодови							
	Показники							
	Площа, га	Урожайність тис./га	Валовий збір, тис.шт	в т.ч. зерняткові	в т.ч. кісточкові	Собівартість, тис. грн.	Ціна реалізації тис. грн. в т.ч. зерняткові	в т.ч. кісточкові
2000	1,8	31,5	56,7	35,5	21,2	1088	2376	3202
2001	2,1	30,6	64,2	44,6	19,6	980	3189	4025
2002	2,1	36,0	86,2	72,7	13,5	1070	3240	2900
2003	4,8	20,8	100,0	92,6	7,4	1373	3860	4370
2004	4,0	34,8	139,0	129,0	10,6	2200	4550	5300
2005	9,8	28,6	281,0	276,0	5,1	2324	4810	4630
2006	5,2	37,7	196,1	183,7	12,4	1700	4450	6480
2007	6,1	21,7	133,0	121,0	11,2	2480	5515	6122
2008	7,3	25,1	183,2	161,8	21,4	2629	6520	10290
2009	9,0	19,7	178,0	169,0	8,8	3122	8297	8962
2010	6,0	17,5	105,1	89,2	15,9	6889	10037	12553
2011	6,0	17,0	102,1	90,0	12,1	10000	12457	15669
Саджанці ягідні кущові								
Роки	Площа, га	Урожайність тис./га	Валовий збір, тис.шт	в т.ч. смородина	малина	Собівартість, тис. грн.	Ціна реалізації тис. грн.	
2000	1,6	41,2	65,9	13,5	52,4	56,3	—	
2001	1,9	53,1	101,0	38,9	57,8	98,2	888	
2002	2,2	11,0	24,3	21,5	2,3	151,0	1560	
2003	1,6	78,6	126,0	79,9	45,9	93,6	530	
2004	0,7	124,0	86,7	86,7	—	135,0	1047	
2005	1,3	62,4	81,1	66,0	15,1	219,0	1460	
2006	0,7	105,7	31,7	31,7	—	195,6	1256	
2007	1,1	41,2	20,6	10,0	10,6	708,0	1610	
2008	0,9	86,4	60,5	54,7	5,8	423,8	1750	
2009	1,0	59,1	56,2	40,9	15,3	500,0	1507	
2010	1,2	29,8	35,8	35,4	0,4	676,0	1845	
2011	1,2	15,5	18,6	15,0	3,6	2536	4189	

* Розраховано за даними ДПДІ Подільська дослідна станція Інституту садівництва НААНУ

У 2011 р. в господарстві рентабельність виробництва плодів досягла 126% плодів та 21% ягідних культур. Один гектар садів дав більше тридцяти п'яти тисяч гривень прибутку, один гектар ягідників – 8730 гривень, один гектар плодкових розсадників – 27530 гривень. За період дослідження спостерігається поступове зростання показника рівня рентабельності майже в 5 разів. Така тенденція значною мірою зумовлена постійним розвитком розсадницької бази (табл.3.5).

Основним каналом реалізації продукції садівництва є ринок. Виручка від реалізації продукції складає близько 65% загальних надходжень. До постійних споживачів розсадницької сировини належать: СВАТ «Поділля» Тиврівського району; СВАТ «Тисецький» Ямпільського району, ПАТ «Плододар» АРК, СВАТ «МИР» Ямпільського району. Щодо реалізації виробленої продукції, то основними її споживачами є ЗАТ «Агродар» та СП «Агрона Фрут Україна» Вінницької області.

Вагомим фактором покращення умов для розвитку садівництва є ефективна державна політика підтримки галузі. Передусім йде мова про введення в практику цільового збору на розвиток садівництва, виноградарства і хмелярства у розмірі 1,5 % від збору коштів з реалізації алкогольних напоїв і пива. При цьому має місце впровадження інтенсивних технологій вирощування плодкових та ягідних насаджень, здійснення належного контролю в процесі виробничої діяльності, а також збільшення обсягів надходження інвестиційних ресурсів на розвиток інновацій.

У підприємствах корпорації «Вінницясадвинпром» з 2002 р. спостерігається тенденція щодо зростання рівня рентабельності. Згідно даних наведених у таблиці 3.6 найбільше значення даного показника зафіксовано у період 2008 – 2011 рр., що коливається в межах 42,4 – 54,7 %. Отримання високих результатів від господарської діяльності дає можливість постійно оновлювати садивний матеріал, застосовувати найновіші технології вирощування насаджень, сучасні засоби догляду за рослинами та захисту їх від шкідників.

Таблиця 3.6

Ефективність виробництва продукції садівництва по підприємствах
корпорації «Вінницясадвинпром»

Роки	Показники			
	Урожайність, ц / га	Собівартість, грн / ц	Ціна реалізації, грн / ц	Рентабельність (збитковість), %
1998	10,1	43,58	15,16	-65,2
1999	15,4	30,38	24,22	-20,3
2000	19,7	20,92	21,28	1,7
2001	12,0	22,89	23,46	2,5
2002	29,0	20,77	24,62	18,5
2003	53,0	17,67	27,78	57,2
2004	37,6	29,64	40,21	35,7
2005	38,9	33,28	46,34	39,2
2006	48,7	54,5	83,5	53,2
2007	83,2	73,1	112,7	54,2
2008	98,7	81,0	154,0	90,1
2009	112,4	93,3	132,8	42,3
2010	82,3	124,4	185,3	49,0
2011	110,1	136,7	211,5	54,7

* Розраховано за даними корпорації «Вінницясадвинпром» Український державний концерн садівництва

Дані табл. 3.6 свідчать про рівень виробництва та вплив макроекономічних чинників на інтенсивність розвитку галузі; переорієнтацію садівницьких підприємств на більш високий технологічний рівень. Це виявляється у зростанні рівня врожайності та відображає систему зв'язків між різними процесами в економіці та ефективністю ведення галузі.

Аналіз темпів зміни собівартості за 1998–2011 рр. свідчить про нерівномірність зростання цін, що носять випереджальний характер. Оскільки на ціноутворення садівницької продукції істотний вплив здійснюють рівень організації ринку плодів та ягід, наявність монополістичних та посередницьких структур.

Незважаючи на вище перелічені дестабілізуючі чинники у Вінницькій області галузь є рентабельною. За період 2001 – 2011 рр. обсяг реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами зріс в 6,4 рази і нині становить 1168,88 тис. ц. (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Показники розвитку садівництва у сільськогосподарських підприємствах Вінницької області

Роки	Показники						
	Валовий збір, тис.ц	Урожайність ц/га	Собівартість продукції, тис. грн	Дохід (виручено), тис. грн.	Обсяг реалізованої. продукції тис.ц	Прибуток, (збиток), всього, тис.грн	Рівень рентабельності, %
2001	181,69	14,30	7647,0	5670,2	181,61	-1976,8	-25,9
2002	430,02	22,50	9627,0	13028,0	390,10	3401,0	35,3
2003	727,07	76,70	14441,6	16303,0	710,58	1861,4	12,9
2004	379,87	63,40	19692,5	20007,9	381,49	315,4	1,6
2005	380,43	44,10	22632,7	29244,7	371,38	6612,0	29,2
2006	387,06	43,10	27555,6	39253,5	356,15	11697,9	42,5
2007	659,30	54,22	44261,5	76975,5	646,52	23457,9	53,0
2008	831,31	69,18	54272,0	79551,9	766,00	12476,0	23,0
2009	942,20	78,70	67078,3	93542,8	887,90	31108,2	46,4
2010	784,08	82,3	83740,1	149850,9	771,25	48475,5	57,9
2011	1263,70	110,1	183293,3	242948,3	1168,88	29883,2	16,3

* Розраховано за даними Головного управління статистики в Вінницькій обл.

Згідно даних табл. 3.7 виробництво плодоягідної продукції сільськогосподарськими підприємствами на Вінниччині є прибутковим. Виключенням з аналізованого періоду є показники 2001 р. де рівень рентабельності мав значення -25,9%, що стало наслідком низької врожайності при високому значенні собівартості продукції, що в кінцевому підсумку виявилось у зниженні окупності витрат до критично низького рівня.

Максимізація прибутку у сільському господарстві виступає критерієм економічного ефекту, змістовим наповненням якого є величина, що

характеризує відношення потенційного прибутку до собівартості продукції. Тобто основна характеристика економічної ефективності – досягнення високих прибутків при найменших витратах.

Причиною спаду виробництва плодів і ягід у сільськогосподарських підприємствах є збитковість садівництва, висока капіталомісткість галузі та труднощі зі збутом плодоягідної продукції.

За роки аграрних реформ різко змінилася структура виробництва плодоягідної продукції за категоріями господарств. Основними виробниками плодоягідної продукції в нашій країні стали господарства населення. Вони виробляють 81,1% фруктів; їм належать 74,2% площ садів і ягідників, у сільськогосподарських підприємствах сконцентровано 25,1% багаторічних насаджень, тут виробляється всього лише 18,6% продукції галузі. Рівень товарності галузі в садівницьких підприємствах сягає більше 90%. Однак низький її рівень у господарствах населення зумовлює невисоку товарність садівництва в нашій країні (менше 20%).

Низький платоспроможний попит населення, диспаритет цін на продукцію саду і промислові вироби, відсутність у більшості садівницьких господарств обігових коштів та недоступність для них банківських кредитів спричиняє порушення технологій виробництва плодів і ягід і неможливість своєчасного оновлення породно-сортового складу насаджень.

Економічна ефективність садівництва, зокрема економічна оцінка типів плодкових ягідних насаджень, помологічних сортів, результатів технологічних досліджень у садівництві та плодovому розсадництві повинна визначатися певним комплексом показників, який можна звести до двох груп. Перша характеризує ефективність використання матеріальних ресурсів, коштів і праці, друга – ефективність використання землі (насаджень). Такі показники, як: норма прибутку, рівень рентабельності, собівартість продукції, трудомісткість, окупність витрат, ціна продукції відносять до першої групи; до другої групи належать чистий дохід, валова товарна продукція, які розраховуються на 1 га насаджень в плодоносному віці.

Лише за умов унормованого співвідношення площ плодоносних, молодих (які ще не вступили у товарне плодоношення) та тих, що закладаються, вдається забезпечувати стабільне виробництво садівницької продукції. Оптимальна вікова структура насаджень досягається через нормативне дотримання таких двох складових: тривалість створення насаджень та продуктивного їх використання. Перша з них визначає нормативну частку молодих насаджень у загальній їх площі, а друга – норму амортизації цих основних засобів виробництва та нормативну щорічну частку їх оновлення.

Нині в більшості сільськогосподарських підприємств садівництво стало низькорентабельним або ж збитковим (табл.3.8). Основна причина такого стану – це хронічний дефіцит обігових коштів для запровадження інтенсивних технологій в садах і ягідниках.

Домінування приватної власності у товарному садівництві зумовлює проблему економічно ефективного ведення цієї галузі. Адаптація до ринкової системи виступає каталізатором для товаровиробників плодоягідної продукції при формуванні конкурентних переваг, а тому вони повинні розробляти раціональний стиль господарювання та зосереджуватись на виробництві високоякісної конкурентоспроможної продукції. Це в свою чергу викликає потребу створення сучасної матеріально-технічної бази, залучення інвестиційних ресурсів для переорієнтації виробництва на інноваційній основі.

Співвідношення одержаного результату в промисловому садівництві з рівнем затрат на створення матеріально-технічної бази потребує підвищеної уваги з боку товаровиробників до методів визначення результативності ведення галузі та вибору основних показників для визначення економічної ефективності садівництва.

Таблиця 3.8

Економічна ефективність виробництва плодів і ягід в підприємствах України

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Сільськогосподарські підприємства					
Площа насаджень всього, тис. га	146,2	127,5	116,4	107,9	100,8
В т. ч. плодоносна, тис. га	124,8	107,5	95,7	87,3	81,1
Урожайність, ц / га	16,0	12,7	20,7	26,5	26,5
Валовий збір продукції, тис. ц	2000,9	1361,5	1979,8	2316,7	2147,8
Виробничі витрати на 1 га, тис. грн.	1124,9	1128,9	2319,0	3638,4	3973,0
Реалізовано продукції, тис. ц	1605,3	1202,0	1506,2	1854,9	1710,3
Собівартість 1 ц продукції, грн.	91,41	114,6	140,9	173,2	166,24
Ціна реалізації 1 ц продукції, грн.	100,32	145,6	147,2	188,6	188,37
Прибуток на 1 га насаджень, грн.	114,5	520,7	130,4	408,1	466,7
Рівень рентабельності, %	9,8	27,1	4,5	8,9	13,3
Затрати праці на 1 ц продукції, л/год.	8,10	7,1	6,9	6,7	6,5
Кількість господарств	701	472	498	-	396
з них: одержали збитки	366	220	230	-	188
Науково-дослідні інститути НААНУ					
Площа насаджень всього, тис. га	8,5	7,4	7,2	7,2	7,1
Зібрана площа, тис. га	3,5	3,0	3,1	4,8	3,0
Урожайність, ц / га	46,7	27,7	43,7	26,4	35,9
Валовий збір продукції, тис. ц	161,7	82,6	132,2	128,0	106,7
Виробничі витрати на 1 га, грн.	3578,1	4999,7	4016,5	3458,2	5849,0
Реалізовано продукції, тис. ц	139,3	88,3	112,1	101,1	93,9
Собівартість 1 ц продукції, грн.	82,60	116,20	121,98	167,86	126,90
Ціна реалізації 1 ц продукції, грн.	119,20	155,29	151,40	223,56	183,10
Прибуток на 1 га насаджень, грн.	1468,4	1489,4	1124,3	1160,4	1775,0
Рівень рентабельності, %	44,4	47,8	25,1	33,2	44,1
Затрати праці на 1 ц продукції, л/год.	5,3	5,9	4,2	4,7	8,0
Дослідні станції та господарства ІС НААНУ					
Площа насаджень всього, тис. га	1,8	1,7	1,7	1,8	1,7
Зібрана площа, тис. га	1,15	1,19	1,19	1,19	1,23
Урожайність, ц / га	49,2	41,6	59,1	63,3	52,3
Валовий збір продукції, тис. ц	56,4	49,3	69,2	75,3	64,5
Виробничі витрати на 1 га, грн.	2915,0	3227,0	5303,0	5343,1	6470,4
Реалізовано продукції, тис. ц	42,8	39,4	63,1	51,3	52,3
Собівартість 1 ц продукції, грн.	83,62	91,00	88,81	123,39	141,34
Ціна реалізації 1 ц продукції, грн.	128,90	159,20	143,12	180,29	202,10
Прибуток на 1 га насаджень, грн.	1692,0	2266,4	2480,3	2453,2	2577,4
Рівень рентабельності, %	54,2	74,9	61,2	38,6	43,0
Затрати праці на 1 ц продукції, л/год.	4,6	4,9	4,4	5,6	10,2

* Складено за матеріалами Інституту садівництва НААН України

При визначенні економічної ефективності виробничої діяльності будь-яких аграрних формувань чи їх підрозділів дуже важливо повною мірою враховувати сукупний капітал (необоротні й оборотні засоби виробництва,

земля, праця), який використовувався для одержання тієї чи іншої продукції (досягнення певного ефекту).

Дослідженнями встановлено, що в сільськогосподарських підприємствах досягаються належні нагромадження для простого відтворення насаджень і формування належного нормативу обігових коштів лише за умов рентабельності садівництва на рівні не менше як 40-50 %.

Вихід з кризового стану, в якому опинилося вітчизняне плодівництво, можливий за умови його всебічної інтенсифікації на інноваційній основі та оптимального поєднання економічних і природних факторів виробництва.

Найважливішим напрямком інновацій у промисловому садівництві є опрацювання, виробнича перевірка та поширення у виробництво нових високоінтенсивних технологій виробництва плодів і ягід. Це, безперечно, пов'язано з потребою найповнішого врахування біологічних особливостей сортів і підщеп.

Інноваційно-інтенсивні технології засновані на управлінні процесом формування врожаю, який забезпечує скорочення розриву між потенційною і реальною продуктивністю сільськогосподарських культур та базується на підтримці процесу реалізації нововведення через впровадження відповідної системи наборів методів та комплексі організаційно-економічних заходів, які направлені на раціональне використання робочого часу працівників, машин та інших ресурсів. Цього принципу слід дотримуватись протягом періоду до плодоношення та вступу в плодоношення.

За умови застосування традиційних технологій вирощування насаджень, матеріально-технічні ресурси створюються орієнтуючись на наявні можливості конкретного підприємства. З використанням інноваційно-інтенсивних технологій у садівництві враховується потреба таких ресурсів для досягнення запланованих результатів щодо обсягів виробництва продукції, при цьому величина витрат на їх досягнення підлягає корегуванню, оскільки вони передбачають: нові системи розміщення насаджень при науково обґрунтованих садооборотах; використання

високоврожайних сортів і гібридів інтенсивного типу; внесення норм добрив, розрахованих на запрограмований урожай та оптимізацію живлення в процесі вегетації через систему роздрібненого внесення добрив у періоди їх потреби; застосування інтегрованої системи захисту насаджень від бур'янів, шкідників і хвороб; своєчасне і якісне виконання всіх технологічних операцій на основі комплексної механізації виробництва та наукової організації праці; забезпечення захисту ґрунтів від ерозії і втрати родючості та збереження довкілля.

Виробничо-економічні характеристики розвитку садівництва у підприємствах корпорації «Вінницясадвинпром», де впродовж тривалого періоду в виробничих умовах застосовуються зазначені технології наведено в табл. 3.9.

Проблема створення високопродуктивних плодкових насаджень на насінних підщепах без виснаження екологічних ресурсів є найскладнішою в сільськогосподарському виробництві. Це зумовлено тривалою ротацією садових агросистем, що є наслідком біологічних особливостей сортів і підщеп та сучасних технологій. Таким садам властиві всі недоліки монокультури, які призводять до виснаження ґрунту, накопичення в ньому токсичних речовин, негативного аллелопатичного впливу. Тому потрібна зміна технологічних підходів до використання садових екосистем, які ґрунтуються на принципах зниження техногенних навантажень на сорт.

Цим вимогам значною мірою відповідають високоврожайні скороплідні імунні сорти й щільні слаборослі насадження. Еволюція у бік їх використання найяскравіше виражена в культурі яблуні та груші, де застосовується широка гамма сортів, а також слабко – та середньорослі клонові підщепи.

У сучасному товарному садівництві важливе значення надається створенню нових типів насаджень на клонових підщепах з формуванням таких крон, які прискорюють генеративну функцію та стримують вегетативну.

Таблиця 3.9

Виробничо-економічні характеристики розвитку садівництва у підприємствах корпорації «Вінницясадвинпром»

Роки	Узагальнені характеристики розвитку						Характеристики використання інноваційно-інтенсивних технологій					
	Площа, тис.га	Урожай- ність, ц / га	Виробле- но продукції, тис.ц	Собі- вар- тість, грн / ц	Ціна реа- лі- зації, грн / ц	Рента- бе- льність, %	Пло- ща, тис.га	Урожай- ність, ц / га	Виробле- но продукції, тис.ц	Собівар- тість, грн / ц	Ціна реалі- зації, грн / ц	Рентабе- льність, %
2002	14,2	29,0	411,8	20,8	24,62	18,4	1,0	45,0	45,0	37,9	56,0	47,8
2003	14,2	53,0	752,6	17,7	27,78	57,0	1,4	87,0	121,8	34,9	60,2	72,5
2004	13,7	37,6	515,1	29,6	40,21	35,8	1,9	124,0	235,6	56,8	87,9	54,8
2005	13,2	38,9	513,5	33,3	46,34	39,2	2,7	116,9	315,6	68,8	99,5	44,6
2006	13,0	48,7	633,3	54,5	83,5	53,2	3,0	140,4	421,2	112,9	187,9	66,4
2007	13,5	83,2	1123,2	73,1	112,7	54,2	3,7	164,3	607,9	167,0	265,6	59,0
2008	14,0	98,7	1371,9/	81,0	154,0	90,1	4,8	130,0	624,0	164,9	356,9	116,4
2009	14,5	112,4	1618,6/	93,3	132,8	42,3	4,8	167,9	890,0	178,8	350,8	96,2
2010	14,6	82,3	1201,6/	124,4	185,3	49,0	5,4	119,0	624,6	223,5	389,0	74,0
2011	14,2	110,1	1563,4/	136,7	211,5	54,7	6,0	217,9	1307,4	236,7	465,0	96,5

* Розраховано за даними корпорації «Вінницясадвинпром» Український державний концерн садівництва

Ефективність розглядається нами як визначення взаємозв'язку в системі «ефект – витрати», що відображає величину зусиль на отримання певного результату (ефекту). Дану систему можна також відобразити як систему «витрати – випуск», що є характерною не лише для сільськогосподарського, а й для будь-якого виробництва, оскільки ефект виступає наслідком виробництва та відображає досягнення бажаної мети. Адже одну й ту ж величину ефекту (приміром, урожайність насаджень) можна одержати через дуже різні обсяги витрат коштів і затрат праці.

На рис. 3.2. представлено динаміко-структурне відображення ефективності розвитку садівництва в господарствах корпорації «Вінницясадвинпром».

Застосування інноваційно-інтенсивних технологій передбачає зростання виробничих витрат в 1,5-2,5 рази на 1 га плодоягідних насаджень. Але, як показують проведені дослідження це забезпечує відповідний ріст врожаю та рівня рентабельності виробництва. Наслідки впровадження інноваційно-інтенсивних технологій можуть носити як позитивний, так і негативний характер. Негативними наслідками застосування інтенсивних технологій є: небезпека забруднення навколишнього природного середовища, внесення дисбалансу в структуру довкілля, екологічне забруднення територій внаслідок застосування хімічних препаратів та мінеральних добрив. Нині потребують розробки альтернативні моделі інтенсифікації, тому науковцями досліджуються наступні види: ресурсозберігаючі, біологізовані, еколого-інноваційні та ін., що спрямовані на активізацію біологічних можливостей культур, продукування імуностійких властивостей та створення на їх основі агротехнічної системи з новим підходом до використання матеріально-технічних засобів, організації ефективної системи виробництва плодкових і ягідних культур.

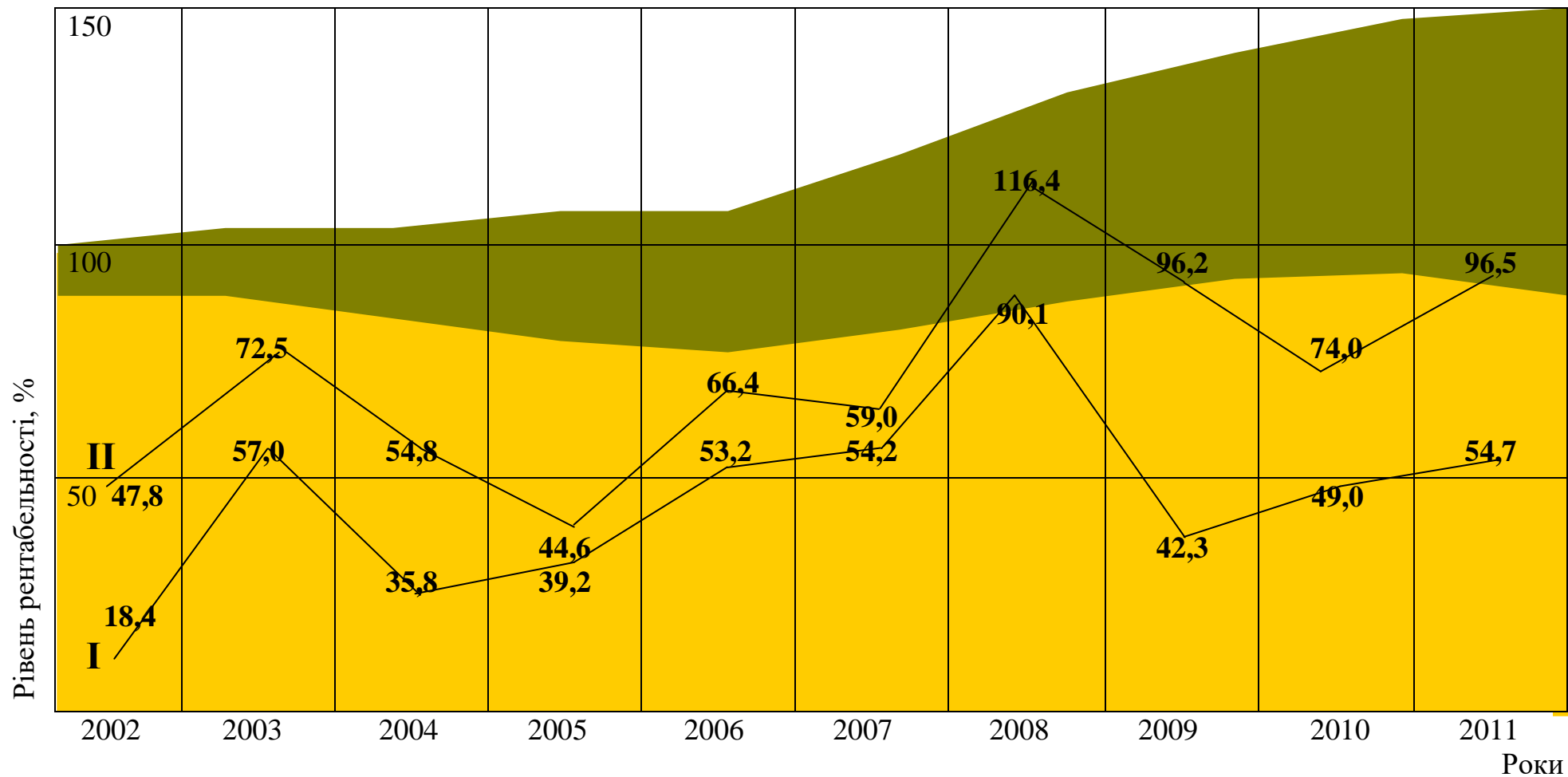

Рис. 3.2. Динаміко-структурне відображення ефективності розвитку садівництва в господарствах корпорації «Вінницясадвинпром»

I - узагальнені характеристики розвитку;

II - характеристики використання інноваційно-інтенсивних технологій;

■ - загальна площа насаджень, тис.га; ■ - площа інноваційно-інтенсивних насаджень, тис.га

* Складено за даними корпорації «Вінницясадвинпром» Український державний концерн садівництва

З домінуванням приватних організаційних структур у промисловому садівництві все імперативніше постає проблема підвищення економічної ефективності цієї галузі, а звідси й важливість виділення, або ж надання переваги тим чи іншим показникам і методам їх визначення.

Щодо способів визначення економічної ефективності виробничої чи збутової діяльності, то вони мають відповідати конкретній меті.

За умови, коли отриманий результат співставляти з витратами виробництва, то отримаємо показник, що відображає окупність витрат та характеризує ефективність. Порівнюючи одержаний результат з окремими ресурсними складовими, залученими до процесу виробництва, отримаємо значення показника ефективності задіяного капіталу.

Рівень рентабельності виробництва, як показник економічної ефективності в садівництві, ми звичайно не відкидаємо, оскільки він дозволяє здійснити оцінку ефективності за окремими видами в умовах застосування тотожних або близьких за величиною обсягів необоротних активів, а також інших складових виробничих ресурсів. Особливо це притаманно невеликим сільсько-господарським підприємствам, зокрема селянським (фермерським) чи особистим господарствам населення, які недостатньо забезпечені основними засобами виробництва.

В умовах ринкової трансформації галузі садівництва змінюються деякі акценти у визначенні основних показників економічної ефективності виробництва, хоча сутність цієї економічної категорії, порівняно з минулою системою господарювання, залишається без змін. Відмінності в методичних підходах щодо визначення економічної ефективності виробництва між згаданими системами полягають хіба що в тому, які показники ми ставимо в чисельник, а які в знаменник формули ефективності (тобто – ефект: витрати). Рівень рентабельності, як відношення прибутку отриманого після реалізації продукції до її собівартості є синтетичним показником результативної діяльності сільськогосподарського виробника, тобто він відображає ефективність виробництва. Недолік наведеного показника – це те, що при його визначенні не

враховується повний обсяг виробничих ресурсів, які використовувалися у виробництві продукції. Так, врахування основних виробничих засобів є частковим, тобто не відповідає критерію всезагальності, і стосується лише амортизаційних відрахувань з їх балансової вартості, при цьому вартісна оцінка землі не враховується як розрахункова величина.

Саме цей показник брали за основу при формуванні паритету цін на продукцію промисловості і сільського господарства. Швидкість обігу капіталу є однією з визначальних економічних умов. Відповідно галузі з швидкою трансформацією капіталу перебувають у більш вигідних умовах, що сприяє зацікавленості з боку інвесторів до вкладення коштів саме в їхній розвиток. Щодо садівництва, то дана галузь характеризується тривалим інвестиційним лагом, оскільки садівництво цілковито базується на процесах відтворення багаторічних насаджень, та тісно пов'язане з природно-економічними факторами.

В країнах з розвинутою економікою широкого вжитку набув такий показник, як норма прибутку, що виражається через співвідношення прибутку від реалізації та авансованого капіталу. Даний показник характеризується ефективністю використання оборотних та необоротних ресурсів, робочої сили, землі та ін.

Включення до розрахунку економічної ефективності виробництва такого фактору як земля впливатиме на структуру собівартості, що в свою чергу викличе зміни у формуванні усіх інших показників ефективності. Значення цих показників прямо залежатиме від таких властивостей землі як природня та економічна родючість, які відобразатимуться в її вартості. Цим зумовлена потреба при визначенні норми прибутку вже тепер урахувати чинник землі в її грошовій оцінці (до сформування ринкової ціни).

Результат співвідношення прибутку з величиною капітальних вкладень, що використовуються для його отримання множиться на 100 % і є відображенням норми прибутку.

З метою розрахунку норми прибутку в садівництві необхідно враховувати такі особливості: до складу основних засобів належать плодоягідні насадження в плодоносному віці згідно балансової вартості; оцінка землі під насадженнями – за вартістю 1 га ріллі. Насадження, що не вступили в плодоношення не впливають на визначення норми прибутку, тому що затрати на них, з точки зору інвестиційної сутності, оцінюються як витрати на незавершене виробництво.

Садівництво за особливістю використання багаторічних насаджень як природних основних засобів виробництва, належить до найінтенсивніших галузей сільського господарства. Це зумовлюється значною концентрацією необоротних і оборотних засобів виробництва на одиниці земельної площі. Фондозабезпеченість 1 га плодкових насаджень значно перевищує (в 2-3 рази) аналогічний показник 1 га сільськогосподарських угідь, тому садівництво належить до інвестиційно-містких галузей сільського господарства. Відповідно при визначенні економічної ефективності виробництва у промисловому садівництві, необхідно враховувати окупність інвестицій в створення плодкових та ягідних насаджень, а також у створення в галузі виробничої інфраструктури новітнього типу.

3.2. Інноваційний характер відтворювальних процесів у промисловому садівництві України

Передумовою ефективного розвитку галузі садівництва є плодіві та ягідні насадження, які здатні до продукування високоякісної продукції, що зумовлено їх відтворювальним потенціалом та визначається структурою їх кількісного та якісного асортименту.

Базисом формування ефективності відтворювальних процесів у садівництві є всебічне відображення в технології виробництва біологічних особливостей плодкових та ягідних культур та внесення відповідних змін в структуру організації розсадництва залежно від напрямів їх господарського використання.

Досягнення планомірності в процесі відтворення садів і ягідників досягається шляхом розробки ефективної системи садооборотів, що забезпечує безперервність процесів виробництва у садівництві.

Низький платоспроможний попит населення, диспаритет цін на продукцію плодівництва і промислові вироби, відсутність у більшості садівницьких господарств обігових коштів та недоступність для них банківських кредитів спричиняє порушення технологій виробництва плодів і ягід і неможливість своєчасного оновлення породно-сортового складу насаджень (таблиця 3.10).

Таблиця 3.10

Темпи відтворення плодоягідних насаджень в сільськогосподарських підприємствах України, тис. га.

Зони	Роки				
	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2011
Україна					
Посаджено	52,7	44,6	17,4	17,7	16,4
Вибуло	79,7	62,1	87,5	128,6	45,8
Індекс вибуття до закладання	1,5	1,4	5,0	7,3	2,8
Полісся і Карпати					
Посаджено	3,4	1,6	0,9	2,9	1,9
Вибуло	11,9	11,6	11,6	17,7	5,7
Індекс вибуття до закладання	3,5	7,2	12,9	6,1	3,0
Лісостеп					
Посаджено	14,3	12,6	8,2	6,2	8,2
Вибуло	32,9	28,3	25,	45,6	17,5
Індекс вибуття до закладання	2,3	2,2	3,1	7,4	2,2
Степ					
Посаджено	35,0	30,4	8,3	8,6	6,4
Вибуло	34,9	22,2	50,8	65,3	22,6
Індекс вибуття до закладання	1,0	0,7	6,1	7,6	3,5

* Розраховано за даними Держкомстату України

Особливістю плодоягідних насаджень, як основних засобів виробництва є те, що вони власне продукують новий продукт, а процеси їх відтворення є основою розвитку садівництва. Цим пояснюється їхня формотворча роль галузевого розвитку у сільськогосподарському виробництві. На формування ресурсного потенціалу галузі впливає і той факт, що плодови і ягідні насадження безпосередньо створюються у садівницьких господарствах, тобто оминають одну з стадій реалізації – стадії обміну. Відсутність товарної спрямованості вимагає відповідності природнім умовам та формування на цій основі економічного базису виробництва.

Тому важливою умовою процесу виробництва є проведення оцінки природно-кліматичних умов та обґрунтування їх відповідності породно-сортовій структурі насаджень, які плануються до закладання в конкретному садівницькому підприємстві. З метою досягнення поставленої виробничої мети необхідно також зібрати та узагальнити інформацію щодо кон'юктурних особливостей ринку, збутової та переробної мережі.

Неодмінною умовою стабільного виробництва плодів і ягід як на базовому, так і на галузевому рівні є дотримання оптимальної вікової структури насаджень, і, зокрема, дотримання нормативної частки молодих (ще неплодоносних) насаджень у загальній їх площі, що досягається лише на основі їх планомірного відтворення. Теоретичною основою його здійснення є найповніше врахування біологічних особливостей кожної плодової та ягідної культури та цільової спрямованості продукції. Водночас важливо найповніше враховувати зміни, які передбачаються у технологіях виробництва плодів і ягід. Це також стосується і найповнішого часового врахування особливостей відтворення багаторічних насаджень. Важливим є те, що їх потрібно закладати заздалегідь до того часу, коли перестають функціонувати наявні в підприємстві плодоносні плодови і ягідні насадження.

З метою збереження наявних плодових і ягідних насаджень необхідно щорічно здійснювати заміну окремих їх елементів, що вибувають з господарського обігу, оскільки певна їх частка підлягає фізичному або

моральному зношенню. Для передбачення цієї частки в кожному конкретному випадку повсякчас слід орієнтуватися на ряд відомих чинників. Передусім варто враховувати те, що плодові і ягідні культури протягом повного життєвого циклу, зокрема загальної ротації насаджень, послідовно проходять ряд етапів свого росту, розвитку і плодоношення. Якраз ці етапи, звичайно поряд з рядом організаційно-економічних чинників, й визначають, з одного боку, тривалість інвестицій спрямованих на створення багаторічних насаджень, а з іншого – час їх раціонального продуктивного використання. Таким чином, виникає об'єктивна потреба оптимізації вікової структури конкретних видів плодкових і ягідних насаджень та часу їх закладання.

Стабільність виробництва тих чи інших видів продукції у садівництві залежить від оптимального співвідношення між плодоносними та молодими насадженнями, що в свою чергу є невід'ємною складовою переходу садівництва на інноваційно-інтенсивну основу розвитку. Факторами позитивних зрушень на даному шляху є підвищення ефективності використання виробничих засобів та оптимізація структури плодкових та ягідних насаджень.

На основі наведених методичних підходів у всіх садівницьких підприємствах, а також у їх регіональних об'єднаннях за кожною плодовою та ягідною культурою і з врахуванням типів насаджень важливо обчислювати й системно дотримувати належні садообороти. Нормативні складові для розрахунку площ садообороту наведені в таблиці 3.11.

За даними таблиці 3.11 нормативною є частка молодих плодкових культур – 20-26 % і ягідних – відповідно 20-30 %. Отже, садівницькі господарства, в яких частка молодих насаджень у загальній їх площі є нижчою за наведений норматив, явно порушують принцип планомірності їх відтворення.

Таблиця 3.11

Розрахунок загальної площі садооборотів

Культура	Площа плодonoсних насаджень, га	Коефіцієнт для розрахунку загальної площі насаджень	Загальна площа насаджень, га	Вільна садооборотна площа		Загальна площа садообороту	
				коефіцієнт розрахунку	га	га	Індекс до площі плодonoсних насаджень
Яблуня і груша	60	1,34	80,4	-	7,5	87,9	1,46
Слива	8,6	1,33	11,4	0,100	1,1	12,5	1,45
Вишня	8,5	1,32	11,2	0,105	1,2	12,4	1,46
Черешня	3,9	1,25	4,9	0,079	0,4	5,3	1,36
Абрикос	4,4	1,25	5,5	0,067	0,4	5,9	1,34
Персик	1,2	1,33	1,6	0,118	0,2	1,8	1,50
Грецький горіх	7,0	1,25	8,7	0,041	0,4	9,1	1,30
Суниця	2,7	1,33	3,6	0,213	0,8	4,4	1,63
Смородина і агрус	3,0	1,40	4,2	0,100	0,4	4,6	1,53
Малина	0,7	1,25	0,9	0,097	0,1	1,0	1,43
Всього	100	1,32	132,4	0,094	12,5	144,9	1,45

* Розраховано за даними Інституту садівництва НААНУ

Нині молоді насадження займають значну частку у структурі плодоягідних насаджень у сільськогосподарських підприємствах – понад 20% від загальної площі насаджень, що спричинено передусім двома факторами: спеціалізацією садівницьких підприємств та впровадженням інтенсивних технологій вирощування плодoвих та ягідних насаджень. При цьому додаткові вкладення у формі інвестиційних ресурсів забезпечують підвищення продуктивності використання землі та в свою чергу сприяють зростанню інтенсивності виробництва.

На рис. 3.3. наведено фактичні матеріали щодо співвідношення між площами закладання молодих неплодоносних і плодonoсних насаджень за категоріями господарств в Україні.

Як свідчать проведені дослідження, співвідношення в площах молодих і плодonoсних насаджень в сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення істотно різняться і становить – 5 : 1 й 11 : 1 відповідно, тобто у

господарствах населення процес відтворення плодоягідних насаджень відбувається у більш ніж 2 рази повільніше.

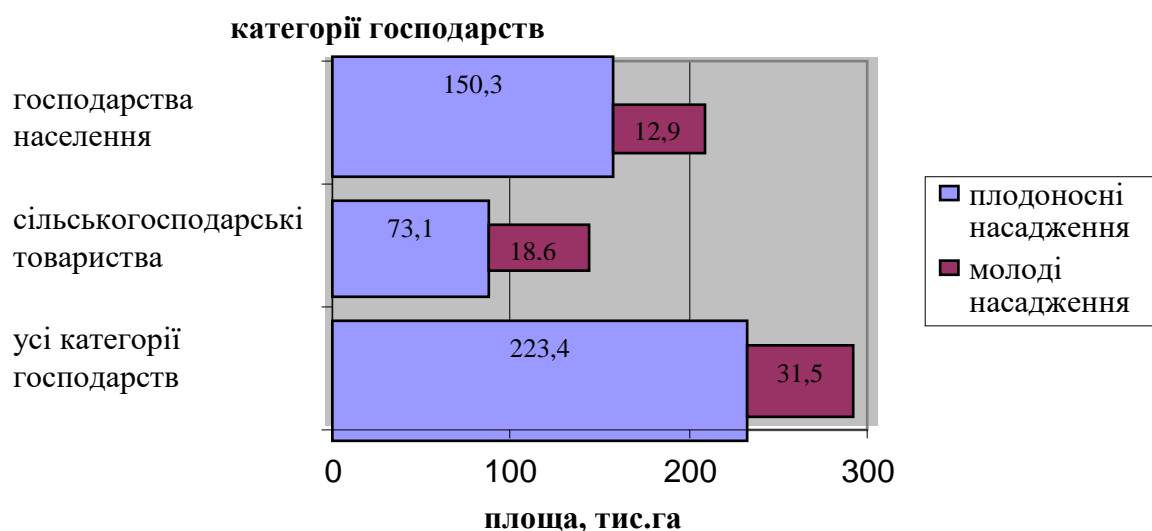

Рис. 3.3. Площі плодоносних та молодих насаджень в Україні за категоріями господарств у 2011 р.

Джерело: Розроблено автором за даними статистичного збірника «Рослинництво України» за 2011р. / За ред. Н. С. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – С.14, 20.

Це зумовлено передусім тим, що в своїй діяльності вони в меншій мірі або взагалі не використовують інноваційні форми організації праці, новітні технології вирощування культур, сучасний безвірусний породно-сортовий склад насаджень, не дотримуються належним чином площ садообороту та ін. Що й впливає на загальну ситуацію з відтворенням плодоягідних насаджень в Україні та відображається у співвідношенні 7 : 1 наявних плодоносних та молодих насаджень.

Створення і залучення із зовнішнього середовища необхідних інновацій є характерними особливостями інноваційної діяльності підприємства, яка спрямована на забезпечення перспектив його розвитку зміцненню ринкових позицій, підвищенню його конкурентоспроможності, [115, с.13].

За останні 15 років в Україні районовані 160 нових вітчизняних сортів плодкових і ягідних культур, у тому числі яблуні – 19, груші – 26, черешні – 17, персика – 15, чорної смородини – 16, які за своїми показниками наближаються

до світового рівня, або перевищують його [188]. Але всупереч світовим тенденціям, розсадницькими господарствами в останні роки вирощувалося 33% садивного матеріалу зерняткових і понад 21% кісточкових культур не районованих сортів або вже знятих з державної реєстрації, що фактично гальмує процес впровадження у виробництво нових сортів. Непоодинокі випадки, коли проектується закладка нових садів старими і не районованими сортами.

Природні умови, тип насаджень, сортовий склад, застосовувана технологія виробництва визначають економічні передумови створення плодючих насаджень та період їх продуктивного використання. Тому раціональне поєднання зазначених факторів сприяє формуванню оптимальної структури плодоносних культур. Нормативні строки створення, структура площ садообороту і частка молодих плодючих насаджень у загальній їх площі наведено в додатку 3.

У таблиці 3.12 відображено структуру площ закладання плодючих та ягідних насаджень, а також їх вибуття з обігу в динаміці, за період 1987 – 2011 рр., на прикладі підприємств корпорації «Вінницясадвинпром». Так, в середньому за досліджуваний період індекс площі вибуття до площі закладання плодючих насаджень становить 1,7 га.

Найвище значення даного показника зафіксоване у 1999 і 2000 рр., яке склало 7,3 і 5,1 га відповідно. Така ситуація зумовлена низкою причин, зокрема, недостатнім надходженням як внутрішніх так і зовнішніх інвестицій, що й викликало порушення в структурі відтворювальних процесів та спричинило зменшення площ плодючих та ягідних насаджень. Кардинальні зміни щодо поліпшення ситуації відбулись внаслідок прийняття Закону України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства». Так, вже у 2002 – 2006 рр. відбулись зміни в обсягах закладання нових садів. Зокрема, у господарствах корпорації «Вінницясадвинпром» протягом зазначеного періоду площі під садами було розширено в 2,8 рази.

Таблиця 3.12

Динаміка площ закладання плодкових насаджень та їх вибуття з господарського обігу в господарствах корпорації «Вінницясадвинпром», га

Роки	Посаджено нових садів	Вибуло з господарського обігу	Індекс площі вибуття до площі закладання насаджень
1987	309	789	2,6
1988	416	460	1,1
1989	289	695	2,4
1990	285	679	2,4
1991	617	1224	2,0
Сума: 1987-1991	1916	3058	1,6
1992	482	877	1,8
1993	279	1338	4,8
1994	129	384	3,0
1995	117	457	3,9
1996	115	365	3,2
Сума: 1987-1991	1122	3421	3,0
1997	142	421	3,0
1998	130	361	2,8
1999	62	452	7,3
2000	295	1107	5,1
2001	378	1374	3,6
Сума: 1997-2001	929	3715	4,0
2002	426	426	1,0
2003	458	997	2,2
2004	438	890	2,0
2005	473	700	1,6
2006	807	334	0,4
Сума: 2002-2006	2602	3347	1,3
2007	754	286	0,4
2008	837	306	0,4
2009	337	201	0,6
2010	620	810	1,3
2011	620	980	1,6
Сума: 2007-2011	3168	2583	0,8
У середньому:	390	645	1,7

* Розраховано за даними корпорації «Вінницясадвинпром» Український державний концерн садівництва

З огляду на значну в країні різноманітність ґрунтово-кліматичних умов для розвитку садівництва особливо актуальною є проблема поглиблення зональної спеціалізації галузі.

Таблиця 3.13

Зональна спеціалізація виробництва плодових і ягідних культур

Культура і тип насадження	Схема розміщення, м	Тривалість створення, років	Питома вага молодих насаджень у загальній їх площі, %
Для зони Полісся і Карпат (без зрошення)			
Зерняткові:	8 х 6	7	26
Округла крона	6 х 4	5	
Площинна крона	6 х 5, 4,0 х 2,5, 4, 0 х 1,0	6, 4, 3	25
Кісточкові:			
Вишня	6 х 3	4	24
Слива	6 х 3	5	25
Черешня	6 – 7 х 4	5	20
Горіх волоський	10 х 8	7	20
Ягідники			
Суниця	0,8 х 0,2	1	25
Малина	3,0 х 0,5	2	20
Смородина	3,0 х 0,5	3	30
Агрus	3,0 х 0,7	3	27
Для зони Лісостепу та Степу (без зрошення)			
Зерняткові:	8 х 6	6	26
Округла крона	7 х 4	5	
Площинна крона	6 х 5, 4,0 х 2,5, 4, 0 х 1,0	5, 4, 3	25
Кісточкові:			
Вишня	6 х 4	4	24
Слива	6 х 4	5	25
Черешня	7 х 4	5	20
Абрикос	6 х 4	5	20
Персик	5 х 3	4	20
Горіх волоський	10 х 8	6	20
Ягідники			
Суниця	0,8 х 0,2	1	25
Малина	3,0 х 0,5	2	20
Смородина	3,0 х 0,5	3	30
Агрus	3,0 х 0,7	3	27
Для зони Лісостепу та Степу (зі зрошенням)			
Зерняткові:	8 х 6	6	26
Округла крона	7 х 4	5	
Площинна крона	6 х 5, 4,0 х 2,5, 4, 0 х 1,0	5, 4, 3	25
Кісточкові:			
Вишня	6 х 4	4	24
Слива	6 х 4	5	25
Черешня	7 х 4	5	20
Абрикос	6 х 4	5	20
Персик	5 х 3	4	20
Горіх волоський	10 х 8	6	20
Ягідники			
Суниця	0,8 х 0,2	1	25
Малина	3,0 х 0,5	2	20
Смородина	3,0 х 0,5	3	30
Агрus	3,0 х 0,7	3	27

* Розроблено автором з використанням [153].

Формування внутрішнього ринку плодової та ягідної продукції включає використання природно-економічного потенціалу окремих територій. Йдеться, передусім, про найповніше використання унікального природного потенціалу окремих підзон і районів для виробництва плодів і ягід, чим зумовлена тривалість створення й продуктивного використання плодових і ягідних насаджень (табл.3.13).

Реалізація організаційно-економічних заходів щодо створення та ефективного використання насаджень потребує врахування внутрішньогалузевих особливостей виробництва. До яких, передусім, належать: неможливість призупинення виробництва на будь-якому етапі його здійснення; планомірне і безперервне відтворення в часі (мається на увазі за певної сукупності господарств) все більше стає одним із найважливіших факторів інтенсифікації садівництва. Наслідками неврахування таких особливостей можуть стати додаткові витрати матеріально-технічних ресурсів, недоодержання значної частки продукції, втрата потенційних споживачів.

Досвід високорозвинених країн світу свідчить про поширення тенденції до зменшення тривалості створення та використання плодоягідних культур. Таку особливість слід використовувати з метою більш швидкого реагування на постійні кон'юнктурні коливання на ринку плодоягідної продукції. Тобто йде мова про прискорення процесу оновлення плодових та ягідних насаджень та більш повне використання їх породно-сортового потенціалу. На сучасному етапі розвитку сільського господарства ці процеси є характерними і для вітчизняного садівництва [284].

Ці чинники й ряд інших здійснюють вирішальне значення у справі створення садів і ягідників (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Особливості відтворення плодючих насаджень

* Розроблено автором

Особливостями відтворення плодючих насаджень зумовлений характер інноваційних процесів у садівництві, зокрема до них слід віднести: поетапність формування інноваційного потенціалу – залежно від технології створення насаджень; вплив природних чинників на часові параметри реалізації інноваційних проектів, залежність від розвитку інфраструктури садівницького підприємства, територіальної організації, спеціалізації, концентрації та науково-виробничої інтеграції, наявності спеціалізованих науково-дослідних установ, розвитку селекції, розсадництва та ін.

Вікова структура плодоягідних насаджень зумовлена біологічними властивостями окремих рослин, ймовірним порогом їх продуктивності. Так, рівень врожайності культури має тенденцію до зростання лише протягом перших років плодоношення, після чого відбувається істотне її зниження. Проте, період максимальної продуктивності насаджень можна продовжити застосуванням ряду технологічних прийомів. Вищезазначене дозволяє охарактеризувати біологічні властивості плодоягідних насаджень та визначити оптимально можливі умови для повного використання їх природного потенціалу. Першоосновою такої діяльності має стати визначення оптимального терміну використання плодівих та ягідних насаджень в базових умовах виробництва, залежно від типу насаджень та їх породно-сортового складу, що виступає передумовою інтенсивного технологічного розвитку галузі.

З метою підвищення ефективності впроваджуваних інновацій та зменшення при цьому ймовірності ризиків потрібно використовувати таку модель виробничо-господарських відносин, яка б максимально використовувала наукові досягнення у структурі аграрного виробництва. Відтак, першочерговим завданням при підвищенні інноваційної активності є розробка нового механізму в системі менеджменту, який має будуватись на формотворчих елементах стратегії інноваційного розвитку, ефективній реалізації інноваційних проектів та досконалій системі управління якістю. Досягнення високого рівня ефективності інновацій належить до пріоритетних завдань інноваційної стратегії. Визначення найбільш дієвих напрямків політики у сфері реалізації новацій базується на прогнозуванні перспектив розвитку агропромислового виробництва в період формування ринкових відносин та потребує врахування сукупності зовнішніх та внутрішніх чинників й критеріальних обмежень [114, с.32-33].

Однак, з огляду на особливості та тенденції сучасних змін у розвитку промислового садівництва України, питання відтворення плодоягідних насаджень, що є передумовою ефективного функціонування галузі, набуває особливої актуальності.

Найважливішим напрямком інновацій у промисловому садівництві є опрацювання, виробнича перевірка та поширення у виробництво нових високоінтенсивних технологій виробництва плодів і ягід. Це, безперечно, пов'язано з потребою найповнішого врахування біологічних особливостей сортів і підщеп [313].

Оптимальним садивним матеріалом для закладання нових інтенсивних садів є вільні від вірусів одно- і дворічні саджанці з 4-6 добре розвиненими бічними пагонами. При цьому зростає щільність посадки до 1,25 тис. дерев на 1 га. Відповідно у нових типах садів на 1 м² листової поверхні припадає плодів, кг: у дерев на насінних підщепах - від 1,9 до 2,8, на клонових – від 2,8 до 3,9.

Нині виникає потреба щодо зміни технологічних підходів до використання садових екосистем, які ґрунтуються на принципах зниження техногенних навантажень на сорт. Оскільки, проблема створення високопродуктивних плодкових насаджень на насінних підщепах без виснаження екологічних ресурсів є недостатньо вирішеною у господарствах корпорації «Вінницясадвинпром», де застосовується інтегрована система захисту насаджень від шкідників і хвороб з врахуванням екологічної безпеки.

Тривала ротація садових агросистем за сучасних технологій виведення сортів і вирощування підщеп зумовлює потребу у використанні високоврожайних скороплідних імунностійких сортів й щільних слаборослих насаджень. У яблуневих садах на клонових підщепах при загущених схемах садіння дерев та підвищенні врожайності зростає потреба в добривах.

Нові високо інтенсивні технології вирощування плодкових і ягідних насаджень потребують значних капітальних вкладень на їх створення від 50 до 100 тис. грн. на 1 га залежно від культури і зони вирощування. Дослідженнями встановлено, що врожайність ряду сортів яблуні прямо залежить й від типу підщепи. Таким чином відбувається зростання рівня врожайності в 3-4 рази, що істотно впливає на собівартість продукції.

Наявність високоінтенсивних садів у господарствах корпорації «Вінницясадвинпром» наведено в табл. 3.14.

Таблиця 3.14

Наявність високоінтенсивних садів у господарствах корпорації
«Вінницясадвинпром»

Показник	Роки				
	2008	2009	2010	2011	2012*
Загальна площа садів, га	13903	14434	14570	14210	14200
В тому числі:	3367	3423	3759	3750	3900
- на крапельному зрошенні, га					
- сади, що вирощуються за новими високоінтенсивними технологіями, га	4521	4822	5448	6068	6700
З них: молоді сади, що не вступили в плодоношення, га	1505	1619	1835	1808	1600

* Очікуване значення

Як бачимо з наведеного в табл. 3.14 матеріалу спостерігається тенденція до збільшення частки нових високоінтенсивних садів в загальній площі закладання плодкових і ягідних насаджень господарствами корпорації «Вінницясадвинпром», де щорічно площа під ними зростає.

При цьому слід зазначити, що 70 % садів, що вирощуються в господарствах корпорації перебувають на краплинному зрошенні. Сучасні технології краплинного зрошення реалізуються через застосування наукових підходів до регулювання вологості ґрунту.

По-перше, це використання обґрунтованих режимів зрошення, що враховують кліматичну зону, особливості водоспоживання культури, сорту, підщепи, ґрунтові умови ділянки.

По-друге, це використання сучасних засобів поливу, які дозволяють забезпечити подачу води і розчинених в ній поживних речовин та засобів захисту до кореневого шару ґрунту відповідно до особливостей водоспоживання культури.

Це, насамперед, краплинні водовипуски, (як можуть бути виконані у вигляді тупикових крапельниць чи поливних трубопроводів з інтегрованими крапельницями), засоби очищення води та засоби управління системою, які в свою чергу складаються з засобів контролю за вологістю ґрунту та системи автоматичного управління поливом.

Підвищена увага до краплинного способу поливу багаторічних насаджень є виправданою, оскільки, за даними наукових установ та провідних агрогосподарств України, цей спосіб зрошування є найбільш прийнятним для плодкових культур та винограду. Він дозволяє повністю автоматизувати процес поливу, забезпечує значну економію поливної води, зменшує витрати добрив, електроенергії та трудових затрат. Це в свою чергу обумовлює можливість отримання стабільних урожаїв за високої якості продукції та високої рентабельності.

Особливо уразливими є молоді насадження (до вступу в плодоношення), оскільки їхня коренева система є слабкою та не досить розвиненою. Негативні наслідки посушливих умов протягом початкового періоду вегетації жодним чином не компенсується інтенсивними опадами чи проведенням поливів у подальшому.

Інститут водних проблем і меліорації протягом останніх 30 років працює над вивченням процесів водоспоживання та режимів краплинного зрошення плодкових, ягідних культур та винограду у різних регіонах України.

Аналіз закладання нових високоінтенсивних садів у господарствах корпорації «Вінницясадвинпром» по породних групах багаторічних насаджень наведено в табл. 3.15.

Таблиця 3.15

Аналіз закладання нових високоінтенсивних садів у господарствах корпорації «Вінницясадвинпром» по породних групах багаторічних насаджень

Показник	Роки									
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Закладання нових високоінтенсивних багаторічних насаджень всього, га	426	458	438	473	728	754	837	337	620	620
у т.ч. зерняткові	297	379	341	378	609	626	694	279	490	500
кісточкові	69	20	36	29	47	47	53	23	66	60
ягоди	60	59	61	66	72	81	90	35	64	60

* Розраховано за даними корпорації «Вінницясадвинпром» УДКС

Кількісний та якісний склад плодоягідних культур є формотворчим елементом виробничого потенціалу промислового садівництва. Наявність в структурі насаджень значної частини ягідних культур зумовлює скорочення колообігу та визначає загальне прискорення відтворення у садівництві, оскільки вирощування кісточкових та ягідних культур характеризується значно коротшим інвестиційним лагом порівняно з зернятковими культурами. Тому, виникає потреба у формуванні раціонального співвідношення в структурі плодкових і ягідних насаджень у кожному садівницькому господарстві.

Породно-сортний склад та тип насаджень, технології вирощування, природні умови впливають на формування оптимальної вікової структури та визначають тривалість створення та продуктивного використання насаджень.

Суттєвим джерелом відтворення насаджень має слугувати амортизаційний фонд, що власне впливає з теоретичного змісту даного поняття, оскільки багаторічні насадження є складовим елементом основних засобів підприємства. Амортизаційний фонд, що формується з відрахування від балансової вартості насаджень нині не виконує в повній мірі функції відновлення вартості багаторічних насаджень. Процес амортизації може здійснюватись за наступними методами: податковим; прямолінійним; зменшення залишкової вартості; прискореного зменшення залишкової вартості; кумулятивним; виробничим.

Собівартість виготовленої плодоягідної продукції включає в себе амортизаційні відрахування, які за результатами реалізації накопичуються в амортизаційному фонді, з якого відбувається відшкодування зношених засобів.

Процес відшкодування вартості основних засобів реалізується через механізм амортизації, шляхом застосування конкретних методів визначення її величини за конкретний період продуктивного використання об'єктів відтворення і є головним завданням амортизації [78, с.44].

У світовій практиці господарювання широкого вжитку набув прямолінійний метод амортизації, застосування якого дає можливість здійснювати рівномірний розподіл накопиченої суми амортизації за звітними періодами. Застосування у садівництві даного методу уможлиблює реалізацію механізму повного відновлення вартості багаторічних насаджень. Щорічне визначення норми амортизації є характерним для кумулятивного методу нарахування амортизації, при цьому враховується залишковий період до завершення нормативних строків використання насаджень. Так, для насаджень з балансовою вартістю 1 га 45000 грн. – норма амортизаційних відрахувань у перший рік становитиме 13,5%, у 20-й 2,3%.

Основною характеристикою методів прискореного зменшення залишкової вартості та зменшення вартості є та особливість, що амортизації підлягає не вся вартість, а лише її залишкова частина. По закінченню нормативного терміну використання культури яблуні, в даному випадку, ліквідаційна вартість складає 16000 грн. В разі неможливості реалізації залишкової сировини її вартість розподіляється рівними частинами на кінець звітного та базового років. Таким чином, амортизаційні відрахування за цей період складатимуть 17000 грн.

Науковці не завжди поділяють нарахування амортизації основних засобів через їх укрупнення, що пояснюється відмінностями у їхньому функціональному призначенні. Так, лише перша група основних засобів передбачає здійснення амортизаційних відрахувань з балансової вартості за конкретними об'єктами. Щодо другої, третьої та четвертої груп – амортизація здійснюється за сукупною вартістю об'єктів, що належать до певної з перелічених груп основних засобів.

При цьому не враховується часовий фактор введення основних засобів в експлуатацію.

Оскільки балансова вартість у садівництві, за попередній період відшкодовується лише частково, тобто не враховується весь період плодоношення багаторічних насаджень у зв'язку із зменшенням їхньої балансової вартості на величину амортизаційних відрахувань.

За часів адміністративно-командної системи управління норма амортизаційних відрахувань на багаторічні насадження становила 3,75 % за один квартал. В такому випадку величина амортизації по культурі яблуні, з нормативним терміном використання 20 років, за період перших 4-х непродуктивних років складала 60,0% їх балансової вартості. При використанні методу зменшення залишкової вартості амортизація становить 17,8%, 20,0% за умови застосування прямолінійного методу нарахування амортизації, при умові застосування прискореного зменшення вартості – 34,4%, щодо кумулятивного методу, то його застосування дає найбільш наближене значення до базового і складає 48,9%. Таким чином, найбільша величина амортизаційних відрахувань отримується в результаті використання методу зменшення залишкової вартості, а також кумулятивного методу.

Згідно норм амортизаційних відрахувань, що були затверджені на початку 90-х років, амортизаційні відрахування з балансової вартості необхідно окремо проводити як по ягідних культурах так і по плодкових культурах, оскільки зазначені норми найбільш наближені до теоретичних основ відтворення насаджень. Таким чином, вищевказаним способом досягається найповніше врахування щодо строків продуктивного використання плодкових та ягідних насаджень, що в цілому сприяє повному відшкодуванню вартості таких насаджень.

Прискорення здійснення процесів відтворення плодоягідних насаджень в товарному садівництві відповідає сучасним трансформаційним змінам в економіці. Така ситуація зумовлена передусім потребою в більш швидкому обороті капіталу, що дасть можливість збільшити прибутки садівницьких

підприємств, а також істотно вплине на рівень продуктивності праці собівартість та якість продукції.

3.3. Вплив організаційно-економічних чинників на підвищення ефективності промислового садівництва

У нових умовах господарювання найгострішими для садівницьких і виноградарських підприємств є такі проблеми: 1) підвищення продуктивності насаджень, виробництво конкурентоспроможної продукції за якістю і собівартістю; 2) розвиток сфери реалізації, значне розширення ринків збуту продукції, в т.ч. у зарубіжних країнах; 3) джерела інвестицій на просте і розширене відтворення насаджень і формування матеріально-технічної бази.

Нинішня низька продуктивність насаджень аж ніяк не вписується в засади ринкової економіки, коли основною метою товарного виробництва продукції є одержання прибутку.

На сучасному етапі галузь не задовільняє потреби населення в плодоягідній продукції. Фактичне споживання плодів та ягід склало 41 кг на душу населення в рік при науково обгрунтованій нормі харчування 75 кг. В зарубіжних країнах цей показник значно вище. Так, у США на душу населення припадало 100 кг фруктів, в Угорщині - 111, у Німеччині - 156, в Італії - 183 кг. За рахунок власного виробництва забезпечується лише 25-30% мінімально необхідної кількості плодів та ягід, або 20-25 кг в рік на людину. Незабезпеченість внутрішнього ринку якісною плодоягідною продукцією дає можливість практично безперешкодно заповнювати його імпортною продукцією, яка в споживчому кошику нині складає 47%.

Промислове садівництво відзначається високою ефективністю господарської та зональної спеціалізації й агропромислової інтеграції. Агропромислове підприємство виступає найбільш ефективною організаційно-економічною структурною формою реалізації промислового садівництва, що

поєднує в єдиній технологічній системі такі елементи як: виробництво, переробку, зберігання плодової та ягідної продукції у промислових масштабах. Крім того, вищезазначений тип господарств дозволяє реалізовувати споживачу кінцевий продукт, а не проміжний.

В ринкових умовах домінуючою формою взаємовідносин на основі підписаних між сторонами договорів, з тривалим періодом їх дії й можливістю щорічного коригування визначених обсягів сировини та договірними цінами є контрактна система діяльності, оскільки така форма організації виробництва сприяє стабільному забезпеченню переробних підприємств якісною сировиною за прийнятними цінами. В сукупності перелічені фактори дозволяють функціонувати переробним підприємствам у різних ієрархічно-інтегрованих формуваннях, включаючи вирощування, збут й переробку продукції садівництва на тривалій основі та передбачають можливість створення не лише концернів регіонального, а й загальнодержавного масштабу, з чітко визначеними функціями.

Сільськогосподарські товаровиробники і переробні підприємства регулюють свої взаємовідносини двосторонніми договорами, які передбачають в майбутньому не лише взаємовигідне, але й довготривале співробітництво.

Перший розділ договору визначає потенційну спроможність двохстороннього співробітництва в сфері поставок плодоягідної сировини для виробництва з метою її промислової переробки, передбачаються зобов'язання сторін щодо строків та умов поставок, а також прийому плодоягідної продукції.

Другий розділ договору прописує обсяги та місце поставок, якість плодів і ягід (з відповідністю сировини вимогам державних стандартів), в тому числі спосіб постачання і прийому й вид оплати конкретно-визначених видів продукції. Обов'язковою складовою договору є інформація про специфікацію якості продукції, яка розробляється для конкретного виду плодів і ягід до настання сезону переробки продукції.

Побудова відносин між виробниками і переробними підприємствами має здійснюватись за принципом економічної рівновигідності співробітництва на кожному

етапі їх виробничо-комерційної діяльності. Можливим шляхом досягнення такого стану є формування інтеграційного об'єднання на основі якісної зміни взаємозв'язків між учасниками, що базуватимуться на розподілі прибутку за результатами реалізації вихідної продукції. При цьому визначальною умовою реалізації таких конструктивних дій є визначення нормативних витрат на кожному етапі технологічного циклу. Так, у підприємств-виробників нормативні витрати встановлюються на виробництво плодів та ягід, які призначені для переробки та їх доставку до місця переробки; в сфері переробки такі нормативи встановлюються для зберігання, здійснення виробничого процесу та збуту готової продукції. Така організація інтеграційного процесу дозволяє кожному його учаснику отримати частину виручки, що є рівнозначною його частці в сукупних витратах, на всіх етапах виробничого процесу, з врахуванням нормативних витрат. За таких умов кожен його учасник отримує рівнозначну суму прибутку на одиницю здійснених витрат, що забезпечить досягнення економічного ефекту як в сільськогосподарському виробництві, так і в промисловості.

Впровадження новітніх розробок, як методичного так і практичного характеру у виробничу діяльність, врахування досвіду передових товаровиробників дозволяє оптимізувати виробничий процес, раціоналізувати систему управління та організації, що забезпечить зниження собівартості продукції та досягнення високого результату в господарській діяльності.

Удосконалення міжгалузевих відносин у плодопродуктовому підкомплексі передбачає: розвиток більш тісної міжгалузевої інтеграції та господарської кооперації товаровиробників, відродження прямих зв'язків з сільськогосподарськими товаровиробниками і їх розширення на основі комерційної діяльності; вдосконалення системи ціноутворення; демонополізацію заготівельної та переробної галузей.

Щодо виробничо-фінансової інтеграції, то до її переваг слід віднести: можливість об'єднати капітали (агропромисловий, фінансовий, торговий) з різними циклами відтворення і забезпечити взаємовигідні економічні відносини; фінансово-кредитне обслуговування, раціональна організація виробничої,

збутової діяльності, економія витрат щодо впровадження сучасних технологій вирощування плодоягідних культур.

Сучасні підходи до реалізації інтеграційних об'єднань у виробничій і переробній сферах, базуються на договірних відносинах щодо спільної виробничої, збутової діяльності, оренди земельних ділянок, пайової участі, формуванні статутного капіталу, що засвідчує позитивні зрушення в здійсненні інтеграційних процесів та закріплення сталих позицій розвитку.

Галузева організація управління в сучасних умовах стимулює вертикальну інтеграцію. Організація системи інтеграції вертикального типу створює умови для рівного поділу суми отриманого прибутку між усіма учасниками інтеграційного об'єднання в сфері виробництва та переробки плодоягідної продукції, певним чином стримує розвиток монополізму, збільшуючи можливості щодо формування доданої вартості в агропромисловому комплексі. Така ситуація є характерною і для садівницьких підприємств.

Формування інфраструктури експортоорієнтованих представництв, сприятиме активізації роботи асоціацій, союзів, та інших об'єднань промислових підприємств садівницької галузі, захисту прав та інтересів вітчизняних товаровиробників на європейському і світовому ринках. Реалізація зазначених процесів сприятиме нарощуванню експортних можливостей товаровиробниками плодоягідної продукції.

Наявність у плодопродуктовому підкомплексі якісних, принципово нових виробничих відносин міжгалузевого характеру, на основі тісної співпраці товаровиробників продукції садівництва з підприємствами, що здійснюють заготівлю, переробку та торгівлю плодоягідною продукцією можливе шляхом побудови вертикально-інтегрованих структур. Ефективне використання матеріально-технічних ресурсів сприяє зниженню собівартості продукції та зростанню рівня прибутків, а також зростанню ефективності діяльності підприємств, і, як наслідок, підвищенню мотивації працівників та налагодженню збалансованості виробничої системи.

Нині відбувається посилення співпраці між вітчизняними та зарубіжними підприємцями в сфері переробки плодоягідної продукції, створюються спільні підприємства, відповідно, зростають обсяги іноземного інвестування. Відтак відчутно зростає пропозиція цієї продукції. Про це переконливо свідчить досвід функціонування спільних підприємств з виробництва та промислового перероблення плодів і ягід у Вінницькій, Тернопільській, Львівській областях, Автономній Республіці Крим.

Перспективним є й формування нових організаційних структур у промисловому садівництві – зокрема, формування їх на основі орендних відносин. Йдеться, передусім, про оренду землі та багаторічних насаджень промисловими підприємствами, зокрема, плодопереробними заводами. Відтак формується ефективна агропромислова інтеграція у садівництві. В такому разі забезпечується виробництво сировини потрібного видового складу та втрачаються засади для монополізму цін на продукцію виробників сировини та промислових переробників.

Переваги виробничо-фінансової інтеграції є очевидними: можливість впровадження сучасних технологій вирощування плодоягідних культур і використання сучасної техніки на усіх підготовчих та виробничих етапах; ефективний спосіб організувати виробничу, збутову діяльність і забезпечувати їх фінансово-кредитне обслуговування; можливість об'єднати капітали (агропромисловий, фінансовий, торговий) з різними циклами відтворення і забезпечити взаємовигідні економічні відносини; учасники інтеграційного процесу стають обопільно заінтересованими в об'єктивному встановленні ціни продукції; інтеграційний механізм зорієнтовано на економію витрат.

Основу промислового садівництва країни складають спеціалізовані садівницькі підприємства, реформовані в господарські товариства, в яких сконцентровано 55,5 % площ плодоягідних насаджень всіх сільськогосподарських підприємств. Вони найбільш пристосовані до ринкових умов, інтеграційних процесів та створення спільних підприємств з іноземними інвесторами. В сільськогосподарських кооперативах знаходиться 6,7 % площ,

приватних підприємствах – 11,7, в фермерських господарствах – 8,8, державних підприємствах – 13,2 %.

В нових умовах господарювання прослідковуються тенденції щодо зміни розвитку форм інтеграції сільського господарства з переробною промисловістю. Набули розвитку агропромислові формування, створювані юридичними та фізичними особами, які мають відповідні капітали для оренди земельних і майнових паїв у їхніх власників і купівлі переробних та інших підприємств.

Вітчизняна практика розвитку інтеграційних процесів свідчить, що в кооперації, передусім, обслуговуючій, зацікавлені переважно особисті селянські та фермерські господарства. Однак, враховуючи невеликі фінансові можливості цієї чисельної групи землекористувачів, розвиток кооперації без фінансової підтримки держави вбачається проблематичним. Тому Мінагропродом опрацьовано проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» та інших законодавчих актів», прийняття якого активізує кооперативний рух [152, с.6]. Формування в плодопродуктовому підкомплексі інтеграційних об'єднань горизонтального типу на основі співпраці товаровиробників плодоягідної продукції з плодоконсервними та переробними підприємствами сприяє поширенню інтеграції у такій новій формі, яка реалізується на практиці шляхом створення сировинних зон та оренди плодоягідних насаджень плодпереробними підприємствами [286, с.113].

Активний розвиток інтеграційних процесів спостерігається у структурах із замкнутим циклом виробництва: вирощування плодоягідних культур на орендованих землях, переробка і реалізація готової продукції, як свідчить досвід ряду підприємницьких структур, зокрема, одним із провідних підприємств по виробництву плодоягідної продукції, яке працює із залученням іноземних інвестицій, є СП «АгрANA Фрут», у формі ТОВ, дочірнє підприємство АТ «Штайреробст» Австрія, як основна сировинна база найбільшого в регіоні переробного підприємства, аналогів якому не має в Україні – «Поділля-ОБСТ».

Для сучасної економіки характерним є наявність великої конкуренції серед виробників продукції та скорочення її життєвого циклу. В таких умовах

найефективнішим і найреальнішим шляхом досягнення успіху є перехід підприємств на інноваційний шлях розвитку. При цьому можливість успіху інновації визначається вже не тільки технічними чинниками, а й комунікаційними та інформаційними процесами, опосередкованих маркетинговим забезпеченням.

Встановлення кластерних зв'язків виступає пріоритетним завданням багатьох інноваційних стратегій, тому поширення ідеї кластерингу часто вживається для побудови ділових зв'язків, підтримки проектів, що забезпечують налагодження співпраці між секторами промисловості та наукою.

До наукового вжитку термін «кластер» введено професором Гарвардської економічної школи М. Портером. За теорією М. Портера, «кластер – це група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, що діють в окремій сфері і характеризуються спільністю діяльності і взаємодоповнюючих один одного» [177, с.207].

Секторальний поділ національного господарського комплексу за умов глобалізаційних трансформацій в розвитку економіки поступається системі кластерної організація її побудови. Підтвердженням цьому є практичне розгортання перебудови організації виробництв і територій на кластерних засадах в країнах Європи, Азії, Північної Америки та інших [234, с.3].

Кінець ХХ початок ХХІ ст. для сучасної цивілізації став черговим трансформаційним етапом у розвитку світової системи. Всеохоплючі зміни суспільно-економічного устрою не лише призводять до корегування організаційних механізмів господарювання, але і породжують формування нових підходів до розвитку глобалізації. Глобальне впорядкування вносить зміни і в визначення рушійних сил реалізації інноваційних процесів, тобто створює певні переваги та додаткові загрози щодо розвитку інноваційного потенціалу окремих держав. Відповідно, потребує обґрунтування парадигма розвитку світоглобальних процесів та розробка концепції такого розвитку на основі рекомендацій наукового характеру.

Дослідження й систематизація накопиченого досвіду та особливостей прояву глобалізаційного процесу на різних рівнях світової економіки і соціуму загалом, дають змогу стверджувати про об'єктивну обумовленість, циклічність перебігу і незворотність процесу глобалізації [93, с.121].

Глобалізація передбачає взаємозалежність країн у різних сферах та в значній мірі сприяє застосуванню кластерної моделі розвитку економіки на базі використання кластерного підходу, який розглядається як ефективний інструмент підвищення конкурентоспроможності держави, регіонів, галузей, окремих підприємств.

У площині успішного та системного вирішення проблеми конкуренції між товаровиробниками садівницької продукції вирішальна роль належить радикальному поглибленню зональної спеціалізації садівництва, основною метою якої є максимальне використання наявного природно-економічного потенціалу окремих зон, підзон, районів, а також ряду підприємств для влаштування високоефективного виробництва конкретних видів садівницької продукції. Кластерний підхід дає змогу реалізувати спеціалізацію і стандартизацію, мінімізувати витрати на освоєння інновацій, підвищити ефективність взаємодії приватного сектора, державних, науково-дослідних установ і кредитних структур.

Переваги кластерів щодо інших корпоративних структур пояснюються тим, що вони: 1) полегшують процес входження до корпоративних структур для малих підприємств; 2) забезпечують ефект масштабу та синергії (кооперативної взаємодії) від об'єднання навіть малих фірм; 3) базуються на співробітництві, а тому дозволяють уникати жорсткої, руйнівної конкуренції; 4) забезпечують внутрішньокорпоративний доступ до спеціалізованих послуг та інновацій за порівняно низькими цінами; 5) дають змогу ефективно вести діалог із владними структурами; 6) дозволяють повною мірою реалізувати регіональні конкурентні переваги [109, с. 54].

Розробка науково-практичних засад створення регіональних кластерних формувань в економіці України представляє значний науковий і практичний

інтерес, зокрема в контексті реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України до 2015 р., оскільки дозволяє суттєво підвищити керованість процесів регіонального економічного розвитку й підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Фундатором теорії кластерних формувань вважається американський економіст М. Портер [177]. Теорію кластерів він розробив в контексті теорії конкурентних переваг.

Кластер, за М. Портером, це група фірм чи галузей, взаємопов'язаних між собою та з фірмами, які географічно сконцентровані у певному місці, діють у певній сфері та взаємодоповнюють одна одну [177, с. 528].

Щоб зрозуміти витoki конкурентоспроможності країн, Портер за одиницю аналізу бере галузь. При цьому він зауважує, що країна досягає успіху не в окремих галузях, а в групах взаємопов'язаних галузей. Це привело його до поняття «кластер» та кластерного аналізу конкурентоспроможності країн. Але Портер дав не тільки визначення кластера, він дослідив також причини виникнення кластерів, їх структурні особливості й переваги в розбудові національної та регіональної економіки.

Теорія кластерів отримала подальший розвиток у працях іншого американського вченого М. Енрайта, який створив концепцію регіональних кластерів, що базуються на промислових видах діяльності.

Регіональний кластер, за Енрайтом, це промисловий кластер, в якому фірми, члени кластера знаходяться в географічній близькості одна від одної. Іншими словами, це географічна агломерація фірм, які працюють і взаємодіють в одному, або споріднених видах діяльності [168]. Тобто, створення конкурентних переваг відбувається саме на регіональному рівні, що зумовлено відповідними історико-соціальними, природно-економічними та організаційно-виробничими особливостями конкретного регіону.

В реальності в регіонах складається міжгалузевий характер взаємодії підприємств, тому, ми вважаємо, що концепція регіональних кластерів своїми

витоками має концепцію територіально-виробничих, зокрема міжгалузевих, комплексів.

Нині процес кластеризації економіки України відбувається за регіонально-галузевим принципом, добре відомим ще з часів планової економіки. Ми ж вважаємо, що в ринкових умовах господарювання для кардинального підйому економіки регіонів України за основний необхідно взяти принцип створення асоційованих кластерних формувань та регіональних кластерів. Для його реалізації на практиці слід поглибити основи теорії кластерів, узагальнити світовий і вітчизняний досвід кластеризації економіки, довести перспективність формування РІК та розробити еталонний проект такого кластера.

У світі є досить багато прикладів створення високоефективних кластерів. Так, у США функціонують 380 кластерів. У них зайнято більше половини робочої сили країни та виробляється близько 60 % промислової продукції країни.

Вивчення зарубіжної практики кластеризації економіки наводить на думку, що при створенні кластерів в Україні не слід механічно копіювати відомі технології кластеризації економіки. Кластер в умовах України, за визначенням М. Войнаренка, це галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють із науковими установами та органами місцевої влади, з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону [40].

Ідея кластеризації економіки України на регіональному рівні вперше почала реалізовуватися у Хмельницькій області з 1998 р. з ініціативи відомого американського економіста В. Прайса та науковців Технологічного університету Поділля (нині, Хмельницький національний університет). Завдяки реалізації Програми «Поділля Перший» у області було створено перші три кластери, швейний, будівельний та харчовий.

З 2005 року на Хмельниччині розпочато новий етап формування кластерів, що відмічається для галузі садівництва створенням фруктового кластеру «Подільське яблуко».

Однак, на нашу думку, потенціал регіональної кластерної економіки в Україні ще далеко не вичерпаний. Ми вважаємо, що для координації діяльності кластерів на регіональному рівні необхідно створювати їх асоціації. Перша така асоціація була створена в Хмельницькій області в рамках реалізації Програми «Поділля Перший». Нещодавно було прийнято рішення про формування на базі семи кластерних об'єднань АР Криму мегакластеру «Крим». Зрозуміло, що виникнення кластерних асоціацій в Україні, важливий етап на шляху до створення регіональних індустріальних кластерів.

Під регіональним кластером ми розуміємо інноваційну структуру, що формується в регіоні на основі концентрації мереж виробників, постачальників і споживачів, пов'язаних спільними схемами виробництва і реалізації продукції, проблемами регіонального відтворення та розвитку інституційного середовища.

Особливості проектування розглянемо на прикладі регіонального кластеру «Науковий виробничо-торговельний альянс» (рис. 3.5).

Проектування цього кластера передбачає розробку спеціального Положення, яке має такі основні розділи [109]:

1. Загальні положення. Учасники (дійсні члени РК), реалізуючи належне їм право добровільного об'єднання своєї виробничої, наукової, комерційної та інших видів діяльності з іншими суб'єктами (асоційованими членами РК), створюють об'єднання суб'єктів господарської діяльності, РК «Науковий виробничо-торговельний альянс».

РК не є статутним об'єднанням, він функціонує на договірних засадах з метою науково-технічного та виробничо-торговельного співробітництва учасників, здійснення ними спільної діяльності на основі координації управлінських рішень.

2. Структура кластера. Положення передбачає добровільне нестатутне об'єднання існуючих суб'єктів господарювання, причому як вітчизняних, так і зарубіжних, а саме: промислових та інших компаній, комерційних банків та їх філій, страхових компаній, торгово-промислової палати, товарних бірж, районних агроторгових домів тощо.

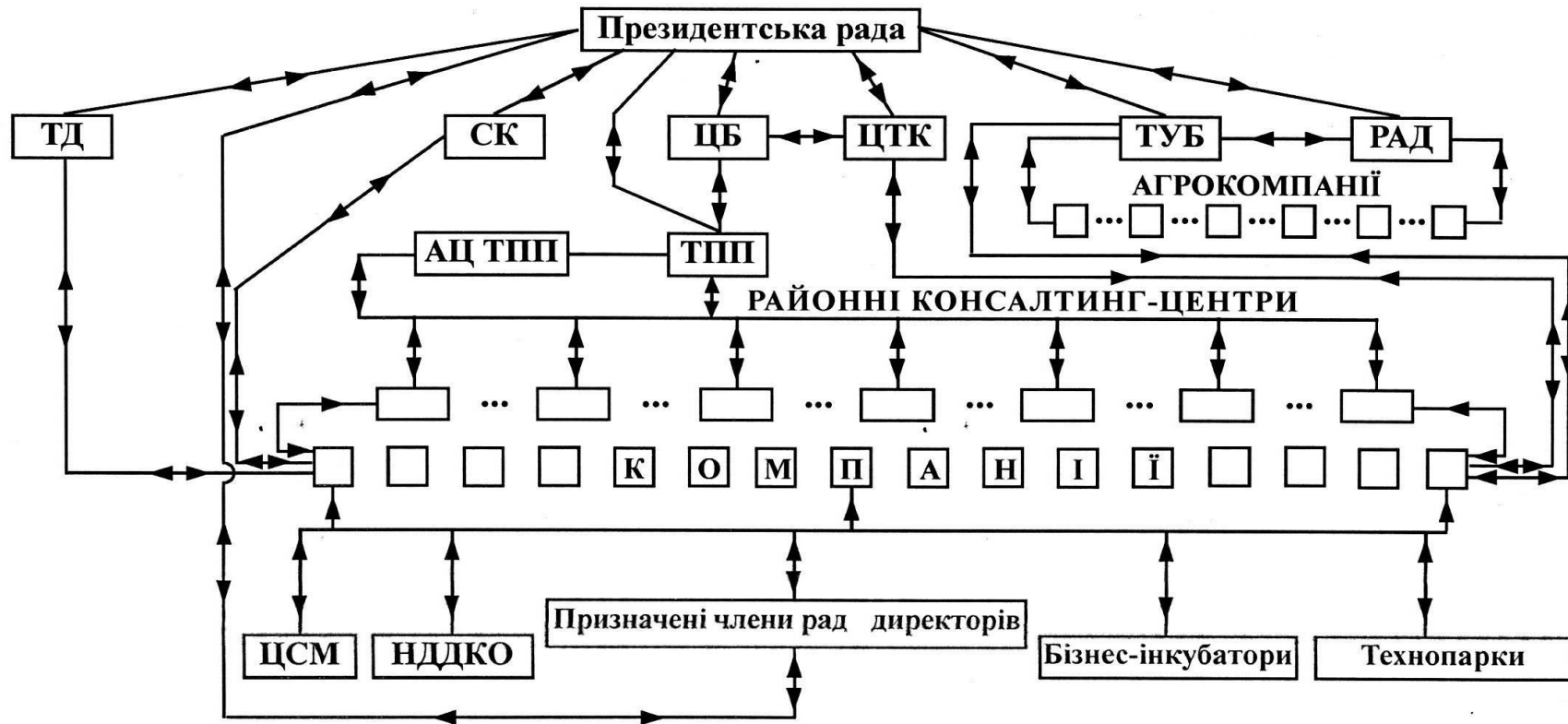

Рис. 3.5. Схема регіонального кластеру «Науковий виробничо-торговельний альянс»: ЦБ – центральний банк; ЦТК – центральна торговельна компанія; СК – страхова компанія; ТУБ – товарна універсальна біржа; РАД – районні агроторгові доми; ТД – торговий дім; ТПП – торгово-промислова палата; АЦ ТПП – аналітичний центр торгово-промислової палати; ЦСМ – центр стандартизації і метрології; НДДКО – науково-дослідні і дослідно-конструкторські організації.

3. Правовий статус. Ініціаторами-засновниками РК можуть бути будь-які суб'єкти господарської діяльності, які розуміють важливість такого об'єднання і формують його. Дійсними членами РК вважаються суб'єкти господарювання (підприємства, організації), які визнають це положення, і від імені яких, за рішенням відповідного органу, наприклад загальних зборів акціонерів підприємства або організації, уповноважені керівники подали лист-заяву в Президентську раду кластера. Асоційованими членами РК вважаються суб'єкти господарювання, які об'єднані, наприклад, у науково-технологічний центр при кластері, і співпрацюють із дійсними членами кластера на договірних засадах.

4. Мета та предмет діяльності. Метою діяльності РК є захист комерційних та інших інтересів його учасників, підвищення конкурентоспроможності, стимулювання розвитку та розширення ринків збуту товарів, що виробляються учасниками кластера, координування їх діяльності, реалізація спільних інвестиційних програм. Предмет діяльності РК включає реалізацію відповідних повноважень із централізованої координації діяльності учасників кластера.

5. Повноваження і функції учасників кластера. Найвищі повноваження у кластері має Президентська рада. Для досягнення цілей діяльності кластера його учасники добровільно делегують їй такі повноваження: а) визначення основних напрямів виробничої, комерційної, фінансової діяльності учасників РК та її координацію; б) проведення погодженої зовнішньоекономічної та інвестиційної політики; в) визначення форм і періодичності звітів учасників і схем їх циркуляції між учасниками; г) експертиза та затвердження бізнес-планів, планів реструктуризації підприємств та комерційних проектів діяльності учасників; д) представлення і захист прав і інтересів учасників у взаємовідносинах з іншими особами і державними органами; е) узгодження питань про входження учасника до складу інших господарських об'єднань.

Серед дійсних членів РК основними виступають промислові та інші компанії. Їх функціями є: 1) виробництво товарів та послуг високої якості та широкого асортименту; 2) впровадження базисних інновацій, залучення інвестицій з різних джерел; 3) кооперація та співпраця з іншими підприємствами

та організаціями з метою збагачення знаннями, досвідом тощо; 4) перехід на новітні системи менеджменту та маркетингу, підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва; 5) упровадження торгових знаків та міжнародних стандартів; 6) участь у промислових виставках, ярмарках тощо.

Фінансовий та страховий блок кластера утворюють центральний банк, центральна торговельна компанія та страхова компанія. Центральний банк кластера має своїми функціями: 1) надання компаніям різних за термінами і видами кредитів; 2) збирання, зберігання і представлення інформації про компанії, що входять до кластера; 3) оцінку фінансового стану компаній та оцінку ризиків. Центральна торговельна компанія має широкі функції з координації торговельної діяльності компаній, надання торговельного кредиту, проведення операцій з факторингу (переуступки дебіторської заборгованості) та форфетування (купівлі зобов'язань). Страхова компанія (наприклад, «Кредо-Класик») має надавати членам кластеру повний комплекс страхових послуг: зі страхування майна та відповідальності, особистої безпеки, сільськогосподарських та екологічних ризиків тощо.

Блок біржових торгів кластера формують товарна універсальна біржа та районні агроторгові дома. Основним предметом діяльності товарної універсальної біржі є надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій товарів, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій. Районні агроторгові дома безпосередньо не підлегли товарним універсальним біржам, однак вони мають куплені брокерські місця на ній, де й проводять торгові операції.

Блок реалізації товарів і послуг представляють торговий дім індустріального кластера і торгово-промислова палата. Торговий дім створюється з метою забезпечення високої координації і налагодження довготермінових виробничо-торговельних стосунків між учасниками РІК та найбільш ефективного використання сировинних, матеріальних і товарних ресурсів. В цілому функції торгового дому орієнтовані на забезпечення

безперебійного матеріально-технічного постачання компаній РІК та збут їх продукції без інших посередників. Торгово-промислова палата має дуже широкі функції: з консалтингу; проведення маркетингових досліджень; організації ділових зустрічей, конференцій, семінарів; налагодження контактів між компаніями та інвесторами; реєстрації торгових марок; експертизи товарів; організації ярмарок тощо.

Діяльність аналітичного блока кластера координує аналітичний центр торгово-промислової палати, який має тісні прямі й зворотні зв'язки з районними консалтинг-центрами.

Створення РІК має забезпечити підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів за рахунок її ринкової самоорганізації, перепрофілювання та корпоратизації підприємств, поширення інновацій за внутрішньо-корпоративними каналами тощо.

Галузева кластеризація зводиться передусім до правила «чотирьох К»: концентрації підприємств в одному географічному районі; кооперації з високим рівнем розвитку; підвищення конкурентоспроможності продукції; завоювання й утримання клієнтів.

Дослідженнями вітчизняних науковців встановлено, що Україна має значні переваги перед сусідніми державами на сході, півночі та заході за природно-економічним потенціалом для високоефективного ведення товарного садівництва. Це вагомо підтверджується таким беззаперечним аргументом, що в країні за умов поглиблення зональної спеціалізації галузі успішно можна вирощувати всі плодові та ягідні культури помірного клімату. Жодна з сусідніх держав не має таких переваг [286, с.5].

Саме кластерні формування забезпечують концентрацію, спеціалізацію виробництва у поєднанні з додатковими інфраструктурними можливостями. Через розвиток комерційної інфраструктури, впровадження інноваційних технологій визначається рівень інноваційного розвитку галузі.

Модель регіональної організації взаємозв'язків кластерного типу «САД-Поділля» наведено на рис. 3.6.

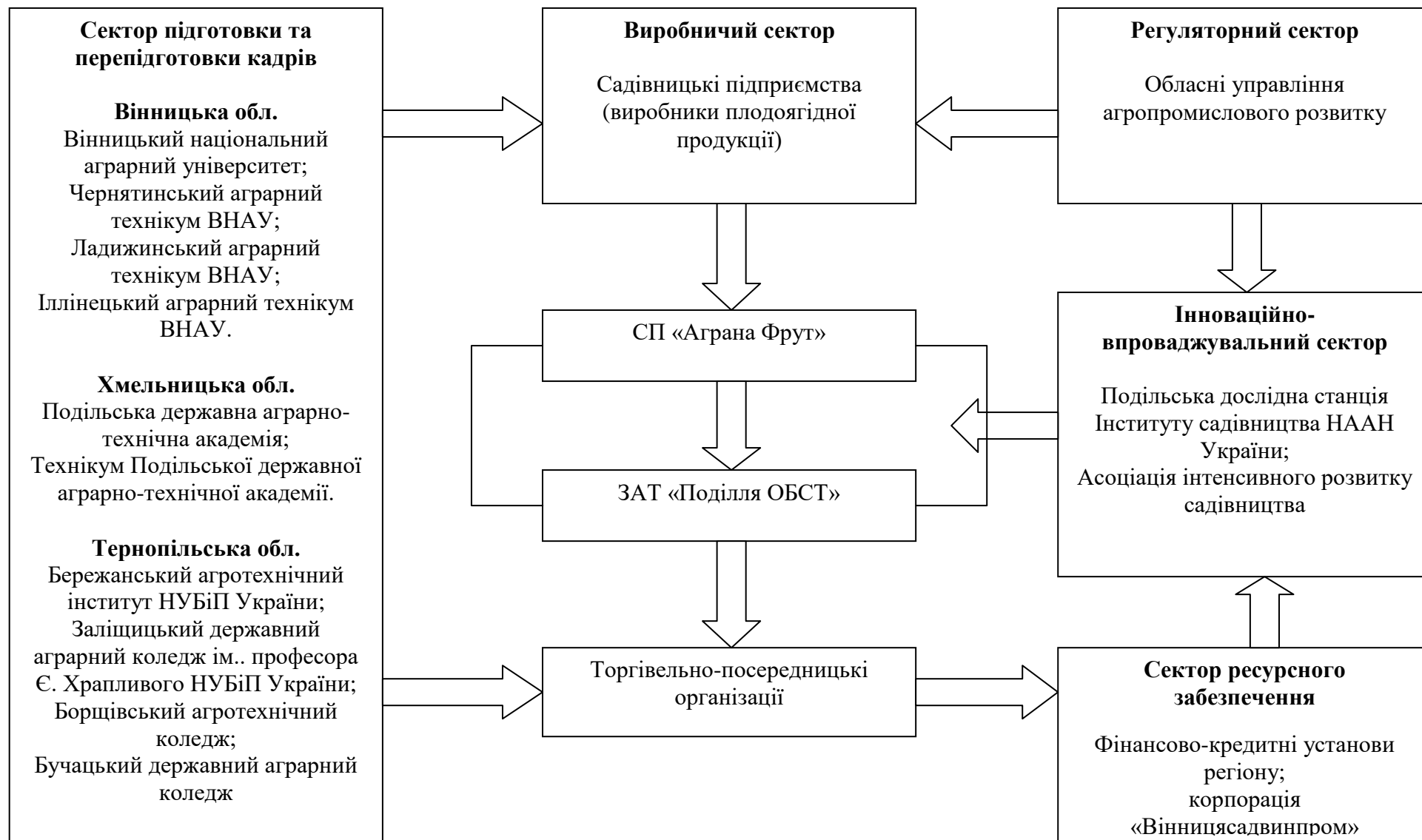

Рис. 3.6. Модель регіональної організації взаємозв'язків кластерного типу «САД-Поділля»

* Розроблено автором

Особливого значення в сучасних умовах набуває створення регіональних кластерів. Для побудови моделі регіональної організації взаємозв'язків кластерного типу нами обрано зону Поділля, що зумовлено вигідним географічним розташуванням, сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами для розвитку садівництва і традиціями населення, які стали основою вирощування плодівих та ягідних насаджень [273, с.61].

Нині у садівництві спостерігається сповільнення процесу освоєння результатів наукових розробок, що знижує ефективність вітчизняного виробництва плодів і ягід, створює умови для постачання на вітчизняний ринок продукції іноземного виробництва значно нижчої якості, адже, доведено, що технологічні інновації збільшують майже на 40% ефективність виробництва.

Згідно з дослідженнями, понад 28% підприємств на території ЄС визнали свою приналежність до кластерів. У тих 10 країнах, які були прийняті в ЄС останніми, частка таких підприємств становить у середньому лише 9%. Цікаві факти: понад 67% литовських підприємств працюють у середовищі кластерів; найвищий рівень кластеризації зафіксовано у Великобританії, де в середньому 8 з 10 підприємств класифіковані як належні до кластера. За твердженням фахівців, найвідчутнішою перевагою кластерного підприємства є те, що воно має змогу запросити висококваліфікованих працівників та обмінюватися ринковою інформацією з партнерами.

Вважається, що перебування в кластері стимулює дух підприємництва, полегшує налагодження зв'язків для здійснення тих чи інших проєктів. Кластерні підприємства відзначаються високою інноваційністю [143, с.17].

Дедалі більшого поширення набуває тенденція до формування кластерних об'єднань, як чинника інноваційного розвитку, що реалізуються: навколо провідних науково-дослідних установ, які побудовані на знаннях і характерні для підприємств, що належать до секторів з високою інтенсивністю досліджень та розробок; підприємствами, інноваційна діяльність яких залежить перш за все від здатності співпрацювати з розробниками інноваційних товарів чи технологій; підприємствами, що оперують складними системами перетворення інформації з

метою надати спеціалізовані послуги своїм клієнтам; підприємствами з великими витратами на дослідження та розробки, коли увага приділяється продуктовим інноваціям та взаємозв'язкам зі споживачами.

За інноваційною спрямованістю кластерні об'єднання реалізуються:

– навколо провідних науково-дослідних установ регіону чи держави, побудовані на знаннях і характерні для підприємств, що належать до секторів з високою інтенсивністю досліджень та розробок;

– підприємствами, інноваційна діяльність яких залежить перш за все від здатності співпрацювати з розробниками інноваційних товарів чи технологій;

– підприємствами, що оперують складними системами перетворення інформації з метою надати спеціалізовані послуги своїм клієнтам;

– підприємствами з великими витратами на дослідження та розробки, коли увага приділяється продуктовим інноваціям та взаємозв'язкам зі споживачами.

Формування в межах визначеної території циклів типу «виробництво – зберігання – переробка – збут» продукції сільського господарства на основі інтеграції із застосуванням механізмів кооперації, корпоратизації та інших типів об'єднання з метою отримання всіма учасниками кластерів високоякісної конкурентоспроможної продукції та зростання рівня їх доходів характеризує кластерний тип організації виробництва в АПК.

Виникнення кластерів, як правило, ініціюється самими підприємствами з огляду на такі вигоди від співпраці, як краща ефективність, здобуття нових знань, кооперування тощо. Відтак формування територіально-виробничих кластерів в АПК необхідно провадити на основі спеціалізації товаровиробників та концентрації галузей агропромислового виробництва з метою ефективного використання природно-географічних та економіко-просторових переваг сільських територій, з подальшою розбудовою на такому економічному підґрунті кластерних організацій соціально спрямованого типу для підвищення іміджу села та формування належних соціально-економічних умов для сільського населення.

Перехід на кластерну організацію розвитку агропромислового виробництва має бути відображений в аграрній політиці як довгострокове програмне завдання, успішне виконання якого вимагає координації зусиль виробничих формувань, органів місцевого самоврядування, регіонального й державного управління, спрямування їх спільних коштів на досягнення визначених для кожного агропромислового й соціально-економічного кластера напрямів і пріоритетів [152, с.7].

Дедалі більшого значення у формуванні інноваційності окремих територіальних утворень в Україні набувають кластерні структури, побудовані на співпраці підприємств, фінансово-кредитних установ, навчальних закладів та ін. У розвинутих країнах уже давно виникли і продовжують виникати такі структури в різних сферах промисловості. У працях відомих зарубіжних науковців чітко окреслено теоретичні основи утворення та функціонування кластерів, використання кластерних моделей для забезпечення конкурентоспроможності економік, їхні переваги та недоліки. Зарубіжний досвід може бути корисним для розробки національної стратегії кластеризації України, з комплексним дослідженням її соціально-економічного розвитку [143, с.14].

Формування ефективної інтегрованої системи товаровиробників в АПК можливе на основі кластерного підходу, сутністю якого є створення дієвої схеми взаємодії підприємств відповідної спеціалізації, які об'єднані одним технологічним процесом, а кінцевий продукт є спільним досягненням діяльності всіх учасників об'єднання. Проблеми оптимізації розміщення галузей та регіональної спеціалізації стають актуальними в періоди крупних економічних перетворень, оскільки кластер є агломерацією провідних підприємств, постачальників комплектуючих, послуг і матеріалів, а також пов'язаних з даною галузю структур, що забезпечують ресурсами необхідними для розвитку [25, с.4].

Для реалізації кластерної моделі розвитку необхідно забезпечення певних умов: збалансування економічних інтересів учасників кластера, формування інформаційного середовища, наявність інвестиційно-інноваційного

забезпечення, консультаційної підтримки, розвиток вертикальної та горизонтальної інтеграції.

При створенні кластерного об'єднання економічні інтереси забезпечують основні умови підприємницької чи загальної структури, що обов'язково базується на наявності зацікавлених учасників кластерних об'єднань і отримання ними економічної вигоди.

Застосування різнопланових заходів інвестиційного характеру таких як залучення інвестицій, акумулювання та накопичення коштів, вкладення та розподіл прибутку, що направлені на реалізацію інноваційних процесів та пришвидшення науково-технічного розвитку й співробітництва в сфері виробництва, зберігання, транспортування, а також переробки та реалізації продукції садівництва є характерними для інвестиційно-інноваційного забезпечення кластеру.

Важливе значення в розвитку регіонального кластеру належать поглибленню вертикальної і горизонтальної інтеграції, визначення її особливостей за ринкових умов господарювання. В плодопродуктовому підкомплексі регіонів назріла необхідність у формуванні організаційно-правових структур, які б сприяли консолідації фінансових ресурсів, концентрувати управління рухом продукції по технологічному ланцюгу, залучати додаткові інвестиції, забезпечувати повне завантаження високотехнологічних потужностей по зберіганню і транспортуванню забезпечення і моніторингу. Впровадження сучасних кластерних технологій співробітництва підприємств як територіального так і галузевого рівнів сприяє інтеграції товаровиробників в межах певного кластеру.

До особливостей кластерних систем належать: територіальна єдність господарюючих суб'єктів – учасників кластерної системи; наявність лідера – підприємства, яке визначає довгострокову господарську, інноваційну та інші стратегії; стійкість господарських зв'язків господарюючих суб'єктів – учасників кластерної системи; довгостроковою координацією взаємодії учасників системи у межах її виробничих програм, інноваційних та управлінських процесів.

Наявність вищезазначених даних впливає на кількість кластерів на регіональному або галузевому рівнях, і яка не може бути задалегідь визначеною. Кластеризація формується на основі попередньо визначеної гіпотези про оцінювання показників із врахуванням економічних передумов та необхідності такого об'єднаного процесу. Щодо розробки показників для оцінки ефективності кластера, то їх доцільно визначати виходячи не лише суто з результативності роботи його складових, але й сукупного ефекту від їх взаємодії.

В зв'язку з цим, проведення кластеризації в АПК необхідно здійснювати з врахуванням показників інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств.

Використання кластерної моделі розвитку дає можливість спільного використання об'єднаних капіталів і прискорення інновацій; спільного використання ресурсів; визначення ефективної спеціалізації підприємств; узгоджений поділ ринку й уникнення непродуктивної конкуренції; отримання ефекту масштабу та усунення недоліків, спричинених малими розмірами підприємств; зниження і розподіл ризиків; підвищення стійкості окремих підприємств і мережі в цілому; встановлення довгострокових зв'язків за відтворювальним ланцюгом, включаючи зв'язки між виробником і споживачем.

У сформованих економічних умовах ринок має великий вплив на всі сторони господарської діяльності садівницьких підприємств. Він інформує товаровиробників про необхідні кількості, асортименти і якості товарів, які затребувані суспільством; вказує напрямки і характер зміни виробництва. Через ринок відбувається пристосування структури виробництва товарів до обсягу і структури суспільних потреб.

Повноцінно функціонуючий ринок плодючої продукції являє собою сукупність декількох складових: ринкової інфраструктури, спеціалізованих ринків, ринкового механізму. Відсутність або недостатній розвиток хоча б однієї з них призводить до зниження ефективності просування товару від виробника до споживача, а отже, і до зниження рентабельності всього виробництва.

Ринку плодючої продукції притаманні певні особливості, що впливають з особливостей самого садівництва.

Це, по-перше, залежність пропозиції плодоягідної продукції від погодних умов та періодичності плодоношення деяких плодових культур, які обмежують можливості контролю з боку товаровиробника за кількістю та якістю продукції. Цей фактор необхідно враховувати як садівничим підприємствам, так і державним регулюючим організаціям.

По-друге, наявність гарантованого попиту на плодоягідну продукцію, оскільки вона задовольняє потреби населення. Однак садівничим товаровиробникам потрібно маневрувати асортиментом, розвивати виробництво нових видів продукції, що користуються попитом, щоб підвищити свою конкурентоспроможність і знайти нові джерела доходу.

По-третє, великий обсяг поставок швидкопсувних видів продукції посилює потребу, з одного боку, у плодосховищах, з іншого – реалізації плодів і ягід в максимально стислі терміни. Це необхідно, щоб уникнути значних втрат вирощеного врожаю, а отже, зниження прибутковості садівництва.

По-четверте, концентрація споживання плодоягідної продукції в містах, особливо у великих, зумовлює потребу її збуту через різного роду посередників, що призводить до втрати певної частки доходу товаровиробників.

Для ринку плодоягідної продукції характерні внутрішньогалузева, досконала (чиста) і монополістична конкуренція.

Функціонування ефективного плододуктового підкомплексу істотно сприяє розвитку садівницької галузі, що в свою чергу створює передумови для ефективного розвитку економічних стосунків між господарюючих суб'єктів в сфері виробництва, заготівлі, переробки і торгівлі плодоовочевої продукції. Оскільки ринок продукції садівництва є багатоаспектною структурою, що являє собою сукупність його окремих внутрішніх взаємопов'язаних процесів та елементів, то його можна охарактеризувати складним економічним утворенням. Наявність ефективних систем по виробництву, заготівлі, зберіганні, переробці та реалізації плодів і ягід для задоволення потреб кінцевого споживача є інтегральними елементами однієї структури, в якій неможлива збитковість будь-якої ланки при рентабельності хоча б однієї з них. Передовий світовий та

вітчизняний досвіди свідчать про необхідність співпраці на взаємовигідних умовах між усіма учасниками плодопродуктового підкомплексу, налагодження тісних інтеграційних зв'язків для розвитку ефективного продуктового підкомплексу. При цьому агропромислова інтеграція та кооперація виступають головними об'єктивними процесами, на які покладається роль підвищення ефективності функціонування садівництва.

Рис. 3.7. Структура ринку продукції садівництва

*Розробка автора

Функціонування галузі садівництва як складової аграрного сектору економіки України забезпечується сукупністю обмінних товарно-грошових операцій щодо продукції плодоягідного виробництва. Завдяки створенню системи комплексних та послідовних дій в сфері як виробництва плодів і ягід, так і їх зберігання з подальшою переробкою та реалізацією кінцевому

споживачу, формується та розвивається ринок садівницької продукції. У системі агропродовольчого ринку країни він належить до числа найважливіших та заслуговує на особливу увагу, оскільки своєю продукцією забезпечує існування населення (плоди та ягоди є джерелом природних вітамінів, мінералів, органічних кислот, білків, вуглеводів тощо). Згідно з висновками досліджень світових авторитетних організацій при систематичному споживанні 700-800 г свіжих ягід та фруктів протягом календарного року, організм людини отримує «вітамінний» захист від розвитку не лише різноманітних захворювань, але й передчасного старіння. Характеризуючи ринок садівницької продукції відзначимо: співвідношення попиту і пропозиції зумовлює зміни складу виробництва, впливає на рівень і динаміку цін, викликає переливання капіталу й переміщення ресурсів виробництва між галузями і регіонами. Структуру ринку продукції садівництва наведено на рис. 3.7.

Основними постачальниками плодової продукції є країни далекого зарубіжжя (країни поза СНД). З цих країн ввозиться яблук 68,7% від їх загального імпорту, цитрусових плодів – 97,8%, бананів – 99,8%, фруктових та овочевих соків – 66,2%.

Наша країна не тільки ввозить, але й вивозить частину плодової продукції і фруктових консервів. Експорт фруктів і консервів незначний (1,5-2% від імпорту), понад 90 % в країни СНД.

Ціни на плодоягідну продукцію встановлюються на основі вирівнювання попиту та пропозиції.

Кон'юнктура ринку плодоягідної продукції в значній мірі визначається зовнішньою торгівлею. Тому, неодмінною умовою ефективного ведення садівництва в сучасних умовах є підвищення його конкурентоспроможності.

Упродовж останніх років товарна пропозиція яблук на внутрішньому ринку формується на 30-35% за рахунок виробництва господарств населення, 30-35% сільськогосподарських підприємств і на 35-45% за рахунок імпортних поставок.

Невід'ємним елементом розвитку господарської діяльності садівницьких підприємств є обізнаність у сучасному стані ринкового середовища та подальшому напрямі його змін. Через це особливе місце для прийняття ефективніших управлінських рішень має прогнозування показників кон'юнктури вітчизняного ринку яблук, зокрема, обсягів реалізації. Адже саме прогнозовану реалізацію використовують як основу для планування потреб у коштах, продукції й робочій силі протягом року.

Характеризуючи ринок садівницької продукції відзначимо те, що: зростання попиту сприяє змінам у структурі виробництва й у складі пропозиції; зумовлює нестабільність цінової політики та переміщення капіталу та виробничих ресурсів не лише на регіональному, а й на міжгалузевому рівнях.

На формування споживчого попиту мають істотний вплив соціально-економічні, вартісні та демографічні фактори, іншими словами, попит прямо пропорційно залежний від густоти населення в тому чи іншому регіоні, рівня купівельної спроможності, та якості товарів, вартості реклами, насиченості ринку та ін., натомість технологічні, природно-географічні та організаційно-економічні чинники впливають на пропозицію товарів, що реалізуються. Природні чинники: клімат, родючість ґрунтів, рельєф. Серед комплексу організаційно-економічних чинників основними є поділ праці, розвиток інфраструктури ринку, форми організації праці і виробництва, грошова і фінансова політика держави. Серед технологічних – провідне місце належить проведенню в оптимальні строки захисту насаджень від шкідників і хвороб, догляду за рослинами і збиранню врожаю плодів і ягід та їх товарній доробці. Основними складовими системи пропозиції вітчизняного товару є передусім його виробництво, промислове перероблення, тривале зберігання й пакування, транспорт і зв'язок.

На ринку садівницької продукції взаємовідносини між споживачем і виробником часто є особливо складними, оскільки в такому разі діють різноманітні і непередбачені фактори. Попит на той чи інший вид продукції формується залежно від потреб кінцевого споживача. Відтак пропозиція на

ринку плодючої продукції повинна передусім відповідати потребам населення. Нині фонд споживання в Україні у розрахунку на 1 особу складає 48 кг (табл. 3.16), при науково обґрунтованій нормі 83 кг. Тому, з метою забезпечення попиту та поліпшення якісного складу щоденного раціону споживачів необхідно дотримуватись збалансованого розвитку садівництва.

Таблиця 3.16.

Баланс плодів, ягід і винограду (включаючи консервовану та сушену продукцію в перерахунку на свіжу) в Україні

Показник	Роки						
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Виробництво, тис.т	1966	2133	1415	1829	1919	2087	2154
Зміна запасів на кінець року, тис.т	201	297	123	52	245	131	10
Імпорт	179	860	1144	1254	1235	1139	1130
Всього ресурсів	1944	2696	2436	3031	2909	3095	3274
Експорт	88	305	290	370	252	284	353
Витрачено на корм	47	63	41	55	48	50	54
Втрати	34	128	65	111	113	123	116
Переробка на вино	336	450	410	537	486	537	548
Фонд споживання	1439	1750	1630	1958	2010	2101	2203
у розрахунку на 1 особу, кг	29,3	37,1	34,8	42,1	43,5	45,6	48,0

*Розробка автора

Наявність невідповідності на ринку плодючої продукції між ціною та пропозицією зумовлена сезонністю виробництва такої продукції та обмеженістю строків її зберігання.

Діяльність товаровиробника у сільському господарстві з приводу створення достатніх запасів товару та заходи щодо його збереження спрямовані на забезпечення зростаючого споживчого попиту. Досягнення таких результатів потребує створення складських приміщень великої ємності, холодильних

плодосховищ, зростання рівня якості переробки продукції за рахунок інноваційних розробок та модернізації виробництва переробних підприємств.

Циклічність характеру виробництва на противагу стабільному попиту протягом року на плодоягідну продукцію зумовлює потребу в залученні додаткових обсягів продукції в міжсезонний період виробництва плодів та ягід, тобто в зростанні частки імпоротної продукції на вітчизняному ринку. Разом з тим, варто відзначити істотне підвищення попиту на плодоягідну продукцію на вітчизняному ринку напередодні релігійних, національних та інших свят, а також перед вихідними.

Реалізація яблук на внутрішньому ринку характеризується сезонністю. Однак слід відзначити, що обсяг реалізації яблук садівницькими підприємствами, які надходять у продаж протягом липня-грудня, коли на ринку з'являються літні й осінні сорти, практично відповідає обсягу зимових сортів яблук, які характеризуються тривалим строком зберігання і надходять на ринок переважно протягом наступного півріччя. Але необхідно враховувати й те, що господарства населення, які є основними постачальниками яблук на ринок, реалізують їх у першому півріччі маркетингового року – 85-87% через відсутність технологій щодо зберігання зимових сортів. Відтак при розробці економічної моделі прогнозування обсягів реалізації яблук на внутрішньому ринку за вихідну інформацію слід використовувати маркетингові роки, розділені на два півріччя: перше – з липня по грудень, друге – з січня по червень.

До головних причин зменшення обсягів виробництва садівницької продукції в нашій країні, слід зарахувати скорочення ємності внутрішнього ринку (через зниження купівельної спроможності населення) й обмеження експорту. Низький рівень оплати праці, пенсій, фактор високого рівня безробіття також не сприяють зростанню обсягів виробництва плодоягідної продукції, в зв'язку із зменшенням платоспроможності населення України. Досягнення стану ефективного функціонування вітчизняного ринку плодів та ягід стримується через недосконалість механізму ціноутворення; недоліки у функціонуванні інфраструктури; наявність низькотоварної продукції, застосування неефективних

технологій виробництва, нерозвинута система переробки та зберігання плодів та ягід призводить до порушень в процесі її реалізації та надходження до споживача. Успішний розвиток садівництва потребує надійної державної підтримки – цінової, митної, страхової та кредитної.

Пропозиція плодів і ягід на внутрішньому ринку здебільшого формується сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення. Основна їх маса виробляється останніми – до 85%. Пропозиція на ринок поступає нерівномірно. Так, найбільша частка плодоягідної продукції формується переважно влітку – 28% річного товарообігу та восени – 29%, на зиму та весну – 43%.

Місткість ринку щорічно збільшується переважно за рахунок розширення імпорتنих поставок. Це пояснюється тим, що в господарствах населення, які є основними виробниками плодів та ягід, рівень товарності складає лише 25-30%, і основна маса продукції використовується для внутрішньогосподарського споживання (60-65%). Натомість для сільськогосподарських підприємств характерний високий рівень товарності – 85-90%.

Відзначимо, що населення розвинених країн світу вживає значно більше плодів та ягід, зокрема, у Канаді, Італії, Чехії, Іспанії, Греції, Франції на одну особу припадає від 125 до 250 кг в рік. Це пояснюється не лише культурою харчування, але й високою платоспроможністю споживачів.

Попит на плоди та ягоди є різним залежно від зони продажу. За рівнем споживання на одну особу в Україні ринок плодоягідної продукції можна розподілити на три сегменти: до 35 кг, від 35 до 45 кг і більше 45 кг. Дослідження виявило, що у 10 областях мешканці споживають в середньому 31,4 кг плодів та ягід, а це в 1,4 рази менше, ніж загалом по Україні (43 кг), в 9 областях – 39 кг, а у 6 – 51,8 кг. Вхідження окремого регіону України до певного сегменту ринку визначається його природно-економічним потенціалом географічним розташуванням, щільністю проживання населення, його віковою структурою, платоспроможністю та ін.

Відзначимо, що для споживачів, при здійсненні покупок плодів та ягід, основними критеріями у наданні переваг тому чи іншому помологічному сорту є органолептичні показники, зокрема, смак та зовнішній вигляд.

Важливою складовою аналізу внутрішнього ринку плодів та ягід є вивчення каналів збуту, адже від їх вибору залежить ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств. Господарства населення реалізують плоди та ягоди переважно стихійно, що зумовлює нестабільність їх товарної пропозиції, звужений асортимент продукції, низьку товарну якість. Сільськогосподарські підприємства для реалізації плодів та ягід обирають різні канали: переробним підприємствам – 25,7% (41,8 тис. т) пересічно за 2007-2009 рр., на ринку, через магазини, ларьки, палатки – 30,4% (49,1 тис. т) та за іншими каналами (комерційним структурам) – 43,9% (67,9 тис. т).

Вплив цін на формування попиту і пропозиції на свіжі плоди та ягоди характеризують коефіцієнти цінової еластичності попиту, пропозиції та платоспроможної еластичності попиту (табл. 3.17). Таблиця 3.17

Таблиця 3.17

Коефіцієнти еластичності попиту і пропозиції на
плоди та ягоди в Україні, пересічно за 2001-2009 рр.

Культура	Коефіцієнт цінової еластичності попиту	Коефіцієнт цінової еластичності пропозиції	Коефіцієнт платоспроможної еластичності попиту
Плоди та ягоди	1,01	0,91	1,05
Плоди зерняткових культур	1,04	0,95	1,04
Плоди кісточкових культур	0,83	0,72	0,97
Ягоди	0,62	0,88	1,02
Горіхоплідні	1,12	0,96	0,98

* Розраховано автором за даними Інституту садівництва НААНУ

Залежність обсягів товарної пропозиції від цін характеризує коефіцієнт еластичності пропозиції. Пересічно за 2001-2009 рр. пропозиція на плодоягідну продукцію виявилась нееластичною – 0,91. Однак, наближення коефіцієнта цінової еластичності пропозиції до одиниці свідчить, що незначні коливання цін

не змінять її обсягів, або ж відсоткові зміни будуть рівні між собою. Протягом досліджуваного періоду за окремими роками коефіцієнт цінової еластичності пропозиції за всіма видами плодючої продукції перевищував одиницю на 25-50%. Це пояснюється тим, що споживачі реагують на зміну ціни, а саме, при її підвищенні попит знижується, через що скорочуються й обсяги пропозиції.

На формування обсягів продажу значний вплив мають два фактори – ціни та доходи: при підвищенні цін обсяги продажу знижуються, а при зростанні доходів – підвищуються. Через це, важливими показниками, які дозволяють оцінити відношення споживача до різних видів асортименту плодючої продукції є коефіцієнти еластичності попиту та платоспроможної еластичності попиту – тобто зміна рівня попиту під впливом цін та доходів.

Залежність між рівнем доходу і попитом для кожного виду плодючої продукції має різний вимір. Найбільше реагують споживачі на зміну доходів при купівлі плодів зерняткових культур та ягід. Їх еластичність становить відповідно 1,04 та 1,02. Отже, очевидно, що попит населення на плоди та ягоди цілковито залежить від рівня купівельної спроможності, оскільки вони поки що не стали продуктами споживання першої потреби.

За кількарічними спостереженнями максимум обсягів реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами припадає на період масового збирання плодів та ягід – це липень-жовтень. Далі, з листопада по травень спостерігається спад – з 4,5 до 2,5 тис. т і в продажу на ринку, крім імпортованих, залишаються лише плоди і ягоди, що можуть тривалий час зберігатися – це яблука, груші, горіхи та журавлина.

Серйозним конкурентом для вітчизняної плодючої продукції виступає імпортна продукція, зовнішній вигляд якої більше привабливий. Смакові якості виходять на другий план під час вибору споживачем. У щорічному звіті Міністерства аграрної політики та продовольства України 2009 року надається інформація, що істотні обсяги імпорту плодів й ягід становлять екзотичні види фруктів. Але в той же час відбувається збільшення імпорту й тих плодів, вирощування яких характерно для України, чому сприяла лібералізація

внутрішнього ринку після вступу України у Всесвітню торговельну організацію. В 2009 році відсоток імпортозалежності плодів та ягід склав 54,2%, коли припустимий рівень становить 30%. Тому адаптація існуючих стандартів якості й створення функціональної організації по контролі якості продукції садівництва є важливими питаннями для розвитку галузі садівництва в Україні.

У світі найефективнішою системою продажу плодоягідної продукції вважаються оптові та оптово-роздрібні ринки. Для господарств населення схема оптових закупівель плодів та ягід в період їх масового плодоношення найдоцільніша у вигляді обслуговуючих кооперативів, які б закуповували свіжу продукцію безпосередньо на місцях її виробництва і надалі здійснювали реалізацію через оптову чи роздрібну мережу.

Роздрібна торгівля в Україні характеризується все більшим розвитком супермаркетів в густонаселених містах, які займають до 25-30% сегменту торгової роздрібною мережі. Водночас, обсяги продажу плодів та ягід на міських ринках в Україні скорочуються. Так, за останні роки спостерігається відтік споживачів саме плодоягідної продукції, особливо в осінньо-зимовий період – до 10% на рік. Відсоток псування плодів та ягід становить лише 4-5%, що менше ніж на ринках в 3-4 рази.

Слід відзначити, що впродовж останніх декількох років полиці супермаркетів наповнені переважно імпортними плодами та ягодами. Навіть в літній період приблизно 25% плодоягідної продукції є імпортною, а в зимовий сезон – навіть більше 75%. Є кілька причин, через які супермаркети відмовляються безпосередньо співпрацювати з вітчизняними виробниками. По-перше, продукція не завжди якісна і часто відсутні потрібні товарні партії. По-друге, значною проблемою є сезонність плодоягідної продукції. Вітчизняні товаровиробники через недостатню технічну оснащеність не в змозі забезпечити якість і належний асортимент свіжих плодів та ягід протягом тривалого часу. По-третє, відсутність упаковки: лише незначна частина запропонованої вітчизняними виробниками продукції є запакованою. Тоді як супермаркети готові платити за якісно упаковану продукцію навіть більше. Альтернативою для

вітчизняних виробників є співпраця супермаркетів з оптовими плодоовочевими ринками.

Ринок плодоягідної продукції України характеризується нестабільною ціновою ситуацією, що визначається різким коливанням цін в залежності від наявних обсягів товарної продукції, кон'юнктурних змін, місця реалізації, наявного асортименту.

Високим рівнем відзначається ціна реалізації на плоди і ягоди садівницьких підприємств посередницьким та комерційним структурам. Товаровиробники реалізують посередникам основну частку плодів та ягід – 39,0% або 74,4 тис. т. На ринку, через власні магазини та ларьки обсяг продажу становив 53,6 тис. т (28,1%) за ціною реалізації 1 т плодів та ягід – 2,4 тис. грн. Зокрема, плоди зерняткових культур коштували – 1,9 тис. грн. за 1 т, плоди кісточкових культур – 4,3, а ягід – 6,8 тис. грн. за 1 т. Зауважимо, що такий рівень оплати плодоягідної продукції не відшкодовує фактичні виробничі витрати товаровиробників, що зумовлює збитковість плодоягідного виробництва у сільськогосподарських підприємствах України. Відтак, виникає потреба шукати нові, ефективніші канали збуту. Швидка втрата свіжими плодами та ягодами споживчих властивостей, малі обсяги переробки на місцях виробництва змушує товаровиробників реалізовувати певну частку продукції – 25-30% переробним підприємствам за цінами значно нижчими, ніж на ринку – в 2-2,5 рази.

У 2010 р. експортні поставки плодів та ягід становили: горіхи – 49,4%, яблука, груші та айва – 31,9, абрикос, вишні (черешні), персики, сливи – 4,0, ягоди – 1,6%. У внутрішньому виробництві плодів та ягід частка експорту становить лише 3-5%. Основними покупцями української продукції є: яблук Росія, Австрія, Білорусь – 100% (19,8 тис. т); журавлини Польща – 87% (0,4 тис. т); горіхів Росія, Туреччина, Сирія, Молдова, Азербайджан, Боснія та Герцеговина, Франція, Ірак, Ліван – 80% (25,5 тис. т).

Таблиця 3.18

Експорт та імпорт плодоягідної продукції у 2008-2010 рр., тис. т*

Продукція	2008 р.		2009 р.		2010 р.	
	кількість, тис.т	%	кількість, тис.т	%	кількість, тис.т	%
Експорт						
Горіхи	18,6	50,9	18,4	33,2	31,5	49,4
Банани	0,1	0,2	0,2	0,3	0,8	0,2
Фініки, ананаси	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Цитрусові	0,0	0,1	0,7	1,2	0,3	0,4
Виноград	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3
Дині, кавуни та папайя	9,0	24,5	8,2	14,7	7,8	12,2
Яблука, груші, айва	6,2	16,9	25,2	45,7	20,3	31,9
Абрикоси, вишні (черешні), персики, сливи та терен	1,0	2,7	1,7	3,0	2,5	4,0
Інші плоди і ягоди - свіжі	1,7	4,6	0,8	1,5	1,0	1,6
Плоди, ягоди, горіхи - заморожені	21,2	-	19,6	-	15,9	-
Плоди, ягоди і горіхи, консервовані	1,3	-	0,3	-	0,3	-
Плоди сушені	0,9	-	0,9	-	2,3	-
Імпорт						
Горіхи	111,8	1,3	14,2	1,4	17,5	1,7
Банани	272,0	30,6	297,1	30,1	278,3	27,3
Фініки, ананаси	10,8	1,2	13,1	1,3	13,7	1,3
Цитрусові	329,0	37,0	364,7	36,9	344,4	33,7
Виноград	73,6	8,3	84,8	8,6	77,8	7,6
Дині, кавуни та папайя	0,6	0,1	0,7	0,1	1,4	0,1
Яблука, груші, айва	123,0	13,8	144,1	14,6	183,7	18,0
Абрикоси, вишні (черешні), персики, сливи та терен	21,8	2,4	9,9	1,0	47,1	4,6
Інші плоди і ягоди - свіжі	47,9	5,4	58,8	6,0	56,9	5,6
Плоди, ягоди, горіхи - заморожені	2,1	-	3,7	-	4,6	-
Плоди, ягоди і горіхи, консервовані	0,0	-	0,7	-	0,0	-
Плоди сушені	7,4	-	9,4	-	10,8	-

* FAO

В наповненні внутрішнього ринку плодів та ягід значну питому вагу займають імпорتنі поставки – 35-40%. Зокрема, у 2010 р. обсяг імпорту свіжих плодів та ягід становив: цитрусових – 33,7%, бананів – 27,3, яблук, груш та айви – 18,0, винограду – 7,6, ягід – 5,6, абрикос, вишні (черешні), персиків, слив – 4,6%. Якщо прийняти до уваги, що виробництво плодів та ягід у 2010 р. порівняно з 2006 р. збільшилось на 36,4% до 1747,1 тис. т, а імпорتنі поставки за

цей період збільшилися у 3,9 рази, можна констатувати значне розширення сегменту імпортованої плодоягідної продукції на внутрішньому ринку (табл. 3.18).

Основними постачальниками імпортованої продукції на внутрішній ринок плодів та ягід є: яблук - Польща, Італія, Китай – 143,3 тис. т (81%), цитрусових - Туреччина, Єгипет, Пакистан, Аргентина – 243,5 (70,7%), персиків - Іспанія, Греція, Італія, Туреччина – 39,4 (95%), бананів - Еквадор – 270,0 (97%), горіхів - Іран, Туреччина – 11,4 тис. т (65%).

Для аналізу конкурентних переваг обрано яблука та суницю, адже саме ця продукція складає 90,9% у обсягах промислового виробництва плодів та ягід та 91,6% в імпортних поставках на внутрішній ринок.

Ціни імпорту впливають на формування цін на внутрішньому ринку плодів та ягід. При ввезенні в Україну, ціни на плодоягідну продукцію формуються з врахуванням витрат на доставку до кордону, митних тарифів, надбавок посередницьких структур. Позитивним чинником проте є те, що вітчизняні яблука користуються більшим попитом українських споживачів, ніж імпортні, що надходять переважно з Польщі – в 2010 р. 86,5% від загального обсягу імпорту. Це тому, що на думку споживачів вітчизняні яблука відзначаються меншим вмістом залишків хімічних речовин і не поступаються зарубіжним за органолептичними показниками. Відтак, є підстави вважати, що за параметром якості на внутрішньому ринку вони не втратять своєї конкурентної позиції.

У результаті зменшення ввізних тарифів на плоди та ягоди слід очікувати розширення асортименту імпортованої продукції, особливо в перші роки членства України в СОТ. Спочатку попит споживачів на імпортовану продукцію може збільшитися через зацікавленість до нової пропозиції, бажання ознайомитися з асортиментом та сортиментом. Надалі споживацькі уподобання на плоди та ягоди будуть визначатися з огляду на вищу якість та нижчі ціни. Адже в основі конкурентоспроможності плодоягідної продукції через швидку втрату споживчих властивостей, особливо ягодами та плодами кісточкових культур, лежить якість та безпека споживання.

Економічна ефективність виробництва плодючої продукції в значній мірі залежить від організації збуту продукції, вибору каналів її реалізації. Більшість садівницьких підприємств пропонують свою продукцію споживачеві через посередників, що дозволяє скоротити обсяг робіт, пов'язаних з реалізацією товару, Проте найбільш ефективний спосіб реалізації плодючої продукції – торгівля через власні фірмові магазини. Значна частина плодів і ягід реалізується працівникам господарств в рахунок оплати праці.

Досить ефективними є прямі зв'язки товаровиробників з підприємствами переробної промисловості. Це дозволяє знизити втрати продукції садівництва на стадіях її виробництва, транспортування та переробки. Крім того, значно скорочуються терміни доставки продукції споживачеві, зберігається її якість, зменшуються витрати на реалізацію.

3.4. Конкуреноспроможність продукції в системі чинників інноваційного розвитку садівництва

Розвиток товарного виробництва відбувається під впливом дії економічних законів. Об'єктивним процесом та зовнішнім примусовим чинником для виробників сільськогосподарської продукції, що не лише збалансовує попит і пропозицію, а й слугує рушієм прискорення впровадження досягнень науково-технічного прогресу, нових форм організації праці, підвищення рівня продуктивності праці, зростання обсягів виробництва, якісних характеристик продукції виступає конкуренція.

У сучасних умовах росту інтернаціоналізації виробництва, підвищення відкритості національних економік, розвитку міжнародної економічної інтеграції, поглиблення всього спектру глобалізаційних процесів ніхто не стане заперечувати існування стійкої тенденції до посилення конкуренції. Міжнародна конкуренція, глобалізація ринків, масштабне проникнення на вітчизняний ринок іноземних товарів переводять проблему забезпечення конкурентоспроможності

підприємства в розряд пріоритетних завдань, успішне вирішення яких забезпечить виживання та розвиток суб'єктів господарювання в новому середовищі [65, с.250].

Форми конкуренції передбачають внутрішньогалузеву, міжгалузеву та вільну конкуренцію, що зумовлює розвиток концентрації та централізації виробництва і капіталу. В сучасних умовах конкуренція існує між монополістичними об'єднаннями, всередині них, а також між підприємствами немонополізованого сектора економіки та різних форм власності. Для підприємств агропромислового комплексу характерною є форма конкуренції, що виражається в економічному суперництві між великою кількістю дрібних та середніх підприємств, які виробляють однорідну продукцію, мають рівний доступ до інформації, абсолютну мобільність матеріальних, трудових та фінансових ресурсів.

Внутрішньогалузева конкуренція – це суперництво між підприємствами, зайнятими виробництвом і реалізацією однакової (плодоягідної) продукції, тобто відносяться до однієї галузі. Для того, щоб завоювати ринок і стимулювати споживача до придбання продукції, підприємство повинно продавати її за більш низькими цінами. Це можливо тільки при зниженні витрат виробництва та реалізації продукції, що досягається за рахунок удосконалення техніки, технологій та організації садівництва. Не менш важливим засобом є використання прийомів нецінової конкуренції (контроль якості продукції, пакування, реклама та ін.) В результаті внутрішньогалузевої конкуренції слабкі, технічно відсталі садівничі підприємства з високими витратами виробництва поступово витісняються з ринку.

Властивість ринку, що характеризує досконалу конкуренцію забезпечує нівелювання впливу окремих його учасників на ситуацію щодо формування ринкових цін. При цьому основними характеристиками становища на ринку є: нелімітованість учасників ринку; їх максимальна поінформованість про кон'юнктуру ситуацію на ньому; спорідненість продукції, вільне входження та вихід виробника нової продукції.

Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції є важливим питанням сьогодення в аграрному секторі економіки. В сучасних умовах господарювання досягнення сталості в розвитку агропромислового виробництва неможливе без забезпечення конкурентних переваг вітчизняної продукції. Оскільки, саме конкуренція здійснює формотворчий вплив на потенціал господарюючих суб'єктів. Щодо функціонування аграрного ринку, то власне конкуренція виконує роль каталізатора його розвитку як на регіональному так і на міжнародному рівні.

Конкурентоспроможність визначається технічним рівнем товару; рівнем маркетингу та рекламно-інформаційного забезпечення; відповідністю вимогам споживача, технічним вимогам і стандартам; організацією сервісу, гарантійного забезпечення, підготовки персоналу; термінами постачання, ціновими та якісними параметрами продукції. Властивість товару, послуги та будь-якого суб'єкта ринкових відносин мати конкурентні переваги на ринку перед наявними там аналогічними товарами, послугами або конкуруючими суб'єктами розкриває сутність категорії – «конкурентоспроможність» [90,с.175].

Окремо взяте садівниче підприємство не може приймати будь-які рішення за цінами і політики збуту, воно змушене пристосовуватися до визначених умов і може реалізовувати плодючість продукцію тільки за поточною ринковою ціною, що зумовлено загрозою втрати цільового сегмента ринку. За таких умов дії повинні бути спрямовані на вдосконалення та адаптацію виробництва.

Ринкова економіка передбачає, що головною передумовою розвитку та ефективної діяльності будь-якого підприємства є його конкурентоспроможність, тобто здатність до виробництва та збуту продукції, що визначається сукупністю виробничих властивостей, які здатні забезпечити отримання прибутку, необхідного для реалізації стратегічних засад розвитку підприємства, зростання науково-технічного рівня виробництва, організації ефективної системи управління підприємством на основі задоволення споживчих потреб. Отже, дане поняття в основному зводиться до конкурентоспроможності продукції, яка визначається якісними і вартісними характеристиками, що забезпечують

максимальне задоволення конкретної потреби споживача, найбільший для нього корисний ефект [92, с.164].

Закони розвитку живих організмів, від яких повністю залежить сільськогосподарське виробництво, диктують загальні умови праці, темпи, ступінь спеціалізації та концентрації праці і виробництва, що в значній мірі визначає форми та методи господарювання.

Наприклад, дія біологічних законів значно обмежує застосування в сільському господарстві промислових методів організації та оплати праці: вузької спеціалізації, суворої регламентації дій, змінності праці, оплати в залежності від норми виробітку тощо.

Тому, основним напрямом підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції є активізація інноваційної діяльності аграрних підприємств.

Орієнтація на нововведення є одним із основних шляхів забезпечення конкурентного стилю господарювання. Але за сучасних умов економічного розвитку аграрної сфери України інноваційному шляху розвитку перешкоджають фінансові труднощі та недоліки в економічній політиці, що ускладнює зміцнення конкурентних позицій на світових продовольчих ринках.

Інновація запроваджена у виробничу сферу діяльності підприємства (наприклад, технічне нововведення) неминуче призведе до змін зв'язків та норм в організації, що говорить про зміни в управлінській сфері. Така інновація не повинна порушувати екологічної складової, а можливо і покращувати, що зменшить податкове навантаження підприємства, яке знову таки викличе позитивні зміни в фінансовій сфері діяльності підприємства.

Інноваційна складова трансформаційних процесів є основою для забезпечення побудови конкурентоспроможної економіки. До першочергових заходів по її реалізації віднесено: визначення стратегічних напрямків інноваційного розвитку; створення системи інформаційно-консультативної підтримки інноваційної діяльності; стимулювання кредитно-фінансової

діяльності; розширення мережі об'єктів інноваційної інфраструктури; впровадження заходів по створенню центрів інноваційного розвитку.

На думку Йохни М. А.: «Інструментами формування середовища, що сприяє реалізації інноваційних процесів є, передусім, надання податкових пільг для підприємств, які впроваджують інновації, більш вигідні кредитні умови, субсидування; встановлення державних гарантій, страхування діяльності та ін.» [115]. Заходами по стимулюванню інноваційної діяльності можуть також бути здійснення прискореної амортизації основних засобів, що задіяні в процесі виготовлення інноваційної продукції; удосконалення умов патентування, ліцензування, становлення якісно нової системи права, правничих засад виробництва та споживання якісної продукції системи сертифікації та стандартизації продукції. Слід створити також сприятливі умови для міжнародної комерційної діяльності у сфері інновацій. Передусім, перегляду потребує питання встановлення зовнішньо-торгівельних тарифів, покращення умов заключення торговельних угод, удосконалення системи валютного регулювання, законодавчий захист вітчизняного новаторства при здійсненні міжнародної співпраці, сприяння розвитку добросовісної конкуренції, збільшення фінансування закладів сфери освіти і науки, підвищення фахової підготовки спеціалістів з проблем інноватики та рівня перекваліфікації кадрів, сприяння становленню належних умов для розвитку особистості та ін.

З метою забезпечення ефективної роботи агропромислових підприємств необхідна розробка механізму забезпечення конкурентоспроможності, що направлений на створення, забезпечення та вдосконалення діяльності підприємства, шляхом розробки системи економічних інструментів проекту конкурентоспроможності, системи фінансування, розвитку системи знань і навичок виконавців, реалізації проекту, контролю й оцінки ефективності проекту (рис.3.8.):

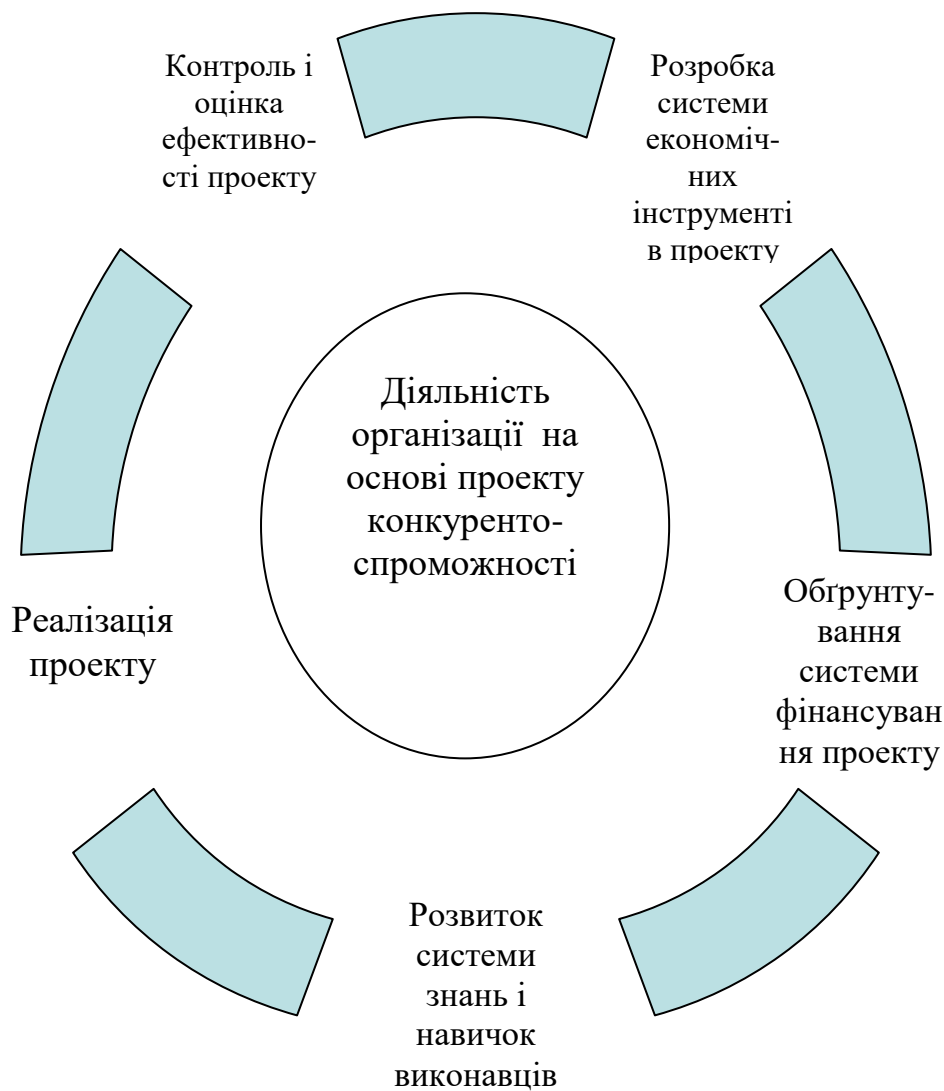

Рис. 3.8. Механізм забезпечення ефективної діяльності організації на основі проекту конкурентоспроможності

* Розроблено автором

– розробка системи економічних інструментів проекту передбачає врахування податкового навантаження, можливих штрафних санкцій, умов ціноутворення на продукцію, що виробляється та ін., на основі чого складається план діяльності підприємства;

– обґрунтування системи фінансування проекту включає формування та напрями використання фінансів, можливість залучення кредитних ресурсів, інвестиційних надходжень, розмежування за напрямками використання;

– розвиток системи знань і навичок виконавців має на меті надання відповідних знань працівникам щодо особливостей конкурентоспроможності даного підприємства, їх мотивацію до реалізації проекту, через розробку системи стимулювання;

– реалізація проекту забезпечується шляхом досягнення показників виробничої, фінансової, соціально-економічної діяльності;

– система контролю й оцінки ефективності проекту направлена на виконання заходів, які передбачені проектом вдосконалення конкурентоспроможності, перевірку стану планування, дотримання норм та стандартів [241, с.377].

Для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільсько-господарської продукції необхідно здійснити такі заходи:

– створення умов для стабілізації та нарощування виробництва сільськогосподарської продукції;

– гарантування пріоритетного розвитку агропромислового виробництва;

– впровадження у виробництво нових ресурсо- та енергозберігаючих, екологічно безпечних технологій вирощування, транспортування, зберігання, переробки й реалізації продукції;

– забезпечення виробництва нових високоврожайних сортів і гібридів сільськогосподарських культур;

– вдосконалення системи техніко-технологічних і агротехнічних заходів виробництва продукції та її збуту;

– контроль за якістю продукції на всіх етапах її виробництва та збуту;

– запровадження ефективних систем стимулювання виробництва високоякісної продукції;

– вдосконалення системи інвестиційного забезпечення, спрямування інвестиційних ресурсів передусім на розвиток інновацій;

– забезпечення розширеного відтворення, шляхом регулювання цін, які дозволили формувати необхідний для здійснення даного типу виробництва прибуток;

- обмеження кількості посередників у структурі збуту сільськогосподарської продукції;
- встановлення системи пільг та стимулюючі закупівельні дотації для окремих видів сільськогосподарської продукції;
- запровадження механізму здешевлення ставок за користування кредитами;
- відновлення інтеграційних процесів сільського господарства з переробними, торговими і сервісними організаціями.

Реалізація зазначених заходів сприятиме збільшенню обсягів виробництва високоякісної продукції, зниженню затрат праці та коштів, зміцнить конкурентоспроможність продукції та конкурентоздатність сільськогосподарських товаровиробників.

Створення, впровадження і широке розповсюдження нових товарів і послуг є факторами росту обсягів виробництва, рівня зайнятості, інвестицій, зовнішньоторговельного обороту, поліпшення якості продукції, економії ресурсів, вдосконалення організації виробництва, що й формує конкурентоспроможність підприємств, забезпечує ефективність їх діяльності.

Оцінку конкурентоспроможності садівницької продукції пропонуємо здійснювати за схемою, відображеною на рис. 3.9.

Серед показників, що визначають конкурентоспроможність продукції найбільш вагома роль належить її якості. Якісні характеристики продукції стосуються властивостей, щодо ступеня спроможності задоволення потреб споживачів. Якість – сукупність технічних, економічних, експлуатаційних, соціальних та інших властивостей речей і процесів, які характеризують її корисність, один з головних показників ефективності виробництва, науково-технічного, економічного і соціального прогресу [92, с.366].

Рис. 3.9 Оцінка конкурентоспроможності садівницької продукції

* Розроблено автором

Найбільш повною мірою взаємозв'язок якості продукції та ефективності виробничої діяльності прослідковується в системі (рис. 3.10).

Рис. 3.10. Система взаємозв'язку якості продукції та ефективності виробничої діяльності

* Розроблено автором

До напрямків підвищення якості продукції в умовах формування глобалізаційного середовища слід віднести:

- удосконалення виробничих процесів, за рахунок збільшення витрат на оновлення технологій виробництва, які відповідають міжнародним стандартам;
- оптимізацію структури закупівельної діяльності через формування достатнього рівня запасів сировини та матеріалів;
- формування інформаційного середовища на основі сучасних телекомунікаційних мереж та систем програмного забезпечення;
- налагодження збутової діяльності, шляхом створення ефективної системи маркетингу;
- впровадження інноваційних розробок на всіх етапах виробничої діяльності з обґрунтуванням їх доцільності;
- створення дієвої системи інвестиційного забезпечення;

– формування системи знань, кадрового потенціалу, інтересів працівників та керівництва в зацікавленості до підвищення ефективності виробництва та якості продукції.

Розвиток глобалізованого середовища потребує вдосконалення продукції, що виготовляється вітчизняними товаровиробниками; пошук нових каналів збуту, підвищення системи сервісного обслуговування, розробки нових рекламних продуктів.

Формування та реалізація конкурентної стратегії відбувається під впливом певних чинників та визначається наступними етапами проведення (рис. 3.11).

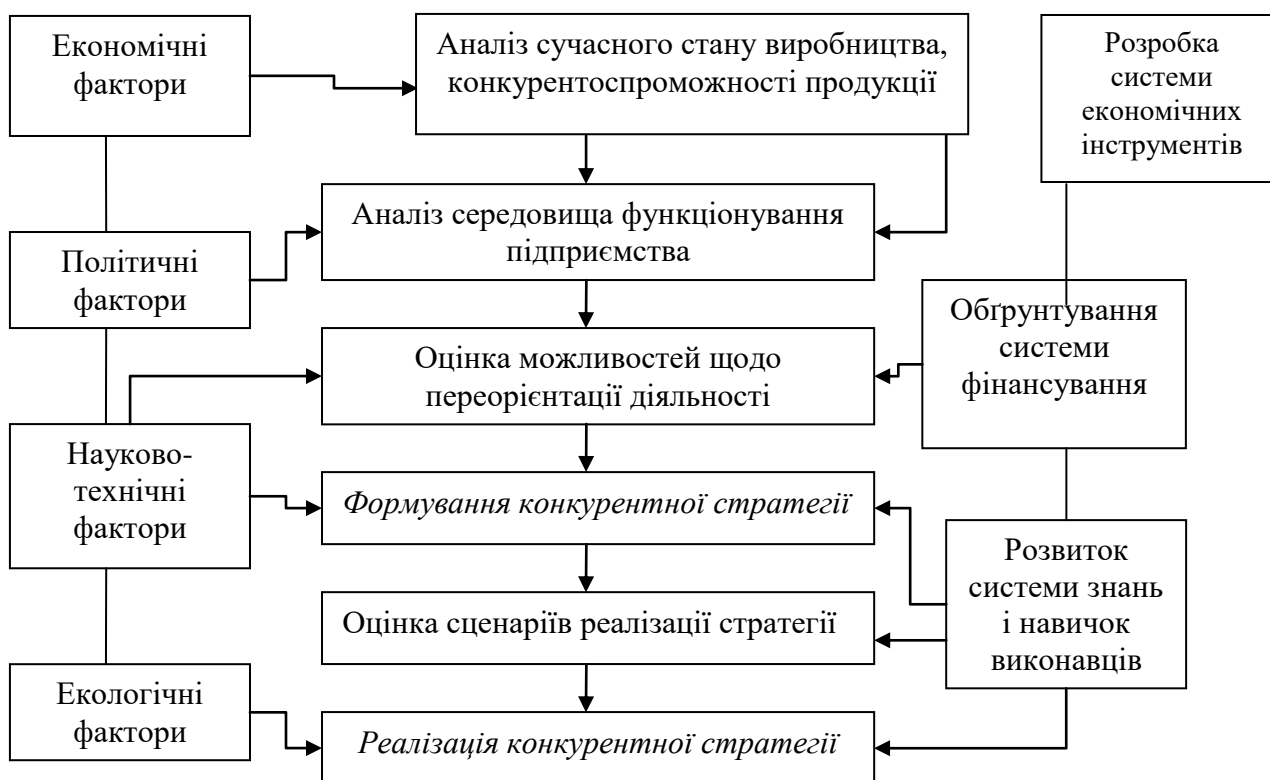

Рис. 3.11. Система формування та реалізації конкурентної стратегії в садівництві

* Розроблено автором

Для забезпечення стабільного рівня якості і конкурентоспроможності продукції необхідно реалізувати наступні заходи:

– проведення аналізу відповідності продукції вимогам міжнародних стандартів;

- оцінка технічного рівня і конкурентоспроможності порівняно з іноземними аналогами;
- проведення аналізу відповідності продукції Європейським нормам і вимогам Директив ЄС;
- створення на підприємстві системи екологічного управління у відповідності з вимогами міжнародних стандартів;
- впровадження і сертифікація системи управління якістю продукції.

З метою ефективного проведення запропонованих заходів слід розробити багаторівневу конкурентну стратегію.

Забезпечення конкурентних переваг можливе шляхом вдосконалення продукції на базі застосування нових технологій її виготовлення, що часто зумовлює появу на ринку нового продукту. Згідно з теорією Й. Шумпетера: нове, як правило, не виростає зі старого, а з'являється поряд із ним, витісняє його і змінює все, що зумовлює необхідність у структурній перебудові. Подальший розвиток – це не продовження попереднього, а новий виток, породжений іншими умовами і почасти іншими людьми [297].

Однією з основних умов виробництва конкурентоспроможної продукції і чинником ефективного функціонування підприємств є інноваційна діяльність, яка здійснюється через розробку і реалізацію заходів, що можуть принципово відрізнятись між собою з точки зору їх впливу на кінцеві результати діяльності національної господарської системи [244, с.39].

Особливе значення при аналізі та оцінці конкурентоспроможності нової продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках має ступінь її інноваційності і наявних можливостей щодо подальшого вдосконалення з врахування кон'юнктури, що постійно змінюється на світовому ринку під впливом науково-технічного прогресу і постійно зростаючих вимог споживачів до якісних показників продукції. Конкурентоспроможність новації трактується як переважання техніко-експлуатаційних та економічних параметрів новації порівняно з продуктами-аналогами на даному сегменті ринку [115,с.392].

Значний вплив на виробництво конкурентоспроможної продукції в сучасних умовах господарювання чинять наступні складові:

- організація ефективної співпраці підприємств виробничої сфери з науково-дослідними установами та організаціями;
- наявність на підприємстві, що виробляє інноваційну продукцію науково-дослідного підрозділу, який забезпечує реалізацію його НДДКР та сприяє вдосконаленню продукції з врахуванням зростаючих вимог ринку;
- забезпечення виробничого процесу необхідними ресурсами, створення необхідної матеріально-технічної і технологічної бази;
- рівень професійної підготовки інженерно-технічних кадрів, що здійснюють виробництво інноваційної продукції;
- формування дієвої системи управління та організації виробничого процесу;
- організація маркетингових досліджень комерційних перспектив виробництва нової продукції.

Система управління конкурентоспроможністю продукції має базуватись на таких принципах: орієнтації виробництва на ринкову кон'юнктуру, забезпечення реалізації визначеної стратегії розвитку, системність та поетапність здійснення, оптимізації використання ресурсів, спрямованість на кінцевий результат.

Рівень конкурентоспроможності використання ресурсів визначається багатьма факторами, які можна розподілити на такі групи: управлінські, виробничі, інвестиційні, інноваційні.

З метою економічного обґрунтування інноваційних проектів важливо провести комплексну оцінку конкурентоспроможності запланованої до випуску інноваційної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринку інновацій і визначити кінцевий економічний ефект, який може бути отриманий в результаті її реалізації.

Спрямованість на нововведення є одним із основних шляхів забезпечення конкурентного стилю господарювання. Але за сучасних умов вітчизняним підприємствам на шляху розвитку перешкоджають фінансові труднощі та

недоліки в економічній політиці, що ускладнює зміцнення конкурентних позицій на світових продовольчих ринках.

Управління діяльністю щодо забезпечення конкурентного стилю господарювання підприємств слід здійснювати шляхом:

- науково обґрунтованого прогнозування щодо можливостей появи тих чи інших результатів;
- формування основних напрямів діяльності у відповідності з встановленими цілями розвитку;
- розробки системи ресурсного забезпечення виробництва;
- забезпечення виконання планових завдань з метою реалізації прийнятої стратегії розвитку;
- розробки заходів, які стимулюють усіх учасників виробничої системи до виконання поставлених завдань;
- узгодження дій працівників підприємства, тобто координація їхніх дій відповідно до плану діяльності;
- виконання установлених планових завдань, які направлені на досягнення прийнятих цілей розвитку.

З метою реалізації механізму забезпечення конкурентоспроможності у садівництві систему управління слід формувати не лише з врахуванням законів розвитку економічної системи, але й і закономірностей навколишнього середовища, що сприятиме ефективній реалізації якісних перетворень.

Шляхи формування глобалізованих систем передбачають використання двох механізмів [93, с.121-122]:

1) вироблення універсальних моделей розвитку, реалізація яких дає змогу уніфікувати систему взаємозв'язків між економічними суб'єктами і впровадити міжнародні стандарти на всіх рівнях та у всіх підсистемах;

2) процес взаємопроникнення, об'єднання двох і більше систем у результаті гармонізації відносин та інтересів. Взаємодія протилежних за спрямованістю тенденцій звільняє необхідний для розвитку і трансформацій економіки потенціал, який інтенсифікує розвиток на вищому рівні Формування

обсягу виробництва і реалізації продукції в сучасних умовах має певні особливості, які полягають в наступному:

- плани виробництва і реалізації продукції орієнтуються на ринкові потреби конкретних споживачів, на своєчасне і якісне виконання договірних зобов'язань;

- в основі лежить договір на поставку продукції, при цьому підприємство самостійно вибирає постачальників, споживачів, встановлює ціни;

- у поточних і оперативних планах повинні коригуватись показники плану виробництва і реалізації продукції з врахуванням змін у поставках сировини, фінансових можливостях покупців;

- пріоритетними для підприємства стають натуральні показники і показники якості продукції, саме вони відображають ступінь задоволення ринкових потреб з кількісного і якісного боку;

- необхідно враховувати можливості підприємства, його забезпечення різними видами ресурсів та виробничими потужностями;

- визначення обсягів виробництва та реалізації продукції повинно бути багатоваріантним і забезпечувати вибір оптимального плану, виконання якого дасть можливість одержати високий прибуток [141, с.213].

Прояв внутрішніх факторів безпосередньо залежить від діяльності підприємств, системи ресурсного забезпечення, характеру організації системи стратегічного управління, системи загального менеджменту тощо. Такі характеристики притаманні внутрішньому середовищу організації і мають бути враховані при формуванні рівня конкурентоспроможності підприємства. Саме ця група факторів є найбільш значимою для забезпечення стійких конкурентних позицій на ринку.

Об'єктивність дії закону товарного виробництва вносить суттєві корективи у всі сфери діяльності господарюючих суб'єктів, формуючи систему впливу, що реалізується через середовище функціонування, яке будучи різномірним за джерелами походження створює багатовекторні системи ієрархічного типу.

Відтак, неоднорідність середовища зумовлює потребу в його поділі на певні рівні:

- мікроекономічний – характеризує особливості внутрішньогалузевих відносин, організаційно-економічний механізм функціонування підприємств в певній галузі;
- мезорівень – відображає систему взаємозв'язків в межах національної економіки;
- макроекономічний – виявляється через прояв тенденцій розвитку світової економіки.

За умов реалізації всіх чинників створення конкурентного середовища господарювання через механізм регулювання внутрішньогалузевої конкуренції товаровиробник отримує можливість для прискорення впровадження інноваційних розробок та інших досягнень НТП, що сприяють підвищенню продуктивності праці на виробництві та зростанню фондів оплати праці, раціоналізації організаційних форм виробництва, зростанню обсягів виробництва високоякісної продукції, тощо.

Забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції є важливим аспектом входження в глобальну економічну систему, враховуючи об'єктивно більш вигідне розміщення збутових мереж, можливість спільної розробки та використання новітніх технологій виробництва продукції, освоєння нових підходів до просування та реалізації продукції. За таких умов, особлива увага при здійсненні управлінської діяльності має бути приділена саме аспектам підвищення конкурентоспроможності продукції, що виготовляється, з позицій якісних та кількісних вимірників, з метою більш повного задоволення споживчого попиту.

До особливостей конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції відносяться:

- господарська кон'юнктура, яка включає кон'юнктуру ринків сировинних та матеріальних ресурсів, ринків трудових ресурсів, ринків засобів виробництва;

- розвиток підтримуючих галузей, впровадження екотехнологій, нових сортів рослин, порід тварин, що підвищує потенціал сільськогосподарських підприємств;

- параметри попиту, що передбачають зростання попиту на сільськогосподарську продукцію, стабільність розвитку підприємств і дозволяють отримувати високий прибуток.

До основних факторів підвищення конкурентоспроможності продукції у сучасних умовах господарювання слід віднести:

- підвищення інноваційної активності підприємств;
- оновлення та модернізацію засобів виробництва; формування системи їх інвестиційного забезпечення;

- вдосконалення технологічної і соціальної інфраструктури.

У садівництві монополістична конкуренція характерна для ринку готових товарів. Виробники намагаються переконати покупця, що їхній товар є унікальним в даній товарній групі. Все це дозволяє виробнику самостійно встановити ціну незалежно від дії конкурентів. Але, оскільки обсяг продажів кожного виробника відносно невеликий, він має лише обмежений контроль над ринковою ціною.

Забезпечення конкуренції на ринку плодючої продукції не є самоціллю. Це лише спосіб досягнення високої ефективності виробництва продукції садівництва та продуктів його переробки. Конкуренція дозволяє створити ринкову сферу, яка сприяє зниженню витрат виробництва, створенню нових продуктів, розвитку науково-технічного прогресу до інновацій у садівництві.

Монополістична конкуренція характеризується порівняно великою кількістю підприємств, що виробляють диференційований продукт, і порівняно вільним входом на ринок. У цьому випадку має місце конкуренція не тільки за ціною, але й по нецінових критеріям; на ринку присутня велика кількість дрібних і середніх підприємств, але жодне з них не має значної частки в загальному обсязі продажів. Виробники роблять акцент на диференціацію продукції, надання своєму товару унікальних властивостей; в результаті окремі групи покупців починають віддавати перевагу продукцію одного підприємства перед будь-якою іншою. Створюючи

унікальний варіант товару, підприємство набуває обмежену монополію і, відповідно – обмежений вплив на ціну. Однак ця монополія досить обмежена і нестійка, оскільки в очах більшості споживачів продукція конкурентів дуже близька, хоча і не повністю взаємозамінна. Інша важлива риса цього типу ринку – наявність жорсткої нецінової конкуренції.

Одночасно із збільшенням обсягів виробництва конкурентоздатної продукції необхідно зосередити увагу на вирішенні ряду інших важливих проблем, зокрема економічних та екологічних. Економічних – через зростання ефективності виробництва і, насамперед продуктивності праці за рахунок скорочення ручної праці. Екологічних – шляхом зниження шкідливого впливу виробництва на навколишнє середовище; організаційних – підвищення технічного рівня галузі й зменшення втрат продукції.

Для їх реалізації необхідно здійснити низку заходів: стимулювання зростання платоспроможності садівницьких підприємств; підвищення якості і товарності продукції; подолання натуралізації товарного обміну (бартерні операції, оплата праці продукцією, давальницька схема переробки тощо); здійснення позитивних структурних зрушень у виробництві продукції за рахунок розширення в загальному її обсязі частки сільськогосподарських підприємств у садівництві і у виноградарстві.

Забезпечення конкурентоспроможності садівницької продукції на вітчизняному та світовому ринках є важливим завданням на шляху сталого розвитку. Саме конкуренція сприяє прояву потенціалу учасників аграрного ринку та сприяє досягненню вищого рівня організації виробництва, оптимізації витрат, зниженню цін, підвищенню якості продукції, розширенню асортименту та підвищує ефективність управління змінами. Тобто, конкуренція виконує функцію стимулятора розвитку виробництва у сільському господарстві.

Висновки до розділу 3

Сучасний стан розвитку садівництва України свідчить про потребу в радикальному вжитті заходів щодо формування ринку вітчизняної плодоягідної продукції. Оскільки, ринок продукції садівництва нині формується за рахунок вітчизняного виробництва лише на 73,8%, значною залишається частка імпортованої продукції. В середньому за останні три роки імпортні поставки свіжих плодів і ягід перевищують експортні майже у 4 рази.

Отримані результати свідчать, що формування ринку продукції садівництва відбувається на основі орієнтації щодо узгодження економічних інтересів підприємств-партнерів на основі застосування ринкових важелів, таких як ціна, попит і пропозиція, конкуренція; багатокладності форм господарювання; створення системи збуту продукції на засадах товарно-грошових відносин.

Так, за період дослідження збільшення виробництва продукції відбувається за рахунок застосування інноваційно-інтенсивних технологій вирощування плодоягідних насаджень та розширення площ плодових і ягідних насаджень в господарствах населення – щороку на 1,3-4,0%. Основними організаційно-економічними факторами науково-технічного прогресу в садівництві визначено поглиблення спеціалізації, раціональне розміщення і концентрація галузі, інтеграція виробництва, промислової переробки та зберігання плодів і ягід, прогресивні форми організації виробництва та реалізації продукції, організації та матеріального стимулювання праці. Доведено, що забезпечення зниження собівартості продукції та підвищення результативності діяльності досягаються за умов раціональної організації виробництва, впровадження досягнень науково-технічного прогресу та здійснюються за умови прийняття зважених управлінських рішень щодо інноваційного забезпечення садівництва.

Особливості відтворення плодоягідних насаджень зумовлюють характер перебігу інноваційних процесів, до яких віднесено: поетапність формування

інноваційного потенціалу; залежність від природних чинників, розвитку інфраструктури садівницьких підприємств, наявності спеціалізованих науково-дослідних установ, територіальної організації, спеціалізації, концентрації та науково-виробничої інтеграції та ін.

Проведеним в дисертації дослідженням доведено, що при раціональній організації виробництва садівницької продукції, впровадженні досягнень науково-технічного прогресу та передового досвіду кращих підприємств товаровиробники здатні реально забезпечити значно нижчу собівартість продукції і більш високу результативність діяльності. До основних організаційних факторів науково-технічного прогресу в садівництві віднесено поглиблення спеціалізації, раціональне розміщення і концентрація галузі, інтеграція виробництва, промислової переробки та зберігання плодів і ягід, прогресивні форми організації виробництва та реалізації продукції, організації та матеріального стимулювання праці.

Важливою складовою входження в глобальну економічну систему є забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної садівницької продукції, враховуючи об'єктивно більш вигідне розміщення збутових мереж, можливість спільної розробки та використання новітніх технологій виробництва продукції, освоєння нових підходів до просування та реалізації продукції. За таких умов, особлива увага при здійсненні управлінської діяльності має бути приділена саме аспектам підвищення конкурентоспроможності продукції, що виготовляється, з позицій якісних та кількісних вимірників, з метою більш повного задоволення споживчого попиту. Тому, до основних факторів підвищення конкурентоспроможності продукції у сучасних умовах господарювання слід віднести: підвищення інноваційної активності підприємств; оновлення та модернізацію засобів виробництва; формування системи їх інвестиційного забезпечення; вдосконалення технологічної і соціальної інфраструктури.

З метою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної садівницької продукції на світовому ринку обґрунтовано доцільність застосування кластерного підходу до організації промислового садівництва України на основі

секторальної взаємодії, що надасть можливість розподіленню ризиків в різних сферах діяльності; організації наукових досліджень, спільної розробки та використання новітніх технологій виробництва продукції, освоєння нових підходів до просування та реалізації продукції.

РОЗДІЛ 4

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ САДІВНИЦТВА УКРАЇНИ

4.1. Економічний базис формування інноваційного потенціалу в садівництві

Нині науково-технічний прогрес утвердився як найважливіший чинник економічного зростання, основа конкурентоспроможності підприємств, корпорацій, галузей, національних економік. Економічне зростання у будь-якої сфері визначаються визначальною роллю інновацій, які значною мірою сприяють підвищенню продуктивності праці і ефективності вкладеного капіталу.

Проаналізуємо стан інноваційної діяльності на підприємствах України. Загальні результати цієї діяльності наведено в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Стан інноваційної діяльності на підприємствах України

Роки	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	Загальна сума витрат, млн.грн.	У тому числі за напрямками					
			дослідження і розробки	придбання інших зовнішніх знань	підготовка виробництва для впровадження інновацій	підготовка виробництва для впровадження інновацій	машин обладнання та програмного забезпечення	інші витрати
2000	18,0	1760,1	266,2	72,8	163,9	1074,5	182,7	72,8
2001	16,5	1979,4	171,4	125,0	183,8	1249,4	249,8	125,0
2002	18,0	3018,3	270,1	149,7	325,2	1865,6	407,7	149,7
2003	15,1	3059,8	312,9	95,9	527,3	1873,7	250,0	95,9
2004	13,7	4534,6	445,3	143,5	808,5	2717,5	419,8	143,5
2005	11,9	5751,6	612,3	243,4	991,7	3149,6	754,6	243,4
2006	11,2	6160,0	992,9	159,5	954,7	3489,2	563,7	159,5
2007	14,2	10850,9	986,5	328,4	X	7471,1	2064,9	328,4
2008	13,0	11994,2	1243,6	421,8	X	7664,8	2664,0	421,8
2009	12,8	7949,9	846,7	115,9	X	4974,7	2012,6	115,9
2010	13,8	8045,5	996,4	141,6	X	5051,7	1855,8	141,6
2011	16,2	14333,9	1079,9	324,7	X	10489,1	2440,2	324,7

* За даними Державної служби статистики України

Дослідження показують, що за останні 10 років питома вага підприємств в Україні, які займаються інноваційною діяльністю, зменшилась з 18% до 16,2%. Втім, за 2009-2011 рр. питома вага таких підприємств набуває тенденцію до зростання з 12,8%, до 16,2%. В 2009 році тільки кожне 8-ме підприємство займалося інноваційною діяльністю, то нині кожне 10- те, що значно нижче світового рівня.

Розглянемо структуру витрат на інноваційну діяльність в Україні, яка наведена на рис. 4.1.

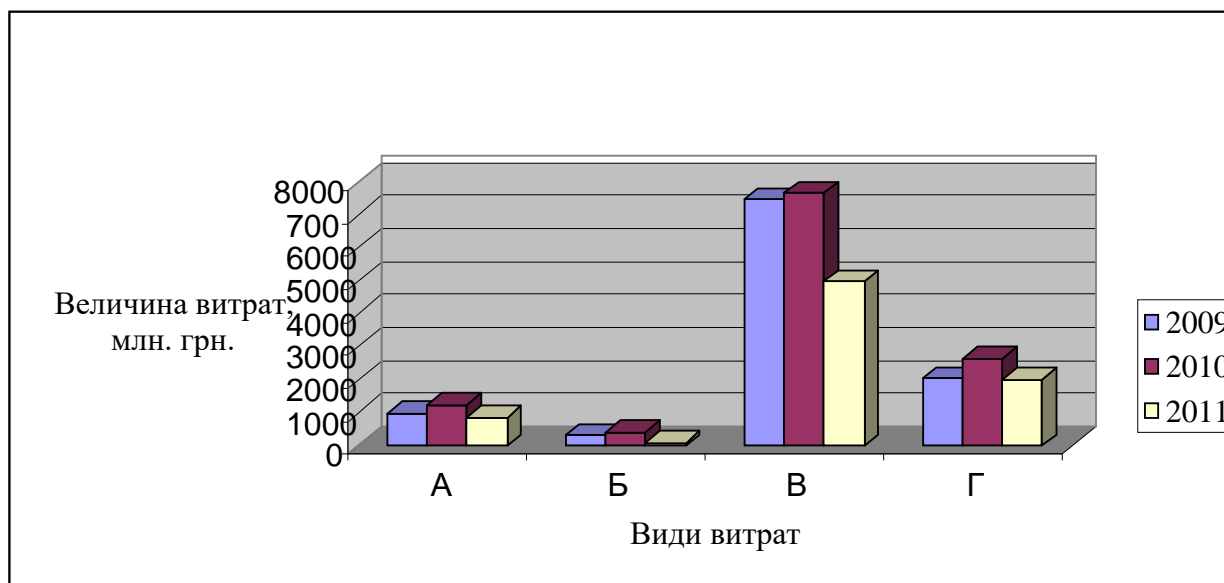

Рис. 4.1. Структура витрат на інноваційну діяльність підприємствами України
 А – витрати на дослідження, Б – витрати на придбання нових технологій, В – витрати на придбання машин і обладнання, Г – інші витрати)

Аналіз результатів інноваційної діяльності підприємств України показує, що за період 2009-2011 рр. впровадження нових технологічних процесів (процесові інновації) та освоєння нових видів продукції (продуктові інновації) практично знаходиться на одному і тому ж рівні. Якщо ж порівнювати результати інноваційної діяльності підприємств України з 2000 роком, то тут спостерігається значне падіння кількості освоєних нових видів продукції: з 15323 найменувань у 2000 році до 2685 найменувань у 2009 році, тобто у 5,7 разів. Поясненням цього може бути посилення конкуренції як на внутрішніх, так і

зовнішніх ринках, не ефективне використання інноваційного потенціалу підприємств, несприятливий інноваційний клімат в країні тощо.

Якщо порівняти питому вагу підприємств України, які займалися інноваційною діяльністю, з питомою вагою підприємств, які впроваджували у себе інновації, то отримаємо результати, наведені на рис. 4.2.

Аналіз діаграм, наведених на рис. 4.2, показує, що не всі підприємства, які займаються інноваційною діяльністю, впроваджують інновації у себе. Протягом останніх 10-ти років ця різниця складає приблизно (2,1...3,7)%. Це означає, що не всі кошти, витрачені підприємствами на інноваційну діяльність знайшли свою практичну реалізацію.

З метою виявлення тенденцій інноваційного розвитку садівництва, проведемо аналіз інноваційної активності садівницьких підприємств за останні 3 роки.

Так, за 2009-2011 рр. із приблизно 320 промислових садівницьких підприємств кількість інноваційно активних підприємств складає 39 (12,2%) і за останні три роки їх кількість дещо зменшилась.

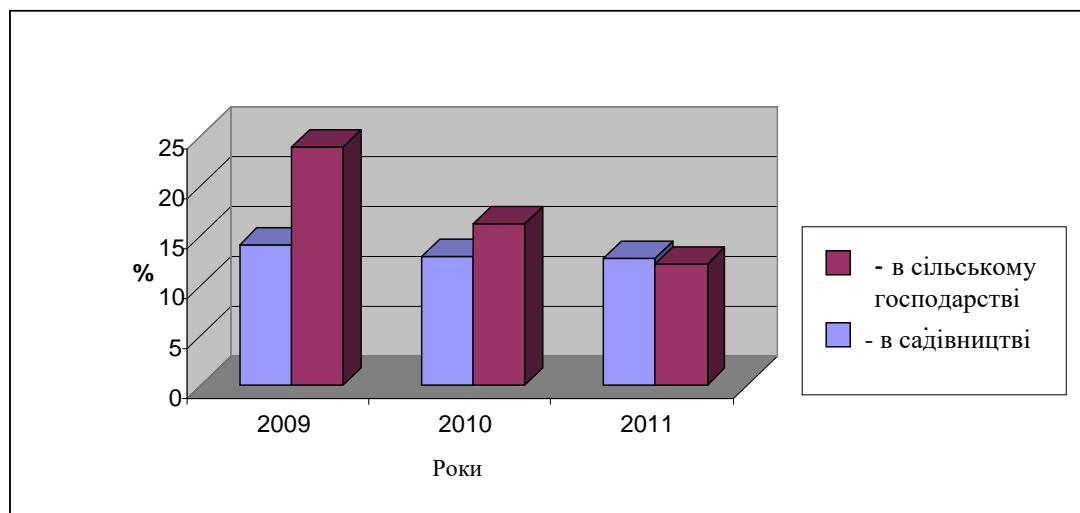

Рис. 4.2. Інноваційно активні підприємства у сільському господарстві та у садівництві

Аналіз діаграми, наведеної на рис. 4.2, показує, що за 2009-2011 рр. у садівництві дещо погіршились позиції щодо кількості інноваційно активних

підприємств відносно загальноукраїнських показників по сільському господарству. Якщо у 2009 році кількість інноваційно активних садівницьких підприємств перевищувала загальноукраїнські показники майже в 2 рази, то вже в 2011 році ці показники практично зрівнялися.

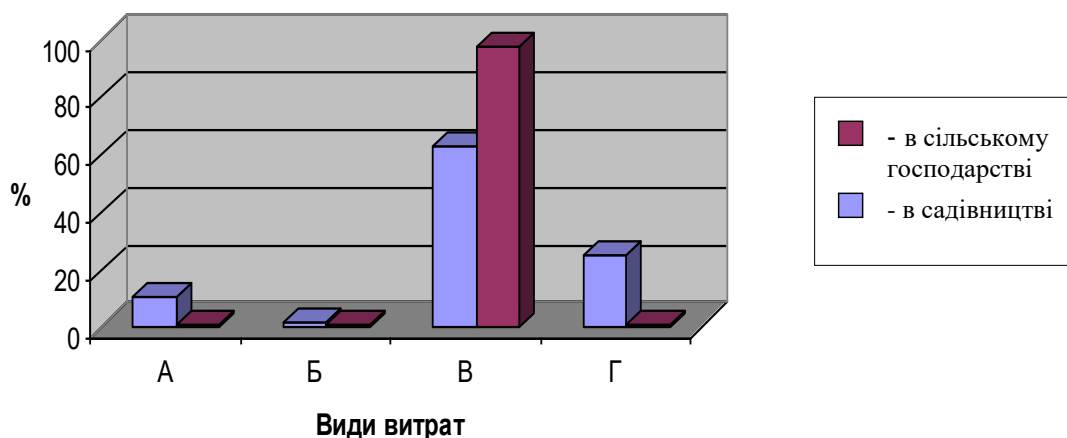
Далі проаналізуємо структуру витрат садівницьких підприємств на інноваційну діяльність у 2009-2011 роках та порівняємо її із загальноукраїнськими показниками. Так, на придбання нових технологій у садівництві в 2011 році витрачено коштів в 7,5 раз більше, ніж у 2009 році. Це означає, що садівницькі підприємства стали на шлях технічного переозброєння існуючого виробництва.

Разом з тим, значно скоротилися витрати підприємств на проведення наукових досліджень та розробок. У 2011 році ці витрати склали всього 3080,5 тис. грн. (або 0,9% від загальної величини витрат) і досягли тільки 36% від рівня 2009 року. Ця тенденція також є край загрозовою, оскільки саме нові наукові знання в подальшому можуть бути покладені в основу розробки нової конкурентоспроможної продукції та прогресивних видів технологій.

Витрати на придбання машин, обладнання, установок, інших основних засобів та капітальні витрати у садівницьких підприємств, пов'язані з впровадженням інновацій, в 2011 році порівняно з 2009 роком практично не змінилися і склали у 2011 році 329188,0 тис. грн.

Слід також зазначити, що в 2011 році витрати на маркетинг, рекламу, управління тощо склали 1863,8 тис. грн. (або 0,6% від загальних витрат), що складає тільки 34% від рівня 2009 року, що є також незадовільним, оскільки цей напрям інноваційної діяльності є дуже важливим для підвищення ефективності діяльності підприємств.

Зробимо порівняльний аналіз структури витрат на інноваційну діяльність в 2011 році садівницькими підприємствами та в середньому по сільському господарстві України. Результати розрахунків показані на рисунку 4.3.

А – витрати на дослідження, Б – витрати на придбання нових технологій, В – витрати на придбання машин і обладнання, Г – інші витрати

Рис. 4.3. Структура витрат на інноваційну діяльність у сільському господарстві та у садівництві

Аналіз діаграм, наведених на рис. 4.3, показує, що в 2009 році в структурі витрат на інноваційну діяльність у садівництві більша частка коштів, ніж в цілому по сільському господарству України, спрямовувалася на придбання машин та обладнання, установок, інших основних засобів та на капітальні витрати, пов'язані з впровадженням інновацій, але значно менша частка коштів виділялася на проведення науково-дослідних робіт та придбання нових прогресивних технологій.

Розглядаючи окремі елементи системи формування інноваційного потенціалу в галузі садівництва, насамперед слід виокремити блоки аналізу: існуючої стратегії, конкурентоспроможності продукції на ринку, впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, системи ресурсного забезпечення. В результаті виявляється необхідність втілення в практику господарювання того чи іншого виду нововведення, оцінки його стану й визначення напрямку розвитку. Це дозволяє стверджувати, що основою формування інноваційного потенціалу є стратегія, яка визначається, передусім, конкурентними позиціями на ринку.

Підготовку виробництва нової продукції за наведеним переліком у повному обсязі можуть самостійно здійснити лише великі підприємства з розвинутою науково-дослідною та конструкторською базою. На більшості підприємств основними складовими є технологічна й організаційно-планова підготовка виробництва.

Для організації виробничого процесу визначальною можна вважати технологічну підготовку виробництва. Головне її завдання – розробка технологічних процесів, що забезпечують мінімальні витрати на виготовлення певного обсягу продукції належної якості.

Отже, є можливості формувати в садівництві різні типи великотоварних підприємств на основі приватної власності, які спрямовані на поглиблення спеціалізації виробництва, розвиток ефективних форм агропромислової інтеграції, виробничої кооперації, формування належної виробничої і ринкової інфраструктури. Перспективними будуть великі спеціалізовані підприємства з площами насаджень 500-600 га, створені в основному за рахунок залучення значних інвестицій та фермерські господарства і приватні підприємства з площею насаджень 15-20 га, які з метою ефективного використання техніки, виробничих споруд кооперуватимуться між собою. Систему формування інноваційного потенціалу галузі садівництва наведено на рис. 4.4.

Проблема розвитку науково-технічного прогресу є надто актуальною в промисловому садівництві. Хоча більшість садівницьких підприємств з обережністю впроваджують інноваційні технології вирощування й сорти плодових і ягідних культур, спостерігається тенденція щодо використання іноземних технологій вирощування та імпортного садивного матеріалу. Вітчизняними вченими-селекціонерами проводиться цілеспрямована робота по створенню нових плодових і ягідних культур.

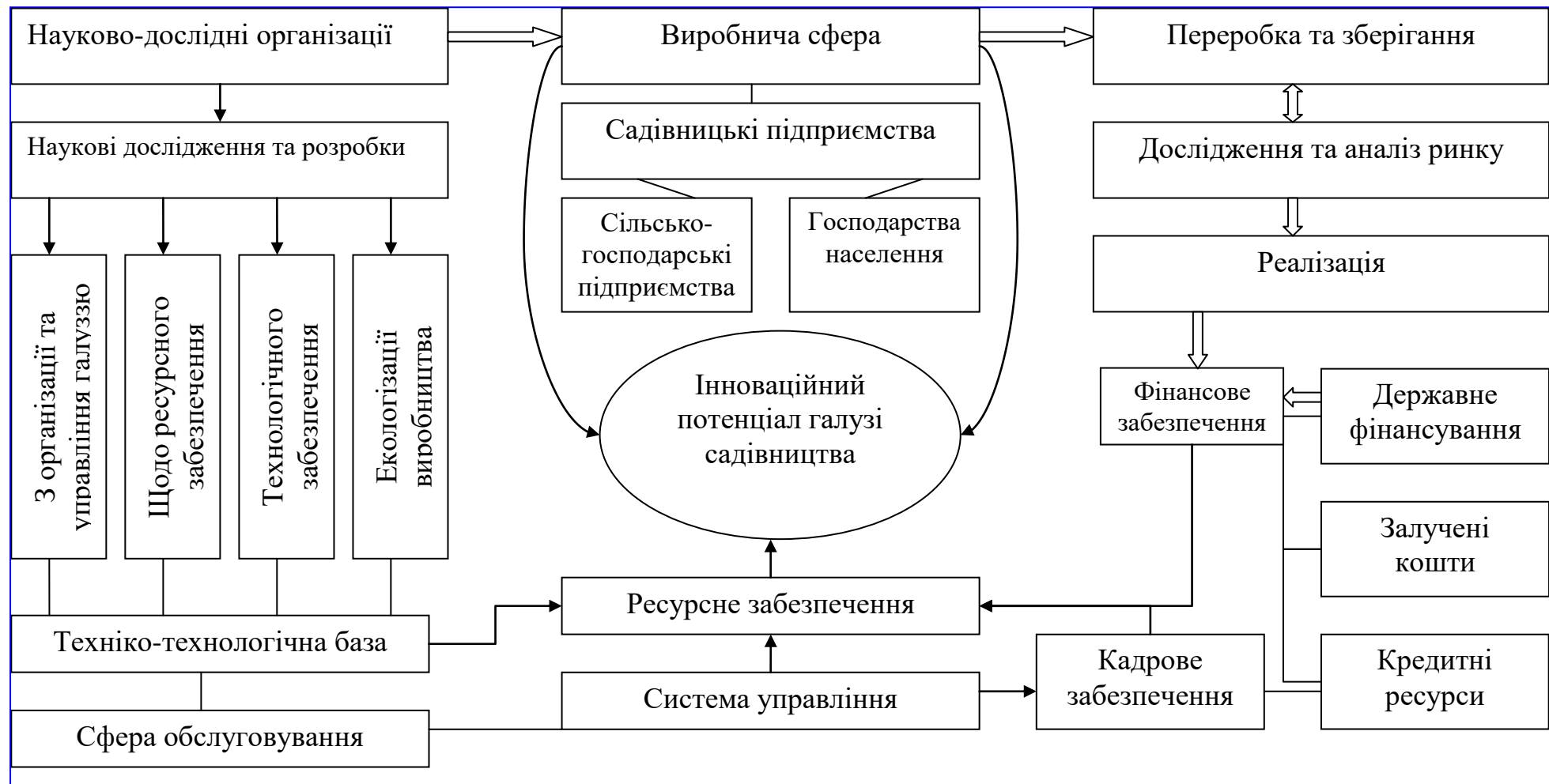

Рис. 4.4. Система формування інноваційного потенціалу галузі садівництва

* Розроблено автором

Але всупереч світовим тенденціям, розсадницькими господарствами в останні роки вирощувалося 33% садивного матеріалу зерняткових і понад 21% кісточкових культур не районованих сортів або вже знятих з державної реєстрації, що фактично гальмує процес впровадження у виробництво нових сортів. Досить часто закладка нових площ насаджень відбувається з використанням не районованих або старих сортів. Передусім, це стосується господарств населення, де не ведеться належний контроль щодо дотримання вимог до садивного матеріалу та технологій вирощування.

Суттєвий вплив на зниження ефективності вітчизняного садівництва здійснює зниження темпів впровадження результатів розробок в сфері науки у виробництво. Відповідно, виникає ризик захоплення ринку продукцією іноземного походження, що продукуватиме негативні наслідки для розвитку вітчизняного аграрного сектору, впливаючи й на стан його інноваційного розвитку. Адже, доведено, що технологічні інновації забезпечують майже на 40% ефективність виробництва.

Садівництво є наукоємною галуззю, що вимагає дієвої інтеграції науки і виробництва на основі інноваційних підходів і моделей. У сучасних умовах особливого значення набуває інтеграція як горизонтальна так і вертикальна. При створенні таких формувань необхідна розробка чіткого механізму економічних відносин, що забезпечують рівні умови для всіх учасників інтеграційного процесу. Кооперація виробників плодоягідної продукції з переробними підприємствами повинна забезпечувати багаторівневість економічних відносин, тобто включати кооперативні структури підприємств, міжгосподарські, територіальні, регіональні та міжрегіональні структури.

Досвід економічно-розвинутих держав свідчить, що великомасштабні підприємницькі структури мають суттєві переваги над дрібними, що виявляється в результативності їх діяльності. Діяльність невеликих підприємств, переважно сімейних ферм, підтримується більшою мірою, за рахунок дотацій з державного бюджету. Для більш ефективного ведення господарства товаровиробники

намагаються кооперуватись та спільно використовувати у своїй діяльності техніку, приміщення і обладнання та ін. [190].

Така особливість в організації діяльності є характерною і для садівницьких підприємств.

Для розвитку промислового садівництва необхідне поєднання організаційно-економічних чинників з технічними та технологічними. Тому головними напрямками поліпшення використання наявних ресурсів садівничих господарств і біокліматичного потенціалу регіонів є впровадження інтенсивних ресурсозберігаючих технологій вирощування плодючих культур, розширення мережі підприємств спеціалізованих на виробництві плодів та ягід, удосконалення зонального розміщення садів, поліпшення структури породного і сортового складу насаджень, розширення переробки і зберігання продукції в місцях її вирощування, розвиток розсадницької бази для виробництва оздоровленого садивного матеріалу тощо.

Збільшення виробництва плодів, ягід та винограду і підвищення ефективності садівництва і виноградарства залежать від багатьох чинників, які можна поєднати у дві групи: 1) технологічні і 2) організаційно-економічні.

Прискорення темпів відтворення в сучасних умовах досягають шляхом використання інтенсивних типів насаджень і сортів, які вступають в процес плодоношення вже через два - три роки після посадки, що сприяє прискореному руху капіталу, а в технологічному аспекті до зменшення затрат живої праці та підвищення рівня урожайності.

За рахунок раціонального використання земельних ресурсів, прискорення окупності інвестицій, зменшення матеріаломісткості виробництва продукції суттєво коригується тип ведення садівництва, а також система структури насаджень.

Істотними ознаками зазначених процесів є зміна в сторону збільшення щільності насаджень на одиницю площі, шляхом заміщення насаджень з об'ємними кронами на насадження з невеликими кронами. Це дозволяє в значній мірі зменшити період створення та використання дерев, а також сприяє

прискоренню процесу плодоношення й оновлення сортової структури насаджень, підвищує урожайність та зменшує трудомісткість виробництва.

Нині вітчизняні науковці рекомендують застосовувати в садівництві насадження наступних типів: для кісточкових садів – культури з чашоподібною, покращеною ярусною, та напівплощинною кронами; для зерняткових садів – культури округлої крони із значною щільністю насаджень; дерева з площинною кроною – для садів клонових підщеп та шпалерно-карликових насаджень; слабкорослі підщепи – для насаджень з невеликою кроною та ін.

У деяких наукових установах досліджуються сади типу лук. Карликові підщепи висаджують тут за схемою 30 x 40 см, окулірують і залишають на місці без пересаджування. На другий рік дерева плодоносять. Коли плоди дозріють, дерева скошують, відокремлюють плоди від гілок. Наступного року відростають нові пагони, які через рік плодоноситимуть.

Серед організаційно-економічних чинників підвищення ефективності промислового садівництва і виноградарства особливо слід відзначити такі, як: значне розширення місткості внутрішнього ринку продукції, значне збільшення її виробництва на експорт, захист вітчизняного товаровиробника від експансії плодів, ягід і вина з інших країн, паритетність цін на продукцію сільського господарства і промисловості, удосконалення підприємницьких структур у галузях. Все це зумовлює необхідність надто ретельного підходу до організації і ведення промислового садівництва та виноградарства в сучасних умовах господарювання.

В економічних умовах, що склалися, низький рівень врожайності і якості плодівих і ягідних культур не забезпечує конкурентоспроможності вітчизняної продукції, високих доходів виробникам, притоки інвестицій. Тому подальший розвиток товарного садівництва можливий лише на інтенсивній основі, при збільшенні з розрахунку на одиницю площі вкладень матеріальних ресурсів і відносному зменшенні трудових. У зв'язку з високою капіталоемністю і трудомісткістю виробництва плодів і ягід необхідно концентрувати матеріальні і

трудові ресурси на меншій площі, нарощуючи об'єми виробництва продукції за рахунок зростання врожайності.

Сучасні тенденції в споживанні продуктів садівництва зазнають досить радикальні зміни: знизився попит на повидла, джеми і інші плодоягідні консерви, що містять значну кількість цукрів, збільшилося споживання соків, сидрів і плодів зимового зберігання. Виходячи з цього і повинна формуватися структура садових насаджень. Слід збільшити площі ягідних культур, які дають можливість одержувати прибуток на 2–3-й рік експлуатації і швидше компенсувати витрати на створення нових площ насаджень за рахунок засобів самого підприємства.

У структурі насаджень яблуні значні площі потрібно зайняти сортами сокового і сидрового призначення з підвищеним вмістом кислот і вітамінів (Антонівка, Аніси), що дасть можливість експортувати відповідну продукцію на захід, де, в основному, обробляються сорти з великим змістом цукрів.

Господарствам населення рекомендується співвідношення літніх, осінніх і зимових сортів культур кісточкових, 15, 20 і 65% відповідно.

Сучасні умови ведення господарства вимагають особливої уваги щодо механізму впровадження інновацій, що сприятимуть ефективному розвитку галузі. Здійснення інноваційної діяльності в ринкових умовах характеризується істотною особливістю, сутністю якої є спрямованість виробництва на забезпечення потреб споживача. Основною складовою системи досліджень в сфері маркетингу інновацій виступає диференціація нововведень, які направлені на досягнення поставлених цілей організації, забезпечення надійних ринкових позицій та досягнення конкурентних переваг.

Суттєвий вплив таких факторів середовища функціонування підприємств як: виробництво нових видів товарів, екологічні проблеми внаслідок забруднення навколишнього природного середовища, прискорений науково-технічний розвиток нині набуває прогресуючих тенденцій, що зумовлено передусім технологічними факторами виробництва. Оскільки загроза втрати

частки ринку ставить перед виробником дилему: «Притримуватись вже наявної технології виробництва чи переорієнтовувати виробництво на більш новітню?».

Одним з основних стимулюючих чинників розширення вітчизняного промислового виробництва є всебічна підтримка держави в межах заходів, затверджених СОТ. Особливо важливою є підтримка так званих «зеленого» та «жовтого» кошиків, що передбачають заходи не пов'язані з торгівлею і виробництвом, а також заходи внутрішньої підтримки з непрямим впливом, зокрема: наукові дослідження, підготовка і підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультаційне обслуговування, сприяння збуту плодоягідної продукції через збирання, обробку і розповсюдження ринкової інформації; забезпечення гарантованого доходу товаровиробникам та удосконалення землекористування, сприяння структурній перебудові виробництва, дотації на плодоягідну продукцію, компенсація частини витрат на мінеральні добрива і засоби захисту рослин, цінова підтримка, пільгове кредитування товаровиробників, списання боргів, пільги на транспортування плодоягідної продукції тощо.

Ефективний розвиток вітчизняного виробництва садівницької продукції визначається системою факторів різнобічного характеру, серед яких особливо важливе значення має поглиблення територіального поділу праці і формування на цій основі спеціалізованих господарських структур на виробництві певних видів конкурентоспроможної товарної продукції, що за всіх інших рівних організаційно-економічних умов зумовлює раціональне використання природно-кліматичного потенціалу живими організмами і є базою для визначення потреби в інвестиціях, обсягів пропозиції, задоволення попиту на аграрно-продовольчу продукцію на внутрішньому ринку, формування міжрегіональних фондів відповідно до потреб, та експортних ресурсів [113, с.25].

Подолання негативних тенденцій та забезпечення інноваційного розвитку галузі потребує вирішення основних завдань:

- розробка сучасної нормативно-правової бази, яка б відповідала міжнародним вимогам;

- активне впровадження інновацій, в тому числі на основі позикових коштів банків, кредитних установ за диференційованими умовами їх надання;
- забезпечення належних умов для створення і розвитку інфраструктури ринку плодоягідної продукції;
- удосконалення важелів регулювання ефективного механізму функціонування ринку плодів та ягід;
- створення сучасних організаційно-економічних об'єднань у галузі садівництва;
- раціоналізація розміщення плодоягідних насаджень за науково-обґрунтованими типонормами;
- удосконалення породно-сортової структури промислових насаджень з використанням як вітчизняних так і зарубіжних культур;
- збільшення кількості підприємств, що спеціалізуються на розсадництві з використанням безвірусних технологій;
- широке застосування інноваційних технологій промислового виробництва плодоягідної продукції;
- використання сучасних технологій зберігання плодів і ягід та продукції їх переробки;
- збільшення фінансування профільних наукових установ [45].

Особливу увагу в садівництві, з метою підвищення ефективності виробничого процесу, необхідно приділити модернізації наявної матеріально-технічної бази промислового виробництва плодів та ягід, що потребує удосконалення основних фондів й поліпшення рівня їх техніко-економічних характеристик відповідно до вимог сьогодення,

Досягнення нового технологічного рівня устаткування можливе шляхом оновлення устаткування, оптимального використання інвестиційних ресурсів, модернізації техніко-технологічної бази, підвищення продуктивності праці за рахунок використання сучасних методів мотивації працівників, збільшення обсягів виробництва та наданих послуг.

Як показує досвід економічно успішних вітчизняних підприємств, здійснення заходів щодо модернізації виробничого обладнання дозволяє підвищити ефективність їх використання на 25-30 %. При цьому, порівняльний аналіз показує, що модернізація на 30-50% є менш витратною в порівнянні з купівлею нових аналогічних виробничих засобів.

Проведений аналіз ефективності використання основних фондів дає підстави для висновку, що поліпшення їх використання значно впливає на підвищення фондівдачі. Одним з найважливіших факторів, які впливають на величину фондівдачі, є погодинна продуктивність устаткування, рівень і динаміка якої визначається значною мірою технічною характеристикою знарядь праці, удосконалення їх споживчих вартостей.

Усі фактори пов'язані з впровадженням у виробництво, надання послуг нового високопродуктивного обладнання і технологічних процесів, з удосконаленням устаткування і діючих технологічних процесів, модернізацією, характеризують технічний рівень основних фондів і є найважливішими резервами зростання фондівдачі, тобто підвищення ефективності використання основних фондів в цілому.

Згідно з рейтингом Всесвітнього економічного форуму Україна серед 134 країн посіла у 2009 р. у сфері розвитку початкової освіти 37 місце, у сфері розвитку вищої освіти – 45, у сфері формування чинників інноваційного розвитку – 52, за оснащеністю сучасними технологіями – 65, у сфері захисту прав інтелектуальної власності – 114 місце, що свідчить про неефективне використання власного інноваційного потенціалу, перетворення України в державу, яка експортує сировинні ресурси з незначною часткою доданої вартості, та виникнення загроз економічній та національній безпеці [195, с.15].

У галузі садівництва слід запровадити і реалізувати такі головні напрямки інтенсифікації відтворення активної частини основних фондів:

– в першу чергу необхідно впроваджувати наукомісткі виробництва, істотно підвищувати технічно-організаційний рівень та соціально-економічну ефективність виробництва на підприємстві;

- політика садівницьких підприємств має бути спрямована на комплексне використання сировинно-ресурсного потенціалу;
- нова техніка і технології мають бути енергозберігаючими і максимально безвідходними;
- інвестиційна політика максимально має бути переорієнтованою на технічне переозброєння і реконструкцію діючих виробничих об'єктів;
- необхідне збільшення масштабів вилучення з виробництва технічно застарілих і економічно малоефективних машин та устаткування;
- потрібно створити зацікавленість усіх ланок управління виробництвом у здійсненні найбільш ефективних відтворювальних процесів, що сприяло б прискореному впровадженню нових досягнень науки і техніки;
- в розумних обсягах слід залучати зовнішні інвестиції і направляти їх виключно на впровадження нових технологій і найновіших досягнень науки і техніки.

Важливим напрямком поліпшення економічної ситуації в галузі садівництва на найближчу перспективу є раціональне використання наявних ресурсів господарств і біокліматичного потенціалу регіонів завдяки впровадженню інтенсивних ресурсозберігаючих технологій вирощування насаджень.

4.2. Організаційно-економічні засади державного регулювання та підтримки інноваційного розвитку садівництва

Держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності [59].

Державне регулювання – це сукупність форм, методів та інструментів впливу з боку держави на діяльність суб'єктів господарювання, ринкову

кон'юнктуру та ефективність функціонування з метою створення умов ефективного розвитку.

Державне регулювання є системою заходів, інструментів, методів і засобів задля здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави, за допомогою яких держава впливає на діяльність суб'єктів господарювання і ринкову кон'юнктуру з метою створення нормальних умов для ефективного функціонування ринків сільськогосподарської продукції та вирішення складних соціально-економічних проблем аграрної економіки і економіки сільських територій [2, с.34].

Роль держави в макроекономічному сприянні ефективній інвестиційній діяльності полягає у застосуванні важелів прямої та непрямой дії, які знаходять вираження у створенні сприятливого інвестиційного середовища та централізованому державному інвестуванні, здійсненні виваженої грошово-кредитної й податкової політики, фінансуванні інноваційних програм, субсидування, що реалізуються центральними та місцевими органами влади.

Основною умовою подальшого ефективного розвитку садівництва та забезпечення накопичення коштів товаровиробниками є зниження податкового навантаження, що надасть можливості здійснення інвестиційної діяльності, тобто, власне відбудеться реалізація регулюючої функції системи оподаткування.

Відповідно до Закону України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» від 9 квітня 1999 року № 587-XIV (із змінами і доповненнями) визначено порядок справляння та використання даного збору, а платниками збору є суб'єкти підприємницької діяльності незалежно від форм власності та підпорядкування, які реалізують у оптово-роздрібній торговельній мережі та мережі громадського харчування алкогольні напої та пиво, а об'єктом оподаткування є виручка, – товарооборот, одержаний на всіх етапах реалізації в оптово-роздрібній торговельній мережі та мережі громадського харчування алкогольних напоїв та пива, у тому числі за операціями, що не передбачають оплати у грошовій формі.

З 1 липня 1999 року практику справляння цільового збору в Україні поширено й на галузі садівництва та виноградарства, відповідно до Закону України від 9 квітня 1999 р. № 587 [108].

Платниками збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства, які перебувають на обліку в податковій інспекції міста, у 2010 році сплачено до державного бюджету 31462 тис. грн. цього платежу. В порівнянні з відповідним періодом минулого року ці надходження зросли на 1654 тис. грн. та протягом останніх років мають стійку тенденцію до зростання (приріст 5,5 %).

При цьому слід зазначити, що суб'єкти господарювання, що реалізують безалкогольне пиво, слабоалкогольні напої, також є платниками збору на розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства. Ставка нарахування збору становить один відсоток від об'єкта оподаткування. Самостійно обчислена платником збору сума податкового зобов'язання зазначається у звіті про суму нарахованого збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства. Зазначений звіт подається щомісяця (незалежно від наявності у платників об'єкта оподаткування) до органу державної податкової служби за місцезнаходженням суб'єкта господарської діяльності протягом 20 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного місяця, а сума податкового зобов'язання, зазначена в поданому звіті, сплачується протягом десяти календарних днів, наступних за останнім днем граничного терміну подання звіту.

Закон України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» через існуючий механізм накопичення коштів від такого збору визначає порядок використання акумульованих сум на спеціальному рахунку Державної казначейської служби за наступним співвідношенням: на розвиток хмелярства 10 %; на розвиток садівництва 20 % та 70% надходять на розвиток виноградарства. На регіональному рівні кошти виділені Міністерством аграрної політики та продовольства України на фінансування садів, виноградників та ягідників перерозподіляються місцевою владою в таких самих розмірах (10%, 20% і 70%).

Аналіз принципів такого розподілу коштів на розвиток садів, виноградників та ягідників не відповідає регіональному принципу розподілу, оскільки на розвиток територій інтенсивного садівництва, що наділені сприятливими умовами для його розвитку кошти не виділяються в необхідних обсягах, і навпаки фінансування областей, в яких відсутні такі умови суттєво збільшене. Таким чином не враховується й принцип оптимального співвідношення продуктивних сил, залучених до виробництва плодової та ягідної продукції.

Щодо програми «Фінансування витрат на закладення і догляд за молодими садами, виноградниками та ягідниками», то її розмежування за видами насаджень дозволило диференціювати розподіл фінансових ресурсів і спрямувати їх на конкретні види насаджень, що відображено в програмах «Закладення і нагляд за молодими хмільниками» і «Закладення і нагляд за молодими садами, виноградниками та ягідниками». Потреба щодо здійснення такого заходу зумовлена суттєвими ризиками, що зумовлені природними чинниками, відмінностями рівня капіталомісткості закладання різних типів насаджень у промисловому садівництві, величиною витрат, що спрямовуються на їх догляд у неплодоносному віці, системи удобрення та захисту рослин, різним періодом вступу в товарне виробництво. Відтак підтримка садівницької галузі з боку держави є одним з пріоритетних завдань по забезпеченню продовольчої безпеки країни.

Держава має у своєму розпорядженні три основні форми впливу на економічні процеси: правову, адміністративну та економічну. Кожній з них відповідає певний склад елементів, за допомогою яких ці форми реалізуються. В такій ситуації важливу роль відіграє правова форма, оскільки вона забезпечує систему регулювання дій з боку керівництва держави як в адміністративній, так і в економічній формах. При цьому, остання регулює податково-бюджетну та грошово-кредитну політики держави, що мають вагомий вплив на результативність функціонування господарюючих суб'єктів та рівень їх ділової активності [16, с.97].

В умовах прискорених світоглобалізаційних процесів, пасивна роль держави щодо залучення у садівництво зовнішніх інвестиційних ресурсів сприяла поширенню негативних явищ у галузі, а саме:

- відбулось істотне скорочення площ насаджень;
- імпорتنі поставки плодів та ягід суттєво переважають експорт даного виду продукції;
- низький рівень прибутків вітчизняних товаровиробників садівницької продукції тощо.

Відтак саме державна підтримка є основним фактором виходу садівництва з кризи та налагодження планомірного відтворення його виробничого потенціалу. При цьому, реалізація механізму такої підтримки має здійснюватись за принципами: ціленаправленості; своєчасності; повноти; прогнозованості та ритмічності.

Державне регулювання в садівництві повинно передбачати надання інвесторам пільгових умов в сфері оподаткування підприємств на час непромислового плодоношення насаджень, або на час до переходу молодих насаджень у плодоносний вік.

За ринкової економіки, коли періоди підйому змінюються економічними кризами, важливим завданням держави має стати також збалансування таких процесів як: активізація інвестування за умов спаду виробництва, стримування інвестиційної активності, удосконалення механізму мінімальних гарантованих цін на плодоягідну продукцію (іноді ціна реалізації продукції є нижчою від її собівартості). Ціна на продукцію має виконувати роль фінансового регулятора на ринку, гарантуючи еквівалентність обміну, тому формування ціни має відбуватись з врахуванням динаміки коливань граничної межі ринкових цін. Реалізація механізму державної підтримки галузі повинна здійснюватись через виділення та розподіл коштів за наступними напрямками: на кожний гектар багаторічних насаджень; на вироблену одиницю продукції [2, с.102-103].

Перевагою наведеного механізму підтримки розвитку галузі є багатовекторність його впливу на виробничий процес, що в свою чергу

стимулює до здійснення відтворювальних процесів та збереження наявного виробничого потенціалу. В разі спрямування коштів на підтримку виробництва за субсидуванням залежно від обсягу виробленої продукції стимулювати товаровиробника до збільшення кількості виробленої продукції, в тому числі й шляхом інтенсифікації виробництва. Відтак обґрунтування пропорції між величиною вкладень за вище переліченими напрямками необхідно здійснювати після проведення оцінки ефективності функціонування садівництва в регіоні та аналізу стану наповненості ринку плодоягідною продукцією.

Завдяки ефективній реалізації Державної програми фінансової компенсації витрат на садівництво, яка передбачена до 2025 року виробництво плодоягідних культур планується збільшити майже у 8 разів (до 2257 тис. тонн) у порівнянні з 2010 роком. Так, в 2015 році планується збільшити плодоягідне виробництво в Україні в 1,5 рази (до 436,6 тис. тонн), до 2020 року – в 4 рази (до 1118,7 тис. тонн), а вже в 2025 р. очікується вироблення майже в 8 разів більше (до 2257 тис. тонн) у порівнянні з 2010 роком.

Досягнення таких показників врожайності можливе завдяки реалізації державної програми компенсації витрат, витрачених виробниками на створення садів, виноградників і холодильників з технологією РГС (регульованого газового середовища). Програмою передбачена фінансова компенсація закладання садів, виноградників або купівлі холодильників в розмірі до 100% підприємствам будь-якої форми власності.

Так, завдяки програмі у 2010 році закладено 42,8 тис. га виноградників і 42,7 тис. плодово-ягідних насаджень. При цьому виробники витратили 5557,5 млн. грн, з яких 2450 млн. грн. було відшкодовано Міністерством аграрної політики та продовольства України. На відшкодування закладення багаторічних насаджень у 2010 році було направлено 290,8 млн. грн. бюджетних коштів.

Як заявив М. Присяжнюк: «Україна повинна забезпечити виробництво продукції садівництва на достатньому рівні для максимального задоволення продовольчих потреб споживачів. Саме тому першочерговим завданням Мінагропрода у сфері садівництва є збільшення державної підтримки

інноваційних технологій у виробництві плодово-ягідних культур. Це дозволить повністю забезпечити фруктову-ягідну складову споживчого кошика кожного жителя». Варто зазначити, державне фінансування садівництва ефективно лише за умови застосування нових технологій вирощування [333].

З кожним роком витрати на реалізацію Державної програми фінансової компенсації витрат на садівництво збільшуються. Так, в 2010 році на створення 1 га насаджень з державного бюджету було спрямовано в середньому 49,4 тис. грн, що майже на 4 тис. грн. більше, ніж у 2009 році. Загалом протягом 2010 року за рахунок програми компенсації витрат аграріїв Мінагропрод профінансував створення виноградників на суму 160,9 млн. грн. На створення садів з державного бюджету було виділено 131,4 млн. грн.

На сьогодні Мінагропрод не тільки надає виробникам всебічну підтримку, а й впроваджує сучасні технології зберігання фруктів та овочів. Так, протягом останніх двох років на будівництво холодильників РГС були відшкодовані кошти в сумі 145 млн. грн.

Сприяння товаровникам плодів та ягід з боку держави з метою забезпечення можливості щодо нагромадження фінансових ресурсів з подальшим їх вкладення у модернізацію виробництва можливе через подальше вдосконалення системи оподаткування садівницьких підприємств, що передбачає зменшення на них податкового навантаження. Окрім того, вбачається доцільність у запровадженні механізму дотування менш розвинутих садівницьких підприємств.

В умовах, коли наявних внутрішніх ресурсів садівницьких підприємств недостатньо для поліпшення матеріально-технічного забезпечення та фінансового стану газузі садівництва набуває актуальності механізм залучення зовнішніх інвестицій, в тому числі іноземних. Політична нестабільність, недосконале вітчизняне законодавство, недостатнє фінансування садівницьких підприємств з боку держави, наявність значної частки збиткових підприємств у галузі не сприяють збільшенню надходжень іноземних інвестицій у садівництво, оскільки залучення інвестицій передбачає чітке визначення структури та обсягів

наявної матеріальної бази та фінансових ресурсів, що задіяні у відтворювальних процесах.

Наша держава за природно-економічним потенціалом для виробництва конкурентоспроможної садівницької продукції беззаперечно переважає всі сусідні країни на сході, півночі та заході. Все це дає вагомі підстави вважати, що Україна має великі можливості для виробництва значних обсягів високоякісних конкурентоспроможних плодів ряду теплолюбивих плодових культур і помологічних сортів, ареал поширення яких, є надто обмеженим у сусідніх країнах. Це значною мірою стосується й виробництва грецьких горіхів, ягід суниці та смородини.

Потреба в державному протекціонізмі відродження та подальшого розвитку промислового садівництва в країні зумовлена такими основними позиціями:

а) плоди, ягоди та продукти їх промислової переробки належать до винятково цінних продуктів споживання та поряд з цим, що дуже важливо, мають виняткові лікувальні властивості, в тому числі й протирадіаційні. Сучасний рівень споживання цієї продукції однією особою в рік у нашій країні є дуже низьким: не більше 1/3 розрахункової норми. За виробництвом плодів і ягід на одну особу в рік серед 36 країн Європи Україна займає лише 20 місце. Науковці-садівники вважають, що Україна за природно-економічним потенціалом для розвитку високотоварного садівництва входить у першу десятку серед усіх країн Європи [98].

б) у загальній економічній кризі в аграрній сфері країни, що склалася внаслідок низки причин як на макро, так і мікрорівнях, найбільш відчутно проявилися негативні явища в галузях, основна діяльність яких цілковито пов'язана з процесами створення (відтворення) та продуктивного використання багаторічних насаджень. У більшості садівницьких підприємств через низьку рентабельність чи збитковість садівництва немає власних нагромаджень навіть для простого відтворення насаджень. У цих господарствах немає власних нагромаджень через хронічний дефіцит обігових коштів для виконання

належного комплексу технологічних процесів. Це ж стосується й дефіциту інвестицій для створення (відтворення) насаджень.

в) відзначимо, що й за минулої адміністративно-планової системи промислове садівництво загалом не належало до пріоритетних галузей агропромислового комплексу. Розвивалося воно здебільшого екстенсивно. Рівні інтенсивності продуктивного використання плодючих насаджень були занадто неадекватними порівняно до високих темпів розширення їх площ. І це було визначним явищем навіть тоді, коли держава виділяла майже безвідсоткові кредити на поповнення обігових коштів державним господарствам, виділялися капітальні вкладення з бюджету на створення багаторічних насаджень. Простежується чітка залежність прибутковості садівництва від рівня інтенсивності виробництва продукції, що безпосередньо корелюється з обсягами виробничих витрат на одиницю площі насаджень;

г) у багатьох сільськогосподарських підприємствах ціни реалізації плодів і ягід не відшкодовують відповідні виробничі витрати. У дійсності за низького рівня прибутку в розрахунку на 1 га плодоносних насаджень потрібно декілька десятків повних ротаций цих основних засобів виробництва, щоб нагромадити кошти для їх відтворення.

Низький рівень ефективності промислового садівництва стався переважно внаслідок таких чинників: а) макродержавного рівня, це передусім стосується надто високих цін на енергоносії та матеріально-технічні засоби виробництва; б) звуження місткості внутрішнього ринку плодів, ягід і продуктів їх промислової переробки; в) майже цілковита втрата ніш на зовнішніх ринках цієї продукції, найперше це стосується російського ринку; г) проблеми на мікрогалузевому рівні: низькі як продуктивність насаджень, так і конкурентоспроможність садівницької продукції за якістю та собівартістю.

Нині особливої актуальності набуває питання органічного виробництва продукції садівництва, як напрямку його інноваційного розвитку.

Законодавство України у сфері органічного виробництва складається з Конституції України, Земельного, Лісового, Водного, Цивільного та

Господарського кодексів України, Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» та інших законів, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у цій сфері [342].

Виробництво екологонебезпечної продукції загрожує Україні втратою ринків збуту, зважаючи на світові тенденції щодо переходу на споживання органічної продукції.

Втім, Україна чи не єдина в Європейському просторі держава, де досі не узаконено органічне виробництво і бракує державної програми з його підтримки. Вже кілька років поспіль через певні політичні та фінансові питання, лобювання західних виробників хімпрепаратів тощо законопроект «Про органічне виробництво» протягом тривалого часу був поза порядком денним Верховної Ради. Понятійно-категоріальний апарат до трактування Закону наведено в додатку II.

Цей Закон визначає правові, економічні та соціальні основи ведення органічного сільськогосподарського виробництва, вимоги щодо вирощування, виробництва, переробки, сертифікації, маркування, перевезення, зберігання та реалізації органічної продукції і спрямований на покращення основних показників стану здоров'я населення, збереження природного навколишнього середовища, раціонального використання ґрунтів, забезпечення раціонального використання та відтворення природних ресурсів.

Зрозуміло, що за ринкової економіки збиткове чи низькорентабельне виробництво будь-якої сільськогосподарської продукції не має перспектив поступу й щоразу згортається. Цим здебільшого й пояснюються вкрай низькі темпи відтворення садів і ягідників, що склалися в останні роки в сільськогосподарських підприємствах країни.

У справі опрацювання засад відродження та подальшого розвитку промислового садівництва в Україні важливо якнайповніше проаналізувати та оцінити тенденції розвитку цієї галузі в країнах світу, зокрема в Європі. Найяскравішою серед цих тенденцій, є така: з підвищенням матеріального

добробуту населення поступово змінюється якісний склад споживчого кошика, зокрема, збільшується частка плодів та ягід.

Як бачимо, надто контрастною є тенденція розвитку садівництва в країнах світу, зокрема, в Європі, та явною стагнацією цієї галузі в Україні. Надто прикметним для нас є досвід розвитку садівництва в Польщі, де протягом 1961–1970 рр. вироблялось в 2,5 рази менше яблук, ніж в Україні. Нині ж тенденція набуває зворотнього характеру, Польща продукує яблук в 2 рази більше. Водночас необхідно відмітити, що цей успіх досягався через надання польським фермерам садівникам пільгових кредитів на створення насаджень за річними ставками 5–7 % та повернення їх через 5–8 років від часу одержання [286].

Узагальнення світового досвіду, результати наукових досліджень і досвід кращих садівницьких підприємств України дають цілковиту підставу стверджувати, що в даний час без опрацювання й системної реалізації науково-практичної концепції державного протекціонізму в справі поступу промислового садівництва неможливо припинити його довготривалу стагнацію та забезпечити подальший розвиток. Професор Білик Н. Д. з цього приводу підкреслює: «Більшість високорозвинених країн світу беруть на себе велику частку затрат фермера, як суб'єкта ринкових відносин» [24].

Основним аргументом такої державної підтримки, й водночас макросередовищного регулювання поступу галузі, є повсякчасне врахування особливостей сільськогосподарського виробництва, найприкметнішою ознакою якого є занадто повільний обіг основного капіталу. Наразі варто підкреслити, що все це притаманно саме для галузей, виробнича діяльність яких цілковито пов'язана з процесами відтворення та продуктивного використання багаторічних насаджень.

Виконані дослідження дають підставу відзначити такі найважливіші засади відродження та подальшого розвитку промислового садівництва в Україні:

а) найпереконливішою є потреба радикального збільшення виробництва плодів і ягід, передусім, для найповнішого забезпечення попиту внутрішнього ринку на них;

б) радикальне збільшення виробництва продукції на експорт;

в) в умовах глобалізації світової економіки та невпинного розширення мережі СОТ на перший план висувається проблема виробництва конкурентоспроможної продукції за якістю та собівартістю;

г) все це є об'єктивною потребою докорінного перевлаштування галузі, передусім на засадах якнайшвидшого поширення інноваційно-інтенсивних технологій виробництва продукції;

д) за цих умов виняткової гостроти в садівництві набуває проблема фінансового забезпечення виробництва продукції й, зокрема, активізації інноваційної діяльності в галузі.

Таким чином, враховуючи все наведене вище, серед комплексу складових державного регулювання і підтримання відродження та подальшого поступу промислового садівництва країни логічно випливають такі узагальнення:

– у сільськогосподарських галузях, основною виробничою базою яких є багаторічні насадження, неможливо переоцінити важливість опрацювання та перманентного здійснення стратегій й тактики розвитку цього основного капіталу. Зокрема, це стосується таких основоположних позицій, як прогнозування, передбачення, індикативне планування, опрацювання економічних засад агропромислової інтеграції, кооперації виробничих структур та опрацювання нормативних засад зовнішньої торгівлі. Йдеться тут, передусім, про потребу найповнішого врахування особливостей сучасної глобалізаційної світової економіки. Як загалом у країні так і в кожному регіоні (адміністративній області), зокрема у базових підприємствах, виняткової важливості набуває системне опрацювання основних напрямків розвитку садівництва на ту чи іншу оглядову перспективу. Здебільшого це обмежується тривалістю певної ротації плодоягідних насаджень (з огляду на сучасну породну структуру промислових садів це не менше 15–20 років). Не можна не відзначити такий

негатив, як сучасна відомча розосередженість промислового садівництва, яка безумовно не сприяє системному опрацюванню й ефективній реалізації стратегії та тактики його розвитку. Більшість фахівців-садівників і науковців переконані в тому, що в даний час виняткової важливості набуває проблема створення в складі Міністерства аграрної політики та продовольства України структурного підрозділу фахівців, які б системно вирішували комплекс питань з організації виробництва та реалізації садівницької продукції, зокрема на експорт. Асоційованими членами такого підрозділу могли б бути й вчені науково-дослідних установ з садівництва;

– найгострішою в промисловому садівництві країни є проблема його фінансового забезпечення й, зокрема, інвестиціями, спрямованими на посилення капіталізації галузі. При чому, без державного регулювання та належного підтримання успішно вирішувати цю проблему практично неможливо. Це чітко підтверджується зважаючи на сучасний економічний стан галузі. Так, існує нагальна потреба надання пільгових кредитів на створення багаторічних насаджень та формування виробничої й ринкової інфраструктури; збереження дії Закону «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства».

Починаючи з 1 серпня 2011 року платники збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства оплачують його в розмірі 1,5 % від об'єкта оподаткування. Це передбачено Законом України від 07.07.2011р. №3609-VI «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих норм Податкового кодексу України», яким внесено зміни до Закону України від 09.04.1999р. №587 «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» [342].

Надто важливо, щоб розподіл цих коштів був максимально прозорим:

– встановити контроль за цільовим використанням фінансових ресурсів товаровиробниками садівницької продукції та залученням таких коштів на основі наукової експертизи науково-дослідними галузевими організаціями та установами щодо реалізації бізнес-проектів у сфері інноваційного розвитку по

створенню багаторічних насаджень суб'єктами господарювання та розвитку їх інфраструктури;

– забезпечити цілеспрямоване використання коштів на відтворення плодючих насаджень за інноваційно-інтенсивними технологіями, з використанням оздоровленого садивного матеріалу, що сприятиме високоефективному розвитку галузі;

– амортизаційний фонд необхідно формувати, використовуючи диференційований підхід, тобто амортизаційні відрахування здійснювати в розрізі плодкових та ягідних культур, з врахуванням типу насаджень. Щодо норм амортизаційних відрахувань, то найобґрунтованішими, тобто, які максимально відповідають сутності поняття «амортизація» та забезпечують процеси відтворення багаторічних насаджень є норми, що були прийняті у 1991 р. (табл.4.2).

– з метою аналізу динаміки змін, які відбулись внаслідок трансформації економічної системи, необхідно здійснити оцінку якісної структури насаджень та обґрунтувати доцільність кількісних зрушень щодо обсягів виробництва продукції. Нині виникає потреба в індексації балансової вартості плодючих насаджень з ідентифікацією її за окремими породно-сортовими групами та на цій основі визначити перспективну спрямованість розвитку садівництва;

– здійснити облік садівницьких господарств та об'єднань, що займаються промисловим вирощуванням плодкових та ягідних насаджень, дослідити стан виробничої інфраструктури, виявити резерви щодо збільшення обсягу виробництва продукції та розширення площ під багаторічними насадженнями;

– необхідно встановити квоти на імпорт плодів та ягід, збільшення обсягу виробництва яких можуть забезпечити вітчизняні товаровиробники;

– з метою найоперативнішого поширення інформації щодо новітніх досягнень науки і техніки в структурі науково дослідних установ із садівництва важливо створювати дорадчі підрозділи з функцій на госпрозрахунковій основі;

– садівництво через низку екстремальних погодних умов (зимові морози, весняні заморозки, посуху, градобої, затоплення тощо), які час від часу

повторюються, є однією з найризиковніших галузей сільського господарства. Тому вона, окрім широкого застосування технологічних чинників, чітко спрямованих на запобігання комплексу ризиків виробництва плодів і ягід, саджанців і самих насаджень, згідно з Законом України «Про державну підтримку сільського господарства» підлягає ряду страхувань, в т.ч. й державному.

Таблиця 4.2

Нормативний строк продуктивного використання плодоягідних насаджень і норма амортизаційних відрахувань з їх балансової вартості

Плодова, ягідна культура, тип насаджень	Строк продуктивного використання, років	Норма амортизаційних відрахувань (відсоток від балансової вартості)
Зерняткові культури		
Насадження на підщепах:		
сильнорослих	20	5,0
середньорослих	15	6,7
слаборослих	12	8,3
Кісточкові культури		
Вишня	13	7,7
Слива	15	6,7
Черешня	20	5,0
Персик	12	8,3
абрикос	20	5,0
Ягідні культури		
Суниця	3	33,3
Смородина	7	15,0
Агрис	8	12,5
Малина	8	12,5
Аронія	10	10,0
Виноградники	20	5,0

*Розраховано з використанням [154]

Зростання вимог споживачів до якості продукції, посилення конкуренції, у зв'язку зі вступом до СОТ, викликає необхідність у створенні умов, що забезпечують успішність вдосконалення конкурентоспроможності підприємств, розвитку ефективного господарського механізму.

При переході економіки до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку головними напрямками державного регулювання економічного зростання виступають: створення ефективного інституційного середовища, зокрема, інноваційного інституційного середовища по реалізації загально-національних інтересів, на противагу вузькокорпоративним; організація системи індикативного планування, яке забезпечує визначення стратегічних пріоритетів розвитку, а також виявлення та узгодження інтересів урядових органів, бізнес-асоціацій, профспілок, об'єднань споживачів для досягнення консенсусу та координації зусиль; формування економічних механізмів мотивації господарюючих суб'єктів до перерозподілу ресурсів у визначені сектори економіки; розробка і реалізація довгострокової стратегії формування та використання людського капіталу, що потребує відповідних змін у структурі бюджетних витрат.

Серед заходів державного регулювання особливе місце відводиться створенню дієвої нормативно-правової бази для ефективної діяльності суб'єктів інноваційного процесу.

Законом України «Про інноваційну діяльність» визначено норми, що розкривають сутність державного регулювання інноваційної діяльності за такими напрямками:

- окреслення і підтримка стратегічних напрямків інноваційної діяльності на всіх рівнях управління: від місцевого до загальнодержавного;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази й економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;

- фінансова підтримка виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримка функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Згідно даного законодавчого акту, міжнародне співробітництво у сфері інноваційної діяльності здійснюється у відповідності з міжнародними договорами, за умови надання згоди на обов'язковість Верховною Радою України [103].

Регулювання інноваційної діяльності відбувається на різних рівнях влади – від Верховної Ради до органів виконавчої влади на місцях. Їхня участь у регулюванні інноваційних процесів обумовлена тими функціями, які вони виконують у загальній системі управління економікою, шляхом виокремлення найважливіших напрямків інноваційного розвитку, створення відповідної інфраструктури, визначення найбільш економічно обґрунтованих інноваційних проектів та їх фінансування.

Збалансованість інтересів суб'єктів інноваційної діяльності в умовах диверсифікації виробництва, розвитку різних форм власності досягається шляхом реалізації послідовної державної політики в інноваційній сфері. Разом з тим необхідно розробити дієві заходи щодо формування сучасних підходів до організації процесу реалізації новацій, шляхом врахування організаційно-економічних аспектів раціоналізації виробничих відносин; формалізації процесу адаптації виробничої системи до умов оточуючого середовища; пошуку нових напрямів підвищення конкурентоспроможності продукції, досягнення високих показників ефективності виробництва.

На рівні підприємства слід здійснювати переорієнтацію на освоєння нових форм виробничо-господарської діяльності, що підвищують можливості по досягненню технологічних зрушень в структурі виробництва та створюють

умови для втілення інноваційних розробок у практику. Саме вони мають стати важливим напрямком на шляху соціального розвитку країни та досягненні економічної стабільності [1].

Поглиблення інноваційно-структурних перетворень ставить перед економікою країни такі завдання: визначення пріоритетів розвитку національної економіки з урахуванням наявних ресурсів; забезпечення динаміки економічного зростання; сприяння інноваційному розвитку промислового виробництва і обґрунтування методології подальшого розвитку [8, с.16]. Реалізація таких завдань потребує наукового обґрунтування парадигми розвитку та виявлення можливостей щодо реалізації інноваційних змін, розробки та втілення відповідної сучасним тенденціям розвитку економіки системи управління, що створює умови для переходу садівницьких господарств на новітні форми ведення господарства.

Переорієнтація підприємства на освоєння нових форм виробничо-господарської діяльності, згідно теорії програмно-цільового підходу відбувається шляхом розгляду об'єкта як системи організації цілепокладання та цілереалізації, до основних етапів якої належать: обґрунтування цілей та завдань; визначення змістового наповнення поставлених завдань; описова характеристика системи; формування пріоритетів в розвитку, обґрунтування потреби в ресурсах для реалізації інноваційних зрушень. До засобів здійснення таких змін належать етапи реалізації науково-дослідних робіт, а саме: дослідницький, технологічно-конструкторський, організаційно-економічний, плановий, ресурсний, технічний, соціально-психологічний та прогнозний.

Механізм державного регулювання та підтримки інноваційного розвитку промислового садівництва відображено на рис. 4.5.

Рис. 4.5. Механізм державного регулювання та підтримки інноваційного розвитку промислового садівництва

* Розроблено автором

Його застосування вимагає формулювання структури цілей здійснення НДДКР та освоєння на їх основі нової продукції і має базуватися на таких методологічних принципах: системність, комплексність, цілеспрямованість, узгодженість, динамічність, інваріантність, ефективність та можливість реалізації [115, 33].

Підтримка інноваційних пріоритетів у сільському господарстві має забезпечуватись інвестиціями в обсягах, які відповідають частці галузі у валовому внутрішньому продукті країни. Оскільки, саме така орієнтація побудови системи державної підтримки інвестиційної діяльності забезпечує ефективний розвиток галузі.

А тому, держава повинна забезпечити надання пільг тим садівницьким підприємствам в яких закладання багаторічних насаджень здійснено на основі застосування інноваційних технологій на період до початку плодоношення.

4.3. Інформаційне забезпечення інноваційного розвитку

Виконання дослідження з економіки та організації промислового садівництва потребує розвитку його інформаційного забезпечення. Оскільки одна і та ж інформація може використовуватись для різних цілей – створення нових концепцій, встановлення взаємозв'язків, вирішення проблем, пошуку нових фактів тощо, тому досліднику насамперед необхідно встановити її цільове призначення. Цінність інформації визначається економічним ефектом, який дає її використання. Практичне завдання, що стоїть перед науковцем, визначає характер та обсяг необхідної інформації і вимагає відмовитись від такої інформації, що не має прямого відношення до об'єкта дослідження. У такий спосіб забезпечується достатність або повнота інформаційної бази дослідження. Інформація, як і будь-який інший об'єкт, має певні властивості. При цьому на властивості інформації впливають властивості даних, які складають змістову частину інформації, і властивості методів, які взаємодіють з даними.

Джерелами інформації у діяльності підприємств виступають не лише економічні дані, а й технічна, технологічна й інша інформація, яку можна поділити на: нормативно-планову, облікову і позаоблікову. Систему нормативно-планових джерел формують всі типи планів, що розробляються на підприємстві (перспективні, поточні, оперативні), а також нормативні матеріали, кошториси, проектні завдання тощо. Інформацію облікового типу формують усі дані, які відображаються в статистичному, оперативному та бухгалтерському обліку, а також в документах, звітах первинного обліку. Вчинення певних коригувальних дій, що спрямовані на покращення результатів господарювання, стають можливими внаслідок аналізу первинної звітності та зведених облікових реєстрів.

Нині під інформацією розуміють сукупність корисних відомостей, які є об'єктом збирання, реєстрації, зберігання, передавання й перетворення. Інформація є одним із ресурсів, який може накопичуватися, реалізуватися, поновлюватися, є придатним для колективного використання та (на відміну від інших ресурсів) у процесі споживання не втрачає своїх якостей.

Інформація – це головний елемент будь-якої з функцій управління. Прийняття ефективних рішень, підвищує можливість одержання товаровиробниками ринкових переваг та зменшує ризики при здійсненні фінансової діяльності завдяки наявності оперативної, достовірної та повної інформації.

Інформація виступає джерелом знань, що реалізується у високотехнологічній продукції, здійснює інноваційний вплив на матеріальне виробництво.

На нашу думку, особливої актуальності в сучасних умовах набуває питання створення сприятливого інформаційного середовища, що базуватиметься на системі централізованого та децентралізованого інформаційного забезпечення. Централізована система направлена на формування національного інформаційного фонду, комп'ютерної мережі баз даних. Децентралізована система орієнтована на недержавні формування та приватних осіб, їх потребах в розробці програмних продуктів, технічних засобів, методів обміну інформацією.

Оперативність збору інформації та її аналізу напряду впливає на своєчасність та результативність рішень щодо необхідності застосування інновацій. Кожний етап інноваційного процесу для формування вихідної інформації потребує відповідної вхідної інформації, при цьому похідна, результатна інформація часто являється вхідною для наступного етапу.

Завдяки сучасним інформаційним технологіям користувачам надається швидкий доступ до будь-якої інформації, забезпечується формування різноманітних інформаційних баз, а також ціленаправлений обмін інформацією прямого та зворотнього характеру.

Інноваційна діяльність товаровиробників в ринкових умовах при наявності актуального інформаційного забезпечення сприяє ефективному веденню господарювання, вирішенню специфічних сільськогосподарських задач та відображає їх функціональну структуру. Така діяльність стає можливою, в тому числі й завдяки оперативним методам збору й аналізу відповідної інформації,

Процес формування системи інформаційного забезпечення інноваційного розвитку можна розділити на кілька етапів. У кожному конкретному випадку, порядок і тривалість їх здійснення залежать від специфічних особливостей сфери застосування. Для окремої галузі сільськогосподарського виробництва основними етапами його реалізації є: визначення цілей розвитку; організаційно-управлінське забезпечення; структурне наповне інформаційної системи; створення комунікаційних зв'язків; системи документообігу та ін.

Вимоги до інформації, пропонованої на різних етапах інноваційного розвитку, а також тип і характер інформації, що підтримує цей процес, можуть бути різними. Так, на першому етапі, при постановці цілей розвитку провідну роль відіграють дані зовнішнього характеру: динаміка розвитку економічної системи як в цілому, так і в контексті функціонування конкретних ринків, тенденції формування конкурентного середовища, кон'юнктурні зміни тощо. Внутрішній характер інформаційного забезпечення базується на основі даних щодо характеру та стану виробництва в динаміці, даних про стан кадрової політики, циклічності виробничого процесу.

Розподіл функцій і повноважень в системі управління, також не може здійснюватися без інформаційної підтримки. Окремі елементи системи управління мають не лише визначену сукупність повноважень та розподіл обов'язків, але й формують інформаційні потоки та визначають рольове наповнення інформаційної системи підприємства. Таким чином, інформаційне навантаження на ланки має бути адекватним покладеним на нього повноваженням.

На третьому етапі здійснюється розподіл повноважень за окремими виконавцями в ланцюгу ієрархії управління, через який виражається інформаційне живлення системи. Сутність даного процесу відображається у формуванні системи, покликаної забезпечити документообіг на зовнішньому та внутрішньому рівнях. Така послідовність дій уможливорює ефективність управлінських рішень в сфері впровадження інновацій.

На четвертому етапі відбувається збагачення інформаційної системи новими показниками, що характеризують інноваційну діяльність організації в цілому і окремих її ланок; визначається рівень гнучкості і пристосовності до ринкових змін.

Наповнення інформаційної системи показниками ефективності та результативності відбувається на п'ятому етапі формування системи інформаційного забезпечення інноваційного розвитку. Передусім, мається на увазі визначення рівня рентабельності виробництва та реалізації інновацій, окупності проведених досліджень, здійснених науково-практичних розробок та ефективності витрат на рекламну та збутову діяльності.

У спеціальних процедурах антикризового управління формування інформаційної системи організаційного потенціалу спрямовано на підтримку конкурентоспроможності і об'єднує технологію, засоби виробництва та обслуговування виробничих операцій, комунікаційну систему і кадровий потенціал.

Перерозподіл інформаційних ресурсів між різними рівнями може супроводжуватися централізацією (на етапі зростання) або децентралізацією (на етапі зрілості) життєвого циклу новації.

На даний час в системі інформаційного забезпечення підприємств першочергового вирішення потребують наступні питання:

- розвиток перспективних інформаційних технологій;
- підвищення якості інформаційних ресурсів, за рахунок їх структуризації;
- оновлення технологій збору, систематизації та обробки інформації;
- розширення організаційних можливостей для підготовки висококваліфікованих фахівців з інформаційних технологій;
- вдосконалення передачі та надання інформації, шляхом розвитку науково-дослідної інфраструктури.

Отже, інформаційні ресурси відіграють ключову роль у реалізації виробництва високотехнологічної продукції, конкурентної на вітчизняному та світовому ринку, надають нової якості розвитку всієї економіки.

Професор М. Чумаченко зазначає, що облікова інформація, яка використовується при управлінні виробництвом і при формуванні облікових рішень, має відповідати наступним критеріям [278]:

- отримання максимального обсягу похідних даних з мінімальної кількості первинних;
- розглядати не лише існуючі дані щодо процесів і явищ, які вивчаються безпосередньо, але й ті, виникнення яких потенційно можливе;
- відображати зв'язки як прямого, так і зворотнього характеру, що відбуваються між суб'єктом та об'єктом управління, з метою їх коригування;
- надходити своєчасно в розпорядження керуючих виробничим процесом на етапі, який ще надає можливість ефективного втручання;
- дотримуватись адресної спрямованості (повинна надходити споживачам, що потребують її для своєчасного та правильного прийняття необхідного рішення);

– повинна ґрунтуватись на точних, конкретних та неупереджених матеріалах, що вже були попередньо опрацьовані.

Виконання усіх вище перерахованих критеріїв, на наш погляд, стає можливим за допомогою створення інформаційної системи, що побудована на принципах автоматизації з використанням сучасних інформаційних технологій та з попередньою реорганізацією усіх бізнес-процесів підприємства.

У наукових дослідженнях інформація може використовуватись для різних цілей – створення нових концепцій, встановлення взаємозв'язків, вирішення проблем, пошуку нових фактів тощо. Тому цінність інформації визначається економічним ефектом, який дає її використання. Практичне завдання, що стоїть перед науковцем, визначає характер та обсяг необхідної інформації і вимагає відмовитись від такої інформації, що не має прямого відношення до об'єкта дослідження. У такий спосіб забезпечується достатність або повнота інформаційної бази дослідження.

Досягнення Україною високих результатів у економічному і соціальному розвитку, а також завоювання місця повноправного партнера у світовій економічній системі значною мірою залежить від того, в яких масштабах впроваджуватимуться, та як ефективно використовуватимуться сучасні інформаційні технології в усіх сферах суспільної діяльності, а також яку роль вони відіграватимуть у підвищенні ефективності суспільної праці.

У сфері управління економічними процесами в цілому і управління працею зокрема, інформатизація передбачає передусім підвищення продуктивності праці робітників за рахунок зниження співвідношення вартість/виробництво, а також підвищення кваліфікації і професіоналізму зайнятих управлінською діяльністю фахівців.

Застосування нових інформаційних технологій на базі електронно-обчислювальної техніки і розвинутих засобів комунікацій у економіці країни включає різноманітні аспекти, починаючи від забезпечення найпростіших функцій службового листування до системного аналізу і підтримки складних задач прийняття рішень.

Найперспективнішим напрямком упровадження нових інформаційних технологій у сучасних умовах є створення і застосування в управлінні економікою інформаційних систем нового покоління, які зорієнтовані на розподілену обробку даних, створюванням обчислювальних мереж, експертних систем, систем підтримки прийняття рішень, автоматизованих робочих місць планово-управлінського персоналу.

Сучасний розвиток інформатизації асоціює об'єкт «інформація» з наявністю комп'ютерних програм по збору, зберіганню, обробці, перетворенню та її передачі відповідно до потреб користувача. За допомогою комп'ютерів усю інформацію можна швидко одержати, «відсортувати» у заздалегідь визначеному порядку, що позбавляє необхідності переглядати стоси паперів у пошуках потрібних відомостей. Комп'ютери не створюють інформацію із нічого, але вони здатні надзвичайно швидко сприймати, сортувати, аналізувати та інтерпретувати її за допомогою програмних засобів, розроблених людиною.

Велике значення мають інформаційні технології, які базуються на застосуванні комп'ютерів, активній участі користувачів (непрофесіоналів у галузі програмування) в інформаційному процесі, високому рівні «дружнього» інтерфейсу користувача, широкому використанні пакетів прикладних програм загального призначення, доступі до віддалених баз даних і програм завдяки обчислювальним мережам ЕОМ.

Для розв'язання задач поставлених перед аналітиками, їм необхідна інформація про фактичний стан внутрішнього та зовнішнього середовища. Запитувані інформаційні дані створюють базис для розробки можливих варіантів, аналізу виконання планів, досягнення поставлених завдань, та їх прогнозування на майбутнє, а також вивчення економічних явищ та процесів в динаміці.

Оцінка ґрунтується на висновках, зроблених щойно чи колись у минулому. Вона не завжди є достовірною і може мати різні похибки, пов'язані із використанням певних методів вимірювання і розрахунків, похибками у вибірці, глибиною професійних знань спеціаліста, який вибрав методику

розрахунку та дав оцінку. За результатами оцінки формується база даних для прогнозування майбутнього, особливо коли використовуються бази знань та експертні системи.

Саме комунікація є процесом передачі інформації між суб'єктами соціальної сфери суспільства. У свою чергу, власне інформацію представники кібернетики визначають як зміст, що отримується із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього [17, с.12].

Джерелом економічної інформації є економічна сфера суспільства, проаналізувати яку можна за допомогою математично-статистичних способів її відображення.

Сучасні інформаційні технології лежать в основі процесу інформатизації та передбачають:

- інтеграцію різноманітних видів діяльності з використанням ІТ;
- досягнення необхідного рівня професіоналізму в оволодінні засобами інформатики;
- підвищення рівня професійної підготовки фахівців;
- подолання кризових явищ в різних галузях діяльності людини.

В зв'язку із розвитком глобальної мережі, виникла потреба знань та вмінь аналізувати потік інформації, знань про дидактичні можливості різноманітних комунікаційних технологій, їх можливостей і функцій. По-друге, прогрес у галузі комунікаційних технологій та сервісу, якого досягнуто за останні роки, висунув необхідність професійного хостінгу.

Прийняття рішень в сфері управління базується як на інформації внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Надходження зовнішньої інформації стосується відомостей про макросередовище функціонування підприємства, та важелів впливу на нього. Щодо внутрішньої інформації, то вона формується передусім за рахунок існування внутрішньоекономічних зв'язків в межах підприємства, його документообігу та системи організації.

Повнота та адекватність є основною вимогою при формуванні інформації щодо витрат підприємства, а її достовірність та цілісність – умовами її

результативного використання [203, с.52]. При цьому система управління електронним документообігом виступає основою створення електронного документообігу на підприємстві, що має бути узгодженим з функціонуючою системою організації інформації та відповідати структурним зрушенням в його діяльності.

Для оптимізації документообігу можуть застосовуватись інформаційно-технологічні карти, що регулюватимуть рух інформаційних потоків між структурними підрозділами підприємства та регламентуватимуть порядок контролю за їх виконанням. Такий процес передбачає розмежування документів на окремі групи, які сприяють прийняттю ефективних управлінських рішень, здійсненню контролюючих заходів за їх виконанням з наступною відповідальністю. Врахування вхідних інформаційних даних, та відповідних однотипних потоків інформації, а також вихідних інформаційних даних дозволяє здійснювати координаційну роботу по переміщенню системної інформації між центрами відповідальності та структурними підрозділами.

За умови розробки підприємством прогнозу на перспективу необхідно здійснити оцінку його діяльності на основі узагальнених зв'язків між досліджуваними показниками та визначення рівня залежності між ними.

Прогнозування та порівняння одержаних результатів з метою отримання відповідних висновків здійснюється на основі застосування таких методів як: експертні оцінки, екстраполяції, кореляційний аналіз, регресії, порівняння та ін.

Конфіденційна інформація, як і джерело її отримання, не підлягає розголошенню і має різний рівень надійності. Така інформація включає дані про діяльність конкурентів в майбутньому, досягнення в сфері науки та техніки, нововведення в сфері законодавства, що регулює виробничі та торгівельні відносини.

Для отримання інформаційних ресурсів необхідно формувати банк даних та створити службу інформації про стан в галузі для управління інформаційною сферою. Завданнями такої служби повинні бути:

- формування системно-інформаційного підходу до аналізу господарської діяльності в усій її різноманітності, динамічності, складності, змінюваності та трансформаційних перетвореннях бізнесу;

- вивчення інформаційних процесів щодо виникнення, фіксування фактів господарської діяльності, методів збору даних та їх перетворення в інформацію, а також передачі, зберігання і використання інформаційних ресурсів;

- організація і методика функціонування інформатики на підприємстві (використання теорії інформатики, методів інформаційного моделювання, комп'ютерної лінгвістики, теорії інформаційних систем та їх проектування тощо).

Успішне вирішення цих завдань неможливе без в'яснення сутності інформаційних потреб менеджерів до яких можна віднести:

- необхідність кожної особи мати інформацію для виконання певних дій з усунення розбіжності між наявними (фактичними) і бажаними (прогнозованими) станами тих об'єктів, за якими здійснюють спостереження з метою забезпечення життєдіяльності підприємства. Такий стан називають потребою, яку відчуває особа для досягнення рівноваги або гомеостазу;

- формування на основі безумовного орієнтовно-дослідницького рефлексу під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів середовища потреби в знаннях у кожної особи;

- використання знань у процесі їх мотивованого споживання, як інформаційних ресурсів (знання у прагматичному аспекті), що можна назвати інформаційними потребами;

- орієнтування на об'єктивно необхідну інформацію, а не на суб'єктивні інформаційні потреби, які не завжди обґрунтовані;

- вирішення суб'єктом завдань вимагає інформації двох рівнів: для вирішення тривіальних завдань використовують інформаційні моделі, отримані в результаті аналізу функціонально-посадових обов'язків фахівців чи вирішуваних завдань підприємства та вирішення оригінальних (креативних) завдань, коли

інформації з цього питання взагалі немає і тому її необхідно отримати для рішення певної проблеми. Таку інформацію називають об'єктивно необхідною;

– отримання на рівні суспільної свідомості додаткових знань, які формуються через свідомість окремих осіб. Лише у випадку, коли певні особи відображають суспільну свідомість, усвідомлюють недостатність наявних знань для вирішення соціальних завдань, тоді й починає формуватися, а потім і стимулюватися розвиток зазначених спеціальних соціальних «інститутів» (окремих інформаційних підсистем);

– вирішення завдань розвитку підприємства, як цільової соціальної групи і виконання прийнятих на себе функцій, потрібен приток нових спеціальних знань, тобто колектив відчуває потребу в колективних інформаційних ресурсах.

Серед різноманітності проблем, що стримують сьогодні розвиток вітчизняного АПК, потребує вирішення така важлива проблема, як інформатизація всіх сфер діяльності підприємств галузі. Адже від її розв'язання залежить вирішення загальних завдань успішного розвитку економіки держави в цілому.

Інформатизація дозволяє охоплювати інтелектуальні процеси інжинірингу, управління виробничою діяльністю підприємства, тісно переплітається з інноваційними процесами переоснащення виробництва, освоєння нових комп'ютеризованих логічних процесів, отримання нових виробів з високими споживчими якостями, дозволяє в значній мірі вирішити проблеми ресурсозбереження та мобілізації внутрішніх ресурсів. Використання CALS-технологій є одним із таких шляхів інноваційного розвитку.

Свою назву CALS- технології отримали у 80-х роках минулого століття, коли департамент оборони США був вимушений створити єдину технологію інформаційних зв'язків. Така форма управління сучасним виробництвом, забезпечує: перегляд основ ведення бізнесу; широке використання сучасних програмних та технічних засобів, що підтримують міжнародні стандарти; активне використання інформації та являється ефективним методом співпраці партнерів по бізнесу.

Доцільність застосування показника Cash Flow пояснюється вищим рівнем його достовірності, порівняно з іншими показниками, за допомогою яких можна здійснити розрахунок рівня економічної ефективності виробництва. Це пояснюється тим, що розрахунок Cash Flow не може коригуватись залежно від облікової політики підприємства та відчувати варіативність в разі зміни витрат підприємства.

Доцільність застосування показника Cash Flow обґрунтовується можливістю його розгляду за трьома позиціями:

- 1) як індикатора ліквідності та платоспроможності підприємства;
- 2) як показника результативності фінансово-господарської діяльності (індикатор теперішньої та майбутньої дохідності підприємства);
- 3) як індикатора спроможності до фінансування за рахунок внутрішніх джерел.

Операційний показник Cash Flow виступає базою для розрахунку загального показника Cash Flow, що застосовується для визначення результативності операційної діяльності через розрахунок величини грошового потоку.

Достатній обсяг значення операційного показника Cash Flow забезпечує сприятливий клімат для зовнішніх інвестицій, оскільки відображає ту частину виручки, яку отримує підприємство за результатами проведення операцій видаткового характеру за певний період.

Зазначений вище показник варто розглядати як критеріальний каталізатор розширення внутрішніх можливостей формування інноваційного потенціалу організації. Нині найпоширенішими є такі методи розрахунку показника Cash Flow, що відображають структурні зміни в системі поточних зобов'язань та оборотних активів і дозволяють відносити до операційних витрат відсотки за кредитними позиками.

1. Прямий метод, при використанні якого чистий грошовий потік (Cash Flow) від операційної діяльності розраховується як різниця між вхідними та

вихідними грошовими потоками, що мають безпосереднє відношення до інноваційної діяльності підприємства;

2. Непрямий метод. Вихідною величиною при використанні цього методу є фінансові результати діяльності. Розрахунок здійснюється шляхом коригування операційних прибутків на величину доходів або витрат. Збільшення або зменшення операційних прибутків не залежить від руху коштів в межах операційної діяльності та формування величини грошових запасів.

Для відображення інформації щодо операційних грошових потоків у фінансовій звітності здійснюється зведення окремих грошових потоків у розрізі основних груп, які пояснюють суттєву інформацію про операційну діяльність підприємства. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку №7 рекомендує використовувати саме прямий метод розрахунку операційного грошового потоку, що дає змогу забезпечити більшу інформаційну прозорість і використовувати елементи такого розрахунку для потреб моделювання інноваційного розвитку.

Схема розрахунку операційного Cash Flow наведена в табл. 4.3.

Таблиця 4.3

Розрахунок операційного Cash Flow на основі прямого методу

Схема розрахунку	Код рядка	Сума, 2011 рік
Надходження виручки	010	15148,1
Витрати на придбання матеріалів	210	
Витрати на заробітну плату	240	848,1
Інші витрати	230	922,7
Надходження грошових потоків від операційної діяльності	300	201,3
Сплата процентів за користування позичками	400	
Сплата податку на прибуток	500	982,5
= Cash Flow (операційний)	600	

Якщо операційний Cash Flow скоригувати на позитивний Cash Flow від інвестиційної діяльності, то ми отримаємо так званий Free (незалежний) Cash Flow, який характеризує здатність підприємства забезпечити операційну діяльність та планові інвестиції за рахунок внутрішніх фінансових джерел (незалежно від зовнішнього фінансування). Від'ємне значення Free Cash Flow

показує, що для здійснення запланованих видатків підприємство має потребу у зовнішньому фінансуванні, яка утворилася в результаті дефіциту внутрішніх джерел фінансування. Позитивне значення Free Cash Flow свідчить про наявність надлишку коштів, які можуть бути використані для цілей інноваційного розвитку.

Використання новітніх технологій в США скоротили: витрати на проектування – на 10-30%; долю браку та об'єм конструктивних змін – на 23-73%; витрати на підготовку технічної документації – до 40%; період розробки товарів – на 40-60%.

Очевидна актуальність освоєння CALS- технології на вітчизняних підприємствах, впровадження їх принципів та стандартів в процеси проектування, технологічної підготовки виробництва, управління виробництвом та підприємством в цілому, збуту готової продукції й гарантійного обслуговування. Для вітчизняних підприємств гострота проблеми відчувається в протиріччі між необхідністю експорту продукції й конкуренцією на світовому ринку, з однієї сторони, а з іншої – відсталістю структури й форми організації роботи в середовищі технічної підготовки виробництва нової продукції, застарілими технологіями проектування виробів, а також управління виробництвом та виготовленням готової продукції.

Використання CALS- технологій на практиці дозволяє скоротити затрати й трудоємність технічної підготовки й освоєння виробництва нових виробів, календарних строків виходу на ринок з новою конкурентоздатною продукцією, долю браку, витрат, що пов'язані із внесенням змін в конструкцію виробів, а також затрат на експлуатацію, обслуговування та ремонт виробів, який для складної наукоємної продукції дорівнює сумі витрат на її придбання.

Впровадження таких технологій дозволяє вирішити цілий ряд проблем:

- підготовку спеціалістів по CALS- технологіям з використанням досвіду передових країн;
- впровадження нових технологій проектування та виробництва продукції, з використанням сучасних автоматизованих виробничих комплексів;

– освоєння й використання інтегрованого інформаційного середовища, із забезпеченням в подальшому переходу на повний електронний конструкторський документообіг з використанням сучасних технічних та програмних засобів, що відповідають міжнародним стандартам демонстрації об'єкта виробництва та технологіям обміну даними;

Адже, сучасні засоби подачі інформації не враховують усіх вимог системи ринкового господарювання.

Так, потреба визначення кількісного і якісного складу насаджень в межах країни, не знаходить вирішення лише орієнтуючись на наявну звітку інформацію, оскільки існуючі форми її відображення не враховують відображення витрат на виробництво та реалізацію плодоягідної продукції за окремими видами плодових та ягідних культур. Щодо породно-сортового складу насаджень, то така інформація не підлягає щорічному оновленню, а відображається лише за результатами проведення Всеукраїнських переписів багаторічних насаджень. Останній такий перепис був проведений 1998 р., що свідчить про потребу радикальної зміни методів збору та системи обробки інформації.

Щодо дослідження питання висвітлення інформації про формування величини інвестиційних ресурсів, то у статистичних матеріалах та звітній документації підприємств різних форм власності не відображаються такі відомості. Така ж ситуація спостерігається й відносно відображення видового та породно-сортового складу продукції, що реалізується садівницькими підприємствами.

Тому, дослідження, що проведуться на галузевому рівні ґрунтуються на статистичних матеріалах Державного комітету статистики України, джерелами інформації для проведення дослідження є статистична звітність сільськогосподарських підприємств, звітна інформація спеціалізованих господарств та об'єднань, дані первинного бухгалтерського обліку, результати анкетувань та опитувань товаровиробників, фермерів і власників особистих господарств тощо; матеріали наукових семінарів, з'їздів, конференцій,

симпозіумів, напрацювання в сфері методології та практичні рекомендації, розроблені провідними фахівцями вітчизняних науково-дослідних установ. Відповідно виникає потреба в опрацюванні та узагальненні наявних та розробці нових методичних підходів до дослідження можливих шляхів отримання та використання такої інформації.

Багаторічні насадження виступають не лише базисом функціонування галузі садівництва, а й об'єктом аналітичної роботи та перспективного планування щодо тенденцій їх подальшого розвитку. Через використання показників урожайності, площ насаджень, валових зборів окремо за породно-сортовими групами в різних категоріях садівницьких підприємств господарств здійснюється аналіз за формою №29. Щодо аналізу зазначених показників у орендних підприємствах та господарствах населення, то джерела інформації формуються на основі вибіркового обстеження їх діяльності, а отримані дані узагальнюються шляхом використання форм №1-СГН, №2-СГН.

Для визначення потенціалу щодо розвитку садівництва в конкретному регіоні необхідно обґрунтувати формотворчі фактори його розвитку за певний історичний період. Сучасний стан розвитку галузі садівництва визначається на основі застосування таких показників як: площі багаторічних насаджень в плодоносному та неплодоносному віці, видова структура плодів та ягід, рівень врожайності, валовий збір, обсяги реалізації, обсяги та норми споживання. Джерелами отримання такої інформації є: форма 29-с-г «Звіт про збір урожаю сільськогосподарських культур», форма 16-с-г «Баланс сільськогосподарської продукції», статистичний збірник «Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами України», форма 21-заг «Звіт про реалізацію сільськогосподарської продукції», рахунок № 46 «Реалізація».

Суттєві коливання щодо обсягів виробництва плодоягідної продукції та зміни рівня витрат пов'язані з дією природних чинників, викликають потребу у розрахунку середньорічних показників за парну кількість років протягом періоду, що аналізується. Це дає можливість знівелювати фактор періодичності рівня урожайності, що залежить від періодів сонячної активності.

Значні труднощі виникають при аналізі стану галузі садівництва у селянських (фермерських) господарствах. Оскільки, у формах статистичної звітності не наводяться матеріали, що стосуються виробництва плодоягідної продукції відокремлено по породних групах і культурах. У Звіті «Про діяльність селянського (фермерського) господарства, або орендаря (громадянина)» та в «Матеріалах обстеження фермерських господарств» не відображалися дані про розвиток садівництва та виноградарства.

Для всебічного аналізу розвитку галузі та визначення ефективності виробництва плодів та ягід і реалізації продукції слід використовувати не лише дані бухгалтерського обліку й звітність сільськогосподарських товаровиробників, але й статистичну інформацію щодо виробництва плодоягідної продукції в розрізі областей, природно-економічних зон, регіонів та в цілому по Україні.

Враховуючи те, що у звітах сільськогосподарських підприємств відсутні відомості про фактичну вартість основних фондів, що функціонують в галузі садівництва, за основу для розрахунку показників ефективності їх використання та результативності господарювання необхідно приймати: величину виробничих витрат; затрати праці на 1 га багаторічних насаджень; величину капітальних вкладень на їх закладання та продуктивне використання.

Розрахунок таких показників, як виробництво плодів та ягід на затрачену люд.-год., собівартість продукції (повна та виробнича), прибуток на 1 га плодоягідних насаджень та рівень рентабельності дає можливість визначити стан галузі та обґрунтувати базис реалізації інноваційних проектів.

Неможливість проведення поглибленого економічного аналізу ефективності галузі садівництва в розрізі породно-сортового складу є наслідком обмеженості бази інформаційних даних. У звітних документах відображаються площі багаторічних насаджень, рівень урожайності, обсяг валового збору, собівартість садівницької продукції за породними групами, а обсяги реалізації виробленої продукції містять сумарну інформацію по ягодах, горіхоплідних, кісточкових і зерняткових плодах.

Відтак, уся сукупність статистичної та звітної документації у садівницькій галузі обов'язково повинна містити відомості про середньорічну вартість основних засобів виробництва та обігові кошти виробників плодів і ягід, що дозволить визначити норми прибутковості галузі садівництва.

Внаслідок використання застарілих методів та технологій ведення садівництва, у ряді сільськогосподарських підприємств, галузь перетворилась з рентабельної у збиткову. Тому, в останні роки в більшості садівницьких підприємств спостерігається дефіцит внутрішніх ресурсів для розвитку виробничої інфраструктури та створення інтенсивних типів багаторічних плодоягідних насаджень.

Негативні тенденції спостерігаються також із відтворенням плодоягідних насаджень через недостатні обсяги державного фінансування на створення садів і ягідників, що призводить до суттєвих втрат основного виробничого потенціалу.

Відтак, вбачаємо доцільність у проведенні системного дослідження проблемних питань у розвитку галузі садівництва, шляхом застосування системного підходу до вирішення вищезазначених проблем, що дозволить визначити актуальні розробки, опрацювати новітні пропозиції та впровадити сучасні розробки у виробничий процес.

З метою отримання найкращих результатів наукового дослідження та його оптимізації необхідно планувати кожен його етап, визначати зміст та терміни виконання. При цьому важливим моментом обґрунтування є ступінь попередньої опрацьованості проблеми та визначення ефекту від впровадження розробок. Для цього доцільно залучати зовнішніх експертів, використовувати метод анкетування, проводити опитування та документально фіксувати отриману інформацію.

Надання тому чи іншому документу або лінійному файлу форми набору двовимірних значень, які структуруються у рядки та графи є характерним для реляційної бази даних. Розв'язання поставлених аналітичних завдань та задач здійснюється із застосуванням програмного забезпечення спеціального типу.

Надзвичайно корисною інформацією про товар, якість упаковки або обслуговування, а також про можливі дії конкурентів володіють покупці, особливо дилери та оптовики. Хоч як дивно, але й від персоналу конкуруючих фірм, не зважаючи на суворі обмеження щодо розголошення окремих видів інформації, часом теж можна отримати певні корисні відомості, не наражаючись на судовий процес.

Для спеціалізованих фірм, що займаються збором та аналізом інформації характерним є така діяльність, яка передбачає виконання завдання конкретного замовника, або у розробці інформаційних продуктів стандартного типу.

Державні контролюючі органи, товарні та фондові біржі, потенційні кредитори та інвестори, банківські та інші кредитні установи, а також зацікавлені особи у їхніх послугах та продуктах являються споживачами результатів аналітичної обробки зовнішньої інформації.

Разом з тим, із внутрішніх джерел надходить переважаюча частка всієї отримуваної інформації, під цю категорію підпадають дані щодо перспективного планування, бухгалтерського обліку та оперативної звітності та ін. Інформація збирається як регулярно, залежно від строків здачі бухгалтерських звітів до податкових та статистичних органів, так і у разі виробничої необхідності, при цьому процедура збору епізодичної інформації вимагає надання індивідуальних та групових оцінок, спеціальних обстежень та певного прискорення відповідного процесу.

Джерелами внутрішньої інформації облікового характеру виступають: бухгалтерська та статистична звітність, дані оперативного обліку.

Інформація, що відображена в бухгалтерській звітності дозволяє отримати об'єктивні дані про кількісні параметри усіх здійснених господарських операцій; зазначена звітність дозволяє ознайомитись із складом і розміщенням наявних на підприємстві виробничих засобів, а також з їх цільовим призначенням та джерелами утворення. Отримання зазначених даних уможливають наступні фактори: суворе документування, методи наскрізного

і безперервного спостереження, групування в балансі, систематизація на рахунках тощо.

В управлінській діяльності проведення аналітичних операцій потребує застосування математичних методів обробки інформації з подальшим її використанням в цілях розвитку організації. В такому випадку, коло її споживачів істотно розширюється, відповідно формується потреба в додатковій її обробці. Вирішення поставлених управлінських завдань вимагає застосування функціонального підходу до обґрунтування напрямів подальшого розвитку підприємства та розробки системи відповідності її базовим критеріям, структуризації економічної інформації та визначення засобів її формалізованого описування.

Структурою економічної інформації визначається її будова, виокремлювання тих чи інших елементів. Ці елементи називаються інформаційними одиницями. Із простих інформаційних одиниць утворюються ієрархічні рівні структурної побудови інформації. З погляду логіки управління та розміщення даних на носіях розрізняють логічну та фізичну структури даних.

Інформаційна сукупність з мінімальним складом реквізитів-ознак і реквізитів-основ, достатнім, проте, для створення елементарного документа (документ-рядка), утворює економічний показник. Показник характеризує об'єкт управління з якісного й кількісного боку; має назву, яка розкриває його форму, та значення, котре доповнює форму кількісно-якісними характеристиками. Набір взаємозв'язаних даних однієї форми (однієї назви) з усіма її значеннями – це масив даних, що є основною інформаційною сукупністю, котрою оперують в інформаційних процедурах. Сукупність масивів, що стосуються даних тієї самої ділянки управлінської роботи, називають інформаційним потоком.

Структура інформації для економічного аналізу розвитку окремих господарських одиниць залежить від його методології, таких, зокрема принципів, як порівняння величин, агрегування та дезагрегування одиниць

інформації, установлення інформаційних співвідношень між одиницями і т.п. На стадії первинного формування інформації для аналізу господарської діяльності задається специфічна структура, яка потім отримує відповідну інтерпретацію в похідній інформації.

Рівень результативності діяльності господарської системи визначається на основі розрахунку економічних показників, на основі яких здійснюється оцінка, проводиться поглиблений аналіз та висуваються обґрунтовані пропозиції і приймаються перспективні рішення. За змістовим наповненням такі економічні показники поділяються на: абсолютні та відносні; кількісні та якісні; загальні та часткові; планові та фактичні; натуральні та вартісні; основні та допоміжні; похідні та вихідні. Будь-який показник такої системи вирізняється своєрідним змістом і має суттєве значення для визначення результативності господарської діяльності. Для визначення економічних закономірностей та проведення всебічного й об'єктивного дослідження результатів господарювання підприємства необхідно передбачити можливість комплексного використання вищезазначених показників. В залежності від поставлених цілей, проведеного аналізу та глибини вивчення тих чи інших процесів та об'єктів можливе суттєве диференціювання кількості економічних показників.

Стрімкий розвиток ЕОМ та інформатизації здійснює позитивний вплив на роботу систем обробки аналітичної інформації та швидкого доступу до масивів розміщення даних на комп'ютерних машинах. В ЕОМ з метою розв'язування економічних задач передбачено ієрархічну побудову даних в порядку зростання їх логічної складності, відтак, застосування комп'ютерів дозволяє здійснювати цілеспрямований економічний аналіз роботи підприємств та результатів їх діяльності у натуральних величинах.

За характером взаємозв'язку елементів усі структури даних можна поділити на лінійні та ієрархічні (нелінійні).

Використання систем кодування та класифікації інформації в процесі обробки здійснюється з метою ідентифікації її сприйняття на різних

ієрархічних рівнях організації та формалізації процесів, явищ, показників та конкретних об'єктів.

В економічному аналізі використовується кілька видів класифікаторів: локальні, що їх призначено для використання на одному об'єкті (підприємстві, фірмі) і котрі не виходять за його межі; територіальні, регіональні або галузеві, призначені для відповідних об'єктів; державні (національні), що розробляються на державному рівні і, як правило, є обов'язковими для використання; міжнародні.

Маркетингове забезпечення як складова інформаційного забезпечення розробки нової продукції включає дослідження структури ринку, ринковий сегмент підприємства, товарне пропонування, показники попиту, стан конкуренції на ринку, аналіз товарів-конкурентів та товарів заміників, аналіз потенційних споживачів створюваної продукції, аналіз постачальників матеріально-технічних ресурсів, аналіз тенденції галузі та загальноекономічні тенденції. Особливе місце належить дослідженню чинників, що впливають на конкурентоспроможність нової продукції.

Маркетологи країн з розвинутою ринковою економікою вважають, що своєчасне та науково обґрунтоване розроблення концепції нового товару дає змогу значно підвищити його комерційний успіх. Як вважають британські вчені, розробка нової продукції повинна узгоджуватися із потребами і запитамі споживачів. Це забезпечить успіх нової продукції на 70-90%. Американські експерти засвідчують, що 32% комерційних невдач інновацій є наслідком помилкової оцінки вимог ринку, 13% – наслідком помилок у сфері збуту, 14% – надто високих цін, 10% – несвоєчасного початку продажу, 8% – активної протидії конкурентів і тільки 23% новинок зазнають невдачі із суто технічних причин [119].

Врахування усіх чинників, що впливають на комерційні перспективи нової продукції, можливе при застосуванні ситуаційного маркетингового аналізу, який здійснюють у таких напрямках [23]:

Ринкова характеристика. На даному етапі проводиться аналіз кон'юнктури та тенденції ринку за останні п'ять років, проводиться порівняльна характеристика новостворюваної продукції і товару-конкурента, проводиться розрахунок можливої тривалості життєвого циклу новостворюваного товару, вплив сезонних чинників на товар, ставлення споживачів до іміджу підприємства і можливість використання його позитивних моментів для успішного запровадження на ринок нового товару та емоційний вплив товару на покупців.

Товарна характеристика. На цьому етапі аналізується можливість серійного випуску нового товару та проводиться обґрунтування такого випуску, наводиться перелік потенційно можливих перешкод за організації виробництва нового товару, вказується доступність придбання всіх необхідних матеріальних ресурсів, наявність необхідних інженерно-технічних працівників та робітників потрібної кваліфікації, можливість організувати виробництво товару за конкурентоспроможними цінами, розробляється зовнішній вигляд товару.

Ринковий тест товару. На даному етапі проводиться тестування нового товару на предмет задоволення запитів споживачів і подальшого його просування.

На сьогодні існують величезні можливості для проведення якісного маркетингового дослідження та розробки нової продукції, які забезпечує мережа Internet. Вона дає можливість оперативного пошуку статистичної інформації про товарні ринки, їх учасників, товарів, які пропонуються на ринках, ціни, норми, стандарти тощо. Найвідомішими базами даних для пошуку технічної та економічної інформації є «Data Star» (Швейцарія), «Dialog» (США), «Orbit» (Великобританія), «Questel» (Франція). Статистичні дані Європейської комісії за країнами Європейського Союзу щодо експорту/імпорту широко подаються в базі даних «Eurostat». Інформацію про стан світової торгівлі можна отримати в розділі «World Trade Statistics (Host Data-Star)» та інші.

Однак, доцільно зазначити, що на етапі розробки продукції для підприємств харчової промисловості, як об'єкту дослідження, важливим є

процес автоматизації і організації тісної взаємодії всіх підрозділів з метою оптимізації комунікацій і розробки конкурентоздатної, якісної продукції.

Система «Marketing Expert» призначена, передусім, для підтримки прийняття рішень при плануванні маркетингу й аналізі ефективності рішень, які приймаються; що є важливим на етапі розробки товару [159]. Загалом, система покликана оптимізувати комунікаційні процеси протягом планування життєвого циклу товару. За допомогою системи «Marketing Expert» можна вирішити такі задачі стратегічного планування маркетингу і комунікаційного середовища на підприємстві:

Аналіз зовнішнього середовища, комунікації, пов'язані із партнерами, постачальниками, конкурентами, респонденти, тощо, оцінка діяльності організації і визначення майбутніх можливостей і загроз.

Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності суб'єктів господарської діяльності в умовах ринкового середовища базується на складових, які вирішують специфічні завдання та містять методи збору й обробки інформації, що відображені в їхній функціонально-структурній побудові. Інформація виступає джерелом знань, що реалізується у високотехнологічній продукції, здійснює інноваційний вплив на матеріальне виробництво.

На нашу думку, особливої актуальності в сучасних умовах набуває питання створення сприятливого інформаційного середовища, що базуватиметься на системі централізованого та децентралізованого інформаційного забезпечення.

До першочергових заходів щодо удосконалення інформаційного забезпечення інноваційних процесів віднесено: розвиток перспективних інформаційних технологій; підвищення якості інформаційних ресурсів, за рахунок їх структуризації; оновлення технологій збору, систематизації та обробки інформації; розширення організаційних можливостей для підготовки висококваліфікованих фахівців з інформаційних технологій; вдосконалення передачі на надання інформації, шляхом розвитку науково-дослідної інфраструктури.

Отже, інформаційні ресурси відіграють ключову роль у реалізації виробництва високотехнологічної продукції, конкурентної на вітчизняному та світовому ринку, надають нової якості розвитку всієї економіки.

4.4. Структуризація ресурсного забезпечення інноваційного потенціалу садівництва

Фактори виробництва, які іноді називають також економічними ресурсами суспільства, становлять ресурси (природні, фінансові, матеріально-технічні, трудові тощо), які необхідно витратити для того, щоб виготовити певну продукцію. Відповідно до класичних положень економічної теорії, до них належать: земля, капітал (майнові ресурси), праця, підприємницькі здібності, технології (людські ресурси).

Ресурсний потенціал сільського господарства є матеріально речовою основою виробничого потенціалу, що характеризує можливості підприємства виробляти певний обсяг сільськогосподарської продукції. Як економічна категорія виробничий потенціал відображає не фактично одержані результати виробництва сільськогосподарського підприємства, а його потенціальні можливості в досягненні цих результатів. Тому, виробничий потенціал характеризується можливим рівнем сільськогосподарської продукції при раціональному використанні сукупних ресурсів.

Практичний досвід економічно розвинутих країн свідчать про те, що ефективному функціонуванню як підприємств так і цілих галузей істотно сприяє ресурсне забезпечення діяльності. В аграрному секторі це, як відомо, – земля, праця, капітал. Тільки їх достатній рівень та збалансованість здатні створити умови для необхідного рівня продуктивності виробничого середовища, розв'язання завдань продовольчої безпеки країни [166, с.67]. Реалізація державної політики України свідчить, що впровадження реформ в агропромисловому комплексі, в тому числі щодо земельних відносин є

необхідною вимогою сьогодення. Проте, в такому випадку залишається дискусійним питання щодо формування ринку землі. Як переконує світовий досвід, розвиток такого ринку може відбуватись лише за умови зваженої та обґрунтованої державної політики.

У процесі сільськогосподарського виробництва, ресурси – техніка, обладнання, будівлі, добрива, насіння, робоча сила тощо – перетворюються на готову продукцію. Саме ґрунтовні знання технології і економіки сільськогосподарського виробництва є вирішальними у прийнятті обґрунтованих рішень з ефективного управління ресурсним потенціалом галузі.

У сільському господарстві використовуються різні виробничі ресурси, роль і значення яких для здійснення процесу сільськогосподарського виробництва неоднакові. Відповідно до цього критерію розрізняють ресурси незамінні і взаємозамінні. Незамінні ресурси – ті, без яких процес виробництва сільськогосподарської продукції взагалі неможливий (наприклад, насіння і посадковий матеріал). Взаємозамінні ресурси також необхідні для здійснення процесу виробництва, проте за характером взаємозаміни вони істотно різняться між собою. Якщо одні з них взаємозамінюються з орієнтацією, головним чином, на економічні обмеження (наприклад, заміна живої праці капіталом), то інші можуть взаємозамінюватись лише у певних співвідношеннях з урахуванням не лише економічних, а й технологічних обмежень (наприклад, заміна одних видів кормів іншими).

Зазначені особливості виробничих ресурсів потрібно обов'язково враховувати в процесі їх використання. При цьому у менеджерів виникає низка питань, що вимагають кваліфікованого розв'язання. Найважливішими серед них є:

- до якого рівня (обсягу) потрібно використовувати певний ресурс, щоб досягти максимально можливого для даних умов економічного ефекту;
- як за інших однакових умов можна досягти максимальної економічної вигоди, якщо ресурси обмежені;

– як знайти таку комбінацію взаємозамінних ресурсів, яка б забезпечувала обумовлений обсяг виробництва продукції при найменших витратах на одиницю продукції;

– які види продукції краще виробляти в умовах підприємства за наявних ресурсів;

– які обсяги виробництва продукції є найбільш економічно вигідними для підприємства;

– яку технологію виробництва певного виду продукції доцільніше використовувати, щоб досягти найкращих для підприємства результатів (наприклад, яка технологія відгодівлі великої рогатої худоби є найбільш економічно вигідною – з низькоенергетичним раціоном, в якому домінують грубі корми, чи високоенергетичним з підвищеним вмістом концентрованих кормів).

У наших прикладах правила прийняття рішень «спрацьовують» в ідеальних умовах, тобто таких, коли менеджеру наперед відомі ціни на ресурси і вироблену сільськогосподарську продукцію, обсяг її виробництва, а також характер технічних зв'язків між продуктом і використовуваними ресурсами. Не береться до уваги і розрив між часом залучення ресурсів у виробничий процес і часом реалізації продукції. Зрозуміло, що в реальних умовах менеджерам доводиться мати справу не лише з наперед визначеними умовами, а й ситуаціями невизначеності, які виникають через мінливість погодних умов та ринкової кон'юнктури. Проте такі припущення мають свої переваги, оскільки дають змогу зрозуміти принципи і методи розв'язання господарських завдань, розпізнати характер технічних та економічних взаємозв'язків, які необхідно враховувати при прийнятті практичних рішень у реальному житті.

Незалежно від того, який ресурс використовується в процесі виробництва – незамінний чи взаємозамінний, перед менеджерами неодмінно постає питання: якою є раціональна межа його виробничого споживання? Знайти таку межу – це означає обґрунтувати і прийняти рішення «ресурс–продукт», яке дає відповідь на питання: до якого рівня (обсягу) потрібно використовувати даний ресурс, щоб досягти найбільшого ефекту в конкретно визначених умовах виробництва.

Очевидною істиною є те, що виробниче споживання ресурсів – не самоціль, а засіб досягнення певної мети. Здорова логіка підказує менеджеру, що додаткове використання того чи іншого ресурсу виправдане тоді, коли при цьому зростає той результат господарської діяльності, на одержання якого направлений виробничий процес, де задіяний даний ресурс.

Тому, найперше, що потрібно розв'язати при обґрунтуванні і прийнятті рішення «ресурс–продукт», – це визначити технічно прийнятну межу використання ресурсу в процесі виробництва. Відомо, наприклад, що між нормою висіву насіння і врожайністю сільськогосподарських культур існує реальний виробничий зв'язок. Якщо решта факторів, що впливають на урожайність – кількість внесених добрив, попередники, погодні умови (опади, температурний режим та ін.), строки виконання виробничих процесів тощо – залишити незмінними, а диференціювати лише норму висіву насіння на 1 га, то в результаті одержимо виробничу функцію (функцію виробництва) залежності урожайності (загального фізичного продукту) від даного змінного фактора.

Слід зазначити, що описана закономірність зниження корисного ефекту від надмірного виробничого споживання ресурсу не є винятком. Аналогічний зв'язок спостерігається між кількістю внесених добрив і урожайністю, дозами і кратністю обробки посівів отрутохімікатами та урожайністю, кількістю спожитої зрошувальної води і урожайністю та ін. Маючи експериментальні дані про функцію виробництва, що відбиває залежність між обсягом певного спожитого ресурсу і рівнем виробництва відповідної продукції, є можливість всебічно обґрунтувати рішення «ресурс–продукт» як з технічного, так і з економічного боку.

Головною причиною поглиблення кризових явищ у садівництві і виноградарстві є скорочення місткості внутрішнього ринку через зниження купівельної спроможності населення і обмеження можливостей відповідного розширення експорту продукції. Різко скоротилося внесення під сади і виноградники мінеральних добрив та погіршилося співвідношення поживних речовин. Нині удобрена площа займає лише 6,6 % всіх насаджень в

сільськогосподарських підприємств. На 1 га удобреної площі внесено у 2 рази менше мінеральних добрив від рекомендованого. Органічні добрива внесені лише на 2 % усїєї площі багаторічних насаджень.

За останні роки значно погіршився захист рослин від шкідників і хвороб у зв'язку з подорожчанням отрутохімкатів і пального. Зменшення виробництва продукції є також наслідком великих втрат через невчасне збирання врожаю, нестачу пального, незадовільне забезпечення господарств тарою і транспортом, через труднощі із збутом вирощеного врожаю. Збільшується конкуренція імпортних продуктів. За рахунок імпорту формується біля третини обсягу пропозиції.

Оптимальне використання господарствами наявного ресурсного потенціалу при умові застосування ресурсозберігаючих інноваційних технологій, удосконалення породносортової структури насаджень, структурної перебудови виробництва на інноваційній основі сприяє наповненню вітчизняного ринку висоякісними фруктами та ягодами.

Нині набувають поширення технології вирощування плодоягідної продукції, що базуються на зменшенні використання енергії та ресурсів, є екологобезпечними, сприяють підвищенню родючості ґрунтів, істотно впливаючи на зменшення затрат праці.

Необхідно надавати сільськогосподарську техніку, добрива, садивний матеріал, обладнання і інші основні засоби виробництва на пільгових умовах за низькими процентними ставками (не більше 3%) на термін 5 – 8 років.

Сучасна імпортна сільськогосподарська техніка, гостру потребу в якій нині відчуває український товаровиробник, має надаватись йому для ведення виробництва на пільгових умовах. Для цього потрібно налагодити тісний зв'язок з іноземними компаніями та фірмами, які спеціалізуються на виробництві садової техніки і обладнання та створити спільні виробництва на вітчизняних підприємствах.

Доцільно дозволити садівничим господарствам розраховуватися за придбану техніку по лізингу у кінці виробничого циклу – після того, як надійдуть кошти за вироблену та реалізовану продукцію.

З метою зменшення відсоткових кредитних ставок за кредити, які надаються комерційними банками для закупівлі техніки, добрив, обладнання, насіння, пального тощо, доцільно створити спеціалізований банк для агропромислового комплексу, у якому будуть зосереджені усі фінансові надходження від діяльності сільського господарства і які будуть використовуватись за призначенням.

Отже, основними напрямками подальшого підвищення ефективності виробництва плодів і ягід є: збільшення врожайності плодових і ягідних культур на основі виконання всіх технологічних вимог, зокрема норм і термінів внесення органічних і мінеральних добрив; підвищення рівня механізації садівництва; впровадження нових систем зрошування, переважно краплинного і інших видів прикореневого зрошування; розвиток I і III сфери плодоягідного підкомплексу в цілях забезпечення галузі садівництва ресурсами, необхідними для зростання врожайності, продуктивності праці, поліпшення якості; виведення морозостійких і стійких до захворювань сортів, зокрема таких, що володіють кращою лежкістю та вирізняються ранніми термінами дозрівання. Це сприятиме зняттю пікових навантажень у використанні праці, рівномірній пропозиції продукції споживачу і надходженню прибутку протягом року; розвиток розсадництва на інтенсивній основі з розширенням використання захищеного ґрунту і мікроклонування з вірусологічним контролем; пошук нових шляхів і форм збуту, направлених на зниження витрат транспортування, збереження якості і збільшення об'ємів реалізованої продукції; раціональне розміщення плодових і ягідних культур по всій території країни, регіону, господарства; створення нових і підтримка наявних центрів садівництва, зокрема тих, що виробляють продукцію для переробки і транспортування у віддалені регіони, де немає такого виробництва, приміських підприємств; оптимальне поєднання великих товарних спеціалізованих підприємств (не менше 6 тис. т плодів і ягід), з оптимальним

рівнем спеціалізації (60-75%) і розмірів, середніх і дрібних – з виробництвом плодів і ягід населенням; розвиток нових форм кооперації і інтеграції в цілях створення єдиного технологічного процесу виробництва, переробки і зберігання плодів і ягід; пошук нових шляхів залучення інвестиційних ресурсів; відновлення садо- і ягідникооборотів, а також оптимальних пропорцій між насадженнями різних вікових груп; поступова заміна існуючих насаджень сучасними сортами за новими схемами закладки з новими формами крони, з раннім вступом у плодоношення, з урахуванням пристосування до існуючих екосистем (в цілях їх максимального використання і збереження) і наявних трудових ресурсів [286].

Нині виникає потреба ефективнішого використання земельних угідь, прискорення обігу капіталу, зниження собівартості та трудомісткості продукції, підвищення рівня механізації технологічних процесів виробництва.

Природною основою сільськогосподарського виробництва України є її земельний фонд, що становить понад 60 млн. га. У перерахунку на кожного жителя це 1,24 га землі, що приблизно на 15 % більше від аналогічного показника Європи. Основну його частину утворюють сільськогосподарські угіддя – 41,8 млн. га (близько 70 % площі всього земельного фонду). З одного боку це свідчить про загальну, досить велику площу земель, придатних для використання в сільському господарстві, а з іншого – про дуже високий ступінь господарського освоєння території країни і значне антропогенне навантаження на неї. Особливо інтенсивно використовуються орні землі – 32,5 млн. га, що займають понад 56 % земельної площі країни. У структурі ґрунтового покриття земельних угідь країни переважають родючі чорноземи (типові, звичайні, південні), що займають 55 % площі її орних земель (на Україну припадає 1/4 чорноземів світу). Особливістю чорноземних ґрунтів є значна товщина гумусного шару (до 12–15 см) і висока частка вмісту гумусу (3,5–7,0 %). Близько 10 % ріллі мають опідзолені та деградовані чорноземи, 2,5 % – солонцюваті ґрунти, 6% – чорноземні і дернисто-чорноземні на супісках і піщаних породах. Інша частина ґрунтів – підзолисті (7 %), опідзолені (5 %), сірі лісові (близько 7

%). Поширені також каштанові (близько 9 %), лугові (2 %), буроземи (менше 1 %) тощо.

Якщо умовно прийняти якість земель України за 100 балів, то найбільш родючими і сприятливими для землеробства виявляться землі Тернопільської, Вінницької, Черкаської областей – 140–145 балів. За ними йдуть Чернівецька, Київська – 130–135 балів. Полтавська, Хмельницька області і Крим – 105–120 балів. Від 80 до 95 балів оцінюються землі Запорізької, Дніпропетровської, Львівської, Миколаївської, Харківської областей. Найбільш низьким балом сільськогосподарської цінності характеризуються землі Луганської області – 59 балів.

У структурі сільськогосподарських угідь 69,7% припадає на рілля, 6,3 % – на багаторічні насадження, 24 % – на пасовища і косовиці.

Внаслідок високого рівня орних земель значної шкоди сільськогосподарським угіддям завдає водна та вітрова ерозія. Щорічні втрати ґрунту сягають близько 600 млн т, в тому числі 20 млн т – гумусу. До 4 млн га земель мають певний ступінь забруднення радіонуклідами. Через збільшення несільськогосподарського використання земель їх площа в розрахунку на одного мешканця України поступово скорочується [130].

Україна належить до країн, що характеризуються напруженим водогосподарським балансом. Це зумовлено відносно обмеженими запасами водних ресурсів і високим рівнем їх використання.

Основним джерелом формування і поповнення водних ресурсів України є атмосферні опади, розподіл яких як у часі, так і в просторі дуже нерівномірний. З цим переважно пов'язане і розходження в природній забезпеченості території країни водними ресурсами. Важливим фактором, що впливає на формування водних ресурсів, є також випаровування з поверхні, що зростає з північного заходу на південний схід. Різниця між кількістю опадів, що випадають, і величиною випаровування (коефіцієнт стоку) зумовлює водозабезпеченість території, формуючи її власні водні ресурси 50,7 км³/рік. На сьогодні на території України створено більш 900 водоймищ загальною площею близько

1000 тис. га і сумарним обсягом води 52 км³, що приблизно дорівнює середньорічному стокові Дніпра. Кількість ставків перевищує 24 тис, а їхня загальна площа досягає 210 тис. га. Сумарний обсяг води в ставках – близько 3 км³.

Найбільша кількість ставків та водосховищ розташована в басейнах Дніпра, Південного Бугу, Дністра і Сіверського Дінця, де на 1 км² площі водозбору припадає 1–2 га водної площі ставків і водосховищ. Найбільші водосховища створені на Дніпрі (Київське, Канівське, Кременчуцьке, Дніпродзержинське, Дніпровське, Каховське). Відносно великі водосховища є також на Дністрі (Дністровські), Сіверському Дінці і його притоках (Печенізьке, Червонооскільське, Краснопавлівське), Південному Бузі (Ладизинське), Інгульці (Кара-чунівське) та інших ріках.

Відносно невисока природна водозабезпеченість, за дуже нерівномірного розподілу опадів у часі й у просторі, зумовила те, що приблизно 2/3 території країни знаходиться в умовах недостатнього і нестійкого природного зволоження, а багато зі споживачів води – населені пункти, промислові і сільськогосподарські підприємства – відчувають її дефіцит. Відповідний вплив зазначена ситуація має і на проблему розвитку зрошувального садівництва.

Нині основною складовою інтенсифікації промислового садівництва є створення нових і вдосконалення наявних основних засобів виробництва, передусім виведення нових сортів, ефективних типів насаджень, комбінування та ін.

Інтенсифікація садівництва – економічна категорія, що вимірюється певними показниками. Вона характеризується причинно-наслідковим зв'язком таких складових виробництва: обсяги виробничих витрат на 1 га насаджень та їх фондооснащеність; обсяг продукції, прибуток. Між цими складовими існує тісний кількісний зв'язок, який у кожному конкретному випадку піддається обчисленню. Найдоцільніше інтенсифікацію садівництва розглядати у взаємозв'язку: затрати – насадження – економічний ефект.

Інтенсифікацію садівництва слід розглядати лише в комплексі, враховуючи рівень затрат основних засобів, праці, ефективне використання землі під багаторічними насадженнями, що має відбуватись за рахунок постійного вдосконалення технології й методів господарювання на основі використання досягнень науково-технічного прогресу.

Матеріально-технічне забезпечення виконує основні і допоміжні функції.

Основними функціями є: визначення потреби в матеріальних ресурсах (сировині, матеріалах, паливі, енергії, обладнанні); закупівля матеріальних ресурсів; оренда матеріальних ресурсів, що супроводжується зміною форми власності; доставка матеріальних ресурсів; складування матеріальних ресурсів; розподіл матеріальних ресурсів; доведення матеріальних ресурсів необхідної кількості та якості до робочих місць; визначення потреби заводу в матеріальних ресурсах для виконання різнотермінових інноваційних планів; укладання договорів з постачальниками, складання специфікацій; контроль графіків постачання й виконання договірних обов'язків; організація оперативного обліку руху матеріалів, централізованої доставки матеріалів у цехи й на ділянки; аналіз витрат і рівня використання матеріалів, реалізація відходів тощо.

Важливим питанням є визначення складу виробничих ресурсів і структури ресурсного потенціалу сільського господарства. При цьому правомірність включення окремого виду ресурсу до складу ресурсного потенціалу галузі має базуватись на об'єктивній основі і бути практично доцільним.

Як відомо, головним засобом виробництва й важливим чинником розвитку у сільському господарстві є земля. Земельні ресурси – це матеріальна основа сільськогосподарського виробництва, база для органічного поєднання інших ресурсів у виробничому процесі. Тому, важливою складовою ресурсного потенціалу сільського господарства є земельні ресурси, що представлені площею сільськогосподарських угідь.

Необхідно зазначити, що ресурсний потенціал сільського господарства залежить не тільки від площі і структури сільськогосподарських угідь, а також від рівня їх економічної родючості. Якість земельних ресурсів зумовлює умови і

рівень господарювання, а також ефективність використання матеріальних і трудових ресурсів. Тому, сільськогосподарські угіддя включають в ресурсний потенціал сільського господарства з урахуванням показників їх якісної оцінки.

Процес виробництва сільськогосподарської продукції можливий тільки за наявності й органічної єдності таких елементів продуктивних сил, як засоби і предмети праці та трудові ресурси. У зв'язку з цим важливими складовими ресурсного потенціалу сільського господарства є матеріальні і трудові ресурси.

В процесі сільськогосподарського виробництва трудові ресурси поєднують матеріальні і земельні, а також забезпечують їх раціональне використання. Отже, ресурсний потенціал сільського господарства охоплює сільськогосподарські угіддя, матеріальні і трудові ресурси. Їх сукупність є основою сільськогосподарського виробництва і визначає його ресурсний потенціал.

Ресурсний потенціал сільського господарства – це сукупність взаємопов'язаних ресурсів, які використовують в сільськогосподарському виробництві. Можливості окремих господарств у досягненні відповідних результатів значно відрізняються, що зумовлено кількістю і якістю наявних виробничих ресурсів, або їх ресурсним потенціалом.

Окремі види виробничих ресурсів характеризуються відповідними і лише їм властивими функціями. Тому, розвиток сільськогосподарського виробництва та підвищення його ефективності залежить від складу і раціонального співвідношення виробничих ресурсів.

Склад і структура ресурсного потенціалу, а також співвідношення окремих видів виробничих ресурсів залежить від характеру й особливостей відповідних галузей сільського господарства. Так, у рослинництві основними виробничими ресурсами є земля, машинно-тракторний парк, насіння, добрива, трудові ресурси тощо.

Ресурсний потенціал сільського господарства є матеріально-речовою основою виробничого потенціалу, що характеризує можливості підприємства виробляти певний обсяг сільськогосподарської продукції. Як економічна категорія, виробничий потенціал відображає не фактично одержані результати

виробництва сільськогосподарського підприємства, а його потенціальні можливості в досягненні цих результатів. Тому, виробничий потенціал характеризується можливим рівнем сільськогосподарської продукції при раціональному використанні сукупних ресурсів.

Об'єктивно зумовлений рівень господарських результатів, що забезпечується раціональним використанням виробничих ресурсів, складає виробничий потенціал сільського господарства, який визначається можливим обсягом виробництва валової продукції з розрахунку на один га сільськогосподарських угідь.

Економічні можливості галузі, які можуть бути використані для вирішення конкретних соціально-економічних проблем села, становлять економічний потенціал. Він визначається розміром чистої продукції, що може бути створена у сільському господарстві і використана для забезпечення потреб суспільства. При цьому необхідно мати на увазі, що економічний потенціал сільського господарства залежить від розвитку його продуктивних сил і характеру аграрних виробничих відносин.

У сучасних умовах сільськогосподарське виробництво розвивається на основі різних форм власності і видів господарювання, що зумовлює необхідність державного регулювання з метою формування соціально-орієнтованої ринкової економіки. Це сприятиме прискоренню впровадження інновацій, інвестиційного забезпечення, соціального розвитку села, поліпшенню умов праці і побуту його працівників на основі раціонального використання економічного потенціалу сільського господарства.

Здійснення виробничих процесів у сільському господарстві пов'язано з використанням такого природного ресурсу – як земля, власниками якої в переважній більшості на даний час є селяни, які, поки що, отримують невисокі доходи від її використання. Держава має створити нормативно-законодавчі засади, за яких селяни одержували б доходи на свою власність на рівні, що відповідає хоча б середній нормі прибутку по економіці. Важливо також, щоб

рівень норми прибутку в сільському господарстві щороку забезпечував відтворення споживчих якостей землі [38, с.5].

Земельні ресурси в сільському господарстві є основними засобами виробництва, оскільки саме вони уможливають ведення як тваринницької так і рослинницької галузей. Від властивостей землі та її характеристик в значній мірі залежить швидкість отримання результату господарської діяльності сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення.

До особливостей землі як засобу для здійснення сільськогосподарського виробництва належать:

- земля не є результатом людської праці порівняно з іншими виробничими засобами;
- земля, як природній ресурс, виступає обов'язковою умовою процесу людської праці;
- земля не підлягає оновленню чи модернізації порівняно з іншими виробничими засобами, а лише потребує проведення заходів щодо поліпшення її властивостей шляхом внесення органічних та мінеральних добрив;
- земля є фізично сталою субстанцією, відповідно не підлягає штучному збільшенню її об'єм;
- земля під час ведення сільськогосподарського виробництва не зношується, а навпаки, за умов правильного використання її продуктивні властивості здатні поліпшуватись та зростати;
- необмежений час використання землі є найсуттєвішою її відмінністю від інших засобів виробництва, оскільки земля не піддається техніко-економічному старінню, а також моральному й фізичному зношенню.

Останнім часом посилилась деградація земель і спостерігається прискорення ерозійних процесів внаслідок припинення вапнування кислих і гіпсування солонцюватих ґрунтів, істотного скорочення обсягів внесення мінеральних добрив (відбулось зменшення у 10 разів) та скорочення обсягів внесення органічних добрив (відбулось зменшення в 7 разів) фактично припинені роботи з лісомеліоративних і протиерозійних заходів. Крім того,

наявність від'ємного значення вмісту калію, фосфору та азоту на рівні 100–120 кг/га кожного року свідчить про порушення балансу поживних речовин у різних видах ґрунтів.

Нині питання виробництва мінеральних добрив та їх раціонального використання є досить актуальним, беручи до уваги тенденції зниження родючості ґрунтів. Імпортна сировина виступає основою для виробництва фосфорних добрив, а її відсутність або здорожчання неодмінно відбивались на обсягах виробництва фосфорних добрив або ж їх повним припиненням. Тому, особливої актуальності набуває питання розробки вітчизняних апатитних й фосфоритних родовищ у Тернопільській, Рівненській, Волинській, Сумській, Луганській та Донецькій областях, де сконцентровані великі запаси промислово важливих мінеральних речовин. Для прикладу, недоотримання сільсько-господарської продукції на початку XXI ст. стало наслідком різкого зменшення внесення мінеральних добрив наприкінці 90-х років, втрати щорічно становили понад 20 млн. т в перерахунку на зерно.

В Україні щорічно спостерігається спад виробництва калійних добрив внаслідок завантаженості виробництва лише на 15–20% від можливих потужностей, а тому в умовах кризи необхідно модернізувати наявну матеріально-технічну базу та запровадити ресурсозберігаючі технології виробництва.

На території України знаходиться родовище з запасами калійних руд сульфатного типу в обсягах понад 7 млрд. тонн, що належать до цінних калійних руд, та є одним з найбільших у світі калійних родовищ. Відтак, вітчизняні підприємства мають значний потенціал до постійного збільшення обсягів експорту мінеральних добрив на світові ринки.

Та при цьому, не слід забувати про рівень забезпеченості засобами захисту рослин як за рахунок вітчизняних добрив так і за рахунок імпортованих поставок на внутрішній ринок України для потреб вітчизняного сільського господарства. Потужності вітчизняних підприємств, що спеціалізуються на виробництві добрив, враховуючи нинішню кризову ситуацію, в цілому завантажені лише на

5–7%, відтак саме імпортні поставки засобів захисту рослин виступають основним джерелом забезпечення добривами сільського господарства України.

Для розвитку садівництва, як галузі, основні засоби якої нев'ємно сполучені з земельними ресурсами, важливим є й досягнення їх збалансованого складу. Так, нині 9,5 млн. га кислих ґрунтів й понад 2,5 млн. га засолених ґрунтів перебувають у структурі землекористування. Тому, для ефективного розвитку багатьох напрямків сільськогосподарського виробництва необхідно щорічно здійснювати меліоративні роботи, використовуючи хімічні засоби та здійснюючи значні фінансові вкладення на застосування спеціалізованої техніки.

Нами вбачається доцільність у створенні нових виробництв, які б спеціалізувались на виробництві засобів для проведення меліоративних робіт, захисту та удобрення ґрунтів, тобто на покращенні родючості земель сільськогосподарського призначення. Такі підприємства можна створити у зонах видобутку карбонатних порід, що істотно скоротить витрати на їх перевезення. Антропогенний вплив людини на якісний стан земельних ресурсів має нівелюватись шляхом інноваційного спрямування його розвитку на покращення екологічної ситуації. Тобто, нині постає необхідність відновлення родючості ґрунтів на основі створення екологічної рівноваги та унеможливлення подальшої деградації земель.

У будь-якій якій суспільній сфері людина виступає найважливішим елементом продуктивних сил, оскільки саме вона забезпечує здійснення процесу взаємодії землі, засобів та предметів праці чим власне уможливорює розгортання, розвиток та досягнення ефективності виробничого-господарського процесу.

Нині в Україні спостерігається скорочення кількості працівників в сільському господарстві. Головною причиною такого процесу є звужений характер демографічного відтворення у сільській місцевості, оскільки у більшості сіл адміністративних районів України відсутній природний приріст населення.

У багатьох районах відбувається процес депопуляції, тобто коефіцієнт смертності населення вищий, ніж коефіцієнт народжуваності. Поряд з

демографічним чинником помітна тенденція до зменшення частки жінок, зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Такі чинники як зменшення поголів'я у тваринництві, скорочення площ під посівами трудомістких культур стали основними у появі такого явища.

Від'їзд населення з села та інші демографічні фактори суттєво вплинули на віковий склад трудових ресурсів у сільському господарстві. Так, в аграрному секторі випереджаючими темпами відбувається зменшення у їх складі молоді.

Істотний вплив на формування кадрового потенціалу в аграрному секторі економіки має трудова міграція. Оскільки через міграційні процеси, як свідчить офіційна статистика, істотно зменшилась чисельність економічно активного населення України: $\frac{1}{4}$ працездатного населення або 7 млн. чол. – працюють за кордоном. Такі кардинальні зміни стали наслідком політичної та економічної нестабільності в державі. Перехід вітчизняної економіки до ринкового типу господарювання зумовив незворотність процесів щодо формування структури та сфер зайнятості.

Нині актуальності набуло питання підвищення освітнього рівня працівників підприємства та розробки на цій основі системи підвищення якості освіти та фінансового забезпечення розвитку кадрового потенціалу. Проведені дослідження показують, що підвищення рівня фінансування освітніх заходів на 10-15 % призводить до зростання продуктивності праці до 10 %, що порівняно з інвестуванням в основні засоби виробництва в 2,5 рази ефективніше.

Використання трудових ресурсів полягає у залученні економічно активного населення. А тому, питання найбільш ефективного використання кадрового потенціалу та забезпеченості максимальної зайнятості працівників підприємства вимагають підвищеної уваги з боку управлінського апарату, оскільки нераціональна організація системи управління та виробничого процесу не лише знижують ефект від використання трудових ресурсів, але й суттєво впливають на результативність господарської діяльності. Відтак, зрушення в фазовому перебігу управління в системі кадрового забезпечення призводить до

зменшення продуктивності праці, зниження кваліфікації, прискорення процесу зношення виробничих засобів, що в кінцевому результаті знижує ефективність господарської діяльності, сприяє зростанню собівартості виробленої продукції і як наслідок впливає на рівень конкурентоспроможності.

Щодо застосування кадрового потенціалу при реалізації інноваційних процесів, то актуальним є питання формування бази мотивації кожного працівника до ціленаправленого застосування особистих вмінь і навичок в процесі реалізації інноваційних змін та структурної перебудови виробництва. При цьому до основних формотворчих елементів кадрового потенціалу слід віднести: частку працівників підприємства, що займаються науково-дослідними роботами та реалізацією результатів такої діяльності в загальній структурі чисельності кадрів; формування окремих кваліфікаційних груп; обґрунтування розподілу та закріплення працівників за фаховими напрямками діяльності.

У багатьох сільськогосподарських підприємствах діючий економічний механізм не враховує інтереси деяких категорій працівників, що володіють малою часткою власності, з урахуванням стимулювання їх праці на конкретних робочих місцях. Низька заробітна платня сільськогосподарських працівників спричиняє економічні і соціальні втрати: зростає соціальна напруженість на селі, відбувається падіння професіоналізму найнятих робітників, зниження мотивації до зростання ефективності праці. Розвиток соціальної інфраструктури у сільській місцевості виступає фактором залучення трудових ресурсів, в тому числі, молодих спеціалістів до праці у сільському господарстві, оскільки сприяє не лише удосконаленню сучасних методів стимулювання праці, а й створює умови для розвитку особистості.

Уряд схвалив Концепцію реформування і розвитку аграрної освіти та науки України. Відповідне розпорядження Кабінет Міністрів прийняв на засіданні 6 квітня 2011 року. Метою Концепції є інтеграція академічної та університетської аграрної науки шляхом реформування аграрних ВНЗ та Національної академії аграрних наук зі створенням на їх базі регіональних

центрів навчально-наукового і кадрового забезпечення АПК України з урахуванням природно-кліматичних зон [343].

Результатом виконання Концепції стане оптимізація системи аграрної освіти та науки, що призведе до створення регіональних центрів навчально-наукового та кадрового забезпечення АПК України, завдяки чому підвищиться ефективність використання коштів державного бюджету на вирішення пріоритетних проблем АПК.

Крім того, реалізація Концепції дозволить створити цілісну вертикально-інтегровану систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців та досягнення необхідного рівня забезпечення аграрної галузі висококваліфікованими фахівцями та робітничими кадрами.

Разом з тим, буде запроваджено систему планування та виконання науково-технічних програм під інноваційну модель розвитку галузей агропромислового комплексу, а також сформовано систему замовлень на підготовку фахівців аграрного профілю на основі пропозицій організацій роботодавців, їх об'єднань, місцевих органів влади з урахуванням необхідності задоволення потреб регіонального ринку праці.

Концепція дозволить оптимізувати видатки з державного бюджету на аграрну освіту і науку та їх ефективне використання.

Дослідження, проведені на вітчизняних підприємствах із цього питання, виявили, що серед керівників вищого й середнього рівня підтримують і беруть участь в інноваційних процесах в середньому 70% респондентів, 8% ставляться до них пасивно, 10% опитаних чинять опір, а 12% взагалі не визначилися. Серед інженерно-технічних працівників і робітників ці показники становлять відповідно 55%, 17%, 12%, і 16% [1].

Для аналізу кадрової складової інноваційного потенціалу підприємства проведемо аналіз двох основних показників: динаміку обсягів виконаних наукових та науково-технічних робіт та динаміку кадрового забезпечення цих робіт. Зазначені вище показники характеризують кадрову складову інноваційного потенціалу підприємств не прямо, а опосередковано, оскільки

наукові та науково-технічні роботи в багатьох випадках виконуються в спеціалізованих організаціях, а не на підприємствах.

Так, за 2007–2009 рр. обсяг виконаних в Україні наукових та науково-технічних робіт збільшився як у загальному вимірі, так і за окремими напрямками. В загальному вимірі це збільшення склало 29%, на виконання фундаментальних досліджень – на 27,5%, на прикладні дослідження – на 24,6%, на науково-технічні розробки – на 27,4%, на науково-технічні послуги – на 45,7%. Що стосується структури обсягів наукової та науково-технічної діяльності, то у 2009 році вона складала: фундаментальні дослідження – 22,2%, прикладні дослідження – 16,3%, розробки – 48,7% та науково-технічні послуги – 12,8%.

Разом з тим, незадовільною є ситуація з динамікою збільшення витрат на наукові та науково-технічні роботи та їх часткою у ВВП країни (рис. 4.6).

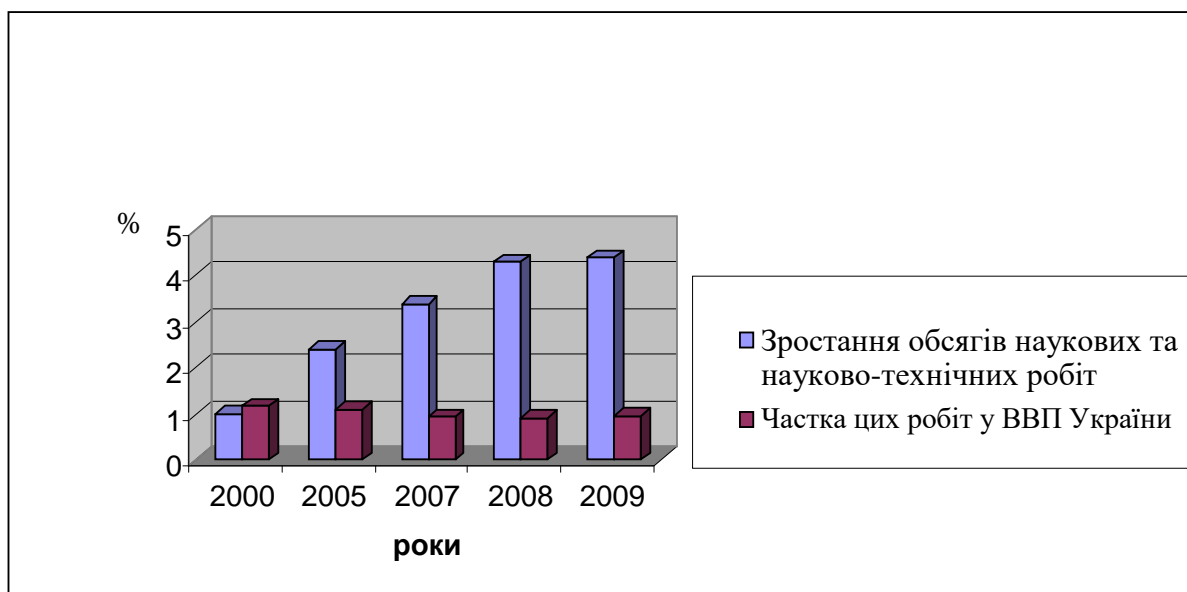

Рис. 4.6 Показники наукомісткості продукції в Україні

Аналіз діаграми, наведеної на рис. 4.6, показує, що витрати на виконання наукових та науково-дослідних робіт в Україні зростають значно швидше, ніж зростає ВВП країни, але частка витрат на проведення НДДКР в загальному обсязі реалізації продукції все ще залишається набагато меншою, ніж у розвинутих країнах.

Проаналізуємо кадровий склад науковців, які здійснюють в Україні наукову та науково-технічну діяльність.

Аналіз показує, що в Україні є значний науковий потенціал, здатний здійснювати наукову та науково-технічну інноваційну діяльність. Хоча загальна кількість працівників наукових установ постійно зменшується (з 96820 осіб в 2007 році до 92403 особи в 2009 році), проте постійно збільшується кількість докторів та кандидатів наук, які виконують наукові та науково-технічні розробки. Так, якщо в 2007 році наукові розробки виконували 12845 докторів та 74191 кандидатів наук, то в 2009 році ці показники збільшилися до 13866 докторів (зростання 6,56%) та 81169 кандидатів наук (зростання 9,4%). Все це свідчить про значні потенційні можливості України здійснювати ефективну наукову та науково-технічну діяльність, яка є основою для розгортання активної інноваційної діяльності безпосередньо на підприємствах.

Далі проаналізуємо кадрову складову інноваційного потенціалу садівницьких підприємств на підставі аналізу двох показників: обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт та їх кадрового забезпечення. Аналіз показує, що за три роки (2007–2009 рр.) обсяг виконаних у садівництві наукових та науково-технічних робіт практично не змінився. Якщо в 2008 році обсяг виконаних робіт збільшився на 26%, то в 2009 році зменшився на 19,7%, що пояснюється кризовими явищами в світовій і українській економіці. За останні 3 роки змінилась структура виконаних наукових та науково-технічних робіт: збільшилися обсяги виконаних фундаментальних досліджень (на 27%), прикладних досліджень (на 22%) і науково-технічних послуг (більше, ніж в 6 разів), але зменшилися обсяги науково-технічних розробок (на 40%).

Проаналізуємо кадровий склад науковців та спеціалістів, фахівців вищої кваліфікації, які здійснюють наукову та науково-технічну діяльність у садівництві (табл. 4.4).

Аналіз даних таблиці 4.4 показує, що галузь садівництва має значний науковий потенціал, здатний здійснювати наукову та науково-технічну

інноваційну діяльність, хоча загальна кількість працівників наукових організацій постійно зменшується (1709 осіб в 2000 році та 1063 осіб в 2009 році).

Таблиця 4.4

Кадрове забезпечення наукової та науково-технічної діяльності підприємств і організацій у садівництві України

Кадровий склад	Роки						2009/ 2000, %
	2000	2005	2007	2008	2010	2009	
Кількість працівників наукових організацій	1709	1558	1208	1208	1097	1063	-37,4
Кількість спеціалістів, які виконують наукові та науково-технічні роботи	1056	866	784	774	654	646	-38,9
з них: мають науковий ступінь доктора наук	13	7	9	8	9	9	-29,8
мають науковий ступінь кандидата наук	73	68	71	74	68	67	-8,2

*Складено на основі Статистичного збірника «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» за 2010 р.

Формування і розвиток збалансованого ринку інновацій та модернізація матеріально-технічної бази сприяють ефективному розвитку галузі садівництва, а збалансоване ресурсопостачання є науково-обґрунтованим фактором підвищення ефективності виробництва. Відповідно, структуризація ресурсного забезпечення інноваційного потенціалу садівництва сприяє підвищенню результативності господарської діяльності товаровиробників та впливає на рівень їх прибутковості. Процес управління в сфері ресурсного забезпечення набуває позитивного змісту за умови дотримання таких аспектів:

1. Основними передумовами раціонального використання земельних ресурсів є:

- оптимізація структури землекористування;
- зональна спеціалізація виробництва;
- інтенсивне використання земельного фонду;
- охорона земельних ресурсів та екологічно безпечне їх використання;

- наявність кваліфікованих спеціалістів з організації раціонального землекористування та проведення заходів із захисту ґрунтів;

- забезпеченість необхідними технічними засобами;

- удосконалення орендних відносин.

2. Для того, щоб підвищити ефективність використання трудових ресурсів, сільськогосподарським підприємствам, насамперед, необхідно здійснювати:

- дотримання оптимальних пропорцій між кількістю та якістю матеріально-технічних і трудових ресурсів;

- професійну орієнтацію й трудове навчання працівників, підвищення кваліфікації кадрів, реалізацію заходів з підтримки та відновлення фізичних і розумових здібностей людини до праці;

- розподіл трудових ресурсів за окремими підрозділами і видами діяльності;

- реалізацію заходів, спрямованих на створення сприятливих умов праці й побуту працівників;

- контроль за дотриманням працівниками трудової та технологічної дисципліни;

- запровадження дієвого мотиваційного механізму ефективної праці та перегляду існуючої системи оплати праці.

3. Основними передумовами ефективного використання матеріально-технічних засобів є:

- забезпеченість основними виробничими фондами відповідно до технічних потреб;

- врахування загальних вимог до техніки;

- впровадження високопродуктивних технологій;

- своєчасне здійснення ремонтних робіт;

- наявність кваліфікованих спеціалістів, що обслуговують сільськогосподарську техніку.

4. Управління фінансовими ресурсами повинно базуватися на принципах: важливості, повноти, оперативності, динамічності, достовірності,

безперервності, циклічності й угодженості з іншими економічними процесами, що відбуваються на підприємстві. Основними завданнями ефективного управління фінансовими ресурсами має бути: залучення коштів на найвигідніших умовах, уміння ефективно використовувати наявні ресурси.

Спеціальним фактором виробництва виступають інноваційні ресурси, прямо зв'язані з науково-технічним прогресом, що поєднує усі ланки і стадії: від фундаментальних досліджень через дослідно-конструкторські розробки до їхнього виробничого застосування. Нарешті, варто назвати ще один специфічний фактор – управління. Удосконалення системи управління має здійснюватись шляхом формування об'єднуючої ідеї інноваційного розвитку; узгодження інтересів працівників та керівництва в зацікавленості щодо підвищення ефективності виробництва та якості продукції. Сучасний розвиток економічної системи відбувається на основі формування та реалізації інноваційної моделі розвитку.

Висновки до розділу 4

Формування інноваційного потенціалу в садівництві базується на особливостях відтворювальних процесів в галузі та відповідає загальноекономічним тенденціям в аграрному секторі економіки. Так, за період дослідження, із загальної кількості промислових садівницьких підприємств частка інноваційно активних коливається в межах 10-15 %, що відповідає галузевій структурі інноваційної активності в сільському господарстві.

Обґрунтовано, що характер інноваційних процесів у садівництві зумовлений особливостями відтворення плодоягідних насаджень, серед яких найбільш визначальними є: поетапність формування інноваційного потенціалу – залежно від технології створення насаджень; вплив природних чинників на часові параметри реалізації інноваційних проектів, залежність від розвитку інфраструктури садівницького підприємства, територіальної організації, спеціалізації, концентрації та науково-виробничої інтеграції, наявності

спеціалізованих науково-дослідних установ, розвитку селекції, розсадництва та ін.

Забезпечення у садівництві максимізації показника економічної ефективності можливе лише через постійне зростання обсягів залучення інвестиційних ресурсів, що в свою чергу уможливить впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій виробництва, гарантуватиме зростання урожайності плодкових та ягідних культур, сприятиме активізації процесів інтегрування, розвитку більш ефективних форм організації праці.

Враховуючи обмежені можливості садівницьких підприємств щодо інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності поряд із заходами щодо збереження діючого потенціалу необхідно активізувати процес залучення інвестицій та визначити пріоритетні напрями їх вкладення. До таких віднесено: внутрішньогалузеві нагромадження на основі високопродуктивного ведення садівництва (в межах 60%); амортизаційний фонд, який формується через щорічні амортизаційні відрахування з балансової вартості насаджень; інвестиції залучені спільними підприємствами на створення сировинних зон; приватні інвестиції; пільгові банківські кредити.

До особливостей функціонування галузі садівництва віднесено: високий рівень капіталомісткості, потребу у значному обсязі капіталовкладень на створення плодоягідних насаджень та догляд за ними у неплодоносному віці; високу тривалість інвестиційного лагу та періоду до вступу в плодоношення, ризиковість вирощування плодкових та ягідних культур; залежність процесу відтворення від природньо-кліматичних умов; продовольчі та лікувальні властивості продукції садівництва. Такі характерні особливості зумовлюють потребу в наданні фінансової підтримки галузі на рівні держави.

РОЗДІЛ 5

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В САДІВНИЦТВІ УКРАЇНИ

5.1. Обґрунтування стратегії інноваційного розвитку садівництва України

Стратегія – це узагальнена модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координації і поширення ресурсів. Тому, основне завдання формування стратегії передбачає розробку плану дій або наміченої стратегії та її адаптування до середовища, що змінюється, чим і виявляється проактивність і реактивність стратегії.

Стратегія інноваційного розвитку передбачає використання конкретної переваги об'єкта, що базується на принципово новій технології, товарі або їх комбінації. У садівницьких підприємствах, шляхом впливу на систему стимулювання інновацій, застосовуючи внутрішні та зовнішні джерела інвестицій, можна створити сприятливі умови для впровадження нових технологій.

Розвиток світоглобалізаційних процесів впливає також на економічні відносини, що формуються і в аграрному секторі України, внаслідок чого спостерігаються прогресивні зміни в управлінні інноваційними ресурсами та процесами різних галузей вітчизняної економіки.

Особливо, як підтверджують наукові дослідження, це проявлятиметься стосовно розвитку тих глобальних процесів, які лише розгортаються або знаходяться на початковій стадії свого становлення [5, с.143].

Стратегія – це узагальнена модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координації і поширення ресурсів.

При обґрунтуванні стратегії інноваційного розвитку промислового садівництва слід враховувати зміну загальних стандартів споживання, зокрема структури продовольчого кошика, в якому зменшується частка споживання хліба, картоплі та цукру, й натомість збільшується частка плодів, ягід і овочів (табл. 5.1).

Так, обсяг споживання плодів, ягід та винограду на одну особу в рік збільшився на 18 кг у 2009 р. порівняно з 2000 р., що у загальній структурі споживання становить 2 % (від 4,1 до 6,1 % відповідно).

З метою створення можливостей повного забезпечення потреби населення в плодоягідній продукції за фізіологічними нормами їх споживання до 2025 року необхідно здійснити наступні заходи:

- забезпечити розширене відтворення виробництва головним чином за рахунок збільшення фінансування галузі;
- розширити виробництво екологічно чистої продукції шляхом переходу від індустріально-хімічних методів ведення господарства до біологічних;
- удосконалити технології та організацію виробництва на основі використання передових досягнень науки;
- наповнити внутрішній ринок конкурентоспроможними продуктами та збільшити експортний потенціал.

Для розвитку вітчизняної системи виробництва оздоровленого садивного матеріалу плодових та ягідних культур слід здійснити наступні заходи:

- впровадити систему сертифікації садивного матеріалу плодових і ягідних культур в Україні;
- розробити і налагодити виробництво вітчизняних тест-систем для тестування основних вірусів плодових, ягідних і декоративних рослин;
- використовувати біотехнологічні методи прискореного розмноження безвірусного садивного матеріалу;
- створити безвірусні базові маточники плодових та ягідних культур в галузевих наукових установах та базових підприємствах.

Таблиця 5.1

Структура споживання продуктів харчування в Україні

Вид продукції	2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010	
	кг	%	кг	%	кг	%	кг	%	кг	%	кг	%	кг	%	кг	%
М'ясо і м'ясопродукти	35	4,7	39	5,1	39	5,2	42	5,45	46	6,1	51	6,6	49,7	6,5	52,0	6,8
Молоко і молочні продукти	226	30,7	226	30,1	226	29,9	235	30,5	225	29,8	214	27,9	212,4	27,7	206,4	26,9
Яйця	7,1	1,0	7,3	0,97	7,9	1,0	8,4	1,1	8,4	93,5	8,7	1,1	9,3	1,2	8,8	1,1
Риба і рибопродукти	12,0	1,6	12,3	1,6	14,4	1,9	14,1	1,8	15,3	2,0	17,5	2,3	16,0	2,1	16,7	2,2
Цукор	36	4,9	38	5,1	38	5,0	40	5,2	40	5,3	41	5,3	37,9	5,1	37,1	4,8
Олія	11	1,5	13	1,7	14	1,9	14	1,8	14	1,9	15	2,0	15,4	2,0	14,8	1,9
Картопля	138	18,7	141	18,6	136	18,0	134	17,4	130	17,2	132	17,2	133,0	17,0	128,9	16,8
Овочі та баштанні культури	114	15,5	115	15,3	120	15,9	127	16,5	118	15,6	129	16,8	137,1	17,6	143,5	18,7
Плоди, ягоди та виноград	33	4,5	34	4,5	37	4,9	35	4,5	42	5,6	44	5,7	45,6	6,1	48,0	6,3
Хліб і вироби з борошна	125	16,9	126	16,8	124	16,4	120	15,6	116	15,3	115	15,0	111,7	14,8	111,3	14,5
Всього	737	100	752	100	756	100	770	100	755	100	767	100	769	100	767,5	100

* Розраховано за даними Стат. збірника «Баланси та споживання основних продуктів харчування населення України»

Здійснювати подальше розмноження садивного матеріалу вищих категорій для закладання маточних насаджень категорії «сертифікований матеріал» СМ і промислових насаджень стандартним садивним матеріалом;

– здійснювати більш дієвий контроль за виробництвом (в т.ч. на присадибних ділянках) та завезенням із-за кордону садивного матеріалу плодкових і ягідних культур;

– провести інвентаризацію наявних маточних, маточно-живцевих та плодкових насаджень в Україні.

Варто зазначити, що крім державних потреб щодо забезпечення продовольчої, енергетичної, екологічної й інших видів безпеки, на напрямках розвитку інноваційних процесів в аграрному секторі України відчувається також і різновекторний вплив світових соціально-економічних процесів та інших зовнішніх і внутрішніх факторів.

Україна в цілому і аграрний сектор економіки, зокрема, не є ізольованими системами, а виступають складовими світового економічного простору [5].

Це посилює вимоги до виробництва конкурентоспроможної продукції, вимагає від товаровиробників орієнтації на світові стандарти якості, екологічної безпеки та переваг щодо цінової пропозиції.

Нині міжнародна торгівля відбувається між промислово розвинутими країнами з приблизно однаковим відносним забезпеченням чинника виробництва. Фактично, значна частка міжнародної торгівлі має внутрішньосекторний характер. Внутрішньосекторна торгівля стосується двосторонньої торгівлі в цьому секторі і розглядається як ефективний канал трансферту технологій. Завдяки внутрішньосекторній торгівлі з країнами, що є технологічними лідерами, Україна може отримати доступ до іноземних технологій, методів розробки дизайну товарів та успішно використати їх у власному виробництві. Для зміцнення позицій на світовому товарному ринку важливо внутрішню і зовнішню політику України спрямувати на активне просування внутрішньосекторної торгівлі [2, с.292].

Отже, в умовах сучасної глобалізації світової економіки, вступу України в СОТ і загострення конкуренції між виробниками садівничої продукції лише комплексна дія організаційно-економічних і технологічних факторів забезпечить значне підвищення ефективності плодівництва, завдяки чому вітчизняні плоди і ягоди будуть цілком конкурентоспроможними на світовому ринку.

Розробка продукту, його вдосконалення, модифікація не можуть відбуватися без певного обґрунтування. Тому, при розробці стратегії постає питання проведення комплексного дослідження щодо вимог споживачів до продукції.

Забезпечення стійкості в процесі реалізації науково-виробничої політики підприємства можливе шляхом формування стратегічних засад його розвитку. Політика в сфері стратегічного планування щодо досягнення цілей інноваційної діяльності потребує врахування впливу факторів зовнішнього середовища та ретельного аналізу внутрішніх закономірностей розвитку підприємства, а також розробки системи адаптивно-комунікативного бачення майбутнього організації. Відтак, постає питання щодо оцінки спроможності підприємства до введення інновацій та його гнучкості в умовах трансформаційних змін в економіці.

Ефективність стратегічних рішень щодо інноваційного розвитку базується на врахуванні впливу таких факторів як: закономірності розвитку ринкової економіки, рівень інтегрування науки у виробничу діяльність, відповідність наміченого напрямку розвитку державним пріоритетам, готовність виробничої системи до впровадження інновацій, наявність матеріально-технічної бази для реалізації виробничого процесу інноваційного типу.

Особливостями орієнтації на інноваційний розвиток є: відкриття нових наукових концепцій та закономірностей розвитку виробництва та використання отриманих знань для розробки нової продукції. Виходячи з цього, концептуальний підхід щодо формування інноваційної стратегії підприємства, який сприяє забезпеченню системності в процесі розробки самої інноваційної моделі, створює умови для вирішення питань організації управління

інноваціями, а також дозволяє формувати ефективний інструментарій її розробки та реалізації.

Стратегія інноваційного розвитку базується на науково-технічних прогнозах і формується з урахуванням можливих винаходів та технологічних проривів у тій чи іншій галузі у той період, на який розробляється стратегія.

Подолання негативних тенденцій та забезпечення розвитку садівництва потребує вирішення основних завдань [290]:

1) узгодження нормативно-правового забезпечення галузі, через приведення його у відповідність до міжнародних норм та стандартів;

2) здійснення виваженої політики у сфері інвестиційної діяльності, передусім шляхом створення пільгових умов кредитування вітчизняних виробників садівницької продукції;

3) створення сприятливих умов для розвитку інфраструктури вітчизняного товарного ринку плодоягідної продукції через дієвий механізм його регулювання;

4) забезпечення використання на умовах ліцензування, районованих, безвірусних сортів плодових і ягідних культур вітчизняної та зарубіжної селекції;

5) формування умов для розвитку вітчизняної селекції та розсадництва й поступового переходу на повне використання такого садивного матеріалу у промислових обсягах;

6) дотримання науково обґрунтованих норм щодо раціонального розміщення плодових та ягідних культур;

7) застосування новітніх розробок щодо виробництва, переробки та зберігання продукції;

8) здійснення наукового забезпечення галузі садівництва;

9) структурна переорієнтація садівницьких підприємств на інноваційний тип розвитку.

Виконання поставлених завдань може бути реалізовано через: визначення пріоритетних досліджень та розробок у галузі; вдосконаленні діючої або

залученні нової технології виробництва; розвитку виробничих потужностей, створенні нових; підтримці існуючих; розробці нової концепції якості продукції.

В межах стратегії інноваційного розвитку садівництва для розробки бізнес-проектів по закладанню плодючих насаджень нами рекомендується використання наступних структурних елементів.

1. Визначення типу виробництва і каналів реалізації кінцевої продукції:

- технологія виробництва;
- розміщення культур;
- площа насаджень, урожайність, валовий збір продукції й обсяги реалізації.

2. Інвестиції та їх окупність:

- потреба в технічних засобах та їх вартість;
- загальна потреба капітальних вкладень та окупність їх прибутком.

3. Затрати на виробництво продукції:

– собівартість продукції та її структура, ціна реалізації і рентабельність виробництва;

– собівартість продукції, її структура, розрахунок ціни реалізації, рентабельність виробництва;

– амортизаційні відрахування, витрати коштів на ремонт;

– оплата праці.

4. Фінансові показники:

– економічна ефективність виробництва продукції;

– необхідність державної підтримки.

Аргументи та пропозиції для інвесторів.

Економічна оцінка проекту.

Рішення про перехід до нової технології або вдосконалення існуючої повинно базуватись на аналізі техніко-технологічного рівня виробництва. В Україні існують галузеві методики визначення техніко-технологічного рівня окремих виробництв та підприємств в цілому. Залежно від результатів аналізу технології і рівня її освоєння на підприємстві розробляються або

стратегії продовження використання існуючої технології, стратегії поліпшення використання існуючої технології, стратегії ліквідація технологічного процесу.

Всі пункти плану розробленої стратегії повинні передбачати адаптацію до політичних та економічних змін, які в значній мірі впливають на організаційно-технічні умови, характер постачання, зміни в структурі постачання сировинних ресурсів, споживачів й конкурентів.

Забезпечення потреб як населення так і промисловості України в ягодах, плодах, а також в продукції їхньої переробки є визначальною умовою для обґрунтування нових, перспективних шляхів розвитку садівницької галузі в деяких регіонах, враховуючи сприятливий природно-економічний потенціал для досягнення високого рівня розвитку садівництва.

Враховуючи вищезазначене, до основних організаційно-економічних факторів, що сприяють активізації розвитку садівництва на регіональному рівні нами віднесено:

- сприятливі ґрунтово-кліматичні особливості досліджуваного регіону дозволяють займатись вирощуванням переважної більшості плодоягідних культур помірного клімату;
- наявність потужного внутрішнього ринку садівницької продукції;
- збільшення кількісних параметрів розвитку галузі на промисловому рівні сприяє підвищенню рівня зайнятості населення у сфері виробництва та переробки плодоягідної продукції;
- скорочення транспортних витрат при поставках сировини для переробних підприємств та вивезенні готової продукції, внаслідок вигідного географічного розташування на мапі України.

Сукупність таких факторів забезпечує не лише сприятливі умови для інтенсивного розвитку галузі, але й активізує роботу інших суміжних галузей вітчизняної економіки. А розробка та реалізація Регіональної програми розвитку

садівництва на період 2007-2012 років, що ґрунтується на програмах садівницьких підприємств покликана активізувати роботу щодо впровадження у виробництво ресурсозберігаючих технологій та сучасних науково-технічних досягнень.

Досягнути виконання перелічених завдань можливо шляхом:

- поступового переходу до створення насаджень багаторічних культур нового типу на основі садів з коротким лагом вступу у плодоношення та отримання урожаю на рівні 25–35 т/га вже через 2–3 роки після закладання;
- широкого застосування у виробництві плодоягідної продукції нових перспективних сортів, в тому числі імунно-стійких до хвороб;
- якісної зміни породно-сортової структури плодових та ягідних насаджень у відповідності до цільового використання виробленої продукції;
- активного впровадження механізації процесів виробництва;
- з метою отримання екологічно чистої продукції для виробництва дитячого харчування необхідно зменшити обсяги використання мінеральних добрив та агрохімікатів;
- систематичної реалізації заходів освітнього, методичного і практичного характеру товаровиробникам;
- надання допомоги у забезпеченні господарств садивним матеріалом та матеріально-технічними засобами.

Як зазначалось вище, базисом визначення перспективних шляхів розвитку галузі садівництва виступає потреба споживачів в тих чи інших видах плодової та ягідної продукції. При цьому, формування основних вихідних даних здійснюється на основі визначення кількості споживачів з врахуванням норм споживання плодоягідної продукції. Державною програмою відновлення садівництва, виноградарства, розсадництва і виноробної промисловості України норму щорічного споживання плодів і ягід для однієї особи визначено на рівні – 82 кг, із них 3 кг цитрусових та 79 кг вітчизняної продукції. Тому, в найближчій перспективі рівень платоспроможного попиту населення на даний вид продукції має відповідати зазначеній нормі споживання плодів і ягід.

З підстав вищевикладеного, розрахунок площ плодоягідних насаджень на перспективу у садівницьких підприємствах Вінницького регіону здійснюємо наступним чином:

1. Обсяг виробництва плодоягідної продукції зібраний з площі плодоносних насаджень ділимо на врожайність – 447,5 тис.т. / 25 т/га;

2. Визначення загальної площі насаджень відбувається з врахуванням коефіцієнта $-17,9 \text{ тис.га} \times 1,32 = 23,6 \text{ тис. га}$;

3. Розрахунок площі молодих насаджень визначається як різниця між площами насаджень $23,6 - 17,9 = 5,7 \text{ тис.га}$, або 24% від загальної площі багаторічних насаджень.

Принадно зазначимо, що здійснення планомірного відтворення садів та ягідників, згідно рівня нормативного показника у 7% від площі плодоносних насаджень, потребує щорічного закладання 1 тис. га нових насаджень. У перспективі ефективність результатів такої діяльності знайде відображення у щорічному закладанні 2,3 тис.га нових плодоягідних насаджень.

Разом з тим, виробництво плодоягідної продукції у фермерських та особистих селянських господарствах все ще залишається трудомістким. Тому, найближчим часом в галузі садівництва варто очікувати лише певної стабілізації. Відтак, велику увагу необхідно приділяти розвитку галузі садівництва незалежно від типу сільськогосподарського підприємства, особливо у фермерських сільськогосподарських підприємствах. Площу насаджень ягідних, плодкових та горіхових культур у таких господарствах планується збільшити у 3,4 рази, або на 1,7 тис. га. Для прикладу, якщо в період з 2012 по 2015 рр. молоді насадження закладати на площі біля 3,0–4,0 тис. га, то станом на 2016 р. площі плодкових і ягідних насаджень в сільському господарстві Вінницької області становили б не менше 23,6 тис. га. Розробка щорічних детальних садооборотів насаджень плодкових та ягідних культур дозволить точніше визначити очікувані площі насаджень.

Відтак, у період до 2015 року обсяги інвестування, яких потребують сільськогосподарські підприємства Вінниччини на створення плодоягідних

насаджень визначимо наступним чином: 8 тис.га x 37,6 тис. грн. = 300,8 млн. грн. на відтворення площі насаджень; 6 тис.га x 37,6 тис.грн. = 225,6 млн. грн. відповідно на розширення площі. При цьому розмір необхідних інвестицій становитиме 105,3 млн. грн. щорічно, а загальна сума складатиме 526,4 млн. грн.

Системне виділення інвестицій на створення (відтворення) насаджень та формування інших елементів виробничої інфраструктури є неодмінною умовою всебічної інтенсифікації виробництва плодів і ягід [288, с.14]. Відтак особливого значення набуває необхідність обґрунтування обсягів інвестування у вітчизняне садівництво та їх ефективного використання не тільки на загальнонаціональному рівні, але й на регіональному рівні та на рівні окремо взятого сільськогосподарського підприємства. Лише постійні інвестиційні вкладення в основний капітал садівництва – багаторічні насадження, можуть забезпечити стабільне функціонування та розвиток промислового садівництва на перспективу.

Для кожного сільськогосподарського підприємства обчислення прогнозованих інвестиційних вкладень на закладання промислового саду доцільно здійснювати за нормативами капітальних вкладень, що є прямо залежним від запланованої породно-сортової структури насаджень.

Беручи до уваги породно-сортovu структуру промислових плодоягідних насаджень, яка є притаманною багатьом підприємствам Вінницької області, та яка рекомендована для садівницьких підприємств приміської зони середній нормативний обсяг інвестиційних вкладень на створення 100 га промислового саду обґрунтовано в розмірі 8 500 тис. грн.

Враховуючи стабільно зростаючі потреби ринку, спрямування на поліпшення породної структури плодovих та ягідних насаджень у сільськогосподарських підприємствах, частку ягідників у загальній структурі плодоягідних насаджень доцільно збільшити до рівня 5%. Обсяги насаджень ягідних культур на площі 20-30 гектарів та більше економічно вигідно створювати в приміських господарствах та в зонах наближених до плодopереробних підприємств. Для ягідників є характерним високий рівень

окупності капітальних вкладень, внаслідок чого вони стають важливим засобом їх накопичення. Крім того, при створенні (відтворенні) плодючих насаджень, ягідні культури вважаються одним з найнадійніших резервів внутрішніх накопичень садівницького господарства. Наразі відзначимо, що використання властивостей ягідників до швидкої окупності інвестицій набуло широкого практично застосування у польських фермерів-садівників, на відміну від вітчизняних сільгоспвиробників, які ще досить мало використовують інвестиційні властивості ягідних культур. В структурі виробництва садівницької продукції в Україні частка ягід коливається в межах 1,5 – 2,6 %, коли в Польщі цей показник складає 15 - 20% [284].

Нині, в Україні є усі необхідні умови для того аби стати надійним постачальником не лише свіжих ягід та плодів, але й продукції їх промислової переробки на світові ринки.

Саме цю позицію покладена в основу Стратегії інноваційного розвитку садівництва.

Стратегія інноваційного розвитку передбачає створення та використання нововведень різних типів:

- пріоритетні дослідження та розробки: збільшення асигнувань; стабілізація асигнувань; зниження асигнувань; одночасне проведення фундаментальних досліджень і розробок; створення нової продукції; створення нової технології тощо;

- технологічні розробки (проекти): вдосконалення діючої; підтримка діючої; використання нової технології тощо;

- розвиток (вдосконалення) потужностей (проектів): створення нових; підтримка існуючих; розширення існуючих; удосконалення робочих місць; введення змін в організацію; згорання раціоналізації; концентрація та централізація; децентралізація та створення невеликих виробництв; децентралізація системи управління виробництвом.

– розробки відносно якості та продуктивності: використання концепції «груп якості»; впровадження комп'ютерної технології; система управління якістю виробництва тощо.

Розподіл організацій за галузями наук у 2008р. показав, що технічні науки займають найбільшу частку (майже половину) серед усіх галузей наук, хоча порівняно з 2007р. кількість організацій цієї галузі скоротилася на 3,8%. Кількість організацій, що відносяться до природничих наук, також скоротилася на 1,8%. Навпаки, кількість організацій, що виконували наукові дослідження та розробки у галузі гуманітарних та суспільних наук збільшилась на 15,6% та 0,7% відповідно [199].

Впровадження комплексного інноваційного підходу дозволяє підприємствам швидко розвиватися та захоплювати все більші ринки високоякісною продукцією. При цьому саме інновації дають такі можливості прискорення темпів їх розвитку [115].

Застарілі знання та невикористані результати досліджень спонукають до пошуку нових технологій та конструкторських рішень. Кожне підприємство вирішує для себе: або використовувати послуги науково-дослідних організацій, або створювати власну розвинену підсистему НДПКР; можливі також комбінації зазначених підходів. Власні дослідження та розробки традиційно здійснювались на науково-виробничих об'єднаннях України, формуючи їхній досить високий науково-технічний потенціал. Однак в умовах кризи більшість досліджень поступово згортались.

Важливою частиною реалізації стратегії інноваційного розвитку є патентно-ліцензійна діяльність, що дає змогу деякою мірою здійснити захист від недобросовісної конкуренції.

У 2008р. роботи зі створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності: винаходів, корисних моделей, промислових зразків, компонувань інтегральних мікросхем і раціоналізаторських пропозицій – виконували 1284 вітчизняні організації (юридичні особи), що на 2,4% менше проти 2007р. і на 4,6% – 2006р. Майже третину загальної

кількості становили підприємства переробної промисловості, 31,3% – наукові організації і 12,4% – освітні установи.

Така ж ситуація спостерігається і з охоронними документами. Порівняно з 2007р. їхня кількість зменшилась на 4,3% і становила 8395 охоронних документів України та іноземних держав. Особливо помітне зменшення кількості отриманих патентів на промислові зразки (26,1%). У період 2005–2008рр. більшість охоронних документів видано на корисні моделі (від 63,1% до 73,7% від загальної кількості охоронних документів), у той час як у період 2000–2003рр. їхня частка становила лише 2,0–4,0% [199].

Структура і якісні показники породно-сортового складу промислових насаджень будуть щорічно уточнюватись і коригуватись згідно з нормативними параметрами «Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні», які підтверджуються «Актами державної реєстрації сорту», а майнові права – в «Реєстрі патентів на сорти...». В формуванні структури породно-сортового складу, поряд з виведенням нових вітчизняних та інтродукцією кращих зарубіжних сортів та їх впровадженням, матиме місце підвищення вимог до сортів промислового значення та скорочення кількості останніх [45].

При формулюванні стратегії інноваційного розвитку системи слід акцентувати увагу на те, що цілі системи і її компонентів у змістовому і кількісному значеннях, як правило, не співпадають. Будь-яка система розвивається на основі протиріч, конкуренції, різноманітності та форм її функціонування.

При формуванні стратегії розвитку системи слід обумовлювати варіативність шляхів досягнення поставлених цілей з врахуванням прогнозних матеріалів подальшого розгортання ситуації на відповідному ринку. Стратегія інноваційного розвитку спрямована на досягнення цілей окремих суб'єктів має враховувати прогноз глобального розвитку, трансформаційні зміни, що сприятиме зміцненню їх ринкових позицій. На підвищення рівня економічного ефекту такої діяльності значною мірою впливає рівень організованості системи.

У відповідності до прийнятої в Україні Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки, в умовах глобалізаційних викликів створення системи інвестування інноваційної діяльності, в тому числі наукової, яка відповідає сучасним вимогам ринкової економіки і забезпечить фінансову підтримку наукової та інноваційної діяльності, достатньої для досягнення результатів світового рівня, має базуватись на визначених принципах [10]:

- чіткої диверсифікації джерел і механізмів функціонування залежно від етапів інноваційного процесу;
- інвестиційні проекти реалізувати шляхом застосування конкурентних механізмів, з визначенням, на основі проведення аналітичних оцінок, найбільш високоефективних з них;
- використання як прямих так і опосередкованих методів фінансування наукових досліджень й розробок та їх впровадження у виробничу діяльність;
- державна підтримка розвитку інноваційної діяльності з метою стимулювання надходження недержавних, в тому числі приватних інвестицій.

У садівництві важливого значення набуває інноваційний характер відтворювальних процесів, науково-обґрунтоване впровадження високоврожайних і швидко вступаючих в плодоношення сортів, розширення закладання садів на вегетативних підщепах, зміна структури насаджень у напрямі збільшення питомої ваги ягідних і кісточкових культур, що може бути ефективно реалізоване при розробці стратегії розвитку.

Стратегія інноваційного розвитку має носити системний, плановий характер, дослідження та розробки можуть створити міцну базу конкурентних переваг, що потребує обґрунтованих підходів до їх розробки. Темпи розвитку наукових досліджень та розробок відображаються у відповідних стратегіях. Реалізація стратегій інноваційного розвитку у садівництві значною мірою залежить від природно-ресурсного потенціалу, інформаційного забезпечення та рівня кваліфікації персоналу.

Виконання поставлених завдань щодо активізації інноваційного розвитку може бути реалізовано через: визначення пріоритетних досліджень та розробок у

галузі; вдосконаленні діючої або залученні нової технології виробництва; розвитку виробничих потужностей, створенні нових; підтримці існуючих; розробці нової концепції якості продукції.

В цілому, найбільш перспективним з погляду якнайшвидшого виходу України на випереджальний тип розвитку і модернізації її економіки представляється рівнобічне здійснення п'ятих стратегічних напрямків:

1) інтенсивне створення великих державних, чи з високою часткою державної участі, високотехнологічних корпорацій;

2) створення максимально сприятливих умов для інвестування ведучими в технологічному відношенні закордонними корпораціями у відкриття своїх підрозділів в Україні і підписання коопераційних угод з українськими підприємствами;

3) стимулювання вітчизняного великого бізнесу до інвестування у високотехнологічні виробництва;

4) інтенсивний розвиток малого, насамперед сімейного бізнесу, покликаний пом'якшити перерозподіл і вивільнення трудових ресурсів у процесі структурної перебудови економіки;

5) розвиток середнього бізнесу для реалізації інтрепренерських функцій у реалізації інноваційних проектів з великими корпораціями і задоволення потреб внутрішнього ринку.

При цьому, великі корпорації повинні бути в першу чергу орієнтовані на експорт, у той час як малий і середній бізнес – переважно на потреби внутрішнього ринку.

Найважливішим стратегічним напрямом є створення великих державних високотехнологічних корпорацій як інноваційного ядра національної економіки. Збереження їх у державній власності буде гарантією забезпечення національної економічної безпеки.

Розробка довгострокових стратегій сталого розвитку, програм соціально-економічного зростання відбувається на основі галузевих та регіональних планів розвитку. Щодо методологічних положень прогнозування сталого розвитку, то

ми погоджуємося з І. О. Тарасенко, про доцільність поетапного проведення прогнозування сталого розвитку підприємств [205, с.155]. Так, ефективність прогнозування залежить від здійснення наступних етапів: передпрогнозний аналіз (необхідний для детального уявлення про стан та особливості об'єкта прогнозування); аналітико-дослідницький (слугує для виявлення тенденцій розвитку об'єкта на основі вивчення та моделювання динаміки показників і чинників, визначення набору подій, які суттєво впливають на сталий розвиток, а також ключових проблем, вирішення яких дозволить досягти поставлених цілей); програмний етап (полягає у визначенні основних способів вирішення ключових проблем, а також їх оцінки з точки зору необхідних ресурсів, часу та очікуваних результатів); організаційний етап (передбачає формування цілісної програми організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку в межах визначеного періоду попередження).

За прогнозами експертів Всеукраїнського союзу вчених-економістів у 2015 р. Україна нарешті досягне політичної стабільності, що уможливить реалізацію довгострокової стратегії її розвитку. Тому, за початок реалізації стратегії доцільно вибрати 2015 р. Зважаючи на те, що трохи більше 15 років знадобилося зруйнованій післявоєнній Японії, щоб з економічно відсталого країни з морально застарілою виробничою базою стати країною №2 після США з економічного розвитку і країною №1 з технологічної бази, період реалізації стратегії в Україні, можна також позначити в 15 років.

Розробка стратегії повинна базуватися на наступних наукових принципах:

– принцип системності взаємозв'язків напрямів розвитку, що дозволить розглянути системний вплив окремих складових стратегії на досягнення кінцевих цілей;

– принцип сходу від абстрактного до конкретного, що сприяє визначенню тактики досягнення стратегічної мети;

– принцип аксіологічності і функціональності, за допомогою якого буде визначена значущість окремих тактичних напрямів у реалізації загальної стратегії.

При формуванні стратегії повинні бути використані:

– системний підхід – для дослідження економічних і соціальних явищ і процесів у взаємозв'язку, взаємозалежності і розвитку, для розробки основи стратегії, формування системи взаємодії її основних напрямів і елементів, обґрунтування системи показників оцінки ефективності реалізації стратегії;

– ситуаційний підхід – для аналізу зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на формування стратегії та механізму її реалізації;

– методи системно-структурного і порівняльного аналізів – для аналізу і класифікації інструментів реалізації стратегії, визначення організаційно-структурних аспектів механізму керування її реалізацією, розробки методів оцінки ефективності даної стратегії;

– методи функціонального аналізу – для дослідження функціональної ролі окремих стратегічних напрямів і тактичних планів у досягненні головної стратегічної мети, розробки рекомендацій з організації управління реалізацією стратегії;

– економічні і статистичні методи – для обґрунтування й оцінки ефективності процесу реалізації стратегії.

Головна стратегічна мета може бути сформульована у такий спосіб: формування в Україні протягом 15 років однієї з передових у світі постіндустріальних економік з рівнем життя населення вищим за середній по десятиох ведучих країнах світу.

Для досягнення стратегічної мети планується вирішити наступні задачі:

1. Розробити програму форсованого формування в Україні постіндустріальної економіки з виробничою базою 5-го, 6-го технологічних укладів. Україна повинна перейти від суспільства низькооплачуваної індустріальної робочої сили – до суспільства високооплачуваного інтелекту. Для форсованого становлення інтелектуальної економіки необхідно забезпечити стрімке зростання інтелектуального капіталу і розвиток інтелектуальної праці, як основних факторів виробництва.

2. Обґрунтувати план державного інвестування в створення нових високотехнологічних підприємств, наукових центрів з розробки передових технологій у напрямках: інформаційно-телекомунікаційні технології, біотехнології, створення нових матеріалів, фармакологія, нанотехнології, нові джерела енергії, транспорт, технології, пов'язані з захистом навколишнього середовища.

3. Розробити пропозиції по радикальній якісній зміні системи освіти. Стратегічна задача по даному напрямку - підготовка кращих у світі фахівців з найбільш перспективних інтелектуальних професій.

4. Розробити систему стимулювання вітчизняного крупного бізнесу до інвестування у високотехнологічні виробництва. При цьому великі корпорації, які характеризуються високою часткою додаткової вартості в чистому прибутку, повинні бути, в першу чергу, орієнтовані на експорт, тоді як малий і середній бізнес, переважно на потреби внутрішнього ринку.

5. Визначити механізм масового створення точок росту високотехнологічних наукомістких виробництв за рахунок формування максимально сприятливих умов для інвестування ведучими, в технологічному відношенні, зарубіжними корпораціями у відкриття своїх підрозділів в Україні і укладання коопераційних угод з українськими підприємствами.

6. Запропонувати механізм формування високопродуктивного і високоефективного сільськогосподарського сектора економіки на основі масового запровадження передових аграрних технологій і формування крупних сільськогосподарських корпорацій та кооперативів, у тому числі державних чи з високою часткою державної власності. Стратегічна задача, досягти найвищої в Європі продуктивності в сільському господарстві.

7. Розробити програму інтенсивного розвитку малого, перш за все, сімейного, бізнесу, покликаною пом'якшити перерозподіл і вивільнення трудових ресурсів в процесі структурної перебудови економіки.

8. Запропонувати механізм справедливого розподілу національного доходу між суспільством і державою.

9. Розробити механізм викорінювання корупції в органах державної влади, як головної перепони на шляху формування економіки нового типу.

10. Запропонувати механізм ліквідації тіньового сектора економіки.

11. Розробити систему фінансового забезпечення державних інвестицій у високотехнологічні виробництва і систему освіти.

12. Визначити процедуру наукового обґрунтування доцільності й корисності законів Верховної Ради України, постанов Уряду і указів Президента, що впливають на економічне життя країни.

13. Податкова реформа. Бізнес цілком звільняється від податків на доходи та НДС, замість цього вводиться податок на покупку у розмірі 8–10% від вартості покупки.

Лише формування постіндустріальної високотехнологічної експорто-орієнтованої економіки забезпечить Україні національну конкурентоспроможність і високий рівень життя Українців на довгі роки.

Сучасний тип технологічного розвитку докорінно змінює ставлення суспільства до екологічних проблем. Технологічна революція і раціональна економічна політика урядів зробили розробку та використання природоохоронних технологій однією з найпривабливіших сфер інвестування капіталу та знань. Гуманізація відносин людини і природи передбачає перетворення виробництва, послідовне застосування ресурсощадної технології та усвідомлення людиною того, що вона не господар природи і стоїть вона не над природою, а живе в її середовищі.

Тому, рішення щодо зміни технології виробництва або її вдосконаленні в напрямку розвитку новацій, зважаючи на екологізацію процесів виробництва має відбуватись на основі аналізу відповідності техніко-технологічного рівня виробництва засадам раціоналізації природо-користування.

Всі пункти плану розробленої стратегії повинні передбачати адаптацію до політичних та економічних змін, які в значній мірі впливають на організаційно-

технічні умови, характер постачання, зміни в структурі постачання сировинних ресурсів, споживачів й конкурентів.

Метою розробки стратегії інноваційного розвитку є створення, впровадження та використання нововведень різних типів, для забезпечення ефективного функціонування організації на якісно новій основі. Основними характеристиками інновацій при цьому виступають висока інформаційноємність, екологічність, ресурсо- та енергоощадливість. В межах галузі дотримання зазначеного підходу виражається в прогнозуванні результатів діяльності протягом визначеного періоду, шляхом проведення маркетингових досліджень потреб ринку, конкуренції та власних стратегічних можливостей. Для забезпечення ефективного функціонування організації на базі побудованої стратегії розвитку передусім слід побудувати «дерево цілей», при цьому критерієм функціонування може слугувати максимізація знову створеної вартості.

До цілей першого рівня віднесено якість товару, розширення ринків збуту, підвищення якості та обслуговування та ін. До другого та третього рівнів системи цілей належать окремі показники діяльності, що характеризують: ефективність виробництва та реалізації продукції залежно від її виду. За основу формування цілей виробничої сфери необхідно прийняти якісні параметри виробництва, що забезпечуватиме задоволення споживчих потреб в умовах ринкової конкуренції.

Стратегічне управління інноваційною діяльністю забезпечує формування напрямів інноваційної діяльності, визначає стратегічні інноваційні цілі та інноваційну стратегію підприємства, яка спрямована на реалізацію його загальних стратегічних завдань. Від правильного вибору стратегії залежить успіх інноваційної діяльності.

Через взаємоузгоджену послідовність дій, що передбачає стратегія розвитку, відбувається становлення організації, як повноцінного учасника ринку. У більш вузькому тлумаченні під «стратегією» розуміється певний набір правил щодо обґрунтування рішень, який узгоджується шляхом складання комплексного

плану розвитку організації [112]. Під «стратегією» розуміють також систему способів, засобів та визначених шляхів діяльності, зорієнтованих на реалізацію поставлених завдань та виконання місії організації [162]. Тому, інноваційна стратегія вважається одним з головних засобів по досягненню намічених цілей організації, що характеризується застосуванням нових підходів до цілепокладання та цілереалізації і відзначається як нове, раніше не використовуване підприємством або галуззю рішення питання щодо подальшого розвитку.

Інноваційна стратегія ґрунтується на систематизації рішень організаційно-управлінського характеру щодо здійснення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, застосування напрацювань в сфері організації та фінансування таких робіт з метою досягнення стратегічних цілей [220, с.32]. Залежно від складових елементів внутрішнього середовища організації, сфери та кінцевої мети впровадження інновацій стратегії інноваційного розвитку поділяються на такі різновиди [175, с.67]:

- продуктові стратегії спрямовані на створення і реалізацію нових виробів, технологій та послуг;
- функціональні (науково-технічні, виробничі, маркетингові, сервісні);
- ресурсні (фінансові, трудові, інформаційні та матеріально-технічні);
- організаційно-управлінські (технології, структури, методи, системи управління).

Важливою частиною реалізації стратегії інноваційного розвитку є патентно-ліцензійна діяльність, що дає змогу деякою мірою здійснити захист від недобросовісної конкуренції.

Втім, процес управлінської діяльності в сфері реалізації інновацій на підприємстві не обмежується лише розробкою стратегії розвитку, слід також провести аналіз та здійснити оцінку потенціалу для її застосування. Як свідчить світовий досвід господарювання, реалізація інноваційних проектів можлива не лише за умови залучення та ефективного використання зовнішніх інвестицій, але й за обов'язкового врахування фактора знань, тобто шляхом залучення у процес реалізації проекту висококваліфікованих фахівців. Тому слід розглянути всі

пропозиції і обрати ті форми реалізації інноваційної стратегії, які забезпечать найкращий кінцевий результат.

Управління інноваційним процесом, що здійснюється в короткостроковому періоді та носить оперативний характер передбачає реалізацію таких функцій, як планування, організацію, мотивацію та контроль [115]:

- прогнозування є сферою діяльності, що базується на передбаченні майбутнього організації та окремих складових її інноваційного розвитку;

- планування здійснюється на основі застосування певних наукових методів та визначає основні напрямки діяльності підприємства в сфері інновацій, відповідно до прийнятих цілей розвитку;

- організація полягає в забезпеченні виконання планових завдань з метою реалізації прийнятої стратегії розвитку інноваційної діяльності.

Процес організації передбачає: розподіл функцій між складовими елементами господарюючої структури, визначення завдань для кожного виконавця, що залучені до реалізації інноваційного проекту, а також встановлення порядку постачання матеріальних ресурсів та надходження коштів;

- мотивація базується на використанні методів стимулювання та реалізації заходів, щодо активізації діяльності суб'єктів інноваційної діяльності до узгодженої роботи в напрямку досягнення поставленої цілі організації;

- координація забезпечує визначення напрямків здійснення окремих етапів інноваційного процесу;

- контроль гарантує здійснення запланованих дій щодо досягнення поставлених завдань, які спрямовуються на досягнення цілей інноваційного розвитку та забезпечує їх неухильне виконання. Засобами реалізації контролю є: пошук інформації щодо перспективних напрямів реалізації інновацій; визначення стану і оцінка результативності заходів щодо інноваційного розвитку; визначення факторів впливу на інноваційну діяльність та причинно-наслідковий аналіз відхилень; розробка та узгодження рішень, щодо обґрунтування цілей розвитку підприємства;

– регулювання діяльності здійснюється з метою нормалізації внутрішньо-структурних процесів в межах реалізації інноваційного проекту та полягає у забезпеченні систематизованих дій функціонального режиму підприємства, що включає заходи поетапного впливу на перебіг інноваційних процесів.

5.2. Формування джерел інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку промислового садівництва

Ефективний розвиток та реалізація інноваційних проектів потребує прямого державного фінансування. Сприятиме вирішенню питання активізації інноваційної діяльності у садівництві України створення пільгових умов, для тих підприємств, які впроваджують інноваційні технології вирощування плодів і ягід, посадкового матеріалу, здійснюють науково-дослідну діяльність.

В Україні фінансування інноваційної діяльності передбачає такі джерела:

- власні кошти підприємств;
- кредитні ресурси (кредити банків, фінансовий лізинг, кошти різних фондів);
- бюджетні кошти;
- вітчизняні та іноземні інвестиції.

Реалізація інноваційних проектів пов'язана з фінансовими ризиками. Тому, при розробці та обґрунтуванні бізнес-проектів в садівництві необхідно враховувати наступні складові, що відображено в запропонованій нами описовій схемі бізнес-проекту по закладанню саду (Додаток К). Значною мірою на результативність реалізації таких проектів впливають чинники, що формують фінансову спроможність, передусім іде мова про підвищення рівня державного фінансування, зниження кредитних ставок, усунення причин щодо формування власних нагромаджень садівницьких підприємств. Отже, загальна сума витрат підприємств на інноваційну діяльність є недостатньою. Так, питома вага витрат на інноваційну діяльність складає приблизно 0,99% від обсягу реалізованої в

Україні продукції, що є просто недопустимим. Структуру фінансування інноваційної діяльності за джерелами наведено в табл. 5.2.

Таблиця 5.2

Структуру фінансування інноваційної діяльності за джерелами

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів							
		власних коштів підприємств		державного бюджету		іноземних інвесторів		інші джерела	
		млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
2000	1757,1	1399,3	79,6	7,7	0,4	133,1	7,6	217,0	12,4
2001	1971,4	1654,0	83,9	55,8	2,8	58,5	3,0	203,1	10,3
2002	3013,8	2141,8	71,1	45,5	1,5	264,1	8,8	562,4	18,6
2003	3059,8	2148,4	70,2	93,0	3,0	130,0	4,2	688,4	22,6
2004	4534,6	3501,5	77,2	63,4	1,4	112,4	2,5	857,3	18,9
2005	5751,6	5045,4	87,7	28,1	0,5	157,9	2,7	520,2	9,1
2006	6160,0	5211,4	84,6	114,4	1,9	176,2	2,9	658,0	10,6
2007	10850,9	7999,6	73,7	144,8	1,3	321,8	3,0	2384,7	22,0
2008	11994,2	7264,0	60,6	336,9	2,8	115,4	1,0	4277,9	35,6
2009	7949,9	5169,4	65,0	127,0	1,6	1512,9	19,0	1140,6	14,4
2010	8045,5	4775,2	59,4	87,0	1,1	2411,4	30,0	771,9	9,5
2011	14333,9	7585,6	52,9	149,2	1,0	56,9	0,4	6542,2	45,7

* Розраховано за даними Державної служби статистики України

Як бачимо з наведених матеріалів табл. 5.2 інноваційна діяльність в Україні здійснюється переважно за рахунок власних коштів підприємств частка яких за досліджуваний період в структурі фінансування коливається в межах 52,9–87,7%. Щодо залучення іноземних інвестицій на розвиток інноваційної діяльності, то їх активізація значною мірою визначається суспільно-економічними та політичними чинниками. Досить незначною залишається частка державного фінансування інноваційної діяльності (від 0,4 до 3 % в структурі фінансування), що перешкоджає утвердженню інноваційного типу розвитку економіки.

Аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності у садівництві показує, що їх використання протягом періоду, який аналізується, є нерівномірним. Але ця нерівномірність істотно відрізняється від загальної по економіці. Якщо фінансування інноваційної діяльності в Україні збільшувалося з 2000 по 2008 рік, а у 2009 році різко зменшилось, то у садівництві ситуація інша: зменшення

фінансування відбулось ще у 2008 році. А у 2011 році обсяги фінансування значно зросли – з 133,8 млн.грн. у 2008 р. до 337 млн.грн. або у 2,5 рази.

Структура джерел фінансування інноваційної діяльності у садівництві також відрізняється від загальноукраїнської. Основні джерела фінансування – власні кошти підприємств, які складають 47,5% у 2009 році, 83,5% у 2008 році та 68,5% у 2011 році. Тільки у 2009 році для здійснення інноваційної діяльності залучалися кошти іноземних замовників в обсязі 78,8 млн. грн. (22,2% від коштів, залучених у даному році), а в 2010-2011 роках такі кошти взагалі не залучались.

На наш погляд, потрібно збільшувати фінансування інноваційної діяльності за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання та коштів зацікавлених осіб (вітчизняних та закордонних замовників), оскільки в сучасних умовах держава більше уваги повинна приділяти вирішенню саме соціальних проблем, захисту незахищених верст населення тощо. Але вирішення цього питання, в свою чергу, потребує кардинального розв'язання макроекономічних питань (наприклад, запровадження пільгового оподаткування коштів, які спрямовуються на розробку інновацій тощо).

Зважаючи на недостатню кількість фінансових ресурсів та потребу в нарощуванні виробництва плодоягідної продукції високої якості, необхідно здійснювати виважену політику щодо створення сприятливих умов для формування бази інвестиційного забезпечення шляхом поєднання та створення раціональної структури використання власних і залучених ресурсів.

Щодо використання позикових коштів, як одного з джерел інвестиційного забезпечення, що підлягає поверненню, то до переваг залучення такого ресурсу належить не оподаткування виплати відсотків за їх використання, тому що вони відносяться до затрат підприємства, а інфляційний процес опосередковує зниження купівельної спроможності повернутих коштів. До недоліків використання позикових коштів належить збільшення сплати відсотків в разі збільшенням питомої ваги їх використання, що зумовлює зменшення прибутковості від здійснення інноваційної діяльності.

У сільському господарстві як альтернативу запозиченням можна розглядати лізингові операції та кооперування сільськогосподарських товаровиробників шляхом створення фінансово-кредитних установ в межах агропромислових груп регіонального типу.

Як одне з джерел інвестиційного забезпечення може розглядатися фінансування за рахунок коштів державного бюджету, адже традиційно капітальні вкладення, в основному, здійснювались шляхом державного фінансування. Проте, через недостатні обсяги його здійснення неможливо було реалізувати інноваційні проекти суто за рахунок фінансування з централізованих джерел. Враховуючи високу капіталоємність створення багаторічних насаджень, високий ступінь настання ризиків, значні обсяги витрат на догляд за насадженнями, які ще не вступили в період плодоношення, тривалий лаг до початку плодоношення, продовольчою цінністю плодів та ягід виникає потреба в постійній фінансовій підтримці з боку держави.

Як, підтверджує зарубіжний досвід за умов ринку державне фінансування розвитку економіки істотно скорочується, натомість основним джерелом інвестицій для окремих суб'єктів господарювання виступають залучені кошти та власні фінансові нагромадження. Проте, у вітчизняній практиці ведення господарства й зростання рівня ефективності гальмують недосконалість системи оподаткування, ціни на енергоносії, високі тарифи та ін. Це, в свою чергу створює загрози для здійснення трансформаційних процесів на шляху до переходу на інноваційний тип розвитку. Відтак, без залучення зовнішніх джерел інвестування часто унеможлиблюється здійснення розширеного відтворення та формування належної матеріально-технічної бази для реалізації інноваційних проектів.

З позиції мінімізації додаткових витрат, найдоцільнішим джерелом інвестицій можуть слугувати випуск акцій чи окремі внески засновників, що не потребує здійснення відрахувань за використання таких ресурсів. Щодо залучення позикових коштів, то високій рівень відсотків за користування ними знижує привабливість таких фінансових ресурсів для товаровиробника

сільськогосподарської продукції. Тому, на нашу думку, за умов первинної підтримки, та досягнення запланованого рівня прибутку, внутрішні нагромадження стануть основою високоефективного ведення галузі.

Подальший розвиток садівницьких підприємств можливий також шляхом застосування прибутку у формі реінвестування, що не лише мінімізує додаткові витрати, а й дозволить здійснювати розширене відтворення. Вагомим джерелом інвестування, в разі виникнення стихійного лиха чи складних природних умов, є відшкодування витрат на їх усунення з боку держави та внески громадян й організацій. Нераціональне використання інвестиційних вкладень, передусім на підтримку виробничих потужностей, викликає потребу в удосконаленні структури використання інвестицій. Відтак, удосконалення потребує організаційно-економічний механізм залучення та використання інвестиційних ресурсів.

Як правило, держава прямо не дотує виробництво продукції рослинництва і не надає безпосередньої підтримки сільськогосподарським підприємствам при здійсненні зазначеної діяльності.

Для галузі рослинництва притаманною особливістю є надання непрямої підтримки з боку держави, шляхом:

- компенсування частини витрат на закупівлю добрив;
- здійснення інтервенційного фінансування;
- компенсування частини витрат на проведення селекційних робіт, тощо.

Також, характерною є диспропорція між наявними площами плодоягідних насаджень та обсягом державного фінансування, оскільки частка останніх в загальній структурі не відповідає спеціалізації областей та природно-кліматичним особливостям регіону.

На Вінниччині, для прикладу, загальний обсяг площ плодових та ягідних насаджень є четвертим за величиною в державі, а частка їх фінансування складає лише – 8 %. Отже, Вінницька область посідає лише 23 місце серед інших областей України за рівнем державної підтримки галузі, або ж 1,7% в загальній структурі фінансування садівництва.

Зазначені дані свідчать про невідповідність між часткою фінансових надходжень від реалізації плодоягідної продукції виготовленої у різних регіонах та між наявними площам насаджень у них й обсягами державного фінансування галузі у таких областях.

Така ж закономірність простежується при здійсненні аналізу структури надходжень коштів від 1,5 %-го збору. А проведені дослідження дозволяють встановити наступні дані: від продажу продукції, отриманої від переробки винограду, одержують всього 24% надходжень, в структурі загального обсягу, майже 31% надходить від продажу горілки та лікєро-горілочаних виробів і близько 45% становлять надходження від реалізації пива. Тобто, визначені нормативні показники розподілу коштів не відповідають частці надходжень від оподаткування продукції, яка була виготовлена із сировини таких галузей, як садівництво, хмелярство та виноградарство, отже, розподіл надходжень не відповідає їх структурі накопичення.

Так, на регіональному рівні спостерігається ситуація, коли 10,6% загальних надходжень йде на підтримку галузей виноградарства, садівництва та хмелярства Дніпропетровській області і АР Крим (визнаний центр виноградарства і садівництва), що складає 4,4 млн. грн. в грошовому виразі; на підтримку зазначених галузей в Запорізькій, Донецькій та Харківській областях спрямовується 3,5 млн. грн. або 8,5% в загальному кошторисі; далі йдуть Одеський регіон та Львівщина, де значні обсяги надходжень від збору забезпечуються переважно митницею. Дві ці області займають більш як по 7% у загальній структурі або по 3 млн грн. на кожну. Крім того, великі надходження залишаються і в Київській області, не враховуючи м. Київ, приблизно 4,3% у загальній структурі, або 1,8 млн. грн.

Варто відзначити, що Київська, Запорізька, Харківська, Дніпропетровська та Донецька області є переважно промисловими центрами України, і лише два з восьми регіонів, в яких, сконцентроване садівництво і виноградарство можна повною мірою віднести до центрів садівництва. Разом з тим, в інших шести областях на підтримку галузей виноградарства, садівництва та хмелярства

спрямовується основна частка надходжень від збору, в розмірі 24,3 млн. грн. або 58% від загальної структури.

Отже, не можна вважати ефективним наведений вище розподіл коштів, оскільки Одеська – 7%, Миколаївська – 2,6, Хмельницька – 2,1, Херсонська – 1,8, Черкаська – 1,9, Вінницька області – 1,7% використовують незначні суми збору являючись визнаними центрами садівництва і виноградарства.

При використанні зазначеного підходу більша частина коштів спрямовується на розвиток не тих регіонів, де сконцентровано виробництво виноградарської та садівницької продукції, а у ті регіони, де розміщені підприємства з виробництва вино-горілчаної продукції.

Відтак, до головних елементів державної політики протекціонізму належать:

1) підвищення обсягів державної фінансової підтримки вітчизняних товаровиробників до рівня хоча б 30-35 млн. грн., тобто – 10 % від потреб на створення плодючих насаджень;

2) розширення внутрішнього ринку плодючої продукції шляхом підвищення рівня платоспроможності споживачів на таку продукцію;

3) виявлення та реалізація шляхів підвищення експортного потенціалу українських товаровиробників через збільшення поставок свіжих плодів та ягід, а також продуктів їх промислової переробки на зовнішні ринки;

4) розробка та реалізація довгострокових пільгових кредитних програм для виробників садівницької продукції при обсязі фінансування 55-65 млн. грн. з терміном повернення близько 2-4 років для ягідників, та терміном повернення близько 5-7 років для плодючих насаджень, після їх вступу в плодоношення. Важливою складовою активізації таких заходів є компенсація з боку держави усіх банківських відсотків та кредитних ставок, що особливо актуально для агропідприємств, які лише започатковують виробництво;

5) в найближчій перспективі необхідно не лише зберегти в дії Закон України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства», а й опрацювати та удосконалити механізм прозорого і оптимального розподілу

коштів, а бізнес-плани та проекти щодо створення плодючих насаджень повинні проходити наукову експертизу та конкурсний відбір.

Згідно існуючої раніше практики, загальна сума збору розподілялась наступним чином, 30% залишалось у розпорядженні обласних управлінь сільського господарства, а решта – 70% збору зосереджувалась на рівні Державної казначейської служби України [342]. При цьому розпорядником таких надходжень вважалось Міністерство аграрної політики та продовольства України, яким на виконання програми 2801350 «Закладення і нагляд за молодими садами, виноградниками та ягідниками» направлялось 90% коштів, і лише 10% коштів було спрямовано на покриття витрат по догляду за молодими хмільниками згідно програми 2801210 «Фінансова підтримка тваринництва і рослинництва». Такий механізм розподілу коштів є досить складним та заплутаним, а здійснення фінансування в рамках вищезазначених державних цільових програм викликає великі складнощі при проведенні розподілу та здійсненні контролю за бюджетними коштами як на регіональному, так і на державному рівнях.

З веденням в дію Закону України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» і порядку справляння збору, механізм використання коштів визначено наступним чином: кошти (70% належних сум збору), які надходять на спеціальний рахунок Державної казначейської служби України розподіляються за такою пропорцією: 10% коштів йде на розвиток хмелярства, 20% – на розвиток садівництва, 70% – на виноградарство. Такий же порядок розподілу коштів діє і на регіональному рівні, Мінагрополітики України щорічно доводить до відома органів виконавчої влади на місцях ліміти асигнувань окремо для садів, ягідників та виноградників.

Отже, такий територіальний критерій розміщення виробництва, що покладений в основу розподілу фінансів на розвиток галузі не відповідає принципу об'єктивності, оскільки ним ігнорується оптимальне співвідношення розміщення продуктивних сил. Відповідно, ті регіони, що мають сприятливі природньо-кліматичні та інші умови для розвитку галузі садівництва, не

отримують необхідних коштів на розвиток останньої, і навпаки, в регіони, в яких такі умови відсутні спрямовано значні обсяги фінансування.

Державна політика в сфері інвестування покликана на активізацію інвестиційної діяльності та реалізується через використання нормативно-правових, економічних та адміністративних методів.

У світовій економічній практиці виділяють окремі типи державної політики щодо реалізації інвестиційних процесів, що носять активний та пасивний характер. При здійсненні активної політики відбувається регуляторний вплив через використання нормативно-правових та економічних методів впливу. Щодо пасивного характеру реалізації державної політики в сфері інвестування, то адміністративне втручання мінімізується чим і мотивується прологативність інвестиційного процесу. Методологічні засади здійснення інвестиційної діяльності передбачають визначення системи методів для проведення оцінки ефективності інноваційної діяльності; доцільності застосування їх систематизованих груп; адміністративно-розпорядчий вплив на реалізацію інвестиційної програми та розробку системи обчислення потреби необхідного обсягу інвестиційних ресурсів за певними джерелами їх надходження.

Для реалізації інвестиційної політики й активізації відтворювальних процесів необхідно: забезпечити прогнозованість, гарантованість і широкий доступ державної підтримки виробників плодючої продукції на основі бюджетних програм; досягти збалансованого розвитку галузі; здійснювати пропорційний розподіл доходів від реалізації продукції кінцевого споживання у системі: виробництво продукції – закупівля – переробка – реалізація; застосовувати пільгове оподаткування виробничих підприємств до виходу з фінансової кризи; впровадити ефективний механізм амортизації основних засобів; посилити роль держави у банківській системі створенням державного спеціалізованого банку, через який держава здійснювала б регулювальний вплив на кредитний ринок і на кредитні відносини агропромислового виробництва; розвивати міжнародні та науково-виробничі зв'язки, створювати спільні підприємства за участю іноземних інвесторів; сприяти розвитку ефективної

взаємодії науки і техніки, інноваційної діяльності та впровадженню їх результатів; надавати допомогу і створювати умови товаровиробникам, що вкладають інвестиції у виробництво конкурентоспроможної продукції, дотримуючись екологічних норм у процесі виробництва; спрямовувати зусилля на підвищення рівня платоспроможності населення, поліпшувати мотивацію праці.

Основними складовими державного регулювання й підтримки відродження та поступу промислового садівництва України є: а) надання пільгових кредитів на створення багаторічних насаджень та формування виробничої й ринкової інфраструктури; б) збереження дії Закону України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва хмелярства», яким регулюється виділення 1,5 % збору від сум реалізацій алкогольних напоїв і пива для розвитку садівництва, виноградарства і хмелярства. Важливо, щоб розподіл цих коштів був максимально прозорим.

Новітні основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва продукції та розвитку аграрного ринку є законодавчо врегульованими [105]. За допомогою важелів регулювання, у сфері податків, бюджету, грошово-кредитної, антимонопольної, цінової та амортизаційної політики держава має суттєво впливати на мотивацію розвитку інвестиційної діяльності. Виважена державна інвестиційна політика має стати одним із найголовніших напрямів виходу з фінансової кризи садівницьких підприємств.

Нині, коли проблема нестачі внутрішніх ресурсів набуває особливої актуальності, виникає необхідність залучення зовнішніх інвестицій для покращення фінансового забезпечення садівницької галузі та оновлення її матеріально-технічної бази. Наявність низки таких причин як: низький рівень фінансування та наявність у загальній структурі значної частки збиткових садівницьких підприємств, недосконале законодавство та нестабільність в політичній сфері країни не сприяють залученню необхідного обсягу іноземних

інвестицій та досягнення ефективності від їх використання для функціонування галузі в цілому.

Реалізація інвестиційних проектів потребує не лише залучення значних фінансових ресурсів для здійснення відтворювальних процесів, але й наявності визначеного обсягу технічних та матеріальних ресурсів.

Іноземні інвестиції, як правило, надходять в аграрний сектор переважно у вигляді інвестиційних вкладень у переробну та харчову промисловості, відповідно інвестиції, що спрямовуються у виробничу сферу носять структурно-цільовий характер і направлені на підтримку останньої як сировинного приросту, оскільки сприятливий інвестиційний клімат у харчовій та переробній промисловості був сформований набагато раніше. Враховуючи такий стан справ у садівницькій галузі, вітчизняні переробні підприємства змушені, в основному, за рахунок формування підвищеного попиту на свою продукцію самостійно знаходити джерела інвестицій для подальшого розвитку садівництва.

Разом з тим, з метою розвитку аграрної економіки та удосконалення форм організації виробництва, зокрема, у садівництві, необхідно стимулювати залучення товаровиробниками у галузь сучасного обладнання, нової техніки та прогресивних технологій. Спільне підприємництво якраз і є прикладом такої форми удосконалення організації виробництва, оскільки виконує роль щодо забезпечення балансу між іноземними та вітчизняними виробниками, а також сприяє взаємному обміну досвідом та новітніми досягненнями у сфері виробництва та переробки продукції. Така виробнича діяльність буде реалізовуватись на основі взаємної зацікавленості, взаємної вигоди, рівноправності та забезпечення економічних інтересів, а функціонування спільного підприємства базуватиметься на поєднанні аграрного виробництва та переробної галузі. За таких умов, у перспективі можливо отримання високого рівня розвитку садівництва, а також наповнення внутрішнього ринку продукцією вітчизняного виробництва високої якості. Крім того, інші підприємницькі структури матимуть можливість впроваджувати отримані високі результати та досягнення у своїй практичній діяльності.

Також джерелами зовнішніх інвестицій можуть бути благодійні внески громадян, підприємств, установ, організацій. Поряд з традиційними, на нашу думку, новим та перспективним джерелом залучення зовнішніх інвестицій можуть виступати кошти приватних інвесторів, адже у країнах з розвинутою економікою, кошти населення та інші заощадження є потужним видом інвестицій. Відтак, підвищення рівня життя населення та його добробуту сприятиме збільшенню інвестиційних можливостей на розвиток національної економіки й, зокрема, аграрного сектора.

Останнім часом, спостерігається тенденція, коли інвестори для зменшення ризику, або ж розподілу відповідальності, намагаються використовувати найбільш можливу кількість інвестиційних джерел, що в результаті призводить до їх диверсифікації та формування попиту у потенційного інвестора проекту. Ефективність інвестиційної діяльності залежить від того, наскільки при її формуванні враховані, узгоджені і стратегічно зорієнтовані на досягнення спільних результатів інтереси центру і регіонів [73].

Наявність в аграрного підприємства визначених фінансових можливостей, які можуть бути використані для реалізації інвестиційних проектів є запорукою ефективною реалізації інвестиційного процесу.

Найбільш характерними стадіями інвестиційного процесу можуть бути наступні: мотивація інвестиційної діяльності, прогнозування і програмування інвестицій, обґрунтування доцільності інвестицій, страхування інвестицій, державне регулювання інвестиційного процесу, планування інвестицій, проектування і ціноутворення, фінансування інвестиційного процесу, забезпечення матеріально-технічними ресурсами, освоєння інвестицій, підготовка до виробництва продукції, попередня здача і приймання в експлуатацію, кінцева здача об'єкта в експлуатацію тощо [181, с. 95-96].

Обґрунтування стратегії діяльності базується на основі маркетингових досліджень, розробці стратегічного плану, що орієнтований на задоволення потреб споживачів і є початковим етапом інвестиційної діяльності. Діяльність сільськогосподарського підприємства в умовах ринкової економіки вимагає від

управлінського апарату вміння ефективно приймати рішення щодо організаційно-координаційної роботи з персоналом та розпорядження фінансовими, кадровими та виробничими ресурсами, запобігати негативному впливу виробничого процесу на зовнішнє середовище, оперативно орієнтуватись на ринку. Структурні зрушення в розвитку садівницької галузі, підвищення рівня економічної ефективності виробництва, модернізація основних засобів виробництва сприятимуть зростанню ефективності садівницьких підприємств, зростанню доходів населення, а відтак збільшенню в раціоні частки плодів та ягід.

Активізація інвестиційної діяльності у садівництві та визначення пріоритетних напрямків фінансування значною мірою сприяють підвищенню темпів розвитку галузі та є важливою умовою досягнення успіху при здійсненні економічних реформ.

Разом з тим, роль держави у цьому процесі є надзвичайно важливою, оскільки за допомогою державного регулювання можливо впливати не лише на формування та розвиток інвестиційного механізму на загальнодержавному, але й на регіональному рівні. Адже інвестиції з боку держави, – це засіб створення базових, визначальних умов щодо активізації інвестиційної діяльності.

Зважаючи на те, що садівництво в сільськогосподарських підприємствах є низькорентабельним, а на перспективу передбачається значне розширення площ під плодовими і ягідними насадженнями, то найгострішою у промисловому садівництві є проблема залучення інвестицій, її вирішення полягає у формуванні надійних джерел інвестицій та ефективному їх використанні.

Серед джерел інвестування в найближчій перспективі, на нашу думку, найвагомішими мають стати наступні:

1. Внутрішні резерви нагромадження фінансових ресурсів, що в умовах розвинутої ринкової економіки є основним джерелом інноваційного розвитку та можуть використовуватись не лише для здійснення простого, але й спрямовуватись на розширене відтворення. Реалізація відтворювальних процесів на розширеній основі може відбуватись при досягненні товаровиробниками

рівня рентабельності в межах 50-60%. Таким чином створюються умови для широкого впровадження інноваційних технологій вирощування плодоягідних культур. Досягнення такого рівня розвитку в свою чергу забезпечується шляхом застосування системи організаційно-економічних заходів ведення садівництва на високотехнологічній основі.

2. Формування амортизаційного фонду через щорічні амортизаційні відрахування з балансової вартості плодкових і ягідних насаджень в переважній більшості садівницьких господарств як чинник відтворення плодкових і ягідних насаджень фактично незадіяний через ряд причин:

- чинним законодавством у всіх сільськогосподарських підприємствах амортизація основних засобів виробництва ведеться за податковим методом і амортизаційні відрахування використовуються здебільшого на загальні потреби виробництва, а не як важливий чинник відтворення основного капіталу;

- в багатьох сільськогосподарських підприємствах садівництво є збитковим, а збитки звичайно покриваються амортизаційними відрахуваннями;

- балансова вартість багаторічних насаджень не відповідає нормативу питомих капітальних вкладень на їх створення.

Відновлення ролі амортизаційного фонду як каталізатора по створенню умов для інвестиційного розвитку садівництва передбачає:

- здійснювати амортизацію в кожному садівницькому підприємстві використовуючи не податковий метод, а кумулятивний або прямолінійний, що підтверджують наведені вище розрахунки;

- провести інвентаризацію плодкових та ягідних культур та здійснити індексацію балансової вартості таких насаджень, враховуючи норматив капітальних вкладень на створення та загальний стан розвитку галузі.

3. В сучасних умовах і в найближчій перспективі потенційними в садівництві є приватні інвестиції. Йдеться про орендарів і особисті господарства населення, які спрямовують свою діяльність на товарне виробництво плодів і ягід. Передусім, це стосується господарств, розміщених у зонах великих міст і промислових центрів, а також у зонах, районах з унікальними природними

умовами для виробництва продукції теплолюбних культур і сортів, які належать до обмеженого ареалу вирощування.

4. Для модернізації матеріально-технічної бази та удосконалення системи фінансового забезпечення товаровиробнику, як правило, недостатньо власних обігових коштів. Відтак, постає питання пошуку ефективних джерел зовнішнього інвестування. Втім, вплив таких факторів як: політична нестабільність, недосконале вітчизняне законодавство, недостатній рівень державної підтримки галузі садівництва, наявність значної кількості неприбуткових підприємств суттєво знижує їх ефективність, зумовлюючи потребу формування сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій.

5.3. Організаційно-економічний механізм забезпечення екологічно чистого виробництва продукції садівництва

Питання визначення пріоритетів інноваційного розвитку садівництва потребує обґрунтування стратегічних орієнтирів по формуванню потенціалу для розвитку передумов збільшення виробництва конкурентоспроможної садівницької продукції. При цьому виникає потреба у розробці та застосуванні нових підходів до оцінки окремих складових досягнення поставлених завдань, що стосуються сфери управління, економіки, фінансів та екологічної безпеки виробництва.

З метою забезпечення реалізації екологічної складової у садівництві необхідно дотримуватись якісних параметрів в процесі виробництва плодоягідної продукції; раціонально використовувати наявний природно-ресурсний потенціал регіону; впроваджувати ресурсозберігаючі технології виробництва та інтегровані системи біодогляду за рослинами.

Екологізація виробництва передбачає використання чинників природоохоронного, відновного, захисного, агрозоотехнічного, лісомеліоративного, характеру, що сприяють екологічній рівновазі природного середовища і

збереженню здоров'я населення та реалізується на двох рівнях: державному (макрорівень) і підприємницькому (мікрорівень).

Під екологізацією сільськогосподарського виробництва треба розуміти: «постійне поліпшення природних умов для його розвитку, перехід на адаптивні системи ведення землеробства, розміщення галузей і культур у тих природних умовах, які для них найбільш сприятливі широке впровадження біотехнологій, розвиток селекційної роботи, ведення і широке розповсюдження нових високоврожайних і стійких проти несприятливих погодних умов, хвороб і шкідників сільськогосподарських культур, поліпшення племінної роботи, виведення племінних високопродуктивних порід і класів тварин» [52].

Пріоритетними напрямками інноваційної діяльності в Україні (далі – пріоритетні напрями) – науково і економічно обґрунтовані та визначені відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» напрями провадження інноваційної діяльності, що спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень [106].

Економіка агропромислового виробництва не функціонує за законами абстрактної системи і як штучно створена система, що прагне до максимуму ентропії, не є повністю саморегулюючою навіть в умовах конкуренції, оскільки попит на продовольчі товари є мало еластичним, а на засоби виробництва – скорочується через відсутність коштів у товаровиробників.

Як зазначав М. Д. Кондратьєв: «основою народного господарства є аграрна сфера: економіка не може бути розвинута більше, ніж дозволяє їй сільське господарство» [133].

В аграрному секторі економічна діяльність має нерозривний зв'язок із навколишнім природним середовищем, при чому останнє, особливо в частині використання природних ресурсів, зазнає істотного впливу від діяльності

сільськогосподарських підприємств, іноді такий вплив має не завжди позитивний характер, адже діяльність товаровиробника сільськогосподарської продукції тісно пов'язана із застосуванням хімічних добрив та засобів захисту, використання яких має негативні наслідки для флори та фауни, а також призводить до виснаження ґрунтів.

Така негативна тенденція прослідковується у сільському господарстві вже протягом тривалого часу, оскільки інтенсифікація аграрного виробництва часто ґрунтувалася на основі: нераціонального використання невідновлюваних природних ресурсів, непомірних масштабах по здійсненню меліорації зростаючого широкомасштабного застосування природо-антагоністичних агрохімічних засобів захисту рослин від хвороб та шкідників; нераціональній системі організації ведення тваринництва. Така «раціональна» стратегія ведення сільського господарства повинна характеризуватись як хіміко-техногенна, екологонебезпечна та природоруйнівна діяльність.

Внаслідок істотного зменшення обсягів виробництва екодестабілізуючий вплив аграрної діяльності на навколишнє середовище знизився, хоча й неадекватними темпами.

Тому, якщо не почати вживати радикальних природоохоронних заходів для збереження природного середовища вже сьогодні, то, в подальшому розвиток аграрного виробництва на базі екологонебезпечних, ресурсо-, природо-, енергомістких технологій може мати катастрофічні наслідки та спричинити погіршення екологічної ситуації в масштабах цілої країни.

До названих екологодеструктивних чинників належать:

– порушення екологічно допустимого співвідношення у структурі земельного фонду, високі рівні сільськогосподарської освоєності (70%) і розораності території (55%), у т.ч. сільгоспугідь (77%) – ці показники одні з найвищих у світі.

– процес зниження продуктивності виробництва, деградація природного середовища, а також зменшення його відтворювального й асиміляційного

потенціалів в цілому становить загрозу для збереження агроландшафтних комплексів та їх збагачення;

- нераціональна структура посівів та їх екологічна незбалансованість, надмірне перенасичення сівозмін просапними культурами, особливо, соєю, соняшником та ріпаком;

- прискореність ерозійних процесів на меліорованих землях;

- застарілі форми оранки і недосконалі прийоми обробітку землі, потужно-неекономна сільськогосподарська техніка, важкі агротехнічні засоби, фізично й морально технології і системи організації ведення тваринництва.

В цілому, такі методи ведення аграрного виробництва варто назвати організаційно та техніко-технологічно відсталими, та такими, що активно сприяють загостренню екологічної ситуації та усіх галузей національного господарського комплексу.

Наявність вище перелічених чинників має такі негативні наслідки: забруднення ґрунтів і водних ресурсів, деградацію сільськогосподарських земель, зниження родючості та їх виснаження, негативні наслідки для існування територіальних екосистем й агроландшафтів. Особливо актуальною залишається питання щодо виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції через існування проблеми радіоактивного забруднення земель сільськогосподарського призначення і забезпечення виробництва на них. Нині, лише 10% сільськогосподарських угідь у їх загальній структурі характеризуються задовільним меліоративно-екологічним станом та безпечні для вирощування в аграрному секторі екопродукції і сировини, з якої в подальшому можливо виробляти продукти дитячого харчування. Результати здійснюваних в Україні земельної та аграрної реформ важко назвати позитивними, оскільки такі зміни не забезпечили безпечного, екологічного та раціонального використання природних ресурсів, в першу чергу, це стосується родючих українських чорноземів – найбільш цінного та неповторного національного багатства.

Покращення стану національного агропромислового комплексу можливе шляхом його подальшого розвитку на основі інноваційної моделі; за рахунок

реалізації агроекологічної стратегії; впровадженням удосконаленого економічного механізму природокористування тощо. Система методів стимулювання екологічнобезпечного використання, раціонального відтворення й, в першу чергу, охорони природних ресурсів повинна стати базисом такої діяльності в подальшому, взамін наявного механізму суто платного природокористування суб'єктами національного господарського комплексу.

Застосовувані нині еколого-економічні інструменти – платежі за використання природних ресурсів, плата за забруднення навколишнього середовища, штрафи за порушення законодавства щодо охорони довкілля є переважно командно-адміністративними, примусовими і мають за мету обмежувати екологодеструктивну діяльність суб'єктів господарювання. Тому, вони істотно не впливають на поведінку підприємств-забруднювачів, які практично не відшкодовують заподіяні природним ресурсам і навколишньому середовищу збитки.

У зв'язку з цим більш широкого застосування повинні набрати важелі, які спонукають природокористувачів і природозабруднювачів до ефективних дій превентивного характеру. До них належать: екологічні субсидії, авансово-компенсаційні системи, різні види податкових пільг і пільгових позик тощо. Переорієнтація економічного механізму на превентивні важелі, а не подолання наслідків екодеструктивної дії, повинна стати пріоритетним напрямом удосконалення механізму забезпечення екологічної безпеки інноваційного розвитку.

Екологічнобезпечному розвитку має сприяти також реалізація визначених пріоритетів Всесвітнього самміту для сільського господарства, а саме:

- з метою підтримки екологічнобезпечних методів здійснення сільського господарської діяльності необхідно широко використовувати його субсидування;
- запровадити податок на використання промисловими господарствами та фермами хімічних добрив, особливо пестицидів.

Механізм ефективного використання природних ресурсів агропромисловими підприємствами повинен включати:

- врахування вартісних показників використання природних ресурсів при визначенні економічних результатів діяльності виробників сільсько-господарської продукції;

- дієвість механізму відповідальності за спричинення шкоди навколишньому середовищу та розробку системи відшкодування нанесених збитків в разі недотримання екологічних вимог.

Для запобігання екологодеструкції від ведення будь-якої діяльності, у т.ч. й агропромислової, важливо проводити екологічну експертизу та економіко-екологічну оцінку всіх господарських проектів, технологічних рішень, систем землеробства тощо та екологічний аудит. Забезпечення екологобезпечності агропромислового виробництва повинно стати напрямом особливої державної підтримки, як це має місце в розвинутих країнах. Для цього необхідно розробляти і реалізувати природоохоронні цільові програми щодо сільського господарства, які б передбачали освітню, технічну та фінансову підтримку стратегічних напрямків в сфері безпечного функціонування екосистеми. До таких напрямків відносяться:

- пропагування активного застосування біологічно безпечних методів використання природних ресурсів;

- запровадження екологобезпечного підходу до захисту вразливих територій; водозбірних басейнів; земель сільськогосподарського призначення;

- застосування екологобезпечних технологій, видів техніки та систем ведення тваринництва;

- розширення наукових досліджень з екологічних аспектів сільського господарства та розроблення більш досконалих систем сільськогосподарського та харчового виробництва, в т.ч. екологічно чистого продовольства, а також збільшення підготовки фахівців з питань екології аграрної сфери тощо.

Із 150 державних цільових програм, що реалізуються в Україні, в агропромисловому комплексі за рахунок бюджетних коштів у 2004 р. було профінансовано 17 державних цільових і 23 галузевих програми. Проте в більшості випадків з державного бюджету на виконання визначених

законодавством програм виділяється лише 20-30% коштів від потреби. Йдеться про вкрай незадовільне фінансування державних програм з докорінного поліпшення земель, агрохімічної паспортизації земельних ділянок, боротьби зі шкідниками та хворобами, протиепізоотичних заходів тощо. Зовсім не фінансувалися, починаючи з 2002 р., такі важливі, у т.ч. з екологічної точки зору, програми, як підтримка розвитку меліорації, виробництво сільгоспмашин нових поколінь, досконалих та екологічнобезпечних засобів захисту рослин тощо.

Підвищення екологічної безпечності продуктів харчування повинно досягатися шляхом:

- розроблення та затвердження екологічних стандартів і нормативів на продукти харчування та запровадження державного нагляду за їх жорстким додержанням;

- запровадження сертифікації продуктів харчування щодо відповідності їх екологічним стандартам, нормативам і вимогам екологічної безпеки, насамперед тієї, яка вироблена в зонах радіоактивного забруднення;

- здійснення радіологічного та токсикологічного контролю продуктів харчування тваринного й рослинного походження на ринках, м'ясокомбінатах, холодильниках і базах по заготівлі, переробленню, зберіганню та реалізації продукції;

- вилучення, утилізації або знищення продукції рослинництва і тваринництва у разі забруднення її радіонуклідами понад встановлені норми, а також заборони виробництва, перероблення та реалізації радіоактивно забрудненої продукції;

- підвищення відповідальності за порушення санітарних, технологічних та екологічних умов щодо виробництва, транспортування, зберігання та продажу харчової продукції або сировини для її виробництва кожним суб'єктом такої системи та введення жорстких санкцій за спричинення шкоди кінцевому споживачу.

З метою підвищення захисту споживчого ринку від проникнення на нього недоброякісних імпортованих товарів і фальсифікованої продукції необхідно

активізувати роботу по гармонізації нормативних документів з прийнятими в ЄС, вдосконалювати механізми взаємодії у межах СНД, провести експертизу законодавчої бази по стандартизації продукції з метою її упорядкування, а також розробити нові підзаконні акти, які мають передбачати:

- розроблення системи сертифікації виробництва продовольчих товарів та імпортованої харчової продукції;
- сертифікацію вітчизняного й імпортного технологічного обладнання;
- ліцензування виробництва найважливіших видів продовольства, в т.ч. плодової та ягідної продукції з метою гарантування їх високої якості.

Основою розробки планів на рівні підприємства за єдиної системної методології є маркетингові дослідження з їх компонентами: призначенням (досягнення бажаної мети), функціями (дослідити середовище і які ситуації воно може створити, вибрати альтернативи і оцінити дії), потоками (інформації між спеціалістами по плануванню і користувачами) та структурою (загальним планом, на основі якого обґрунтовується досягнення найбільш вірогідного і бажаного результатів). Ці компоненти плану можуть бути використані при стратегічному або ж оперативному плануванні екологізації виробничо-господарської діяльності.

За відправну точку такого планування слід приймати не екстраполяцію минулого з метою визначення перспективи, як це робилось до цього при довгостроковому плануванні, а аналіз можливостей підприємства і його оточення. Зміна стратегічного становища підприємства (спрямована на його підготовку до діяльності за нових умов потребує зміни структури виробничих ресурсів підприємства, що планується використовувати; реагування на непередбачені ситуації (якщо зміни стають настільки інтенсивними, що на них уже неможливо реагувати методами передбачення).

При цьому виникає потреба формування умов в яких стає можливим пристосуватись до навколишнього середовища, що постійно змінюється, а кожний суб'єкт економіки не просто повинен екстраполювати минуле та визначати перспективу (методологія довгострокового планування), а

встановлювати мету, завдання, розробляти заходи, спрямовані на перспективний розвиток об'єктів з одночасною умовою: найбільш ефективно пристосуватись до довкілля [117].

До блоку критеріальних обмежень при здійсненні інвестиційної діяльності в садівництві досить віднесено фактор досягнення екологічного ефекту, який попередньо може передбачатися інвестором. Оскільки, витрати на його досягнення можуть суттєво впливати на досягнення результатів виробничо-господарської діяльності. У випадку не врахування наслідків зовнішнього прояву такого ефекту унеможлиблюється досягнення очікуваного результату. За умови досягнення екологічного ефекту від здійснення природоохоронних заходів розширюється діапазон варіативності подальших дій в напрямку підвищення ефективності господарської діяльності. Така практика може бути корисною у застосуванні іншими товаровиробниками садівницької продукції при здійсненні інвестиційної діяльності.

Метою сільськогосподарських підприємств в умовах, що склалися, є вибір стратегічної альтернативи (диверсифікація: різноманітність номенклатури продукції; вихід з ринків, що перебувають на стадії стагнації; переорієнтація виробництва тощо), яка максимально підвищить довготермінову ефективність організації. Стратегія екологізація виробництва вибирається після того, як прораховані і оцінені всі альтернативи і варіанти можливого розвитку подій. Розробка ж альтернатив і вибір стратегічної альтернативи, зокрема, або сценарію (уявний вихід системи, що визначається за допомогою допустимих припущень про поточну і майбутні тенденції розвитку подій в економіці), є досить складною проблемою.

Сучасний тип технологічного розвитку докорінно змінює ставлення суспільства до екологічних проблем. Технологічна революція і раціональна економічна політика урядів зробили розробку та використання природоохоронних технологій однією з найпривабливіших сфер інвестування капіталу та знань.

Можливість впровадження підприємством інновацій у виробничий процес визначається сукупністю наступних факторів:

- наявність у підприємства можливості щодо придбання ліцензій та впровадження новітніх розробок;
- формуванням організаційно-виробничої структури дослідницького типу;
- забезпеченість виробництва кадрами в необхідній кількості, кваліфікація яких дозволяє здійснювати роботи пов'язані з використанням новітніх розробок;
- можливість здійснювати фінансування наукових досліджень та реалізації дослідно-конструкторських робіт;
- залучення інвестиційних ресурсів для придбання нових матеріально-технічних засобів та оновлення наявних.

Визначення рівня ефективності реалізації інновацій доцільно здійснювати в такій послідовності:

- 1) проведення аналізу впливу нововведення на ефективність діяльності підприємства через визначення: зміни його фінансової незалежності, рівня прибутку, показника рентабельності, конкурентоспроможності, показників ефективності використання основних, оборотних фондів та ін.;
- 2) визначення ефективності інноваційного проекту через аналіз прийнятих рішень в сфері управління;
- 3) дослідження впливу різних факторів на тривалість виконання завдань по досягненню визначених цілей розвитку;
- 4) співставлення досягнутого рівня ефективності використання інновацій з прогнозними показниками.

В ринкових умовах господарювання для здобуття конкурентних переваг товаровиробник повинен уникати структурних зрушень без обізнаності в сфері інновацій.

Підвищення конкурентоспроможності підприємств дає їм змогу зайняти належне місце у світовому розподілі праці, що забезпечує ширший ринок збуту, збільшення грошових надходжень [115].

За останні сторіччя навколишнє природне середовище піддалось зростаючому антропогенному впливу, що сприяло дестабілізації екологічної ситуації. З розвитком науково-технічного прогресу, особливо в аграрному секторі і добувній промисловості, спостерігається зростання антропогенного тиску на довкілля, проте зростають і можливості людини щодо збереження та відтворення природного середовища.

Останнім часом із зменшенням залісненості територій, зменшилась їх природоохоронна, кліматоутворююча роль. Тому, для вирішення зазначених проблем вбачається доцільність у реалізації наступних заходів:

- реалізація нового землевпорядкування території, розширення площі лісів за рахунок нових посадок та створення нової системи ведення лісового господарства, рекультивація порушених земель;
- створення та впровадження протиповеневих заходів в Карпатах;
- розробка та реалізація заходів боротьби з водною ерозією ґрунтів та створення протиерозійної системи землеробства;
- розробка заходів щодо очищення річок, ставків, водойм, захисту берегів річок та визначення водоохоронних зон;
- суттєва модернізація та реконструкція гідротехнічних споруд, дамб, меліоративних систем, очисних споруд тощо;
- створення та реалізація ресурсозберігаючих, екологічно стійких та високоефективних систем ведення сільського господарства.

Важливою умовою розвитку агропромислового виробництва на інноваційній основі є забезпечення простого і розширеного відтворення природної родючості ґрунтів. До заходів по поліпшенню якості ґрунтів слід віднести: заходи по боротьбі з ерозією, застосування органічних добрив, агролісомеліорацію, вапнування кислих ґрунтів, мінімізацію техногенного впливу на ґрунти, застосування ґрунтозахисних технологій, оптимізація сівозмін, біологічні методи захисту рослин та ін.

Щороку дедалі більше країн в агровиробництві переходять з хімічних препаратів та антибіотиків на органіку та біопрепарати. Адже останні значно

дешевші, ефективніші, а головне – не шкодять довкіллю і здоров'ю людини. Так, США, Канада, Євросоюз прийняли рішення: про скорочення кількості пестицидів, дозволених для використання у сільському господарстві, на 600 тисячі існуючих [338]. В планах Данії, Німеччини, Нідерландів і Великобританії обмежити внесення агрохімії на 50-70% до 2030 року, а Франція, Німеччина і Великобританія оголосили, що використовуватимуть щонайменше 20% сільгоспугідь для органічного землеробства до 2020 року. Адже на сьогодні потреба в екологічно чистих продуктах у Франції задоволена лише на 36–40%, у Німеччині та Великобританії – ще менше. При цьому їхня вартість на 25–300% вища: аніж звичайних [333].

Нині в Європі спостерігається висока динаміка показників екологічно чистого сільськогосподарського виробництва, зростання екологічних площ під насадженнями. У 2009 році в Європі налічувалося понад 200 тис. екологічних господарств на загальній площі 7,39 млн. га, у тому числі в країнах Європейського Союзу – понад 180 тис. господарств. Частка екологічного виробництва в середньому в Європі складає 1,9% сільськогосподарських площ, а в країнах ЄС – 4%. Щорічне зростання екологічних площ у Європі досягає 300 тис. га. Найбільше екологічних площ є в Італії – 1,15 млн. га, Іспанії – близько 1 млн. га і в Німеччині – 0,865 млн. га. Активно росте екологічно чисте виробництво в Польщі, Чехії, Естонії, Латвії, Литві. Прогнози розвитку екологічного сільського господарства в Європі оптимістичні, тому що в найближчі 2-3 року очікується збільшення на 25% екологічних площ, які перебувають поки що на стадії конверсії. При цьому важливо врахувати, що в деяких країнах багато сприятливо розташовані площі вже освоєно і відзначається можливий рівень для подальшого їх розширення.

Для позначення екологічно чистого виробництва в практиці Європейського Союзу використовують термін «organic farming» – органічне сільське господарство, який означає сприятливий для навколишнього середовища та ресурсозберігаючі форми ведення сільського господарства.

З 1991 р. термін «екологічне» або «біологічне» або «органічне» сільське господарство захищений як термін в директиві ЄС 2029/91 «Загальноєвропейська угода з організації виробництва сільськогосподарської продукції № 2092/91 від 24 червня 1991 року». Цей документ став основним нормативним актом ЄС, який регламентує екологічне сільське господарство. З 1 січня 2009 року замість директиви ЄС 2029/91 в силу вступили в силу директива 834/2007, що регулює екологічне сільське господарство ЄС, та директива 889/2008, яка її конкретизує у ряді технічних областей. Важливим положенням нової директиви є певне посилення вимог щодо застосування генномодифікованих рослин і організмів, особливо в рослинництві. Вище вказані документи служать цілям забезпечення безпеки споживачів від недобросовісних виробників, від недобросовісної конкуренції. Встановлюються вимоги до маркування екологічно чистих продуктів рослинного і тваринного походження.

У лютому 2000 року Єврокомісія ввела логотип для екологічно чистої продукції, який може використовуватися у всіх країнах ЄС виробниками, які дотримуються вимог актів ЄС про екологічне виробництво. Логотип може наноситися тільки на ті товари, які складаються не менше ніж 95% із сировини екологічно чистого виробництва та були перероблені, упаковані та марковані в ЄС. Крім того, логотип може наноситися на товари з країн, що мають аналогічну систему перевірок та контролю – тобто входять до переліку третіх країн.

Європейський логотип використовується на добровільній основі і може наноситися разом з національними або приватними маркуваннями. Поки логотип ЄС використовується незначною часткою компаній в Південній Європі і його значення для ринку невелике. Деякими країнами розроблено власне законодавство про екологічне сільське господарство до того, ЄС було прийнято вище названі документи. Тому національні маркування існують в Данії, Австрії, Швеції та інших країнах і користуються довірою споживачів. Так в Австрії існує національне маркування АМА, що знаходиться у власності Agrar-Mark-Austria-GesmbH. Це маркування може наноситися на всі товари, що відповідають вимогам Постанови 2092/91 і Австрійському продовольчого кодексу. У Данії

державне маркування екологічно чистої продукції – Statskonrolleret Okologisk, яка введена з кінця 80-х рр. Вона наноситься на датські продукти і на продукти, привезені з інших країн, але перепакованих в Данії, іншими словами на території Данії повинна бути зроблена остаточна обробка продукту. У Франції розроблено логотип АВ – Agriculture Biologique, який є власністю Міністерства сільського господарства Франції. Нанесення цього логотипу на товари дозволяється після підписання договору з власником знаку та виконання всіх вимог, встановлених законодавством ЄС. Знак може також наноситися на екологічно чисті продукти з інших країн за умови виконання вимог французького законодавства до господарств, що виробляють екологічно чисту продукцію. Проте продукти рослинного походження повинні бути зроблені в Євросоюзі (виняток становлять екзотичні продукти). У Німеччині найбільш відомі знаки екологічно чистої продукції – Biolend, Demeter, Naturland, право на використання яких надається за результатами перевірки інспекційних організацій. У Швеції всі екологічно чисті продукти повинні мати маркування KRAV, в Нідерландах – Ska-EKO, в Швейцарії – Knospe. В Великобританії не розроблено національного маркування екологічно чистих продуктів харчування. Оскільки споживачі мають довіру до мережі супермаркетів, в якості маркування використовуються їх назви разом зі словом Organic: Marks&Spencer Organic, Waitrose Organic, Sainsburi Organic, Tesco Organic, ASDA Organic [338].

Нанесення відповідного маркування помітно збільшує обсяги продажів, оскільки в просування були вкладені значні кошти, і це пов'язується у свідомості споживачів з поняттями надійності і високої якості. Зважаючи на темпи зростання попиту на екологічну продукцію, експерти прогнозують, що за 10 років обсяги світового ринку екологічних продуктів харчування збільшаться з нинішніх 30 до 200-500 млрд дол. США.

В Україні, за даними IFOAM, на початок 2005 года нараховувалось 69 сертифікованих екологічних господарств, а їх площа дорівнювала 239,5 тис. га. Внутрішній ринок споживання екологічно чистої продукції в Україні не розвинуто. Сертифіковані іноземними організаціями українські виробники

постачають свою продукцію за кордон. У Республіці Білорусь останнім часом все частіше зустрічаються публікації білоруських вчених про необхідність екологізації сільського господарства, про пріоритетність застосування екологічних методів, про зменшення негативного впливу дій людини на навколишнє середовище. Це, безперечно, позитивна тенденція, проте мова йде не про екологізацію сільського господарства й не про методи виробництва екологічно чистої продукції. Хоча в розробках деяких наукових установ зустрічаються окремі елементи, методики, які можуть використовуватися у практиці виробництва екологічно чистої продукції.

Нині практично є загально визнаним негативний вплив на навколишнє середовище інтенсивного сільського господарства, що базується на використанні техніки і хімії, тому з кожним роком все більше число людей підтримують екологічне землеробство, як альтернативу традиційному землеробству. Найважливішим аргументом впровадження цієї технології є не використання в таких великих обсягах хімічних засобів, як у сільському господарстві інших країн. Розвиток екологічного виробництва плодючої продукції на території нашої країни обумовлено, насамперед, необхідністю оздоровлення населення, особливо дітей. Адже споживання екологічно чистої продукції садівництва сприяє нормальному росту та розвитку дітей, профілактики захворювань, створює умови для адекватної адаптації організму до умов навколишнього середовища. Розвиток екологічного виробництва плодів та ягід також буде сприяти створенню додаткових робочих місць у сільській місцевості, нових можливостей і перспектив для фермерських господарств та інших соціальних переваг, які є надзвичайно актуальними для України.

При цьому не можна не відзначити труднощі, які виникають при впровадженні технологій екологічно чистого виробництва в Україні: брак кваліфікованих фахівців, відповідної системи сертифікації, сучасної законодавчої бази, яка повинна враховувати світові та європейські тенденції. Багаторічний досвід, який напрацьовано країнами Європейського Союзу, такими як Німеччина, Нідерланди, Австрія може бути використано державами, що

впроваджують технології екологічно чистого виробництва в рамках діяльності Міжнародної федерації органічного сільського господарства (IFOAM).

За словами керівника відділу загального землеробства, хімізації та меліорації Мінагропроду Анатолія Рудюка, раніше в країні переважала думка, що лише з допомогою хімізації можна отримати високі врожаї, задовольнити внутрішні потреби держави й експортний потенціал [333]. Та, як показав досвід останніх років, аграрії менше вносять міндобрив через брак коштів. Так, якщо в 1990 році на 1 га припадало приблизно 164 кг міндобрив і 6 тонн органіки, то нині лише 49 кг і 200 кг відповідно.

На думку директора Інституту сільськогосподарської мікробіології НААНУ В. Волкогона, наразі треба говорити, як про повну відмову від міндобрив при органічному виробництві, так і про нову стратегію їх внесення в агровиробництві [333]. Крім того, аграріям слід дотримуватися культури виробництва і правил землеробства і правил землеробства, а державі – послідовно контролювати ці процеси.

Наразі вже є відповідні розробки вітчизняних і зарубіжних науковців, які дають позитивні результати. Зокрема, Інститутом сільськогосподарської мікробіології НААНУ розроблено 15 біопрепаратів, п'ять з яких уже зареєстрованими, і це зважаючи на брак державного стимулювання виробників екологічної продукції.

Важливим напрямом інноваційної політики у сфері інноваційного розвитку АПК є впровадження органічного виробництва продукції. Органічне виробництво – це діяльність операторів, що застосовують принципи, правила та методи органічного виробництва на всіх етапах його виробництва, які дозволяють виготовляти натуральні продукти з оздоровчими властивостями; а також зберігати та відновлювати природні ресурси у процесі виробничої діяльності [335]. Тому державна політика у сфері органічного виробництва має бути спрямована на створення сприятливих умов для:

– розвитку конкурентоспроможного, високоефективного ведення сільського господарства за допомогою методів органічного виробництва;

- збільшення експорту органічної продукції;
- розвитку внутрішнього ринку органічної продукції та задоволення потреб споживачів в широкому асортименті органічної продукції;
- виробництва органічної продукції високої якості;
- збереження навколишнього природного середовища, відтворення і раціонального використання природних ресурсів, охорони здоров'я населення;
- визначення зон органічного виробництва, які за результатами сертифікації земель (грунтів) сільськогосподарського призначення, придатні для ведення органічного сільськогосподарського виробництва;
- впровадження сертифікації органічної продукції та сировини, процесу виробництва органічної продукції та сировини;
- впровадження економічного стимулювання органічного сільськогосподарського виробництва, а також інших заходів, спрямованих на здешевлення та підвищення якості органічних продуктів та сировини вітчизняного виробництва;
- здійснення державного нагляду та контролю під час вирощування, виробництва, перероблення, маркування, перевезення, зберігання та реалізації органічних продуктів та сировини;
- відшкодування збитків, заподіяних порушенням законодавства України про органічне виробництво.

Сфера дії Закону України «Про органічне виробництво» поширюється на органічну продукцію, яка включає в себе: не перероблену сільськогосподарську продукцію; перероблену сільськогосподарську продукцію; продукцію бджільництва; дикороси; продукцію аквакультури; корми; насінневий і садивний матеріал; дріжджі, які використовуються як харчові продукти або корми; іншу продукцію, яка вироблена відповідно до вимог цього Закону та Правил органічного виробництва.

Органічне виробництво ґрунтується на загальних принципах сприяння розвитку біологічних процесів у агроєкосистемах з максимальним використанням їхніх внутрішніх природних ресурсів, що передбачає:

1) планування і організацію біологічних процесів, що співіснують у відповідних екосистемах з використанням їх внутрішніх природних ресурсів методами, що забезпечують:

- використання живих організмів і механічних методів виробництва;
- виробництво продукції рослинництва і тваринництва з урахуванням місцевих умов, виробництво водних організмів на засадах раціонального використання рибних ресурсів;
- заборону використання хімічно-синтезованих речовин. Використання хімічно-синтезованих речовин дозволяється у виняткових випадках, визначених Правилами органічного виробництва;
- виключення застосування генетично модифікованих організмів, продуктів їх переробки, або продуктів, вироблених з генетично модифікованих організмів;
- оцінку ризиків і, за потреби, використання запобіжних і профілактичних заходів;

2) обмеження застосування вхідних ресурсів. Допускається використання, у виняткових випадках:

- вхідних ресурсів, отриманих в результаті органічного виробництва;
- природних речовин або речовин, які отримані природним шляхом;
- мінеральних добрив природного походження;

3) в окремих випадках, гнучкості правил щодо виробництва органічної продукції з урахуванням санітарно-епідемічного стану, регіональних кліматичних відмінностей і місцевих умов, етапів розвитку і специфічних агровиробничих підходів.

У сфері органічного виробництва усі оператори наділені однаковими правами та обов'язками. Перехід на органічні методи виробництва відбувається на добровільних засадах.

Специфічними принципами органічного виробництва є:

1) збереження та відтворення родючості ґрунтів методами, які оптимізують біологічну активність ґрунтів, забезпечують збалансоване постачання поживних

речовин рослинам, зберігаючи земельні та інші природні ресурси, необхідні для виробництва органічної продукції;

2) зведення до мінімуму використання ресурсів, що не відновлюються, і продуктів несільськогосподарського походження;

3) утилізація відходів і побічних продуктів рослинного і тваринного походження в ході виробництва органічної продукції;

4) врахування місцевого та регіонального екологічного стану територій при виборі продукції для виробництва;

5) підтримання здоров'я тварин шляхом стимулювання їх природного імунного захисту, а також вибору відповідних кормів і методів господарювання;

6) підтримка стійкості рослин профілактичними заходами, шляхом вибору відповідних видів та сортів, стійких до шкідників і хвороб, відповідних сівозмін, механічних, фізичних та біологічних методів захисту;

7) розведення тварин з урахуванням місцевих умов та наявних площ сільськогосподарських угідь;

8) забезпечення всіх сільськогосподарських тварин умовами утримання, що відповідним чином враховують основні аспекти їхньої природної поведінки;

9) виробництво продуктів органічного тваринництва з тварин, які були на органічному утриманні від народження і протягом усього життя;

10) вибір порід з урахуванням здатності тварин пристосовуватися до місцевих умов, їх життєздатності, стійкості до хвороб;

11) годівля тварин кормами, отриманими у результаті органічного господарювання та з природних речовин несільськогосподарського походження;

12) застосування практичних методів тваринництва, які посилюють імунну систему і покращують природний захист від хвороб, зокрема, шляхом регулярного вигулу, доступу до ділянок на свіжому повітрі та пасовищ;

13) виключення штучно виведених поліплоїдних тварин;

14) забезпечення раціонального використання та належної охорони водних ресурсів, розвиток цінних і сталих водних екосистем та всіх форм життя в них; годівля водних організмів кормами, дозволеними в органічному виробництві.

В органічному виробництві забороняється використання ГМО, похідних ГМО і продуктів, вироблених з ГМО, як харчових продуктів, кормів, технологічних добавок, препаратів захисту рослин та покращення ґрунту, добрив, насіння, вегетативного садивного матеріалу, мікроорганізмів і тварин.

Економічні методи управління дозволять виявити наявні резерви поліпшення якості навколишнього природного середовища які більш ефективні у порівнянні з директивними. Зростання обсягів виробництва продуктів харчування та продовольчої сировини у кількісному та якісному виразах при умові забезпечення гармонійного збалансованого розвитку продовольчого комплексу не повинне сприяти зниженню вимірників інтегрованого екологічного стану земельної території продовольчого призначення [134, с.134].

Ми погоджуємось з думкою П. І. Коренюка, що основними фінансовими чинниками стабілізації екологічної ситуації у продовольчому комплексі є такі, як субсидії на державні програми, економічне стимулювання раціонального використання аграрних ресурсів довкілля, цінні важелі та пільгове кредитування виробництва екологічно чистого продовольства, яке відповідає міжнародним екологічним стандартам ISO-9000, бюджетне та позабюджетне фінансування природоохоронних заходів, екологічне страхування та ін.

Результативність виконання екологічних програм у продовольчому комплексі визначає перспективи соціально-економічного розвитку держави в і підкреслює доцільність економічних важелів ефективного аграрного природокористування.

Менеджмент навколишнього природного середовища передбачає управлінський процес за використанням, збереженням та відтворенням природно-ресурсного потенціалу довкілля з переважанням непрямих економічних важелів управління довкіллям.

Для підвищення екологічної безпеки, гармонізації розвитку сил суспільству потрібно ліквідувати наслідки перехідної економіки, підвищити вимірники фінансово-інвестиційної, технологічної, та продовольчої безпеки; забезпечення екологічної безпеки діяльності людини.

В процесі розвитку агропромислового виробництва постає ряд проблем, основними з яких є:

- створення внутрішнього ринку екологічно чистих сільськогосподарської сировини і продовольства;
- підвищення ефективності системи екологічного менеджменту;
- розвиток агроекологічної інфраструктури;
- виробництво та застосування засобів захисту довкілля від забруднення;
- розвиток екологобезпечних агротехнологій, збільшення обсягів виробництва органічної продукції;
- визначення наслідків застосування біотехнологій (репродуктивне і терапевтичне клонування), соціальних наслідків генної інженерії.

Головний шлях розв'язання проблем екології – повний перехід промислового та сільськогосподарського виробництва на безвідходну технологію та замкнуті цикли природокористування, які виключають викид шкідливих речовин і відходів в навколишнє середовище [92].

В сучасних умовах розширюється не тільки склад природних ресурсів, що залучаються в економічну діяльність, але й загальний обсяг промислових та інших відходів, що викидаються у природне середовище. Тому потрібні значні кошти для здійснення природозахисних заходів проти забруднення оточуючого середовища та прискореного відтворення природних ресурсів.

Ефективність діяльності підприємства в сфері реалізації інноваційних технологій базується на його спроможності до залучення інноваційних розробок у виробничо-господарську діяльність з метою раціоналізації використання матеріально-технічних ресурсів, мінімізації ручної праці, оптимізації витрат коштів на всіх стадіях виробничого процесу, дотримання технологічно-технічних параметрів та запровадження нових стандартів виробництва, або ж з метою збільшення обсягів виробленої продукції чи пропонованих послуг, що спрямовані на поліпшення умов праці та життєдіяльності населення.

Нині в світі увага багатьох науковців зосереджена на проблемі виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції. Так,

стратегічним напрямком розвитку цілого ряду країн є перехід на біологічні технології виробництва продуктів харчування.

Всесвітня організація охорони здоров'я останнім часом неодноразово відзначала у своїх звітах про потенційні переваги та можливі загрози щодо використання генно-модифікованих організмів (ГМО). Практичні надбання з оцінки рівня безпеки використовуваних ГМО в процесі підготовки та надання відповідного дозволу на подальше використання їх у виробництві та продаж такої продукції знижують ризики впливу на людський організм та навколишнє природне середовище.

Вказане твердження є дискусійним, зважаючи на відсутність повного переліку параметрів безпечності ГМО та продовження досліджень щодо їх впливу на людей [196, с.158].

Нині в Україні діє лише три лабораторії, які здійснюють аналіз щодо вмісту генетично-модифікованих організмів (ГМО) в продуктах харчування. Тому, виникає закономірна потреба у створенні таких установ у кожній з областей України. Це необхідно передусім для обізнаності споживачів та пов'язано з введенням в Україні обов'язкового маркування продуктів, в яких вміст ГМО перевищує 0,9%.

Джерелами формування фінансових ресурсів підприємств для здійснення екологічних заходів мають бути:

- грошові кошти від реалізації продукції та послуг;
- емісія цінних паперів;
- кредити комерційних банків і фінансові ресурси інституційних інвесторів;
- кошти державного та місцевих бюджетів;
- корпоративні фінанси підприємств інших галузей національного господарства;
- зовнішні кредити та інвестиції;
- заощадження населення.

Існуюча фінансова система не забезпечує руху фінансових потоків, сприятливого для сприятливого галузевого розвитку. Тому агропромислові підприємства не спроможні компенсувати дефіцит грошових коштів для забезпечення нормальних пропорцій не лише розширеного, а й простого відтворення. Внаслідок цього:

- у садівницьких підприємств відсутні достатні обсяги власних фінансових ресурсів, які б забезпечували покриття касового дефіциту грошових коштів в окремі пікові періоди у виробництві. Консолідований обсяг збитків сільськогосподарських підприємств в останні роки становить в середньому близько 1 млрд. грн. на рік, що свідчить про вилучення фінансових ресурсів з підприємств галузі;

- обмеженість доступу до інвестиційних ресурсів;

- вартість банківських кредитів є високою для багатьох сільськогосподарських виробників;

- товарообмінні операції, пов'язані з високим рівнем трансакційних витрат, за допомогою яких здійснюється приховане вилучення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, зумовлене низьким рівнем їх антимонопольного захисту;

- переважна більшість агропромислових підприємств відмовляється від емісійних джерел фінансування через відсутність розвиненої фінансової інфраструктури (в першу чергу фондового ринку) та небажання їх власників втратити самостійність;

- обмежені можливості з боку держави щодо фінансування прийнятих цільових програм розвитку;

- відсутня можливість використання заощаджень домогосподарств як джерела фінансових ресурсів у результатах низької купівельної спроможності населення та значного потенціалу незадоволеного попиту;

- переважна частина фінансових ресурсів використовується на оплату поточного виробничого і невиробничого споживання, а не на реалізацію природоохоронних заходів.

Розкриття сутності процесу екологізації та дослідження економічного змісту даного поняття у сільському господарстві базується на оптимізації виробничого впливу на екосистему, шляхом розробки організаційно-економічних заходів щодо здійснення процесу відтворення на екологічнобезпечній технологічній основі.

Головним принципом розвитку агропромислового виробництва повинна стати екологізації всіх його складових з орієнтацією на впровадження досягнень науково-технічного прогресу. З метою поетапної реалізації концепції інноваційного розвитку АПК необхідна розробка системи ідей та уявлень, що визначає цілі розвитку та напрями екологізації виробництва, його спрямованість на використання інноваційних розробок, характер відносин між суб'єктами та об'єктами в процесі обміну інноваціями, взаємозв'язки між усіма елементами цільової системи, а також характер взаємозв'язків між окремими підсистемами в її межах.

5.4. Модель дефазифікації як напрям активізації інноваційного розвитку садівництва України

З метою визначення залежності рівня конкурентоспроможності продукції садівництва від факторів інноваційного розвитку, розроблено та представлено модель дефазифікації, що дозволяє оцінити вплив інноваційного розвитку на конкурентоспроможність продукції, структурними елементами якої є:

- модель конкурентоспроможності продукції садівництва, яка забезпечує використання експертних лінгвістичних оцінок при моделюванні рівня конкурентоспроможності;
- модель інноваційного розвитку промислового садівництва України, яка забезпечує використання експертних лінгвістичних оцінок при моделюванні рівня інноваційного розвитку.

Загальна методика моделювання передбачає поетапне розв'язання таких завдань:

- виділення основних факторів, які характеризують систему, що досліджується;
- формалізація взаємозв'язків між ними в узагальненому вигляді;
- визначення і формалізація лінгвістичних оцінок факторів;
- побудова нечіткої бази знань про взаємозв'язки між факторами;
- виведення нечітких логічних рівнянь на основі лінгвістичних оцінок і нечіткої бази знань;
- оптимізація параметрів моделі при умові наявності достатнього розміру вибірки.

Будь-який ринок сільськогосподарської продукції формується під впливом економічних законів попиту та пропозиції. Наслідком їх дії здебільшого є те, що обсяг платоспроможного попиту зростає при зменшенні ціни, і знижується через її підвищення. Тобто обсяг попиту обернено залежний від ціни, а величина пропозиції зростає разом з підвищенням ціни.

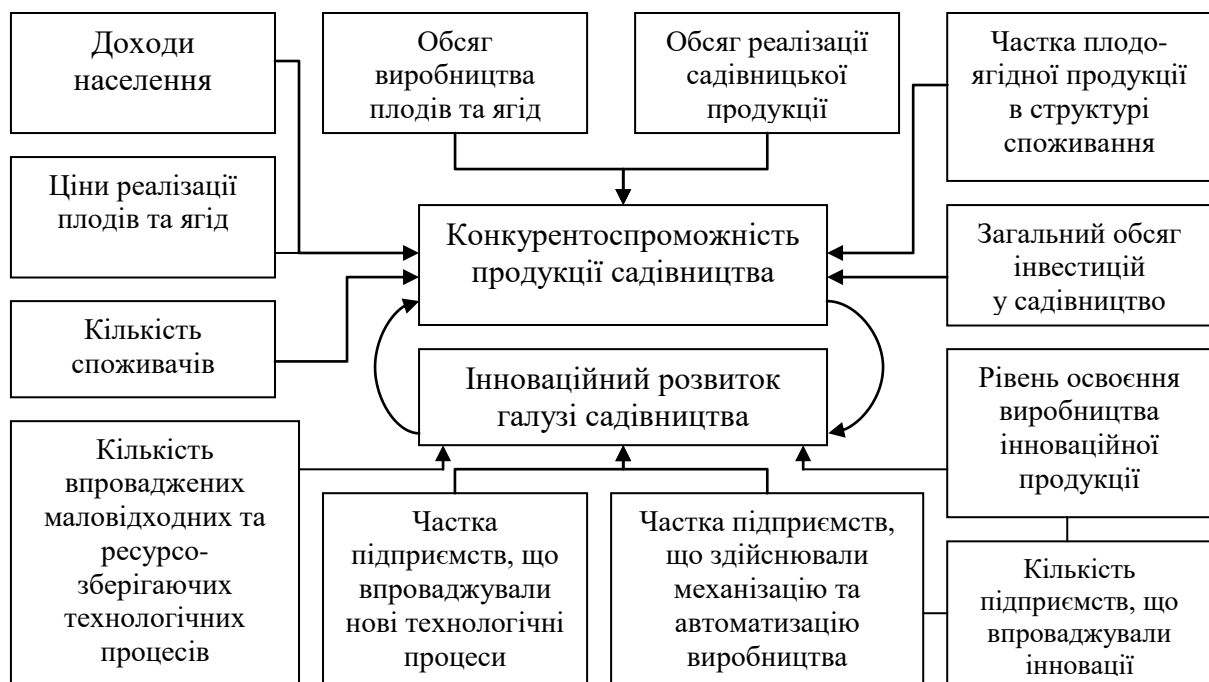

Рис. 5.1. Факторний взаємозв'язок інноваційного розвитку та конкурентоспроможності продукції садівництва

* Розробка автора

Поряд з тим, виділяються і так звані нецінові чинники впливу на попит і пропозиції продукції садівництва. Зміни обсягу попиту залежать від взаємозв'язків ряду зовнішніх і внутрішніх нецінових чинників, зокрема, внутрішні впливають на зміни структури попиту, а зовнішні – ще й на його обсяги.

Основні положення теорії нечітких множин та нечіткої логіки, які необхідні для подальшого викладення матеріалу наведено в додатку Л.

Для моделювання конкурентоспроможності продукції садівництва в умовах інноваційного розвитку встановлено фактори, що впливають на рівень конкурентоспроможності, а також фактори, що впливають на інноваційний розвиток садівництва взаємозв'язок яких представлено на (рис. 5.1).

Позначимо через Y – лінгвістичну зміну рівня конкурентоспроможності продукції садівництва. Тоді показник Y визначимо за такою формулою

$$Y = f_Y(x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6, x_7, x_8), \quad (5.1),$$

де $x_1 \div x_8$ – лінгвістичні змінні, що описують відповідно: індекси цін реалізації плодючої продукції сільськогосподарськими підприємствами (x_1); частка плодючої продукції в структурі продукції сільського господарства (x_2); виробництво плодів і ягід на одну особу (x_3); реалізація продукції плодів та ягід сільськогосподарськими підприємствами (x_4); середні ціни реалізації плодів та ягід (x_5); виробництво плодів та ягід (x_6); доходи населення (x_7); всього інвестицій у садівництво (x_8).

Позначимо через Z – лінгвістичну зміну рівня інноваційного розвитку садівництва України. Тоді показник Z визначимо за такою формулою:

$$Z = f_Z(x_9, x_{10}, x_{11}, x_{12}, x_{13}, x_{14}, x_{15}, x_{16}), \quad (5.2),$$

де $x_9 \div x_{16}$ – лінгвістичні змінні, що описують відповідно: кількість впроваджених нових прогресивних технологічних процесів на підприємствах (x_9); кількість впроваджених маловідходних та ресурсозберігаючих

технологічних процесів (x_{10}); кількість нових видів найменувань техніки, що освоєно виробництвом (x_{11}); частка підприємств, що впроваджували інновації (x_{12}); частка підприємств, що здійснювали механізацію та автоматизацію виробництва (x_{13}); частка підприємств, що впроваджували нові технологічні процеси (x_{14}); частка підприємств, що освоювали виробництво інноваційної продукції (x_{15}); обсяг виробництва органічної продукції (x_{16}).

В табл. 5.3 та табл. 5.4 наведено універсальні множини та оціночні терми факторів впливу $x_1 \div x_{16}$ та показників Y та Z .

Таблиця 5.3

Укрупнені фактори стану, як лінгвістичні змінні

Укрупнений фактор стану	Універсум	Терми для оцінки
Y – рівень конкурентоспроможності продукції садівництва	[0, 100] (бали за 100 бальною шкалою)	Низький (Н); Середній (С); Вище середнього (ВС); Високий (В)
Z – рівень інноваційного розвитку продукції садівництва	[0, 100] (бали за 100 бальною шкалою)	Низький (Н); Середній (С); Вище середнього (ВС); Високий (В)

Крім універсальних множин та оціночних термів, слід задати також функції належності, за допомогою яких формалізуються терми лінгвістичних змінних. Як правило, їх отримують методом статистичної обробки експертних оцінок, однак одержані в підсумку залежності мають кусково-лінійний вигляд, малопридатний для подальшої оптимізації нечіткої моделі, тому їх апроксимують певними функціями [228].

Фактори впливу як лінгвістичні змінні

Рівень	Позначення та назва фактору	Універсум	Терми для оцінки
Конкурентоспроможності продукції садівництва, Y	x_1 – індекси цін реалізації плодово-ягідної продукції с/г підприємствами	[82, 168]	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)
	x_2 – частка плодово-ягідної продукції в структурі продукції с/г	[3.1, 5]	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)
	x_3 – виробництво плодів і ягід на одну особу	[24, 36]	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)
	x_4 – реалізація продукції плодів та ягід с/г підприємствами	[124, 305], тис. тонн	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)
	x_5 – середні ціни реалізації плодів та ягід	[350, 1893], грн. / тонн	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)
	x_6 – виробництво плодів та ягід	[1114, 1697], тис. тонн	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)
	x_7 – доходи населення	[128736, 897669], млн., грн.	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)
	x_8 – всього інвестицій у садівництво	[15858, 712854], тис. грн.	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)

Продовження табл. 5.4

Рівень	Позначення та назва фактору	Універсум	Терми для оцінки
Інноваційного розвитку продукції садівництва, Z	x_9 – кількість впроваджених прогресивних технологічних процесів на підприємствах	[1142, 1893]	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)
	x_{10} – кількість впроваджених маловідходних та ресурсозберігаючих технологічних процесів	[424, 753]	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)
	x_{11} – кількість нових видів найменувань техніки, що освоєно виробництвом	[520, 881]	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)
	x_{12} – частка підприємств, що впроваджували інновації	[8.2, 14.8]	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)
	x_{13} – частка підприємств, що здійснювали механізацію та автоматизацію виробництва	[1.7, 8.7]	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)
	x_{14} – частка підприємств, що впроваджували нові технологічні процеси	[2.7, 5]	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)
	x_{15} – частка підприємств, що освоювали виробництво інноваційної продукції	[4.7, 13.7]	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)
	x_{16} – обсяг виробництва органічної продукції	[1.9, 3.1]	Низька (Н); Середня (С); Вище середнього (ВС); Висока (В)

$$\mu(x) = \frac{1}{1 + \left(\frac{x-h}{c}\right)^2}, \quad (5.3),$$

де x – елемент універсальної множини; h та c – параметри функції належності: координата максимуму та коефіцієнт концентрації.

У нашому випадку для апроксимації результатів обробки експертних оцінок використано гаусові функції (рис. 5.2).

Вибір такого типу функції належності обумовлений тим, що вона є достатньо гнучка та проста – вона задається лише двома параметрами. Параметри функцій належності лінгвістичних змінних факторів впливу наведено в додатку М.

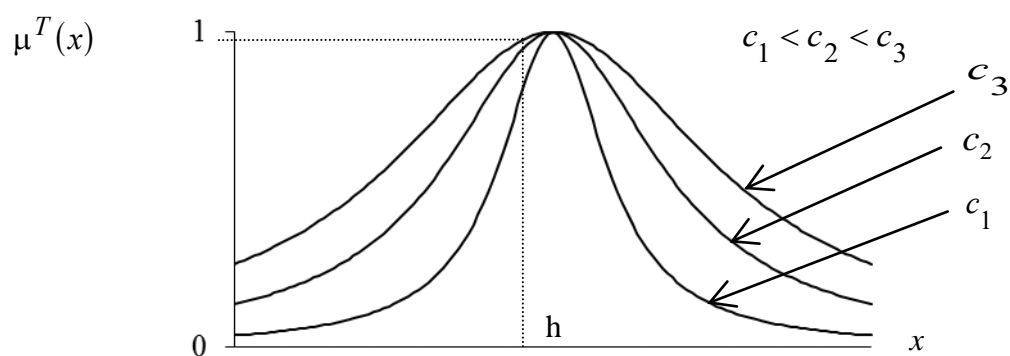

Рис. 5.2. Модель гаусової функції належності

Побудуємо математичну модель співвідношення (3.1) за допомогою нечітких правил типу «ЯКЩО-ТО», які описують залежність рівня конкурентоспроможності продукції від факторів впливу $x_1 \div x_8$. Нечітка база знань співвідношення (4.1) представлена в табл. 5.5.

Таблиця 5.5

База знань про співвідношення (4.1)

x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8	Y	w
Н	Н	Н	Н	В	Н	Н	Н	Н	w_1
Н	С	С	Н	В	Н	Н	Н	Н	w_2
С	С	С	Н	ВС	Н	Н	Н	Н	w_3
С	Н	Н	Н	ВС	Н	С	С	Н	w_4
С	С	С	С	ВС	С	С	С	С	w_5
С	С	С	С	Н	С	Н	ВС	С	w_6
Н	С	Н	С	С	С	ВС	С	С	w_7
С	ВС	С	С	С	Н	С	С	С	w_8
ВС	ВС	ВС	ВС	С	ВС	ВС	ВС	ВС	w_9
ВС	С	ВС	С	Н	ВС	С	ВС	ВС	w_{10}
В	С	ВС	ВС	С	С	ВС	С	ВС	w_{11}
С	ВС	С	ВС	С	В	ВС	ВС	ВС	w_{12}
В	В	В	В	Н	В	В	В	В	w_{13}
ВС	В	В	В	Н	В	ВС	В	В	w_{14}
В	В	ВС	ВС	Н	В	В	ВС	В	w_{15}
ВС	ВС	В	В	С	В	ВС	В	В	w_{16}

Для оцінки рівнів лінгвістичних змінних, що поєднують рівень конкурентоспроможності продукції садівництва Y з факторами впливу $x_1 \div x_8$ використано систему терм-множин, яка наведена в табл. 5.5.

Кожне правило бази знань являє собою лінгвістичне висловлювання «ЯКЩО – ТО». Між собою правила, що мають однаковий вихідний параметр, поєднуються у рядках таблиці логічним висловлюванням «АБО». Вага правила w виражає суб'єктивну міру впевненості експерта в цьому правилі. На етапі формування структури нечіткої моделі ваги всіх правил бази знань приймаємо рівними одиниці.

Для реалізації нечіткого логічного висновку необхідно здійснити перехід від логічних висловлювань до нечітких логічних рівнянь [185]. Такі рівняння отримують шляхом заміни лінгвістичних значень на значення функцій належності, а операцій «ТА» і «АБО» нечіткими логічними операціями перетину \wedge і об'єднання \vee . Вага правил у базі знань враховується шляхом множення нечіткого виразу, що відповідає кожному рядку бази на відповідне значення ваги.

Наведеним вище лінгвістичним висловлюванням відповідають такі нечіткі логічні рівняння:

$$\begin{aligned} \mu^H(Y) = & w_1 \cdot [\mu^H(x_1) \cdot \mu^H(x_2) \cdot \mu^H(x_3) \cdot \mu^H(x_4) \cdot \mu^B(x_5) \cdot \mu^H(x_6) \cdot \mu^H(x_7) \cdot \mu^H(x_8)] \vee \\ & w_2 \cdot [\mu^H(x_1) \cdot \mu^C(x_2) \cdot \mu^C(x_3) \cdot \mu^H(x_4) \cdot \mu^B(x_5) \cdot \mu^H(x_6) \cdot \mu^H(x_7) \cdot \mu^H(x_8)] \vee \\ & w_3 \cdot [\mu^C(x_1) \cdot \mu^C(x_2) \cdot \mu^C(x_3) \cdot \mu^H(x_4) \cdot \mu^{BC}(x_5) \cdot \mu^H(x_6) \cdot \mu^H(x_7) \cdot \mu^H(x_8)] \vee \\ & w_4 \cdot [\mu^H(x_1) \cdot \mu^H(x_2) \cdot \mu^H(x_3) \cdot \mu^H(x_4) \cdot \mu^{BC}(x_5) \cdot \mu^H(x_6) \cdot \mu^C(x_7) \cdot \mu^C(x_8)]; \end{aligned} \quad (5.4)$$

$$\begin{aligned} \mu^C(Y) = & w_5 \cdot [\mu^C(x_1) \cdot \mu^C(x_2) \cdot \mu^C(x_3) \cdot \mu^C(x_4) \cdot \mu^{BC}(x_5) \cdot \mu^C(x_6) \cdot \mu^C(x_7) \cdot \mu^C(x_8)] \vee \\ & w_6 \cdot [\mu^C(x_1) \cdot \mu^C(x_2) \cdot \mu^C(x_3) \cdot \mu^C(x_4) \cdot \mu^H(x_5) \cdot \mu^C(x_6) \cdot \mu^H(x_7) \cdot \mu^{BC}(x_8)] \vee \\ & w_7 \cdot [\mu^H(x_1) \cdot \mu^C(x_2) \cdot \mu^H(x_3) \cdot \mu^C(x_4) \cdot \mu^C(x_5) \cdot \mu^C(x_6) \cdot \mu^{BC}(x_7) \cdot \mu^C(x_8)] \vee \\ & w_8 \cdot [\mu^C(x_1) \cdot \mu^{BC}(x_2) \cdot \mu^C(x_3) \cdot \mu^C(x_4) \cdot \mu^C(x_5) \cdot \mu^H(x_6) \cdot \mu^C(x_7) \cdot \mu^C(x_8)]; \end{aligned} \quad (5.5)$$

$$\begin{aligned} \mu^{BC}(Y) = & w_9 \cdot [\mu^{BC}(x_1) \cdot \mu^{BC}(x_2) \cdot \mu^{BC}(x_3) \cdot \mu^{BC}(x_4) \cdot \mu^C(x_5) \cdot \mu^{BC}(x_6) \cdot \mu^{BC}(x_7) \cdot \mu^{BC}(x_8)] \vee \\ & w_{10} \cdot [\mu^{BC}(x_1) \cdot \mu^C(x_2) \cdot \mu^{BC}(x_3) \cdot \mu^C(x_4) \cdot \mu^H(x_5) \cdot \mu^{BC}(x_6) \cdot \mu^C(x_7) \cdot \mu^{BC}(x_8)] \vee \\ & w_{11} \cdot [\mu^B(x_1) \cdot \mu^C(x_2) \cdot \mu^{BC}(x_3) \cdot \mu^{BC}(x_4) \cdot \mu^C(x_5) \cdot \mu^C(x_6) \cdot \mu^{BC}(x_7) \cdot \mu^C(x_8)] \vee \\ & w_{12} \cdot [\mu^C(x_1) \cdot \mu^{BC}(x_2) \cdot \mu^C(x_3) \cdot \mu^{BC}(x_4) \cdot \mu^C(x_5) \cdot \mu^B(x_6) \cdot \mu^{BC}(x_7) \cdot \mu^{BC}(x_8)]; \end{aligned} \quad (5.6)$$

$$\begin{aligned} \mu^B(Y) = & w_{13} \cdot [\mu^B(x_1) \cdot \mu^B(x_2) \cdot \mu^B(x_3) \cdot \mu^B(x_4) \cdot \mu^H(x_5) \cdot \mu^B(x_6) \cdot \mu^B(x_7) \cdot \mu^B(x_8)] \vee \\ & w_{14} \cdot [\mu^{BC}(x_1) \cdot \mu^B(x_2) \cdot \mu^B(x_3) \cdot \mu^B(x_4) \cdot \mu^H(x_5) \cdot \mu^B(x_6) \cdot \mu^{BC}(x_7) \cdot \mu^B(x_8)] \vee \\ & w_{15} \cdot [\mu^B(x_1) \cdot \mu^B(x_2) \cdot \mu^{BC}(x_3) \cdot \mu^{BC}(x_4) \cdot \mu^H(x_5) \cdot \mu^B(x_6) \cdot \mu^B(x_7) \cdot \mu^{BC}(x_8)] \vee \\ & w_{16} \cdot [\mu^{BC}(x_1) \cdot \mu^{BC}(x_2) \cdot \mu^B(x_3) \cdot \mu^B(x_4) \cdot \mu^C(x_5) \cdot \mu^B(x_6) \cdot \mu^{BC}(x_7) \cdot \mu^B(x_8)]; \end{aligned} \quad (5.7)$$

В наведених рівняннях літерами «Н», «НС», «С», «ВС» та «В» скорочено позначено назви термів «Низький», «Нижче Середнього», «Середній», «Вище Середнього» та «Високий».

Нечіткі логічні рівняння (5.4) – (5.7) є математичною реалізацією моделі виробництва конкурентноспроможної продукції садівництва України. Для визначення рівня конкурентноспроможності необхідно застосувати таку методику:

Крок 1. Зафіксувати значення факторів впливу $x_1^* \div x_8^*$;

Крок 2. Знайти ступені належності факторів впливу $x_1^* \div x_8^*$ лінгвістичним термам за формулою (5.3). Значення параметрів h та c функцій належності представлено в додатку В.

Крок 3. Підставити знайдені на кроці 2 ступені належності в нечіткі логічні рівняння (5.4) – (5.7) та обчислити ступені належності змінної Y до термів

«Низький», «Середній», «Вище Середнього», «Високий» та «Дуже Високий» відповідно.

Крок. 4. Обчислити рівень конкурентоспроможності продукції садівництва за такою формулою

$$Y^* = \frac{y_1 \cdot \mu^H(Y) + y_2 \cdot \mu^C(Y) + y_3 \cdot \mu^{BC}(Y) + y_4 \cdot \mu^B(Y)}{\mu^H(Y) + \mu^C(Y) + \mu^{BC}(Y) + \mu^B(Y)}, \quad (5.8)$$

де $y_i = \min(Y) + i \cdot \frac{\max(Y) - \min(Y)}{4}$ – середина i -го інтервалу розбиті на 4 рівні частини.

Формула (5.8) відповідає операції дефазифікації, яка перетворює нечіткі числа в чіткі (додаток Л).

На рис. 5.3. зображено графічна ілюстрація прикладу оцінки рівня конкурентоспроможності продукції садівництва запропонованої методики при таких фіксованих значеннях факторів впливу: $x_1 = 125$; $x_2 = 4.05$; $x_3 = 30.5$; $x_4 = 214.5$; $x_5 = 1121$; $x_6 = 1406$; $x_7 = 513289$; $x_8 = 356450$.

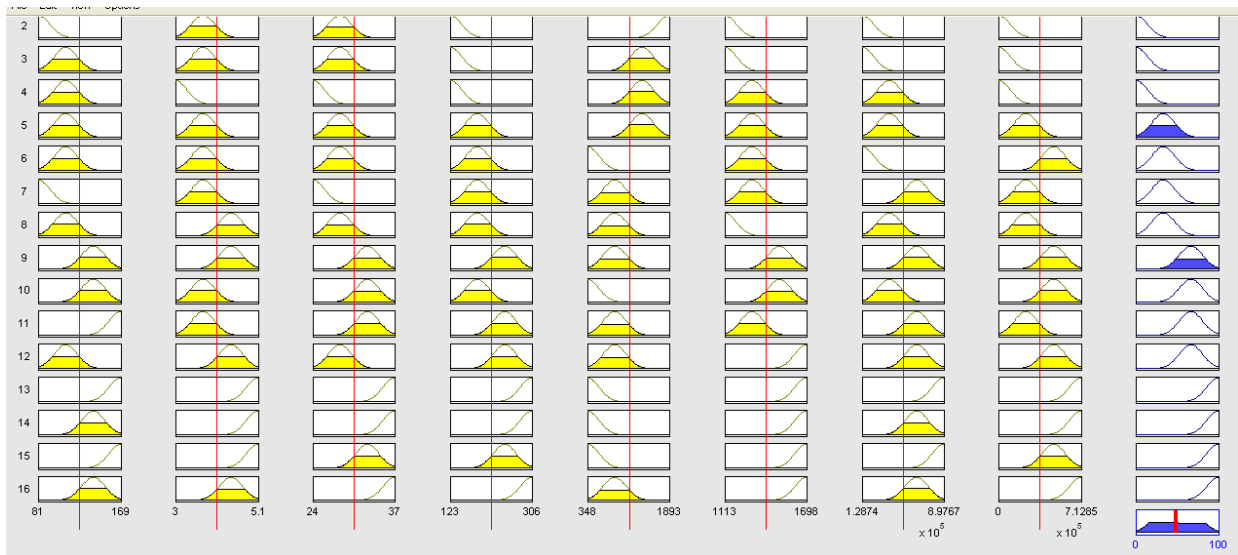

Рис. 5.3. Графічна ілюстрація прикладу оцінки конкурентоспроможності продукції садівництва

Кожне правило бази знань представлено у вигляді послідовності горизонтально розташованих прямокутників. При цьому перші вісім прямокутників відображають функції належності термів посилення правила

(ЯКЩО – частина правила), а останній дев'ятий прямокутник відповідає функції належності терма-слідства вихідної змінної (ТО – частина правила). Пусті прямокутники у візуалізації другого правила означають, що в цьому правилі посилення по факторам $x_1 \div x_8$ відсутні. Жовта заливка графіків функцій належності вхідних змінних вказує наскільки значення входу, відповідає термам даного правила.

Блакитна заливка функції належності вихідної змінної представляє собою результат логічного висновку в вигляді нечіткої множини за даним правилом. Результируюча нечітка множина, що відповідає логічному правилу по всім правилам зображено в нижньому прямокутнику останнього стовпчика графічного вікна. В цьому ж прямокутнику червоною вертикальною лінією відповідає чіткому значенню логічного висновку, що отримано в результаті дефазифікації.

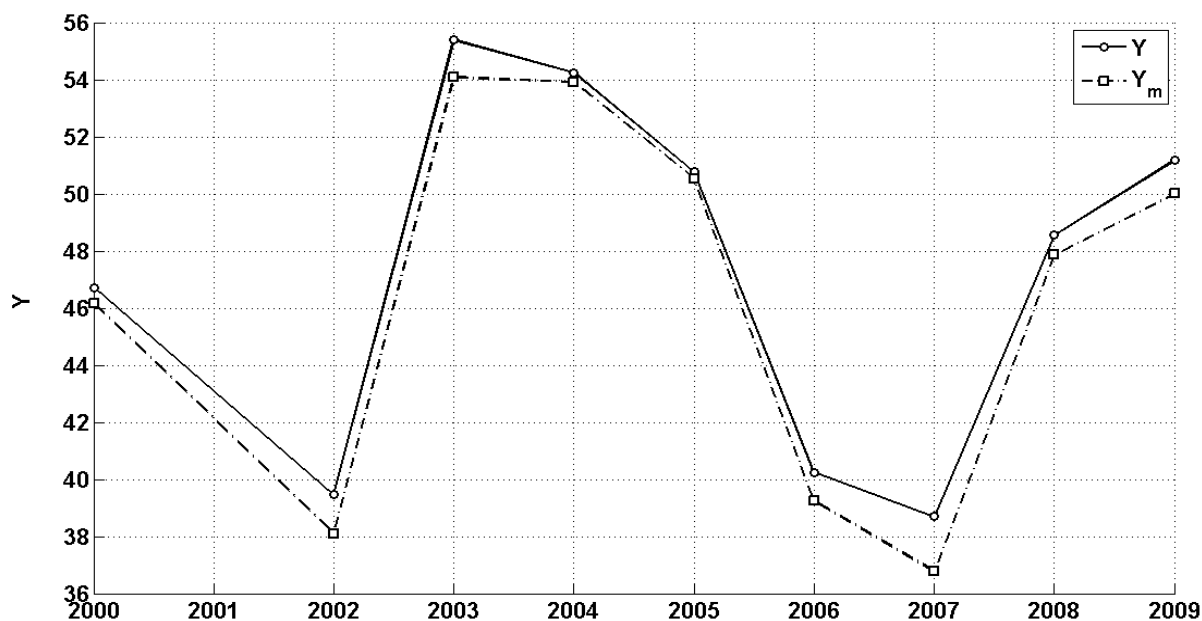

Рис. 5.4. Динаміка зміни конкурентоспроможності продукції

На рис. 5.4. зображено динаміку зміни рівня конкурентоспроможності продукції з 2000 по 2009 роки. Результати отримані на основі значень факторів впливу за 2000-2009 роки, які наведено в додатку Н (табл. Н.1). На цьому рисунку через Y_m та Y позначено рівень конкурентоспроможності товарів

садівництва, які визначено за допомогою нечіткою моделлю (5.4) – (5.7) на основі експертних оцінок.

Динаміка зміни конкурентоспроможності продукції садівництва (рис. 5.5). свідчить про варіюючий характер рівня конкурентоспроможності продукції садівництва Це пов'язано з впливом факторів x_2, x_4, x_6, x_8 .

Побудуємо математичну модель співвідношення (5.2) за допомогою нечітких правил типу «ЯКЩО – ТО», які описують залежність рівня інноваційного розвитку промисловості садівництва України від факторів впливу $x_9 \div x_{16}$.

Нечітка база знань співвідношення (5.2) представлена в табл. 5.6.

Таблиця 5.6

База знань про співвідношення (5.2)

x_9	x_{10}	x_{11}	x_{12}	x_{13}	x_{14}	x_{15}	x_{16}	Z	w
Н	Н	Н	Н	Н	Н	Н	Н	Н	w_{17}
Н	С	Н	Н	С	Н	С	Н	Н	w_{18}
С	Н	Н	С	Н	С	Н	Н	Н	w_{19}
Н	С	Н	Н	Н	Н	Н	С	Н	w_{20}
С	С	С	С	С	С	С	С	С	w_{21}
Н	С	С	ВС	С	С	Н	С	С	w_{22}
С	Н	С	С	С	С	ВС	С	С	w_{23}
С	С	С	С	Н	ВС	С	С	С	w_{24}
ВС	ВС	ВС	ВС	ВС	ВС	ВС	ВС	ВС	w_{25}
В	ВС	ВС	ВС	ВС	С	ВС	С	ВС	w_{26}
ВС	В	ВС	ВС	С	ВС	С	ВС	ВС	w_{27}
ВС	ВС	В	С	ВС	В	ВС	ВС	ВС	w_{28}
В	В	В	В	В	В	В	В	В	w_{29}
ВС	В	В	В	В	В	ВС	В	В	w_{30}
В	ВС	В	В	В	ВС	В	В	В	w_{31}
В	В	ВС	В	ВС	В	В	В	В	w_{32}

Наведеним вище лінгвістичним висловлюванням відповідають такі нечіткі логічні рівняння:

$$\begin{aligned} \mu^H(Z) = & w_{17} \cdot [\mu^H(x_9) \cdot \mu^H(x_{10}) \cdot \mu^H(x_{11}) \cdot \mu^H(x_{12}) \cdot \mu^H(x_{13}) \cdot \mu^H(x_{14}) \cdot \mu^H(x_{15}) \cdot \mu^H(x_{16})] \vee \\ & w_{18} \cdot [\mu^H(x_9) \cdot \mu^C(x_{10}) \cdot \mu^H(x_{11}) \cdot \mu^H(x_{12}) \cdot \mu^C(x_{13}) \cdot \mu^H(x_{14}) \cdot \mu^C(x_{15}) \cdot \mu^H(x_{16})] \vee \\ & w_{19} \cdot [\mu^C(x_9) \cdot \mu^H(x_{10}) \cdot \mu^H(x_{11}) \cdot \mu^C(x_{12}) \cdot \mu^H(x_{13}) \cdot \mu^C(x_{14}) \cdot \mu^H(x_{15}) \cdot \mu^H(x_{16})] \vee \\ & w_{20} \cdot [\mu^H(x_9) \cdot \mu^C(x_{10}) \cdot \mu^H(x_{11}) \cdot \mu^H(x_{12}) \cdot \mu^H(x_{13}) \cdot \mu^H(x_{14}) \cdot \mu^H(x_{15}) \cdot \mu^C(x_{16})]; \end{aligned} \quad (5.9)$$

$$\begin{aligned} \mu^C(Z) = & w_{21} \cdot [\mu^C(x_9) \cdot \mu^C(x_{10}) \cdot \mu^C(x_{11}) \cdot \mu^C(x_{12}) \cdot \mu^C(x_{13}) \cdot \mu^C(x_{14}) \cdot \mu^C(x_{15}) \cdot \mu^C(x_{16})] \vee \\ & w_{22} \cdot [\mu^H(x_9) \cdot \mu^C(x_{10}) \cdot \mu^C(x_{11}) \cdot \mu^{BC}(x_{12}) \cdot \mu^C(x_{13}) \cdot \mu^C(x_{14}) \cdot \mu^H(x_{15}) \cdot \mu^C(x_{16})] \vee \\ & w_{23} \cdot [\mu^C(x_9) \cdot \mu^H(x_{10}) \cdot \mu^C(x_{11}) \cdot \mu^C(x_{12}) \cdot \mu^C(x_{13}) \cdot \mu^C(x_{14}) \cdot \mu^{BC}(x_{15}) \cdot \mu^C(x_{16})] \vee \\ & w_{24} \cdot [\mu^C(x_9) \cdot \mu^C(x_{10}) \cdot \mu^C(x_{11}) \cdot \mu^C(x_{12}) \cdot \mu^H(x_{13}) \cdot \mu^{BC}(x_{14}) \cdot \mu^C(x_{15}) \cdot \mu^C(x_{16})]; \end{aligned} \quad (5.10)$$

$$\begin{aligned} \mu^{BC}(Z) = & w_{25} \cdot [\mu^{BC}(x_9) \cdot \mu^{BC}(x_{10}) \cdot \mu^{BC}(x_{11}) \cdot \mu^{BC}(x_{12}) \cdot \mu^{BC}(x_{13}) \cdot \mu^{BC}(x_{14}) \cdot \mu^{BC}(x_{15}) \cdot \mu^{BC}(x_{16})] \vee \\ & w_{26} \cdot [\mu^B(x_9) \cdot \mu^{BC}(x_{10}) \cdot \mu^{BC}(x_{11}) \cdot \mu^{BC}(x_{12}) \cdot \mu^{BC}(x_{13}) \cdot \mu^C(x_{14}) \cdot \mu^{BC}(x_{15}) \cdot \mu^C(x_{16})] \vee \\ & w_{27} \cdot [\mu^{BC}(x_9) \cdot \mu^B(x_{10}) \cdot \mu^{BC}(x_{11}) \cdot \mu^{BC}(x_{12}) \cdot \mu^C(x_{13}) \cdot \mu^{BC}(x_{14}) \cdot \mu^C(x_{15}) \cdot \mu^{BC}(x_{16})] \vee \\ & w_{28} \cdot [\mu^{BC}(x_9) \cdot \mu^{BC}(x_{10}) \cdot \mu^B(x_{11}) \cdot \mu^C(x_{12}) \cdot \mu^{BC}(x_{13}) \cdot \mu^B(x_{14}) \cdot \mu^{BC}(x_{15}) \cdot \mu^{BC}(x_{16})]; \end{aligned} \quad (5.11)$$

$$\begin{aligned} \mu^B(Z) = & w_{29} \cdot [\mu^B(x_9) \cdot \mu^B(x_{10}) \cdot \mu^B(x_{11}) \cdot \mu^B(x_{12}) \cdot \mu^B(x_{13}) \cdot \mu^B(x_{14}) \cdot \mu^B(x_{15}) \cdot \mu^B(x_{16})] \vee \\ & w_{30} \cdot [\mu^{BC}(x_9) \cdot \mu^B(x_{10}) \cdot \mu^B(x_{11}) \cdot \mu^B(x_{12}) \cdot \mu^B(x_{13}) \cdot \mu^B(x_{14}) \cdot \mu^{BC}(x_{15}) \cdot \mu^B(x_{16})] \vee \\ & w_{31} \cdot [\mu^B(x_9) \cdot \mu^{BC}(x_{10}) \cdot \mu^B(x_{11}) \cdot \mu^B(x_{12}) \cdot \mu^B(x_{13}) \cdot \mu^{BC}(x_{14}) \cdot \mu^B(x_{15}) \cdot \mu^B(x_{16})] \vee \\ & w_{32} \cdot [\mu^B(x_9) \cdot \mu^B(x_{10}) \cdot \mu^{BC}(x_{11}) \cdot \mu^B(x_{12}) \cdot \mu^{BC}(x_{13}) \cdot \mu^B(x_{14}) \cdot \mu^B(x_{15}) \cdot \mu^B(x_{16})]; \end{aligned} \quad (5.12)$$

Нечіткі логічні рівняння (5.9) – (5.12) є математичною реалізацією моделі інноваційного розвитку садівництва України. Для визначення рівня інноваційного розвитку необхідно застосувати таку методику:

Крок 1. Зафіксувати значення факторів впливу $x_9^* \div x_{16}^*$;

Крок 2. Знайти ступені належності факторів впливу $x_9^* \div x_{16}^*$ лінгвістичним термам за формулою (5.3). Значення параметрів h та c функцій належності представлено додатку В.

Крок 3. Підставити знайдені на кроці 2 ступені належності в нечіткі логічні рівняння (5.4) – (5.7) та обчислити ступені належності змінної Z до термів «Низький», «Середній», «Вище Середнього», «Високий» та «Дуже Високий» відповідно.

Крок 4. Обчислити рівень інноваційного розвитку за формулою (5.8).

На рис. 5.5. зображено графік динаміки зміни рівня інноваційного розвитку промислового садівництва України з 2000 по 2009 роки. Результати отримані на основі значень факторів впливу за 2000–2009 роки, які наведено в додатку Н

(табл. Н.2). На цьому рисунку через Z_m та Z позначено рівень інноваційного розвитку промислового садівництва, які визначено за допомогою нечіткої моделі (5.9) – (5.12) та експертних оцінок.

З рис. 5.5. видно, що рівень інноваційного розвитку промислового садівництва також має коливальний характер. Це пов'язано з тим, що найбільш впливові фактори $x_9, x_{10}, x_{13}, x_{15}$ мають коливальний характер.

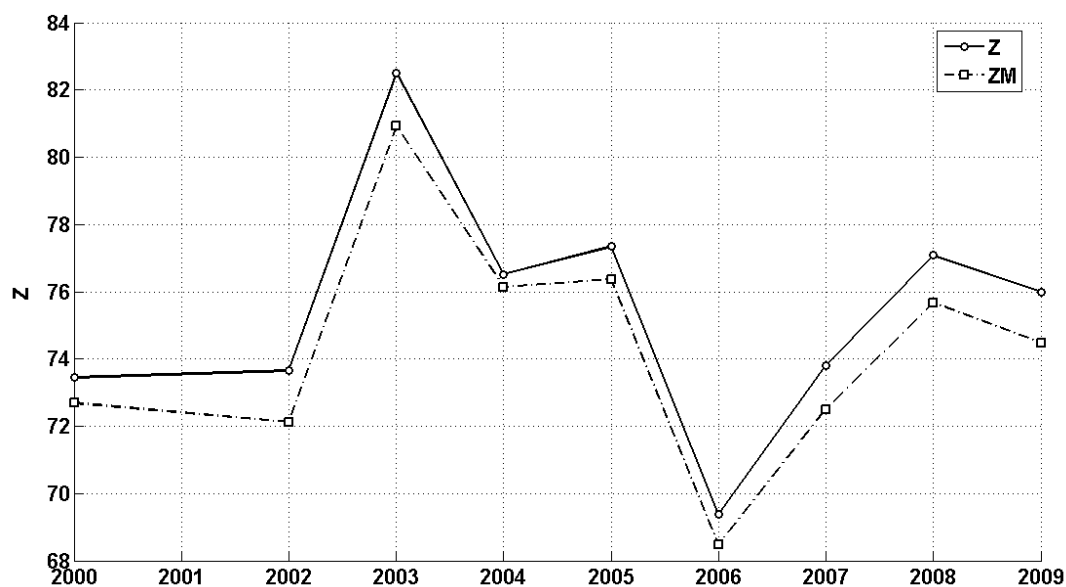

Рис. 5.5. Графік динаміки зміни інноваційного розвитку промислового садівництва

Таблиця 5.7

Порівняння рівня конкурентоспроможності та інноваційного розвитку промисловості садівництва

Рік	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Y – рівень конкурентоспроможності	47	39	55	54	51	40	39	48	51
Z – рівень інноваційного розвитку	73	74	82	77	77	69	74	77	76

В табл. 5.7 порівнюються результати оцінок рівня конкурентоспроможності та інноваційного розвитку промисловості садівництва України

протягом 2000–2009 років.

На рис. 5.6. зображено графік залежності рівня конкурентоспроможності продукції від інноваційного розвитку промисловості садівництва. З цього рисунку видно, що залежність достатньо адекватно описується квадратичною залежністю:

$$Y_m = -0.02 \cdot Z_m^2 + 5.39 \cdot Z_m - 213 \quad (5.13)$$

За допомогою цієї моделі можна оцінити вплив інноваційного розвитку садівництва на конкурентоспроможність продукції.

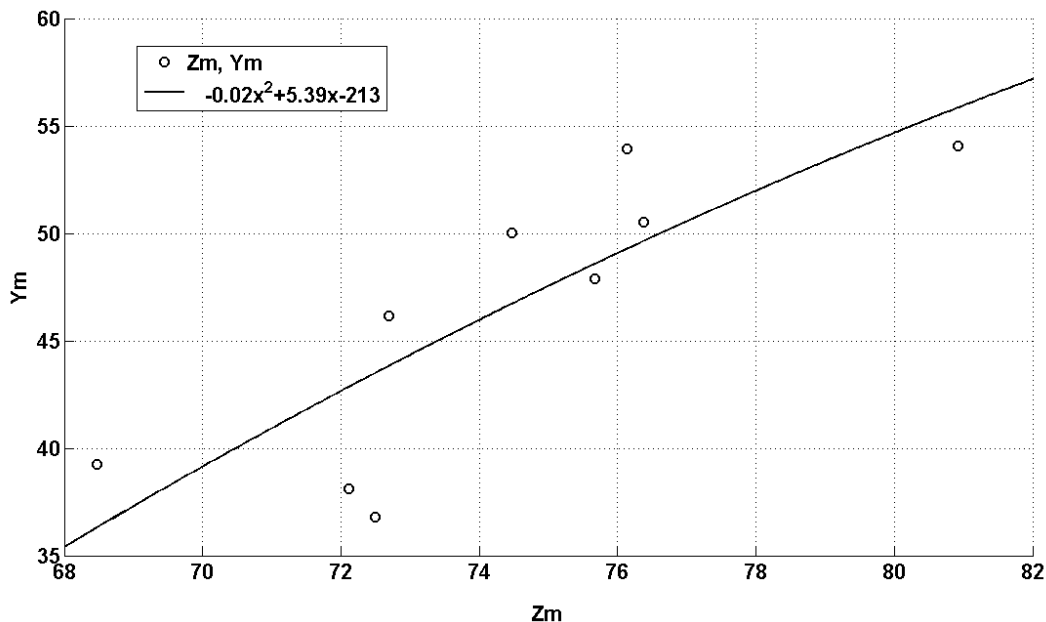

Рис. 5.6. Графік залежності конкурентоспроможності плодючої продукції від рівня інноваційного розвитку галузі садівництва

Моделювання виробництва конкурентноспроможної продукції садівництва за умови інноваційного розвитку галузі на базі використання нечітких множин і нечіткої логіки обумовлений тим, що він дає можливість формалізувати міжфакторні зв'язки практично будь-якої складності, при цьому фактори можуть мати як кількісний, так і якісний тип. Крім того, для опису зв'язків між факторами у ньому використовується природня мова, якою оперують експерти, а також нечіткі моделі мають високу здатність адаптації до реальних даних.

Висновки до розділу 5

Стратегія інноваційного розвитку садівництва України базується на покращенні якісних і кількісних показників виробництва плодоягідної продукції; освоєнні перспективних ринків збуту; ефективному використанні фінансових та матеріально-технічних ресурсів; впровадженні інноваційних технологій виробництва; дотриманні екологічної безпеки виробництва, поглибленні територіальної спеціалізації та концентрації землекористування, підвищенні конкурентоспроможності продукції за рахунок інноваційних факторів виробництва.

Вирішення проблеми фінансового забезпечення виробництва продукції та активізації інноваційної діяльності в галузі; збільшення обсягу виробництва плодів і ягід як з метою забезпечення внутрішнього ринку так і для збільшення експорту; підвищення конкурентоспроможності вітчизняних садівничих підприємств на основі поширення інноваційно-інтенсивних технологій виробництва продукції є найважливішими засадами подальшого розвитку промислового садівництва в Україні.

Обґрунтовано стимулюючу функцію інвестицій щодо розвитку новацій в сфері виконання науково-дослідних робіт, реалізації нововведень, впровадження досягнень НТП, оскільки економія виробничих витрат, зростання кількісних і якісних показників виробництва досягаються завдяки використанню новітніх технологій, що забезпечує переваги над конкурентами і зміцнює ринкові позиції товаровиробників садівницької продукції.

Найважливішими засадами подальшого розвитку промислового садівництва в Україні є: збільшення обсягу виробництва плодів і ягід з метою забезпечення внутрішніх потреб та збільшення експорту; підвищенні конкурентоспроможності продукції за якістю та собівартістю; на основі поширення інноваційно-інтенсивних технологій виробництва продукції; вирішенні проблеми фінансового забезпечення виробництва продукції й зокрема, активізації інноваційної діяльності в галузі.

З метою активізації відтворювальних процесів на основі інноваційної моделі розвитку галузі в системі національного господарського комплексу необхідно: забезпечити прогнозованість, гарантованість і широкий доступ державної підтримки товаровиробників на основі бюджетних програм; досягти збалансованого розвитку усіх галузей; здійснювати пропорційний розподіл доходів від реалізації продукції кінцевого споживання у системі: виробництво продукції – закупівля – переробка – реалізація; розвивати міжнародні та науково-виробничі зв'язки; сприяти розвитку ефективної взаємодії науки і техніки, інноваційної діяльності та впровадженню їх результатів; надавати допомогу і створювати умови товаровиробникам, що вкладають інвестиції у виробництво екологічнобезпечної продукції, дотримуючись світових екологічних стандартів у процесі виробництва.

Розроблена в дисертаційній роботі модель дефазифікації інноваційного розвитку садівництва надає можливість трансформації експертних лінгвістичних оцінок за сформованою системою показників впливу інновацій на конкурентоспроможність продукції садівництва у цифровий матеріал, який піддається економіко-математичній оцінці, що є особливо актуальним за обмеженої інформаційної бази досліджень галузевого розвитку.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено нове наукове вирішення важливої організаційно-економічної проблеми щодо інноваційного розвитку садівництва України. Отримані наукові положення та практичні результати дозволили обґрунтувати пропозиції теоретико-методологічного і науково-прикладного змісту та сформулювати висновки, що відображають виконання завдань дослідження відповідно до поставленої мети.

1. На основі теоретичних узагальнень розвинуто дефініційну основу зазначеного напрямку дослідження, зокрема, запропоновано авторське трактування інноваційного розвитку садівництва, що розуміється, як: система заходів організаційно-економічного характеру, що здійснюються з метою підвищення ефективності функціонування галузі й спрямована на здійснення інноваційних процесів і прискорення науково-технічного розвитку через розробку, впровадження та використання наукових розробок у виробництві плодоягідної продукції та розсадництві, просуванні її на ринок, реалізацію та матеріально-технічне забезпечення розширеного циклу прогресивного відтворення.

2. Найбільш суттєвими особливостями садівництва як сфери реалізації інноваційного процесу є: соціально-економічне та продовольче значення продукції, висока капіталомісткість галузі, зумовлена необхідністю як створення багаторічних насаджень, так і формуванням виробничої інфраструктури, значна тривалість лагу створення насаджень – відповідно зростання фазового інтервалу в реалізації інновацій. Визначено, що диференційований вплив множини факторів на окремі складові інноваційного розвитку садівництва зумовлений циклічним характером перебігу інноваційних процесів, що виявлено шляхом ідентифікації закономірностей розвитку на основі експериментальних даних обробки соціологічної, економічної та біологічної інформації за наявним методологічним інструментарієм.

3. Теоретико-методологічне ранжування факторів економічного розвитку в галузевому розрізі дало можливість узагальнити та виділити основні критерії інноваційного розвитку садівництва: за рівнем значимості (ресурси (потенційні фактори), джерела, рушійні сили, засоби поживлення джерел та активізації рушійних сил, фактори); за характером впливу (фактори екстенсивного та інтенсивного впливу; підсилюючого, послаблюючого, дестабілізуючого характеру); за цільовим спрямуванням: (екзогенні (зовнішні) та ендогенні (внутрішні); за структурою (фактори розвитку структурних елементів системи, розвитку економічних відносин в межах системи та вдосконалення господарського механізму); за ступенем впливу (безпосередній та опосередкований).

4. В дисертаційній роботі узагальнено та систематизовано методологічні засади щодо напрямів економічних досліджень, виділено методико-методологічний й організаційно-економічний напрями, виявлено взаємозв'язки між ними та обґрунтовано подальші напрями наукових економічних досліджень у садівництві України, визначальним з яких є інноваційний. Розробка методологічних засад інноваційного розвитку садівництва на основі опрацювання комплексу наукових досліджень з економіки та організації промислового садівництва надала можливість узагальнити та систематизувати наукові досягнення в галузі, визначити формотворчі елементи її розвитку, розробити концепцію наукового забезпечення інноваційного розвитку та застосувати формалізацію логічного узагальнення в економіці садівництва й обґрунтувати подальші напрями наукових досліджень інноваційного розвитку.

5. Розроблена в дисертації концепція наукового забезпечення інноваційного розвитку промислового садівництва являє собою систему розвитку галузі та визначення тенденцій відтворювальних процесів за активізації науково-дослідницької діяльності, удосконалення патентно-ліцензійної сфери; розробки та вдосконалення технологій виробництва на основі формування раціональної структури ресурсного забезпечення. При цьому наукове забезпечення спрямовується на дослідження циклів інноваційного

провайдингу, трансферу інновацій, створення електронної бази породно-сортового складу насаджень, екологізації виробництва розробку нових та удосконалення існуючих систем інтегрованого захисту плодкових культур від шкідливих організмів, проведення селекції; дослідження з формування і функціонування ринку плодоягідної продукції України.

6. Критеріальним обмеженням дослідження системи ресурсного забезпечення інноваційного розвитку садівництва виступає відсутність у статистичних матеріалах Державної служби статистики України та звітах сільськогосподарських підприємств даних про обсяги інвестицій у створення багаторічних насаджень за джерелами їх формування. У звітності сільськогосподарських підприємств не враховано розмежування плодкових та ягідних культур за окремими породно-сортовими групами, тому нами пропонується здійснити диференціацію та введення їх до статистичної звітності, зокрема що стосується виробництва і реалізації продукції, формування виробничих витрат не лише за плодовими і ягідними культурами. Це дозволить виявляти структурні зміни за окремими з них та визначати чинники, що впливають на такі зміни.

7. Для активізації відтворювальних процесів на основі інноваційної моделі розвитку галузі в системі національного господарського комплексу в роботі запропоновано: забезпечити прогнозованість, гарантованість і широкий доступ державної підтримки товаровиробників на основі бюджетних програм; досягти збалансованого розвитку усіх галузей; здійснювати пропорційний розподіл доходів від реалізації продукції кінцевого споживання у системі: виробництво продукції – закупівля – переробка – реалізація; розвивати міжнародні та науково-виробничі зв'язки; сприяти розвитку ефективної взаємодії науки і техніки, інноваційної діяльності та впровадженню їх результатів; надавати допомогу і створювати умови товаровиробникам, що вкладають інвестиції у виробництво екологічнобезпечної продукції, дотримуючись світових екологічних стандартів у процесі виробництва.

8. З метою прийняття зважених управлінських рішень щодо інноваційного забезпечення садівництва обґрунтовано доцільність застосування кластерного підходу до організації промислового садівництва України, як наряду його інноваційного розвитку, через створення кластерної організації підприємств садівницького підкомплексу через розробку моделі регіональної організації взаємозв'язків кластерного типу на основі взаємодії сектора підготовки та перепідготовки кадрів, виробничого, регуляторного інноваційно-впроваджувального та сектора ресурсного забезпечення, що створює переваги кластерної концентрації на зв'язках між підприємствами та організаціями, які сприяють розвитку виробництва і конкуренції; спрощенню доступу до новітніх технологій; розподіленню ризиків в різних сферах спільної діяльності; спільному виходу на зовнішні ринки; організації спільних наукових досліджень.

9. В результаті дослідження визначено завдання щодо потреби у забезпеченні конкурентоспроможності садівницької продукції. Вирішення поставленого завдання можливо шляхом реалізації низки заходів по стимулюванню інноваційного розвитку галузі й передусім реалізації функції державної підтримки на стадії непродуктивного функціонування, в період до початку плодоношення насаджень через зменшення податкового навантаження у розмірі 30-40% від загальної суми обов'язкових платежів та компенсацію витрат на закладання насаджень за реалізації інноваційних програм. Здобуття конкурентних переваг, за умов ринкових відносин, значною мірою досягається за рахунок реалізації окремих стадій життєвого циклу інновацій та базується на розвитку і використанні інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання, що забезпечує їх вихід на якісно вищий рівень.

10. На основі проведеного в дисертації аналізу формування інноваційного потенціалу садівництва визначено, що за період 2007-2011 рр. із 336 спеціалізованих садівницьких підприємств кількість інноваційно активних суб'єктів складає 39 (12,2%). Значно скоротилися також витрати садівницьких підприємств на проведення наукових досліджень та розробок. У 2011 році вони склали всього 3,2 млн. грн. (або 0,9% від загальної величини витрат) і становили

лише 37% від рівня 2007 року. Ця тенденція також є вкрай загрозливою, оскільки саме нові наукові знання в подальшому можуть бути покладені в основу розробки нової конкурентоспроможної садівницької продукції. Слід також зазначити, що в 2011 році витрати на маркетинг, рекламу, управління тощо склали 1,7 млн. грн. (або 0,6% від загальних витрат), що складає лише 35% від рівня 2007 року, що є також незадовільним, оскільки цей напрям інноваційної діяльності є особливо важливим для підвищення ефективності виробничої діяльності садівницьких підприємств.

11. Виявлено на основі аналізу зміни загальних стандартів споживання за досліджуваний період, що у структурі споживання стрімко зростає частка плодів та ягід. Так, в Україні за період 2000-2011 рр. обсяг споживання плодів, ягід та винограду на одну особу в рік збільшився в 1,6 рази. Зростання рівня споживання відбувається як за рахунок збільшення обсягів виробництва продукції, так і підвищення частки її імпорту. Як результат, обґрунтовано збільшення прогнозованих обсягів виробництва плодоягідної продукції на 2,4 млн.т до 2020 р. та доведення обсягів споживання продукції за рахунок вітчизняного виробництва до 85 %.

12. Доведено, що досягнення оптимального співвідношення між різними видами виробничих ресурсів в процесі технологічної переорієнтації галузі садівництва стає можливим за умови структурної побудови їх збалансованого використання залежно від визначених функцій. Таким чином, функціонально-структурна побудова системи інформаційного забезпечення виробничої діяльності галузі на засадах програмно-цільового підходу визначає коло питань, реалізація яких сприятиме оптимізації надходження нової інформації безпосередньо до товаровиробників плодоягідної продукції. Це передбачає проведення інвентаризації наявних багаторічних насаджень та створення електронної бази породно-сортового складу плодових і ягідних культур як вітчизняної, так і зарубіжної селекції з урахуванням їх генетичних та природно-економічних характеристик.

13. В дисертації визначено, що стратегічними пріоритетами інноваційного розвитку садівництва України є: підвищення якісних параметрів виробництва; доведення кількісних показників до рівня забезпечення внутрішніх потреб та частки експорту в межах 25% загального обсягу виробництва плодів та ягід; розширення ринків збуту плодоягідної продукції; раціональне використання інвестиційних та матеріально-технічних ресурсів; впровадження інноваційно-інтенсивних технологій вирощування багаторічних насаджень; дотримання екологічних вимог в процесі виробництва; поглиблення територіальної спеціалізації; застосування моделі регіональної організації взаємозв'язків кластерного типу; структурна перебудова організаційно-економічного механізму відтворення в галузі на інноваційній основі.

14. При формуванні механізму організаційно-економічного забезпечення виробництва екологічно чистої продукції садівництва базовим елементом, в умовах переходу на інноваційну модель економічного розвитку, виступає розробка системи обґрунтування інноваційних рішень щодо еколого-економічного спрямування сучасного виробництва. Такий підхід доцільно застосовувати не лише на рівні окремих суб'єктів господарювання, а й в межах регіонально-господарських систем, зокрема при проведенні фінансування та реалізації цільових та загальнодержавних програм екологізації. Встановлено, що у садівництві екологічний ефект як сукупність зовнішнього впливу може попередньо передбачатися інвестором і включається в блок критеріальних обмежень інвестиційної діяльності. Тому реалізація механізму забезпечення екологічно чистого виробництва продукції садівництва при здійсненні інноваційної діяльності в галузі має відбуватись шляхом попереднього обґрунтування системи критеріальних обмежень інноваційного розвитку, оцінки сучасного стану екологічної ситуації, розробки та обґрунтування стратегічних завдань щодо подальшого розвитку галузі й стимулювання виробництва високоякісної екологічно безпечної продукції садівництва.

15. В дисертації розроблено модель дефазифікації інноваційного розвитку садівництва шляхом: виділення основних факторів, які характеризують об'єкт

дослідження як систему; формалізації взаємозв'язків між її елементами; визначення і формалізації оцінок факторів; побудови бази знань про взаємозв'язки між факторами, оптимізації параметрів моделі тощо. Це дозволило визначати вплив окремих факторів на конкурентоспроможність продукції садівництва залежно від рівня інноваційного розвитку галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень (дослідницькі та інноваційні процеси в державній службі) / В. І. Абрамов, В. Х. Арутюнов. – К.: КНЕУ, 2005. – 178 с.
2. Авсянников Н. М. Инновационный менеджмент / Н. М. Авсянников // – М. : РУДН, 2002. – 176 с.
3. Ахромкін Є. М. Зарубіжний досвід ефективного використання ресурсів / Є. М. Ахромкін / Агросвіт. – 2011. – № 5. – С. 17–19.
4. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції : [монографія] [Бетлій М., Гайдучкий А., Зінчук Т. та ін.]; за ред. О. М. Бородіної. – Ужгород : ІВА, 2006. – 496 с.
5. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / [упорядкув. П. К. Канінський, М. П. Федієнко, Н. В. Ткачук]; за ред. П. К. Канінського – К. : ІАЕ УААН, 2005. – 292 с.
6. Актуальні питання методології та практики науково-технічної політики / за ред. Б. А. Малицького. – К.: УкрІНТЕІ, 2001. – 201с.
7. Албаков Р. Начала энергетической теории стоимости [Электронный ресурс / Р. Албаков // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://albakov1.narod.ru/Ter.html>
8. Алимов А. Н. Управление инновационным циклом / А. Н. Алимов, Н. П. Гончарова, М. Г. Дражан, Д. Н. Черванев. – К. : Наукова думка, 1993. – 220 с.
9. Алимова Т. Инновационные процессы в малом предпринимательстве / Т. Алимова // Вопросы статистики. – 1999. – № 8. – С. 13–18.
10. Аналітичний огляд ринку спільного інвестування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/1050/71_4.pdf.
11. Андрійчук В. Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В. Г. Андрійчук, М. В.Зубець, В. В. Юрчишин. – К.: Аграрна наука, 2005. – 140 с.
12. Анискин Ю. П. Корпоративное управление инновационным развитием / Ю. П. Анискин. – М.: Омега - Л, 2007. – 411с.

13. Артеменко Н. М. Проблемы экономики и организации питомниководства: Автореф. дис. д-ра экон. наук. - К., 1983.
14. Астапов К. Стратегия развития в постиндустриальной экономике // МЭиМО., 2006. – № 2., С. 57–65.
15. Базилевич А. И. Инновационный менеджмент / А. И. Базилевич, Л. Я. Аврашков, Л. В. Бобков. – [2-е изд. перераб. й доп.]. – М. : Вузовский учебник, 2008. – 464 с.
16. Барабаш Л. О. Організаційно-економічні основи розвитку садівницьких підприємств / Барабаш. Л. О. – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – 170 с.
17. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка, паблік рилейшинз., К.: МАУП, 2005. – 440 с.
18. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество : Опыт социального прогнозирования : [монография] / Д. Белл ; [пер. с англ. под. ред. В. Л. Иноземцева]. – М. : Академия. 2004. – 783 с.
19. Бестужев-Лада И. В. Прогнозное обоснование социальных нововведений / И. В. Бестужев-Лада – М.: Наука, 1993. – 390 с.
20. Бешелев С. Д. Невосполнимый ресурс (о факторе времени в науке и технике) / С. Д. Бешелев, Ф. Г. Гуревич – М.: Наука, 1986. – 259 с.
21. Бизнес: Оксфордский толковый словарь: Англо-русский. – М.: Прогресс-академия; РГТУ, 1995. – 890 с.
22. Бир С. Т. Кибернетика и управление производством / С. Т. Бир. – М. : Наука, 1965– 391 с.
23. Битюкова И. Е. Инновационный подход к использованию информационных технологий с целью повышения эффективности внедрения результатов науки в производство / И. Е. Битюкова // Наука та наукознавство. – 2000. – №1–2. – С. 154–159.
24. Білик Ю. Д. Економічні проблеми агропромислового комплексу України в умовах формування ринкових відносин. / Ю. Д. Білик. – К.: РВЦ УА-НІП, 1998. – 140 с.

25. Блудова С. Н. Региональные кластеры как способ управления внешнеэкономическим комплексом региона / С. Н. Блудова // Вестник СевКавГТУ. – 2004 – №2. – С. 3 – 7.
26. Бокарев Т. Энциклопедия интернет-реклам / Т. Бокарев. – М., 2004. – 298 с.
27. Бондаркова В. М. Теоретичні основи інноваційного забезпечення підприємств / В. М. Бондаркова // Вісник СНАУ серія «Економіка та менеджмент», випуск 8(37), 2009. – С. 93 – 97.
28. Борисов Е. Ф. Экономическая теория / Е. Ф. Борисов. – М.: Юрист, 1997. – С. 55.
29. Борлоуг Н. Э. Семена возможностей: перспективы сельскохозяйственной биотехнологии [Электронный ресурс] / Н. Э. Борлоуг. – Режим доступа : <http://www.ecolife.ru/jornal/econ/2001-4-1.shtml>.
30. Бородаевский А. Тенденции социально-экономического развития в разных регионах мира / А. Бородаевский // МэиМО., 2007. – № 4., С. 18–28.
31. Бородина Е. Человеческий капитал как основной источник экономического роста / Е. Бородина // Экономика Украины. – 2003. – №7. – С. 48–53.
32. Бородіна О. Аграрна політика України: витоки, сучасний стан і нові можливості в контексті інституціоналізму та викликів глобалізації / О. Бородіна / Економіка України. – 2008. – № 10. – С. 94 –111.
33. Босенко В. А. Всеобщая теория развития / В. А. Босенко. – К., 2001. – 470 с.
34. Бублик М. О. Технологічні та методологічні основи підвищення продуктивності сучасного садівництва: Автореф. дис. д-ра с.-г. наук. – К., 2003.
35. Будкін В. Інноваційна модель розвитку національних економік / В. Будкін // Економіка України. – 2010. – № 6. – С. 67–77.
36. Бурлачков В. Особливості сучасних економічних процесів і грошово-кредитна політика / В. Бурлачков // Економіка України. – 2010. – № 4. – С. 16–27.
37. Виклики і шляхи агропромислового розвитку / [Пасхавер Б. Й., Шуравська О.

- В., Молдаван Л. В. та ін.] ; за ред. акад. УААН Б. Й. Пасхавера ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 432 с.
38. Вовканіч С. Соціогуманістичний контекст наукомісткої економіки інноваційного суспільства / С. Вовканіч // Економіка України. – 2005. – № 2. – С. 42–48.
39. Водачек Л. Стратегия управления инновациями / Л. Водачек, О. Водачкова. – М. : Экономика, 2006. – 376 с.
40. Войнаренко М. Концепція кластерів, шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // Економіст. – 2000. – №1, С. 29–33.
41. Володін С. А. Теоретико-методологічні та організаційні засади інноваційного провайдингу на наукоємному аграрному ринку / С. А. Володін. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2007. – 384 с.
42. Волынкина Н. В. Правовая сущность термина «инновация» / Н. В. Волынкина // Инновации. – 2006. – № 1. – С. 5–18.
43. Вольвач П. В. Лев Платонович Симиренко / Вольвач П. В., Заец В. К. – М.: Колос, 1984. – 113 с.
44. Гаврилюк М. М. Агропромислового виробництва – інноваційний шлях розвитку / М. М. Гаврилюк // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С. 19–22.
45. Галузева програма розвитку садівництва України на період до 2025 року. – К., 2008. – 76 с.
46. Гальчинський А. Методологія складних систем / А. Гальчинський // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 4–18.
47. Гальчинський А. Україна: наука та інноваційний розвиток / А. Гальчинський, В. Геєць, В. Семиноженко. – К., 1997. – 66 с.
48. Гареев Т. Ф. Трансфер технологий и диффузия инноваций как элементы инновационного процесса [Электронный ресурс] / Т. Ф. Гареев. – Режим доступа: http://www.innovbusiness.ru/content/document_r_67B2A439-34E2-4B91-B225-0699ABCFE2A3.html.
49. Гегель В. Ф. Наука логики / В. Ф. Гегель. СПб. : Наука, 1997. – 800 с.
50. Геєць В. Інноваційні перспективи України : [монографія] / В. Геєць, В.

Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.

51. Глазко В. И. Кризис аграрной цивилизации и генетически модифицированные организмы (ГМО) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cbio.ru/files/glazkogmo.pdf>.

52. Глазьев С. Мировой экономический кризис как процесс смены технологических укладов / С. Глазьев // Вопросы экономики. – 2009. – № 3. – С. 26–38.

53. Глобалистика. Международный междисциплинарный энциклопедический словарь / Гл. ред.: И. И. Мазур, А. Н. Чумаков; Центр научных и прикладных программы «ДИАЛОГ». – М. ; СПб. : Питер ; Нью-Йорк: ЕЛИМА, – 2006. – 1100с.

54. Голт Ф. Инновационная стратегия ОЭСР: достижение новых ценностей / Ф. Голт // Форсайт. – 2009. – №1. – С. 16–28.

55. Гордієнко І. В. Інформаційні системи і технології в менеджменті / І. В. Гордієнко – К.: КНЕУ, 2003. – 259 с.

56. Гордон Я. Целевая конкуренция / Я. Гордон. – М. : Вершина, 2006. – 368с.

57. Городиський Т. І. Концептуальні підходи до оцінки інноваційного потенціалу регіону [Електронний ресурс] / Т. І. Городиський, Б. І. Кабаці, В. М. Легка. — Режим доступу : <http://intconf.org/gorodiskiy-t-i-kabatsi-bi-legka-vm-konceptualni-pidhodi-do-otsinki-innovatsiynogo-potensialu-regionu/>.

58. Гойко А. Ф. Методи оцінки інвестицій та пріоритетні напрямки їх реалізації / Гойко А. Ф. – К. : Віра-Р, 1999. – 320 с.

59. Господарський кодекс України: 16.01.2003 р. № 436 (із зм.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

60. Гражевська Н. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному постіндустріальному вимірі / Н. Гражевська / Економіка України. – 2008. – № 9. – С. 54–63.

61. Гражевська Н. І. Трансформація економічних систем в умовах глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня д-ра ек. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Н. І.Гражевська. – К., 2009. – 39с.

62. Грейнер Л. Е. Эволюция и революция в процессе роста организаций / Л. Е. Грейнер // Вестн. С.-Петербур. ун-та. Сер. Менеджмент. – 2002. – Вып. 4. – С. 76–94.
63. Гречан А. П. Основи визначення інноваційного розвитку економіки / А. П. Гречан, Т. Є. Воронкова // Економіка та держава. – 2006. – №8 С. 12–14.
64. Гриник І. В. Проблеми і перспективи наукового забезпечення трансферу інновацій в АПК / І. В. Гриник // Методичні підходи створення інновацій та трансферу об'єктів інтелектуальної власності у агровиробництво / під ред, В.П.Ситника, В.В.Кириченка. – Х., 2008. – С. 16–20.
65. Гринчуцький В. І. Теоретичний аналіз деяких аспектів забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: Збірник наукових праць. Вип.4 (13): Економічні науки. – Чернівці, БДФА, 2008. – С. 250–257.
66. Гудзинський О. Д. Інноваційний менеджмент стратегічного розвитку підприємств / О. Д. Гудзинський, Н. М. Сіренко // Розвиток аграрної економічної науки в Україні та її завдання в умовах освоєння ринкової системи господарювання : матеріали Восьмих річних зборів Всеукр. конгр. вчен. Економістів-аграрників (Київ, 20-21 червня 2006 р.) / Ред. Колег. П. Т. Саблука та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2006. – С. 176–178.
67. Гудзинський О. Д. Мотиваційний механізм в системі активізації діяльності аграрних підприємств / О. Д. Гудзинський, Н. М. Сіренко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Миколаїв, 2009. – Вип. №1 (48). – С. 9–15.
68. Гудзинський О. Д. Організаційно-управлінські проблеми трансформативної економіки та механізми їх розв'язання / О. Д. Гудзинський, Н. М. Сіренко // Система менеджменту в умовах інституційно-структурної трансформації економіки України : збір. наук, праць. – К. : ІПК ДСЗУ, 2006. – С. 35–42.
69. Гудзинський О. Д. Теоретико-методологічні та прикладні аспекти розвитку організаційних формувань / О. Д. Гудзинський, Н. М. Сіренко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Миколаїв, 2009. – Вип. № 4 (51). – С.14–21.
70. Гунин В. Н. Управление инновациями: 17-модульная программа для

менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 7. / В. Н. Гунин. – М.: ИНФВА-М, 2000. – 272с.

71. Данилевич Я. Б. Имидж ученого: современные PR-технологии в экономике знаний / Я. Б. Данилевич, С. А. Коваленко // Вестник Российской академии наук. – 2005. – Т. 75, № 1. – С. 32–35.

72. Данилов-Данильян В. Й. Экологический вызов и устойчивое развитие / В. Й. Данилов-Данильян, К.С. Лосев. – М. : Прогресс-традиция, 2000. – 416с.

73. Дацій Н. В. Створення ефективної інфраструктури управління інвестиційною діяльністю / Н. В. Дацій // Інвестиції: практика та досвід. – 2007. – №22. – С.13–16.

74. Дацій О. І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України : [монографія] / О. І.Дацій. – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.

75. Дежина И. Г. Механизмы стимулирования коммерциализации исследований и разработок / И. Г. Дежина, Б. Г. Салтыков. – М. : ИЭПП, 2004. – 152 с.

76. Демин А. И. Информационная теория экономики: макромодель / А. И. Демин. – [2-е изд.]. – М. : КомКнига, 2007. – 352 с.

77. Демин А. И. Наука и информация [Электронный ресурс]. / А. И. Демин – Режим доступа : <http://prvinform.narod.ru/NKINF.HTM>.

78. Дем'яненко М. Я. Проблеми амортизації в аграрному секторі АПК : [монографія]./ Дем'яненко М. Я., Євтушенко С. М. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 178 с.

79. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua/>.

80. Державне регулювання АПК / За ред. В.К.Терещенко. – К., 2005, – 144с.

81. Дехтярев Ю. И. Методы оптимизации / Ю. И. Дехтярев. – М.: Сов. радио, 1980. – 270 с.

82. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика / П. Дойль. – СПб: Издательство «Питер», 1999. – 560с.

83. Доклад о мировом развитии 2008. Сельское хозяйство на службе развития / Всемирный банк ; [пер. с англ.]. – М. : Весь Мир, 2008. – 424с.

84. Доклад о росте. Стратегии устойчивого роста и инклюзивного развития / [пер. с англ.]. – М. : Весь мир, 2009. – 177 с.
85. Должанський І. З. Конкуентоспроможність підприємства / І. З. Должанський, Т. О. Загорна. – К.: Центр навч. літератури, 2006. – 384 с.
86. Дорошенко Ю. А. Управление формированием й развитием инновационного потенциала предприятия [Электронный ресурс] / Ю. А. Дорошенко, О. В. Кочеткова // Совершенствование механизма хозяйствования в современных условиях : сборник докладов Международной научно-практической Интернет-конференции. – Белгород: БГТУ им. В.Г.Шухова, 2004. – Режим доступа : <http://conf.bstu.ru/conf/docs/0033/0761.doc>.
87. Дубініна М. В. Особливості організації внутрішнього аудиту основних засобів / М. В.Дубініна, Н. М.Сіренко, // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Миколаїв, 2006. – №2 (34). – С. 78–83.
88. Жиц Г. И. Инновационный потенциал. Саратовский гос. ун-т. – Саратов, 1999. – 132 с.
89. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. В. М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогнозув.; Фенікс, 2003. – 1008 с.
90. Економіка: від А до Я : Понятійно-термінол. слов. / О. В. Куроченко, М. А. Копнов, В. П. Сладкевич та ін. – К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. – 368 с.
91. Економічний аналіз / М. А. Болух, В. З. Бурчевський, М. І. Горбатюк та ін.; за ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2003. – 556 с.
92. Економічний словник-довідник: [за ред. С. В. Мочерного]. – К.: Феміна, 1995. – 368 с.
93. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та український виміри [за ред. С.І. Юрія, Є.В. Савельєва] – К.: Знання, 2007. – 595 с.
94. Ермаков А. Е. Инновационные приоритеты развития агропромышленного комплекса / А. Е. Ермаков, Б. В. Погрищук, В. И. Чернодон : зб. научн. статей 4-й междунар. науч.-практ. конф., 20-21 мая 2010 г. Научно-инновационная

деяльність в агропромисловому комплексі. – Мінськ, 2010. – В 2 ч. Ч. 1. – С. 61–63.

95. Ермаков А. Е. Развитие и эффективность садоводческих предприятий разных форм хозяйствования. – К., 1997. – 292 с.

96. Ерохин С. А. Структурная трансформация национальной экономики : [научная монография] / С. А.Ерохин. – К. : Мир знаний, 2002. – 528 с.

97. Ефременко Н. В. Особенности сельского рынка труда / Н. В. Ефременко, А. С. Козлов: зб. научн. статей 4-й междунар. науч.-практ. конф., 20-21 мая 2010 г. Научно-инновационная деятельность в агропромисловому комплексі. – Мінськ, 2010. – В 2 ч. Ч. 2. – С. 31–33.

98. Ефремов В. С. Стратегия бизнеса. Концепции и методы планирования : [учеб. пос.] / В.С.Ефремов. – М. : Финпресс, 1998. – 192 с.

99. Єрмаков О. Ю. Ефективність інвестицій у садівництво : [монографія] / О. Ю. Єрмаков, М. І. Кісіль, В. І. Чорнодон – Тернопіль.: Крок, 2011. – 234 с.

100. Єрмаков О. Ю. Основи методології наукових економічних досліджень : [навч. посіб.] / О. Ю. Єрмаков, Г. Б. Погріщук, В. І. Чорнодон. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 290 с.

101. Єрмаков О. Ю. Організація і управління виробництвом в сільськогосподарських підприємствах / О. Ю. Єрмаков, Н. В. Гапоненко – К.: ВЦ НУБіП України, 2011. – 112с.

102. Закон України «Про інвестиційну діяльність» № 1560-ХІІ від 18.09.91р. (із зм.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

103. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-ІV від 4.04.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – С. 266.

104. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» № 1877 від 24.06.2004 р. (із зм.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

105. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» № 2982-ІV від 18.10.2005 (із зм.) // [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : www.gada.gov.ua.

106. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» №433–IV від 16 січня 2003 р. (із зм.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.

107. Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» № 400 від 17.10.90р. (із зм.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.

108. Закон України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва хмелярства» № 587-XIV від 9.04.99р. (із зм.) // Приложение к газете налоги и бухгалтерский учёт. – 2003. – № 5.

109. Захарченко В. І. Кластерний підхід до аналізу і підвищення конкурентоспроможності економіки України та її регіонів / В. І. Захарченко, С. В. Захарченко // Вісник Хмельницького нац. ун-ту ; серія : Економічні науки., Хмельницький : ХНУ, 2009., № 5, т. 1., С. – 53– 57.

110. Зінчук Т. О. Методологічні підходи до оцінки умов та результатів сільського розвитку / Т. О. Зінчук, Н. М. Куцмус // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету, 2010. – Вип. № 1 (26), т.2 (економічні науки). – С. 3–11.

111. Инновационный менеджмент: Справочное пособие / под. ред. П.И. Завлина, А. К. Казанцева, Л. Э. Миндели. Изд. 2-ое, переработ, и доп. –М., ЦИСН, 1998. – 568 с.

112. Инновационный менеджмент / под. ред. Ильянской С. Д. [С. Д. Ильянская Л.М. Гохберг, С.Д. Ягутин и др.], М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 327 с.

113. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України / П. Т. Саблук, М. І. Кісіль, М.Ю. Коденська та ін.; За ред. М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 478 с.

114. Інноваційний розвиток аграрного сектора в умовах НТР: матеріали II міжнар. Наук.- практ. конф. [Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремих бізнес], (Дніпропетровськ, 5-6 берез. 2009 р.) – ПДАБА, 2009. – 107 с.

115. Йохна М. А. Економіка і організація інноваційної діяльності / Йохна М.А., Стадник В.В. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 400 с.
116. Калінчик М. В. Наукові основи економічної адаптації сільського господарства до навколишнього середовища / Калінчик М.В. – К.: Агропромсистема, 1997. – 263 с.
117. Канов А. А. Экономическая глобализация как внешний фактор развития национальных хозяйств на современном этапе / А. А. Канов // Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції. – Сімферополь, 2010. – 451 с.
118. Каранфілов М. С. Інформаційні системи в державному менеджменті: [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / М. С. Каранфілов – К.: КНЕУ, 2003. – 167 с.
119. Кардаш В. Я. Товарна інноваційна політика / В. Я. Кардаш, І. А. Павленко, О. К. Шафалюк – К.: КНЕУ, 2002. – 266 с.
120. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. Кейнс – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
121. Кендюхов О. В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом: [монографія] /. – Донецьк: ДонДУеп, 2008. – 363 с.
122. Кісіль М. І. Інвестиційний процес в АПК України у період ринкової трансформації економіки / М. І. Кісіль // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. В 4-х ч. – К., 2001. – ч.3: Фінанси і фінансова інфраструктура АПК. – С.189–196.
123. Кісіль М. І. Основні засади розробки регіональних інвестиційних програм в АПК / М. І. Кісіль, М. Ю. Коденська // Збірник наук. праць Луганського нац. аграрн. ун-ту. – Луганськ: Вид-во «Єлтон», 2002. – №14.(26). – С.73–77.
124. Кісіль М. І. Оцінка інвестиційної привабливості аграрних підприємств / М. І. Кісіль, К. А. Пріб, М. В. Нетеса // Економічний довідник аграрника / За ред. Ю. Я. Лузана, П. Т. Саблука. – К.: «Преса України», 2003. – С. 212–226.
125. Кісіль М. І., Коденська М. Ю. Розробка інвестиційних програм в АПК // Економічний довідник аграрника / За ред. Ю. Я.Лузана, П. Т.Саблука. – К.: «Преса України», 2003. – С.732–739.

126. Кісіль М. І. Проблема інвестиційного забезпечення сільськогосподарського виробництва та напрями її вирішення в перспективі // Стратегія ресурсозберігаючого використання аграрно-економічного потенціалу на основі активізації інноваційно-інвестиційної діяльності – об'єктивна передумова інтеграції країни в світове співтовариство / М. І. Кісіль // : Тези доповідей міжн. наук.-практ.конф. 18 травня 2007 р. – Ч. 2. – Тернопіль: ТНЕУ, 2007. – С.214–217.
127. Кісіль М. І. Міжнародний рух капіталів і залучення в Україну прямих іноземних інвестицій / Кісіль М. І. та ін.// Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С.241–268.
128. Кірейцев Г. Г. Формування нової системи амортизації в Україні / Г. Г. Кірейцев // Облік і фінанси АПК. – 2004. – № 1. – С.36–40.
129. Клетченков В. И. Экономическая эффективность производства сливы в Приднестровье УССР: Автореф. дис.... канд. экон. наук. – К., 1967.
130. Клиновий Д.В., Пепа Т.В. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка України / Д. В. Клиновий, Т. В. Пепа [за наук. ред. Л.Г. Чернюк: навч. посібник]. – Центр навчальної літератури, 2006. – 728 с.
131. Козловський С. В. Макроекономічне моделювання та прогнозування валютного курсу в Україні: [монографія] / С. В. Козловський, В. О. Козловський. – Вінниця: «Книга-Вега», 2005. – 240с.
132. Кондратенко П. В., Шестопаль О. М. Основні організаційно-економічні та технологічні чинники ринкової адаптації промислового садівництва. Садівництво: Міжвід. темат. зб. – Вин. 54. – К. 2002.
133. Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики / Н. Д. Кондратьев. – М. : Экономика, 1989. – 526 с.
134. Коренюк П. І. Еколого-економічна ефективність відтворювальної системи продовольчого комплексу: теорія, методологія, практика : [монографія] / П. І. Коренюк. – Дніпропетровськ: ДДФА, 2005. – 355 с.
135. Корнійчук Л. Теоретичні основи реалізації концепції сталого розвитку / Л. Корнійчук // Економіка України. – 2010. – № 2. – С. 72–79.

136. Костюк Л. А. Економічна і енергетична оцінка інтенсивних типів насаджень яблуні в умовах центрального Лісостепу України / Л. А. Костюк. – К., 2004. – 180с.
137. Кохановский В. П. Философия и методология науки / В. П. Кохановский. – М. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – С. 183–185.
138. Кравець О. В. Економічна ефективність садівництва та оптимізація породно-сортового складу плодкових насаджень / Кравець О. В. – Д., 2001. – 36с.
139. Краснов А. Г. Основы инновационной экономики / А. Г. Краснов – М.: Пресс-сервис, 1998. – 340 с.
140. Кресс В. М. Законодательное обеспечение научно-технического прогресса на современном этапе // В. М. Кресс, В. А. Грачев / Экономика и управление. – 1997. – № 1–2. – С. 45–49.
141. Кривов'язюк І. В. Підприємство в умовах ринку / І. В Кривов'язюк. – К.: «КОНДОР», 2009. – 840 с.
142. Круглова Н. Ю. Инновационный менеджмент / Н. Ю. Круглова. – 2-е изд., доп. - М.: Издательство РДЛ, 2001. – 249 с.
143. Кузьмін О. Кластери як чинник інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень / О. Кузьмін, В. Желуха // Економіка України. – 2009. – № 2. – С.14–23.
144. Макконелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю : Пер. с англ., Т. 1. – М.: Республика, 1992. – 399 с.
145. Мамонтова Н. Тенденції та особливості формування і використання інтелектуального капіталу в Україні /Н. Мамонтова // Економіка України, 2010. – № 8. – С.30–38.
146. Маркіна Т. А. Ефективність інтенсифікації садівництва (на матеріалах південних областей України) / Т. А. Маркіна. – К., 1996. – 189 с.
147. Маркс К., Энгельс Ф. Производство, потребление, распределение, обмен (обращение) / К. Маркс, Ф.Энгельс. – Соч. 2-е изд., т.12. – С.709–872.
148. Мармуль Л.О. Державне управління інноваційно-інвестиційними процесами трансформації в АПК регіону / Мармуль Л. О., Собченко А. М. // Таврійський

науковий вісник : Збірник наукових праць ХДАУ. Вип. 46. – Херсон : Айлант. – 2006. – С. 138–146.

149. Мармуль Л. О. Матеріально-технічне забезпечення регіональних АПК / Л.О. Мармуль // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 11–19.

150. Мармуль Л. О. Науково-методичні основи бізнес-планування в АПК: [наук.-метод. посібник] / Л. О.Мармуль, Ю. В.Ушкаренко. – Херсон: Айлант, 2002. – 82с.

151. Мельник І. В. Оптимізація прибутку переробних підприємств як складова фінансової стратегії / І.В. Мельник, В. І. Чернодон // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 5. – С. 48–50.

152. Мельник Ю. Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю. Ф. Мельник, П. Т. Саблук // Економіка АПК – 2009. – № 1. – С.3–15.

153. Методика економічної та енергетичної оцінки типів насаджень, сортів, інвестицій в основний капітал, інновацій та результатів технологічних досліджень в садівництві / за ред. Шестопаля О. М. – К.: ІС УААН, 2006 – 142с.

154. Методика економічної та енергетичної оцінки типів плодоносних насаджень, помологічних сортів і результатів технологічних досліджень у садівництві / Кол. авторів; за ред. О. М. Шестопаля. – К.: НЦ УААН «Плодівництво», 2002. – 56с.

155. Методичні рекомендації з організації планомірного відтворення плодкових і ягідних насаджень. – К., УААН, 1996 – 23 с.

156. Методологія системного підходу та наукових досліджень (дослідницькі та інноваційні процеси в державній службі: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / В. Х. Арутюнов, В. І. Абрамов. – К.: КНЕУ, 2004. – 210 с.

157. Митюшкин Ю. І. Soft-Computing: ідентифікація закономірностей нечеткими базами знань / Ю. І. Митюшкин, Б. І. Мокин, А. П. Ротштейн. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2002. – 145 с.

158. Михасюк І. Аграрний сектор АПК: Проблеми і шляхи вирішення / І.

- Михасюк, Є. Майовець. – Львів : Вид. Центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 230с.
159. Моисеева Н. К. Управление маркетингом: теория, практика, информационные технологии / Н. К. Моисеева, М. В. Коньшева. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 304 с.
160. Молчанов Н. Н. Особенности инновационного маркетинга / Н.Н. Молчанов // Элита русского предпринимательства. – 1994, – № 2 – С. 8.
161. Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження / С. В. Мочерний. – Л.: Світ, 2001. – 415с.
162. Мухамедьяров А. М. Инновационный менеджмент / А.М. Мухамедьяров. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 127 с.
163. Научно-технический прогресс: Словарь / Сост.: В.Г. Горохов, В.Ф. Халипов. – М.: Политиздат, 1987. – 128 с.
164. Николаева Т. П. Инновационный характер экономической структуры в постиндустриальном обществе / Т. П. Николаева // Инновации., 2001. – №9–10., С. 103–110.
165. Омельченко І. К. Основи створення і продуктивного використання інтенсивних типів насаджень яблуні в Лісостепу України: Автореф. дис. д-ра с.-г. наук. – К., 1999.
166. Орендні відносини в сільськогосподарському виробництві: Монографія / Шкільов О. В., Єрмаков О. Ю., Ярославський В. А., Ткачук В. А., Балан О. Д., Ібатуллін М.І., Кравченко А.В., Бойко Л.В., Шишова О.Б. ; за ред. О. В. Шкільова – К.: Четверта хвиля, 2009. – 320 с.
167. Панасенко Г. В. Економічна оцінка інноваційної діяльності в садівництві / Г. В. Панасенко. – Суми, 2003. – 180с.
168. Пилипенко И. В. Новая геоэкономическая модель развития страны: повышение конкурентоспособности с помощью развития кластеров и промышленных районов / И. В. Пилипенко // Безопасность Евразии., 2003., № 3. – С. 580–604.
169. Писаревська Т. А. Інформаційні системи в управлінні трудовими ресурсами / Т. А. Писаревська. – К.: КНЕУ, 1999. – 164 с.

170. Погріщук Б.В. Наукові основи методології дослідження економічних явищ і процесів / Б. В. Погріщук, В. І. Чорнодон // Збірник наукових праць Одеського державного економічного університету. – 2010. – № 3 (104). – С. 40–49.
171. Погріщук Б. В. Наукове забезпечення формування інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств / Б. В. Погріщук, В. І. Чорнодон // Бизнес-информ. – 2011. – № 3. – С. 64–67.
172. Погріщук Б. В. Систематизація формотворчих елементів процесу розвитку в контексті інноваційних змін / Б. В. Погріщук, В. І. Чорнодон // Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету. – 2010. – Вип. 14. – С. 184–189.
173. Полюхович О. А. Економічна ефективність відтворення і продуктивного використання плодових і ягідних насаджень у сільськогосподарських підприємствах Криму / О. А. Полюхович. – К., 2002. – 186 с.
174. Поляк Б.Т. Введение в оптимизацию / Поляк Б.Т. – М.: Наука, 1983. – 384 с.
175. Пономаренко Л. А. Комп'ютерні технології управління інноваційними проектами / Л. А. Пономаренко. – К., 2001. – 423 с.
176. Попов Г.Х. Проблемы теории управления / Г.Х. Попов. – М.: Экономика, 1974. – 270 с.
177. Портер М. Конкуренция / М. Портер ; [пер. с англ. О.Л. Пелявского и др. ; под ред. Я. В. Заблоцкого и др.], [испр. изд.], М.: Вильямс, 2006. – 602 с.
178. Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо розвитку виноробної промисловості у 1996 – 2010 рр.» від 08.02.96 р. № 173 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>
179. Райская Н. Государство, инновации и развитие экономики // Н. Райская, Я. Сергиенко, А. Френкель. – М.: МЭиМО., 2006. – № 10., С. 27–33.
180. Растринин Л.А. Адаптация сложных систем. Методы и приложения / А. Л. Растринин. – Рига: Зинатне, 1981. – 375 с.
181. Реверчук С.К., Реверчук Н.И., Скоромович І.Г. та ін. Інвестологія: наука про інвестування / за ред. С.К. Реверчука. – К.: Атіка, 2001. – 264с.

182. Ринок фруктів і ягід [за ред. О. Ю. Єрмакова]. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 84с.
183. Річний звіт державного фонду охорони навколишнього природного середовища за 2009 р. – К., 2010. – 72 с.
184. Романова Л. В. Управління підприємницькою діяльністю / Л. В. Романова, К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 244с.
185. Ротштейн А. П. Интеллектуальные технологии идентификации: нечеткая логика, генетические алгоритмы, нейронные сети / А. П. Ротштейн. – Винница: УНІВЕРСУМ–Вінниця, 1999. – 320 с.
186. Ротштейн О. П. Оцінка якості дипломного проектування на основі нечіткої логіки / О. П. Ротштейн, С. О. Єгоров, Г. О. Черноволик // Вісник ВПІ. – 1995. – №4(9). – С. 52–58.
187. Рульєв В. А. Економічні проблеми розвитку садівництва України / В. А. Рульєв. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004 – 360с.
188. Рульєв В. А. Конкурентоспроможність плодів і ягід / В. А. Рульєв. – Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2007. – 315 с.
189. Саблук П. Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК №1, 2010 – С.3-12
190. Савчук В. П., Прилипко С. И., Величко Е. Г. Анализ и разработка инвестиционных проектов. – К.: Абсолют-В, Эльга, 1999. – 304 с.
191. Санто Б. Инновация как средство экономического развития: Пер. с венг./ Общ. ред. и вст. ст. Б. В. Сазонова. – М.: Прогресс, 1990. – 296 с.
192. Симиренко В. Л. Садовий розсадник / В. Л. Симиренко. – Х.: Рад. селянин, 1929.
193. Симиренко Л. П. Крымское промышленное плодоводство. – М., 1912.
194. Симиренко Л. П. Опыт исследований крымского промышленного плодоводства и плодоторговли. – Одесса, 1891.
195. Сімченко Н. О. Системно-структурні проблеми сталого розвитку в контексті інноваційних перетворень / Н. О. Сімченко // Актуальні проблеми економіки, 2010. – № 7 (109). – С.13-18.

196. Сіренко Н. М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України : [монографія] / Н. М. Сіренко. – Миколаїв, 2010. – 416 с.
197. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Наука, 1993. – 129 с.
198. Соловьев Б. А. Управление маркетингом. Модульная программа для менеджеров / Б. А. Соловьев, М.: ИНФРА, М., 2000. – 307 с.
199. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні». – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2009. – 327 с.
200. Стародубцева О.А. Инновационный менеджмент / О. А. Стародубцева.– Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2000. – 129 с.
201. Столярчук С. К. Рентабельность промышленного садоводства Крыма / С. К. Столярчук. – Симф.: Изд-во Таврия, 1974. – 175 с.
202. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-1020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд: Г. О. Андрощук, І. Б. Жилияєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
203. Сухарева Л. А. Контроллинг, основа управления бизнесом / Л. А. Сухарева, С. Н. Петренко. – К.: Эльга, Ника-центр, 2002. – 208 с.
204. Тарасенко Н. Г. Экономические районы Украины / Н. Г. Тарасенко. – Донецк : Академия, 1999. – 72 с.
205. Тарасенко І. О. Методологічні положення прогнозування сталого розвитку підприємств легкої промисловості / Тарасенко І. О. // Актуальні проблеми економіки, 2010. – № 7 (109). – С.153–163.
206. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс – М.: Экономика, 1989. – 217 с.
207. Теория и механизм инноваций в рыночной экономике / Яковец Ю. В., Кушлин В. И., Фоломьев А. Н. и др.; Под ред. Яковца Ю. В.; Международный фонд Н. Д. Кондратьева. – М., 1997. – 324 с.
208. Тодосийчук А. В. Управление инновационным предприятием / А. В. Тодосийчук. – М.: ЭКОС, 2000 – 160с.

209. Эддоус М. Методы принятия решений / Эддоус М., Стэнсфилд Р. [пер. с англ. И. И. Елисеева]. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 590 с.
210. Экономика и организация садоводства / В.И. Майдебура, А.Н. Шестоपाल, А. Е. Ермаков и др.; [под ред. В. И. Майдебуры]. – К.: Урожай, 1985. – 264 с.
211. Экономика и организация садоводства / В. И. Майдебура, А. Н. Шестоपाल, А. Е. Ермаков, Н. М. Артеменко, Л. В. Романова; Под ред. В. И. Майдебуры. - К.: Урожай, 1985.
212. Энциклопедический словарь, Т. XXIV. Издатели Ф. А. Брокгауз (Лейпциг), С.-Петербург, типография И. А. Ефрона, – 1898.
213. Файоль А. Общее и промышленное управление / А. Файоль.– М., 1924. – 165 с.
214. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590с.
215. Фоломьев А. Н. Менеджмент инноваций: Теория и практика / А. Н. Фоломьев, Э. А. Гейгер. – М.: Изд-во РАГС, 1997. – 150с.
216. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / За ред. П. Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с.
217. Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают / Р. Фостер. – М. : Прогресс, 1987. – 438 с.
218. Харьковский Д. Ф. Интенсификация садоводства в агропромышленном комплексе региона: Автореф. дис... д-ра экон. наук. – К., 1989.
219. Хейвуд Дж.Б. Аутсорсинг: в поисках конкурентных преимуществ / Дж.Б. Хейвуд. Пер. с англ., М.: Вильямс, 2002. – 230 с.
220. Цигилик І. І. Економіка й організація інноваційної діяльності / І. І. Цигилик, С. О. Кропельницька, О. І. Мозіль та ін., К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 128 с.
221. Цыпкин Я. З. Основы информационной теории идентификации / Я. З. Цыпкин. – М.: Наука. – 1984. – 320 с.
222. Червен І. І. Основні напрями політики економічних відносин виробників і

- переробників винограду / І. І. Червен, О. М. Гаркуша // Економіка АПК. – 2001. – №8. – С.19–22.
223. Червен І. І. Ефективний розвиток виноградарсько-виноробного підкомплексу на маркетинговій основі / І. І. Червен, Г. М. Кулешова // Економіка АПК. – 2005. – №9. – С.107–112.
224. Чернодон В. І. Реформування в галузі садівництва як складова аграрних перетворень / В. І. Чернодон // Зб. наук. праць Вінницького державного аграрного університету. – 2002. – Вип. 13. – С. 151–158.
225. Чернодон В. І. З історії садівництва Поділля / В. І. Чернодон // Зб. наук. праць Вінницького державного аграрного університету. – 2004. – Вип. 18. – С. 142–147.
226. Чернодон В. І. Основні тенденції розвитку садівництва на Поділлі / В. І. Чернодон // Економіка АПК. – 2005. – №2. – С. 54–58.
227. Чернодон В.І. Підвищення інвестиційної привабливості садівничих підприємств / В. І. Чернодон // Зб. наук. праць Вінницького державного аграрного університету. – 2006.– Вип. 30. – С. 76–81.
228. Чернодон В. І. Тенденції та оцінка сучасного стану відтворення плодоягідних насаджень на Вінниччині / В. І. Чернодон // Зб. наук. праць Уманського державного аграрного університету. – 2006. – Вип. 62. – С. 124–131.
229. Чернодон В.І. Оцінка ефективності інвестицій у створення плодоягідних насаджень / В. І. Чернодон // Агроінком. – 2007. – № 7–8. – С. 58–60.
230. Чернодон В. І. Сутність економічної оцінки плодоягідних насаджень в ринкових умовах господарювання / В. І. Чернодон // Вісник Сумського національного аграрного університету. – (Серія: Економіка та менеджмент). – 2008. – Вип. 12/1 (33). – С. 68–72.
231. Чернодон В. І. Економічна ефективність промислового садівництва в ринкових умовах господарювання / В. І. Чернодон // Агросвіт. – 2008. – № 21. – С. 40–43.
232. Чернодон В. И. О развитии и активизации процессов инвестирования садоводческой отрасли / В. И. Чернодон // Инвестиції: практика та досвід. – 2008.

– № 23. – С. 9–10.

233. Чернодон В. І. Наукова методологія в економіці садівництва / В. І. Чернодон // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії : зб. наук. праць. – Чернівці, БДФА, 2008. – Вип. 4(13): Економічні науки. – С. 258–264.

234. Чернодон В. І. Роль економічних факторів у розвитку садівництва / В. І. Чернодон // Економіка та держава. – 2009. – № 1. – С. 56–58.

235. Чернодон В. І. Відтворення плодючих насаджень як передумова ефективного функціонування галузі садівництва / В. І. Чернодон // Економіка АПК. – 2009. – №1. – С. 64–68.

236. Чернодон В. І. Розвиток промислового садівництва: функціональні засади / В. І. Чернодон // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Вип. 247, Т. V. – С. 1103–1106.

237. Чернодон В. І. Інноваційний розвиток садівництва: тенденції та перспективи / В. І. Чернодон // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. – 2009. – № 4 (82). – С. 28–35.

238. Чернодон В. І. Формирование системы инвестиционного обеспечения садоводческих предприятий / В. І. Чернодон // Бизнес-информ. – 2009. – № 2 (3). – С. 37–39.

239. Чернодон В. І. Економічні передумови галузевого розвитку / В. І. Чернодон // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. – 2009. – № 11 (89). – С. 22–29.

240. Чернодон В. І. Державне регулювання забезпечення ефективного функціонування садівництва / В. І. Чернодон // Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету – Наука молода. – 2009. – Вип. 11. – С. 48–51.

241. Чернодон В. І. Конкуренція як фактор ефективного розвитку підприємств агропромислового комплексу України / В. І. Чернодон // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2009. – Вип. 5. – С. 376–381.

242. Погріщук Б. В. Наукові основи методології дослідження економічних явищ і процесів / Б. В. Погріщук, В. І. Чернодон // Науковий вісник Одеського

- державного економічного університету. – 2010. – № 3 (104). – С. 40–49.
243. Чернодон В. І. Парадигма ефективного розвитку садівництва Вінниччини / В. І. Чернодон // Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль : Економічна думка, 2010. – Вип. 5. – С. 211–216.
244. Чернодон В. І. Вплив глобалізаційних процесів на конкурентоспроможність вітчизняної продукції / В. І. Чернодон, Л. Т. Гурко // Агросвіт. – 2010. – № 17. – С. 38–41.
245. Чернодон В. І. Формування стратегії інноваційного розвитку садівництва України / В. І. Чернодон // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – Вип. 262, Т. IV. – С. 897–902.
246. Чернодон В. І. Кластеризація як чинник інноваційного розвитку промислового садівництва / В. І. Чернодон // Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. – (Серія: Економіка, аграрний менеджмент та бізнес). – 2010. – Вип. 154 (Частина 2). – С. 318–324.
247. Чернодон В. І. Інноваційний характер відтворювальних процесів у садівництві України / В. І. Чернодон // Агроінком. – 2010. – № 7–9. – С. 92–94.
248. Чернодон В. І. Інтеграційні процеси у плодопродуктовому підкомплексі України: тенденції та перспективи / В. І. Чернодон // Наук.-теор. зб. – Вісник Житомирського національного агроекологічного університету – 2010. – Вип. №1(26), т.2 (економічні науки). – С. 140–147.
249. Чернодон В. І. Міжнародне співробітництво у сфері реалізації інновацій / В. І. Чернодон // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2010. – Вип. 5–1. – С. 458–465.
250. Чернодон В. І. Фінансово-економічні чинники розвитку переробних підприємств плодопродуктового підкомплексу Вінницької області / В. І. Чернодон, І. В. Мельник // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. – 2011. – № 5 (130). – С. 120–129.
251. Чернодон В. І. Інноваційні аспекти екологізації агропромислового виробництва / В. І. Чернодон // Науковий вісник Одеського державного

економічного університету. – 2011. – № 18 (143). – С. 107–115.

252. Чернодон В. І. Інституціональні засади інноваційного розвитку садівництва України / В. І. Чернодон // Науковий вісник аграрної науки Причорномор'я. – (Серія: Економіка, аграрний менеджмент та бізнес). – 2011. – Вип. 154 (Частина 2). – С. 318–324.

253. Чернодон В. І. Міжрегіональні аспекти інноваційного розвитку в контексті глобалізаційних трансформацій / В. І. Чернодон // Стратегія розвитку України: економіка, соціологія, право. – 2011. – № 2. – С. 233–236.

254. Чернодон В. І. Реалізація стратегії інноваційного розвитку садівництва / В. І. Чернодон // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – Вип. 2. (Т.1). Економічні науки. – С. 312–317.

255. Чернодон В. І. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва в контексті інноваційних змін у функціонуванні АПК / В. І. Чернодон, Б. В. Погріщук // Полтавська аграрна академія. – 2011. – № 4. – С. 92–96.

256. Чернодон В. І. Інноваційний розвиток АПК в системі реформування національного господарського комплексу України / В. І. Чернодон // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2011. – Вип. 10. – С. 376–381.

257. Чернодон В. І. Формування ефективних джерел інвестицій як основа відродження промислового садівництва / В. І. Чернодон // Сучасні підходи до вирішення економічних проблем області : матеріали регіональної наук.-практ. конф. (20 жовтня 2004 р.) : тези доп. – Хмельницький, 2004 – С. 102-105.

258. Чернодон В. І. Методичні основи визначення економічної ефективності інвестицій у створення плодово-ягідних насаджень / В.І. Чернодон // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених (10–11 лютого 2005 р.) : тези доп. – Умань, 2005 – С.211–213.

259. Чернодон В. І. Регіональні особливості державної підтримки розвитку садівництва / В. І. Чернодон // Фінансово-кредитне стимулювання економічного зростання : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (3–5 червня 2005 р.) : тези доп. – Луцьк, 2005. – С. 638–640.

260. Чернодон В. І. Визначення джерел інвестицій – перший крок на шляху відродження промислового садівництва / В. І. Чернодон // *Wyksza senie i nauka bez granic – 2005* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (19–27 грудня 2005 р.) : тези доп. – Przemysli – Praha, 2005 – С. 61–63.
261. Чернодон В. І. Передбачення (прогноз) перспектив розвитку садівництва у Вінницькому регіоні / В. І. Чернодон // *Стратегічний розвиток Вінниччини : економічне зростання та інтеграція* : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (28 квітня 2006 р.) : тези доп. – Вінниця, 2006. – С. 57–59.
262. Чернодон В. І. Активізація інвестиційних процесів у галузі садівництва Вінницької області / В. І. Чернодон // *Розвиток фінансової системи України в умовах ринкових трансформацій* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (16-17 лютого 2006 р.) : тези доп. – Вінниця, 2006. – С. 123–126.
263. Чернодон В. І. Роль державного фінансування у розвитку садівницьких підприємств / В. І. Чернодон // *Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених* (14–15 лютого 2006 р.) : тези доп. – Умань, 2006 – С. 195-196.
264. Чернодон В. І. Вплив організаційно-економічних чинників на підвищення ефективності промислового садівництва / В. І. Чернодон // *Теорія та практика ринкових перетворень: економічний та соціальний контекст* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (20-22 березня 2008 р.) : тези доп. – Вінниця, 2008. – С. 113–117.
265. Чернодон В. І. До стратегії регіонального розвитку садівництва / В. І. Чернодон // *Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (5-6 березня 2009 р.) : тези доп. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 79–82.
266. Чернодон В. І. Сучасні напрями інтенсифікації садівництва / В. І. Чернодон // *Оптимізація наукових досліджень – 2009*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (17 червня 2009 р.) : тези доп. – Миколаїв, 2009. – С.195–196.
267. Чернодон В. І. Забезпечення інноваційної діяльності садівницьких підприємств / В. І. Чернодон // *Aktualne problemy nowoczesnych nauk – 2009*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (7–15 червня 2009 р.) : тези доп. –

Przemisl, 2009. – С. 45–47.

268. Чорнодон В. І. Вплив економічної кризи на інвестиційні процеси у галузі садівництва України / В. І. Чорнодон // Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (28–29 травня 2009 р.) : тези доп. – Тернопіль, 2009. – С. 126–128.

269. Чорнодон В. І. Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності підприємств / В. І. Чорнодон // Індустрія гостинності у країнах Європи: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (4–6 грудня 2009 р.) : тези доп. – Сімферополь – Ялта, 2009. – С. 136–137.

270. Чорнодон В. І. Інноваційна діяльність промислових підприємств України / В. І. Чорнодон // Місце та роль України в глобалізованому світі: економічні, політичні, культурні аспекти : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (11–12 грудня 2009 р.) : тези доп. – Вінниця, 2009. – С. 211–214.

271. Чорнодон В. І. Концептуальні засади розвитку інвестиційних процесів та їх вплив на сучасну систему ведення господарства / В. І. Чорнодон // Сучасна економічна теорія та пошук ефективних механізмів господарювання : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (11–12 березня 2010 р.) : тези доп. – Сімферополь, 2010. – С. 105–109.

272. Чорнодон В. І. Фактори конкурентоспроможності сільсько-господарської продукції за умов глобалізації економіки / В. І. Чорнодон // Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в умовах економічної нестабільності: матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. (14 квітня 2010 р.) : тези доп. – Вінниця, 2010. – С. 53–54.

273. Чорнодон В. І. Кластерна модель інноваційного розвитку економіки / В. І. Чорнодон // Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи : матеріали Міжнар. Форуму молодих вчених (12 травня 2010 р.) : тези доп. – Харків, 2010. – С. 61–63.

274. Чорнодон В. І. Формування галузевої інноваційної системи / В. І. Чорнодон // Новини на научния прогрес – 2010: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (17–25 серпня 2010 р.) : тези доп. – София, 2010. – С. 94–95.

275. Чернодон В. І. Забезпечення сталого розвитку економіки на інноваційній основі / В. І. Чернодон // Економіка і управління в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (1-7 грудня 2010 р.) : тези доп. – Донецьк, 2010. – С. 133–135.
276. Чернодон В. І. Теоретико-методологічні аспекти реалізації стратегії інноваційного розвитку / В. І. Чернодон // Теорія та практика трансформаційних перетворень в економіці, політиці та культурі за умов розвитку глобалізаційних процесів : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (14 квітня 2011 р.) : тези доп. – Вінниця, 2011. – С. 137–139.
277. Чернодон В. І. Організаційно-економічні засади інноваційного розвитку промислового садівництва України : [монографія] / В. І. Чернодон – Тернопіль : Крок, 2011. – 408 с.
278. Чумаченко Н. Г. Учет и анализ в промышленном производстве США / Н.Г.Чумаченко. – М.: Финансы, 1971. – 186с.
279. Чухно А. Науково-технологічний розвиток як об'єкт дослідження еволюційної економічної теорії / А. Чухно // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 12–24.
280. Чухно Д. Ф. Экономика садоводства / Чухно Д. Ф. – К.: Государственное издательство с.-х. литературы Украинской ССР, 1961. – С.19.
281. Шевченко Л. М. Організаційно-економічні фактори підвищення ефективності виробництва плодів кісточкових культур (на матеріалах садівницьких господарств Західного Лісостепу України). – К., 1993. – 205с.
282. Шевчук Л. М. Особливості формування якості плодів яблуні у південному Поліссі України / Л. М. Шевчук. – К., 2003. – 156с.
283. Шестопаль О. М. Економічні основи державного протекціонізму відродження та подальшого поступу промислового садівництва в Україні / О. М. Шестопаль, А. М. Кандиба // Агроінком. – 2005. – № 1–2. – С.19.
284. Шестопаль О. М. До стратегії відродження та подальшого розвитку вітчизняного садівництва / Шестопаль О. М. // Сад, вино і виноград. – 2001. – № 5–7. – С.13.

285. Шестопаль О. М. Ефективність садівництва та особливості її визначення в умовах формування ринкових відносин / О. М. Шестопаль // Сучасні проблеми і перспективи розвитку садівництва: наук.-вироб. конф., присвяченої 25-річчю Подільської дослідної станції Інституту садівництва. – Вінниця, 1994. – С. 2–14.
286. Шестопаль О. М. Теоретико-методологічні основи (нова парадигма) та складові Національної програми поступу промислового садівництва України: макрогалузевий аспект / О. М. Шестопаль, П. В. Кондратенко, Л. О. Барабаш. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 140 с.
287. Шестопаль О. М. Формування ринку садівницької продукції та її видової структури / О. М. Шестопаль, О. І. Бабічева, Л. М. Шевченко та ін. // Садівництво. – 1994. – Вип.43. – С.76–86.
288. Шестопаль О. М. Проблема інвестицій у створення (відтворення) промислових садів і основні напрямки її вирішення // Економіка України – 2004. №10. – С.14–25.
289. Шестопаль О. М. Створення селянських садівницьких господарств (ферм): організаційно-економічні аспекти / О. М. Шестопаль, О. Ю. Єрмаков // Вісник аграрної науки. – 1994. – №10 – С.17–27.
290. Шестопаль О. М. Агропромислова інтеграція у садівництві в умовах формування ринкових відносин / О. М. Шестопаль, О. Ю. Єрмаков, Д.О. Баюра // Садівництво. – 1995. – Вип. 44. – С.95–102.
291. Шестопаль О. М. Л. М. Симиренко – фундатор економіки і організації промислового садівництва та його послідовники / О. М. Шестопаль – К.:ННЦ ІАЕ, 2005. – 70 с.
292. Шестопаль О. М. Сади і ягідники України. Скільки їх? (побіжний аналіз даних перепису багаторічних насаджень у 1998 році) / О. М. Шестопаль // Сад, виноград і вино України. – 1999. – №7–9. – С.10–13.
293. Шестопаль О. М. Теоретичні та методичні основи формування інвестицій у створення (відтворення) плодових і ягідних насаджень / О. М. Шестопаль // Садівництво. – 2000. – №5. – С. 342–351.
294. Шитт П. Г. Экономические основы и перспективы развития плодоводства

- СССР / П. Г. Шитт – М.: «Новий агроном», 1928. – 226 с.
295. Шилов З. И. Методы оценки эффективности и привлекательности инвестиционных проектов (Методические рекомендации) / З. И. Шилов, О. В. Кухленко, А. Ф. Гойко и др. – К.: КГТУСА, 1997. – 91 с.
296. Шульга В. І. Якими будуть сади і виноградники України? (Замітки про програму розвитку розсадництва) / В. І. Шульга, М. М. Піддубський // Сад, виноград і вино України. – 2001. – №3–4.
297. Шумпетер И. Теория экономического развития / Шумпетер И. – М. : Прогресс, 1982. – 453 с.
298. Юрчишин В. В. Економічна ефективність порід і сортів плодових культур / В. В. Юрчишин – К.: Урожай, 1968. – 196 с.
299. Юрчишин В. В. Економіка садівництва / В. В. Юрчишин – К.: Урожай, 1972. – 198 с.
300. Юрчишин В. В. Соціально-економічні проблеми розвитку аграрних відносин / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С. 32–36.
301. Яковец Ю. В. Ускорение научно-технического прогресса: теория и экономический механизм / Яковец Ю. В. – М.: Экономика, 1988. – 146 с.
302. Яропуд В. М. Поведінка яблуні на підщепі М9 в умовах Вінниччини / В. М. Яропуд // Новини садівництва – Умань, 1998. – № 3–4. – С. 6 – 10.
303. Яропуд В. М. Подільське садівництво / В. М. Яропуд // Сад. – 1995 – №8. – С. 25–26.
304. Яропуд В. М. Хозяйственно-биологические особенности сортов и увеличение продуктивности насаждений яблони в Винницкой области: Автореф. дис. канд. с.-х. наук. - К., 1967.
305. Яцух О. О. Форми агропромислової інтеграції в садівництві і підвищення економічної ефективності їх функціонування (на матеріалах садівницьких і переробних підприємств АР Крим). - К., 2001.
306. Charles J. Corrado Fundamentals of investmends: Valuation and management / С. J. Corrado, В. D. Jordan. – Boston Jrwin, Morgaw-Hill, 2000 – 594p.
307. Chornodon V. I. Conceptualization economic development paradigm of the

- modern economic system / V. I. Chornodon // *Економічний вісник Донбасу*. – 2010. – № 4(22). – С. 43–48.
308. Chornodon V. I. The role of administrative methods of supervision in the market condition of management / V. I. Chornodon // *Nauka i studia*. – *Przemysl*, 2009. – № 3 (16). – P. 50–56.
309. *Fact Book for US Agricultural 1985*. Wash. – 1986. – P.34.
310. Friedrich, Gerhard: *Ratschlage fur den Obstgarten: line Anleitung fur den Selbsversorger* / [Gerhard Friedrich; Hans Preusse - 5. Aufl. - Radebeul: Neumann, 1991.
311. *Fuzzy Logic Toolbox. User's Guide, Version 2*.—The MathWorks, Inc., 1999.
312. Gen M., Cheng R. *Genetic Algorithms and Engineering Design*. – John Wiley & Sons, 1997. – 352 p.
313. Haupt R., Haupt L. *Practical Genetic Algorithms*. 2nd ed. New Jersey: John Wiley & Sons. – 2004.— 253 p.
314. Koza J. *Genetic Programming – On the Programming of Computers by Means of Natural Selection*. – The MIT Press.— 1992.
315. *Land kode of Ukraine // Welcome. Ukrainian investment magazine*. – 2002. – №5(82)/ – P.5–42.
316. Maziarka M. *Sadownictwo w Hiemcach // Haslo ogodnicze*. – Warszawa, 1998/ – Nb2 – s.27–29.
317. Mehrad S., Hendtlass T. A Fast evaluation strategy for evolutionary algorithms // *Applied Soft Computing*. – 2003. –№2. – P.156–173.
318. Mensch G. *Stalemate in technology: Innovations overcome the depression*. – Ballinger – Cambridge (Massachusetts), 1979.
319. Miller G.A. *The Magic Number Seven Plus or Minus Two: Some Limits on Our Capacity for Processing Information //Psychological Review*. – 1956. – № 63. – P. 81–97.
320. Mitchell M. *Introduction of Genetic Algorithms*. Oxford University Press, 2002. – 130 p.
321. Pavia T. M. *Using marketing models in strategic planning// Long Range Planing*.

– 1991/ - J&5, P. 59–67.

322. Pratar R. Getting started with Matlab 5. A quick introduction for scientists and engineers. Oxford University Press, 1999.–230 p.

323. Reputation and reliability spell success for custom hay grower // Sperry New Holland News. – 1987. Vol. 29. – JVb 3. p.24–32.

324. Rotshtein A. Design and Tuning of Fuzzy Rule - Based Systems for Medical Diagnosis. In “Fuzzy and Neuro – Fuzzy Systems in Medicine” (Eds.: H. Teodorescu and A. Kandel). – CRC Press, 1998. – P. 243-289.

325. Rotshtein A. Modification of Saaty Method for the Construction of Fuzzy Set Membership Functions. FUZZY'97 - International Conference „Fuzzy Logic and Its Applications”.in:Zichron, Israel, 1997. – p. –125–130.

326. Roy Rothwell. The Changing Nature of the Innovation Process // Technovation. – 1993. – № 1. – P. 12–16.

327. Sachs Jeffrey D. Macroeconomics in the Global Economy / Jeffrey D. Sachs, B. Larrain, Felipe Larrain. – New Jersey, Prentice Hall, 1993. – 778 p.

328. Science, technology and innovation in Europe / European Commission. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. – 233 p.

329. Shim T.K. Handbook of financial analysis forecasting and modeling. N-Y.: Prentice – hall, 1988 – 415p.

330. The Global technology revolution 2020, executive summary: bio/nano/materials/information trends, drivers, barriers, and social implications / [Richard Silberglitt, Philip S.Anton, David R.Howell, Anny Womg]. – RAND Corporation, 2006. – 281p. – Режим доступа : http://www.rand.org/pubs/monographs/2006/RAND_MG475.pdf.

331. Zimmermann H.-J. Fuzzy Sets, Decision Making and Expert Systems.- Kluwer:Dordrecht.-1987.- 335 p.

332. Zimmermann H.-J. Fuzzy Set Theory – and Its Applications.- Kluwer: Dordrecht. –1991. – 315 p.

333. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/>

334. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.grinchuk.lviv.ua/>
335. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.megalib.info/>
336. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
337. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://me.kmu.gov.ua/>
338. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nature.org.ua/>
339. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.minagro.kiev.ua/>
340. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mon.gov.ua/>
341. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tasicprogramme.net/>
342. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>
343. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.partyofregions.org.ua/>

Рис. 1 Основні принципи організації управління процесом розвитку

Визначення ключових термінів теми

Інновація (англ. innovation) – це кінцевий результат інноваційної діяльності, відображений у вигляді новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентноздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери

Інноваційна продукція - нові конкурентноздатні товари чи послуги, які є результатом виконання інноваційного проекту і виробляються (будуть вироблені) в Україні вперше, або якщо не вперше, то порівняно з іншою аналогічною продукцією, представленою на ринку, є конкурентноздатною і має суттєво вищі техніко-економічні показники.

Інноваційне підприємство (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо) - підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і (або) послуг

Інноваційна інфраструктура - сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо).

Інноваційний процес – це комплекс етапів, стадій, дій, пов'язаних з ініціюванням, розробленням і виготовленням продукції, технологій, що мають нові властивості, які ефективніше задовольняють існуючі потреби, та такі, що з'являються чи можуть з'явитися. Складовою інноваційного процесу, що поєднує науку, техніку, підприємництво тощо, є інноваційна діяльність.

Інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентноздатних товарів і послуг.

продовження додатку Б

Науково-технічний прогрес (НТП) – це постійний процес створення нових та вдосконалення застосовуваних технологій, засобів виробництва і кінцевої продукції з використанням досягнень науки. НТП властиві *еволюційні* (поліпшення окремих техніко-експлуатаційних параметрів виробів чи технології їх виготовлення, модернізація або створення нових моделей в межах того самого покоління техніки) та *революційні* (зміна поколінь техніки і кінцевої продукції, виникнення принципово нових науково-технічних ідей) форми вдосконалення технологічних методів і засобів виробництва, кінцевої продукції.

Науково-технічна революція (НТР) – це якісний стрибок у розвитку продуктивних сил, що відбувається в результаті поєднання процесів наукової та технічної революції. Є основною складовою революційного напрямку НТП.

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Це:

- згідно Господарського кодексу України (ст.325)

Це діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя.

- згідно Закону України про інвестиційну діяльність (ст.3)

Як одна із форм інвестиційної діяльності здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу, що включає випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технології; прогресивні міжгалузеві структурні зрушення; реалізацію довгострокових науково-технічних програм з великими строками окупності витрат; фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у стані продуктивних сил; розробку і впровадження нової, ресурсозберігаючої технології, призначеної для поліпшення соціального і екологічного становища.

- згідно Закону України про інноваційну діяльність (ст.1)

Це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

- Згідно Наказу Державного комітету статистики Про затвердження Інструкції щодо заповнення форми державного статистичного спостереження N 1-інновація (Інструкція, п.1.2)

Це усі наукові, технологічні, організаційні, фінансові й комерційні дії, що призводять до здійснення інновацій або задумані з цією метою. До інноваційної діяльності входять дослідження і розробки, не пов'язані прямо з підготовкою конкретної інновації.

Об'єктами є:

- інноваційні програми і проекти;
- нові знання та інтелектуальні продукти;
- виробниче обладнання та процеси;
- інфраструктура виробництва і підприємництва;
- організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери;
- сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки;
- товарна продукція;
- механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції

Суб'єктами можуть бути:

- фізичні і (або) юридичні особи України;
- фізичні і (або) юридичні особи іноземних держав;
- особи без громадянства;
- об'єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проектів.

Додаток Д

Оцінка критеріальних ознак інноваційного розвитку садівництва

Фактори, які характеризують привабливість стратегічного макроклімату, і показники їх оцінки в галузі садівництва	Характер і оцінка впливу фактора на окремі рівні формування макроклімату		
	Галузевий рівень	Процесний рівень	Портфельний рівень
1. Політико-правові фактори			
Стабільність політичної ситуації в Україні	+	+	+
Митна політика держави	-	-	-
Співробітництво України з країнами ближнього і далекого зарубіжжя	+	+	+
Недосконалість законодавчої бази України	-	-	-
Високі ставки податків і обов'язкових платежів	-	-	-
Недостатній державний контроль за дотриманням стандартів якості товарів	-	-	-
2. Економічні фактори			
Збільшення грошових доходів населення	+	+	+
Стабілізація курсів національної валюти	+	+	+
Зростання рівня безробіття в Україні	-	-	-
Зростання обсягів виробництва плодоягідної продукції	+	+	+
Зростання цін і тарифів на споживчому ринку	+	+	+
3. Соціальні фактори			
Зниження заборгованості по заробітній платі	-	-	-
Низький рівень життя населення	-	-	-
Скорочення чисельності населення	-	-	-
4. Технологічні фактори			
Розвиток науково-технічного прогресу	+	+	+
Глобальне погіршення стану природного середовища	-	-	-
Поява нових сортів фруктів та ягід	+	+	+
Поява нових технологій виробництва, зберігання та переробки продукції	+	+	+

Динаміка виробництва плодів та ягід

	Валовий збір, тис.т			Площа насаджень у плодоносному віці, тис.га			Урожайність, ц з 1 га насаджень у плодоносному віці		
	2011р.	2010р.	2011р. у % до 2010р.	2011р.	2010р.	2011р. у % до 2010р.	2011р.	2010р.	2011р. (+,-) до 2010р.
Україна	1890,9	1746,5	108,3	221,8	223,2	99,4	85,3	78,2	7,1
Автономна Республіка Крим	99,7	115,6	86,2	13,3	13,7	97,1	75,0	84,6	-9,6
Вінницька	241,4	189,2	127,6	21,5	21,7	99,1	112,4	87,1	25,3
Волинська	35,5	34,2	103,8	3,7	3,7	100,0	94,3	92,1	2,2
Дніпропетровська	156,7	131,1	119,5	13,9	13,8	100,7	112,7	95,1	17,6
Донецька	109,2	101,6	107,5	9,2	10,0	92,0	118,3	101,5	16,8
Житомирська	36,7	31,6	116,1	4,8	4,8	100,0	76,9	65,2	11,7
Закарпатська	97,9	97,2	100,7	12,4	12,3	100,8	78,9	79,1	-0,2
Запорізька	55,1	58,7	93,9	8,6	8,6	100,0	64,3	68,4	-4,1
Івано-Франківська	42,5	39,1	108,7	8,5	8,6	98,8	49,7	45,2	4,5
Київська	53,5	52,0	102,9	9,5	9,0	105,6	56,2	57,6	-1,4
Кіровоградська	25,7	26,7	96,3	5,6	5,8	96,6	45,7	46,3	-0,6
Луганська	33,5	16,9	198,2	6,4	6,6	97,0	52,6	25,7	26,9
Львівська	91,0	90,1	101,0	12,8	12,9	99,2	71,4	69,6	1,8
Миколаївська	44,2	37,7	117,2	5,0	5,3	94,3	88,0	70,4	17,6
Одеська	87,9	74,3	118,3	8,9	9,1	97,8	98,5	82,0	16,5
Полтавська	94,0	100,7	93,3	6,1	7,0	87,1	155,1	144,0	11,1
Рівненська	88,1	85,9	102,6	7,0	7,1	98,6	126,3	121,5	4,8
Сумська	15,1	13,7	110,2	3,2	3,3	97,0	47,3	41,6	5,7
Тернопільська	26,3	18,5	142,2	5,6	5,7	98,2	47,3	32,4	14,9
Харківська	54,4	64,7	84,1	9,7	9,2	105,4	55,9	70,3	-14,4
Херсонська	87,7	58,8	149,1	8,2	7,9	103,8	107,5	74,5	33,0
Хмельницька	140,9	158,3	89,0	14,9	15,3	97,4	94,7	103,8	-9,1
Черкаська	39,7	37,1	107,0	5,7	6,0	95,0	69,5	61,9	7,6
Чернівецька	119,9	97,2	123,4	13,4	11,9	112,6	89,2	81,4	7,8
Чернігівська	14,3	15,6	91,7	3,9	3,9	100,0	36,8	40,1	-3,3

Баланс плодів, ягід і винограду в сільськогосподарських підприємствах у 2010 році, тис. тон

	Надходження				Використання							
	запаси на початок року	вироблено		інші надходження	витрачено на корм	передано на виготовлення вина в підприємстві	передано переробним підприємствам та закупівельним організаціям	продано на ринках	видано в рахунок оплати праці та за оренду паїв	реалізовано за іншими напрямами та інші витрати	витрати при зберіганні	Запаси на кінець року
		плодів та ягід	винограду									
Україна	41,2	286,8	259,8	60,2	1,8	183,8	128,0	84,0	3,0	186,5	7,1	53,8
Автономна Республіка Крим	9,1	56,6	105,8	28,6	1,0	87,9	7,5	23,8	0,2	64,7	1,7	13,3
Вінницька	9,1	95,0	-	1,7	0,0	-	53,3	12,5	0,5	30,1	1,2	8,2
Волинська	-	1,8	-	-	-	-	0,7	0,2	-	0,9	-	-
Дніпропетровська	1,9	7,6	0,0	-	0,1	0,5	0,0	2,7	0,0	3,5	0,2	2,5
Донецька	2,1	4,1	-	-	0,1	0,2	-	0,6	0,1	3,2	0,0	2,5
Житомирська	0,2	0,2	-	-	-	-	-	0,1	-	0,3	-	0,0
Закарпатська	0,9	4,3	1,9	2,5	0,0	4,4	1,4	0,1	0,2	2,3	0,1	1,1
Запорізька	1,0	8,9	0,4	-	-	0,2	0,1	4,5	0,1	3,5	0,2	1,7
Івано-Франківська	0,1	2,9	-	-	0,0	-	1,2	0,3	0,0	1,3	-	0,2
Київська	1,0	7,9	-	6,5	0,2	8,0	0,4	3,1	0,0	2,7	0,4	0,6
Кіровоградська	0,0	1,4	0,0	-	0,1	0,2	-	0,2	0,0	0,9	0,0	0,0
Луганська	0,0	1,1	-	-	-	-	-	0,5	0,0	0,6	0,0	0,0
Львівська	0,3	0,7	0,0	-	-	0,0	0,3	0,2	0,0	0,4	0,1	-
Миколаївська	2,2	12,6	36,2	13,6	0,1	17,4	0,2	3,6	0,1	40,0	1,0	2,2
Одеська	0,6	5,2	93,9	-	0,0	41,0	35,1	10,9	0,1	11,4	0,1	1,1
Полтавська	0,2	2,7	0,0	0,2	-	0,0	-	1,3	0,5	0,7	0,3	0,3
Рівненська	0,0	0,6	-	-	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,5	0,0	0,0
Сумська	0,3	1,4	0,0	-	0,1	-	-	1,0	0,0	0,1	-	0,5
Тернопільська	0,0	1,4	-	0,5	-	-	1,6	0,2	0,0	0,0	0,1	-
Харківська	1,1	6,9	0,0	0,1	-	-	0,9	1,7	0,1	4,8	0,0	0,6
Херсонська	7,0	28,4	21,6	6,5	-	23,9	21,3	6,5	0,2	2,1	1,0	8,5
Хмельницька	1,8	9,0	-	-	-	-	3,4	4,0	0,4	1,4	0,3	1,3
Черкаська	1,5	4,7	0,0	-	0,0	0,1	-	0,4	0,0	4,1	0,1	1,5
Чернівецька	0,6	19,5	0,0	-	-	-	0,1	4,7	0,5	6,8	0,1	7,9
Чернігівська	0,2	1,9	-	-	0,1	-	0,5	0,8	-	0,2	0,2	0,3

Баланс плодів, ягід і винограду в господарствах населення у 2010 році тис. тон

	Надходження							Використання							
	запаси на початок року	вироблено		куплено в торгівельній мережі	одержано в рахунок оплати праці та за оренду паїв	куплено на ринках	інші надходження	витрачено на корм	витрачено на виготовлення вина	продано переробним та заготівельним організаціям	продано на ринках	інші витрати	витрати при зберіганні	запаси на кінець року	Витрачено на споживання
		плодів та ягід	винограду												
Україна	307,0	1459,7	148,1	908,1	3,0	355,4	183,2	51,9	247,2	102,2	205,8	230,3	19,9	304,0	2203,2
Автономна Республіка Крим	16,9	59,0	6,1	47,1	0,2	24,2	2,5	1,6	7,0	2,0	10,2	7,0	0,2	17,8	110,2
Вінницька	17,7	94,2	2,6	16,3	0,5	43,4	0,0	3,8	16,3	7,4	30,9	18,3	0,7	14,2	83,1
Волинська	2,8	32,4	0,3	9,9	0,0	4,4	2,5	2,3	2,4	1,5	4,2	0,0	0,0	2,1	39,8
Дніпропетровська	25,3	123,5	6,7	65,6	0,0	15,0	8,3	0,2	17,9	-	2,3	0,8	0,4	31,8	191,0
Донецька	43,2	97,5	6,6	102,9	0,1	45,4	5,9	2,4	13,6	0,0	0,7	5,6	1,8	44,7	232,8
Житомирська	12,4	31,4	0,1	11,5	0,0	12,5	7,7	3,0	-	0,1	11,5	1,5	0,1	9,4	50,0
Закарпатська	13,3	92,9	18,4	10,2	0,2	16,9	2,1	3,2	38,4	21,8	16,8	9,5	5,2	4,7	54,4
Запорізька	2,7	49,8	5,5	35,7	0,1	9,5	2,4	3,9	14,1	-	5,0	0,5	0,6	3,4	78,2
Івано-Франківська	4,5	36,2	0,7	14,2	0,0	7,9	5,0	1,3	4,9	0,6	7,1	0,9	0,4	4,5	48,8
Київська	13,9	44,1	0,6	269,5	0,0	9,5	15,0	1,3	2,3	-	6,4	17,7	0,9	17,2	306,8
Кіровоградська	2,5	25,3	1,6	19,5	0,0	1,9	0,2	0,9	1,8	0,4	1,7	1,8	0,3	3,3	40,8
Луганська	1,5	15,8	0,9	26,8	0,0	10,0	39,8	0,7	2,2	-	9,5	-	-	1,3	81,1
Львівська	15,7	89,4	1,2	28,3	0,0	7,6	0,0	0,9	3,9	-	7,4	1,2	0,1	12,7	116,0
Миколаївська	3,2	25,1	2,7	23,8	0,1	4,2	6,8	0,4	7,2	-	0,6	0,3	0,7	3,7	53,0
Одеська	18,7	69,1	81,2	65,5	0,1	17,2	-	1,2	50,6	-	9,8	26,2	0,7	24,3	139,0
Полтавська	17,5	98,0	1,8	6,2	0,5	27,4	1,7	3,2	10,0	-	26,1	24,0	2,0	13,4	74,4
Рівненська	13,9	85,1	0,2	8,9	0,0	4,8	-	3,5	12,2	1,1	4,7	31,5	1,1	16,3	42,7
Сумська	1,3	12,3	0,2	20,3	0,0	8,0	4,6	0,5	0,1	0,0	0,4	0,8	0,2	2,0	42,7
Тернопільська	3,6	17,1	0,1	12,3	0,0	8,5	-	0,3	-	0,3	1,3	0,6	0,0	3,5	35,6
Харківська	8,8	57,8	0,6	64,9	0,1	2,9	20,6	6,6	5,5	0,3	1,2	4,3	2,1	8,4	127,3
Херсонська	13,3	30,4	7,7	0,9	0,2	19,5	30,3	1,1	19,6	-	13,0	6,5	0,4	13,2	48,5
Хмельницька	32,2	149,3	0,5	11,8	0,4	12,8	-	3,1	-	58,1	8,8	45,5	0,1	29,3	62,1
Черкаська	7,5	32,4	0,8	14,4	0,0	14,2	13,6	1,2	0,5	2,1	11,0	0,2	0,2	9,4	58,3
Чернівецька	10,1	77,7	0,9	6,5	0,5	19,0	6,7	4,8	16,7	6,5	14,3	25,4	1,4	9,7	42,6
Чернігівська	4,5	13,7	0,1	15,1	0,0	8,7	7,5	0,5	0,0	0,0	0,9	0,2	0,3	3,7	44,0

Нормативні строки створення, структура площ садообороту і частка
плодогідних насаджень у загальній їх площі

Культура	Тривалість створення і продуктивного використання насаджень, років			Складові частини садообороту, %			Питома вага молодих насаджень у загальній їх площі, %
	всього	у тому числі		Підготовка ґрунту	Створення	продуктивного використання	
		Створення	продуктивного використання				
Яблуня, груша на підщепах: насінневих	27	7	20	6,9	24,1	69,0	26
Середньорослих	20	5	15	9,1	22,7	68,2	25
карликових	16	4	12	11,1	22,2	66,7	25
Слива	20	5	15	9,1	22,7	68,2	25
Вишня	17	4	13	10,5	21,1	68,4	24
Черешня та абрикос	25	5	20	7,4	18,5	74,1	20
Персик	16	4	12	11,1	22,2	66,7	25
Горіх грецький	50	10	40	3,9	19,2	76,9	20
Суниця	4	1	3	20,0	20,0	60,0	25
Смородина	10	3	7	9,1	7,3	63,6	30
Агрис	11	3	8	8,3	25,0	66,7	27
Малина	10	2	8	9,1	18,2	72,7	20

Понятійно-категоріальний апарат до трактування Закону України «Про органічне виробництво»

Генетично модифікований організм – організм, отриманий за допомогою технологій генної інженерії, що змінюють генетичний матеріал у спосіб та з метою, яка не може бути досягнута природним шляхом;

Генетично модифікований продукт – речовина, яка включає генетично модифіковані організми, їх частини чи речовини, що виділяють ці організми, або повністю складається з них.

Органічне виробництво – діяльність операторів, що застосовують принципи, Правила та методи органічного виробництва на всіх етапах його виробництва, які дозволяють виготовляти натуральні продукти з оздоровчими властивостями; а також зберігати та відновлювати природні ресурси у процесі виробничої діяльності.

органічне землеробство – система ведення землеробства, що полягає у максимальному залученні для мінерального живлення рослин відновлюваних місцевих органічних ресурсів (гною, побічної продукції рослинництва, сидератів), біопрепаратів удобрювальної і захисної дії, органо-мінеральних і біоактивних добрив з введенням екологосумісних агрохімікатів у повно- і короткоротаційних сівозмінах.

Описова схема бізнес-проекту (узагальнені показники реалізації бізнес-проекту закладання саду черешні)

1.	Назва проекту Бізнес-проект створення саду черешні на площі 250 га	Project Title Business project of the garden cherries at 250 hectares
2.	Мета проекту Виробництво високоякісної продукції. Створення саду черешні на площі 250 га, плодоносного з другого року після закладки саджанцями	The purpose of the project Production of high quality products. Creating a garden cherries at 250 ha, with fruitful second year after planting Bookmarks
3.	Короткий опис властивостей культури Черешня серед плодових культур є найбільш ранньостиглою, яка корисна як джерело вітамінів у весняний період. Плоди черешні містять в середньому 12-19 % легкозасвоєваних організмом людини флавоноїдів, глюкози, вітамінів А та С. Врожайність культури в середньому складає 150-300 кг з одного дерева або 200-250 ц/га. Плоди вживаються як у свіжому вигляді так й переробляються на соки, компоти, варення, повидла, джеми, мармелад.	Brief description of the properties of Culture Cherry fruit crops among the most precocious, which is useful as a source of vitamins in the spring. Fruits cherries contain an average of 12-19% easily digestible by the human body flavonoids, glucose, vitamins A and C yields an average of 150-300 kg of a single tree or 2000-2500 kg/ha. The fruits are used as fresh and as processed to juices, compotes, jams, jellies.
4.	Тривалість експлуатації садів 15-20 років	Operating time gardens 15-20 years
5.	Пропонована конструкція саду 2-х-3-х рядна Догляд за рослинами передбачає спрощену, не трудомістку і одноманітну по рокам обрізку без створення будь-якої форми крони дерев	The proposed design garden 2-3 row Plant Care provides a simplified, no time-consuming and monotonous by year pruning without creating any form of crown
6.	Область застосування Проект може бути реалізований на Поділлі, центральних та південних областях (при відповідному підборі сортів) переважно в акціонерних або фермерських господарствах при гарантованому зрошенні (крапельне, стаціонарне дощування)	Scope The project can be implemented on the tail, central and southern regions (with proper selection of varieties) mainly in equity or farms for guaranteed irrigation (drip, sprinkler stationary)
7.	Фінансові витрати на закладку саду (разом зі стаціонарним зрошенням) 50 тис.грн. на 1 га при посадці саджанцями	Financial costs bookmark garden (together with stationary irrigation) 50 thousand. per 1 ha at planting saplings
8.	Період окупності проекту 5 років	Payback Period 5 years
	Пропозиції інвестору: 1.технологія вирощування інтенсивного саду; 2. бізнес-план і авторський контроль за впровадженням запропонованої технології.	Offers investor: 1.tehnolohiya intensive cultivation of the garden; 2. business plan and architectural control of the implementation of the proposed technology.

Основні положення теорії нечітких множин та нечіткої логіки

1. *Універсальна множина.* Універсальна множина U – це повна множина, яка охоплює всю галузь знань, яка досліджується.

2. *Нечітка множина.* Нечіткою множиною F на універсальній множині U називається сукупність пар $\{\mu_F(u), u\}$, де $\mu_F(u)$ – функція належності елемента $u \in U$ до нечіткої множини F .

3. *Функція належності.* Функція належності $\mu_F(u)$ відображає ступінь належності кожного елемента універсальної множини до нечіткої множини F . Функція належності набуває значень від 0 до 1. Чим вище ступінь належності, тим більшою мірою елемент універсальної множини відповідає властивостям нечіткої множини.

Якщо універсальна множина складається з кінцевого числа елементів $U = \{u_1, u_2, \dots, u_n\}$, тоді нечітка множина F записується у вигляді:

$$F = \mu_F(u_1)/u_1 + \mu_F(u_2)/u_2 + \dots + \mu_F(u_n)/u_n = \sum_{i=1}^n \mu_F(u_i)/u_i. \quad (\text{A.1})$$

У випадку неперервної множини U використовується позначення:

$$F = \int_U \mu_F(u)/u \quad (\text{A.2})$$

4. *Лінгвістичною змінною* називається змінна, значеннями якої можуть бути слова чи словосполучення деякої штучної чи природної мови.

5. *Терм-множиною* називається множина всіх можливих значень лінгвістичної змінної.

6. *Термом* називається будь-який елемент терм-множини. В теорії нечітких множин терм формалізується нечіткою множиною за допомогою функції належності.

Операції доповнення, об'єднання та перетину нечітких множин визначаються таким чином:

1. *Доповнення множини:*

$$\bar{F} = \sum_{i=1}^n (1 - \mu_F(u_i))/u_i \quad (\text{A.3})$$

$$\mu_{\bar{F}}(u) = 1 - \mu_F(u). \quad (\text{A.4})$$

2. *Об'єднання множин:*

$$F \cup G = \sum_{i=1}^n (\mu_F(u_i) \vee \mu_G(u_i))/u_i, \quad (\text{A.5})$$

$$\mu_{F \cup G}(u) = \mu_F(u) \vee \mu_G(u). \quad (\text{A.6})$$

де \vee – знак операції знаходження максимуму.

3. *Перетин множин:*

$$F \cap G = \sum_{i=1}^n (\mu_F(u_i) \wedge \mu_G(u_i)) / u_i, \quad (\text{A.7})$$

$$\mu_{F \cap G}(u) = \mu_F(u) \wedge \mu_G(u), \quad (\text{A.8})$$

де \wedge – знак операції знаходження мінімуму.

При виконанні нечітких висновків необхідно знати нечіткі відношення. Припустимо, що існує знання-правило типу «якщо F , то G », яке використовує нечіткі множини $F \subset U$ та $G \subset V$, що задані на універсальних множинах $U = \{u_1, u_2, \dots, u_n\}$ та $V = \{v_1, v_2, \dots, v_m\}$. Тоді нечітке відношення між множинами $F \subset U$ та $G \subset V$ визначається такою матрицею:

$$R = F \times G = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m (\mu_F(u_i) \wedge \mu_G(v_j)) / (u_i, v_j), \quad (\text{A.9})$$

у якій елемент, що стоїть на перетину i -го рядку та j -ої колонки визначається таким чином $\mu_R(u_i, v_j) = \mu_F(u_i) \wedge \mu_G(v_j)$.

Нечіткий логічний висновок визначається таким чином: $R \rightarrow G, R' \rightarrow G'$. Це означає, якщо з факту R виходить факт G , то з факту R' буде виходити факт G' , де R, G, R', G' . Для отримання висновку G' використовується формула $G' = F' \circ R = F' \circ (F \times G)$, де \circ – операція max-min композиції, у відповідності до якої

$$G' = \sum_{j=1}^m \vee_{u_i \in U} (\mu_{F'}(u_i) \wedge \mu_R(u_i, v_j)) / v_j, \quad F, F' \subset U; G, G' \subset V. \quad (\text{A.10})$$

Для отримання чіткого числа з інтервалу $[u_1, u_n]$, що відповідає нечіткому значенню (A.1), необхідно застосувати операцію дефазифікацію.

Дефазифікація (від англ. defuzzification) – це операція перетворення нечіткої інформації в чітку форму. Визначимо чітке число Y^* , яке відповідає нечіткій множині (A.1), таким чином:

$$Y^* = \frac{u_1 \cdot \mu_F(u_1) + u_2 \cdot \mu_F(u_2) + \dots + u_n \cdot \mu_F(u_n)}{\mu_F(u_1) + \mu_F(u_2) + \dots + \mu_F(u_n)}. \quad (\text{A.11})$$

При ймовірнісній інтерпретації ступенів належності, формула (A.11) може розглядатися як аналог математичного очікування дискретної випадкової величини.

Параметри функцій належності лінгвістичних змінних факторів впливу

Факт ор	h				c
	Низький	Середній	Вище середнього	Високий	H, C, BC, B
x_1	81	110.4	139.6	168.8	12.46
x_2	2.994	3.7	4.406	5.1	0.2973
x_3	24	28.33	32.67	37	1.841
x_4	123	184	245	306	25.91
x_5	348	863	1378	1893	218.8
x_6	1113	1308	1504	1698	82.83
x_7	128700	385000	641400	641400	108900
x_8	3.631	237600	475200	712900	100900
x_9	1142	1393	1642	1891	106.4
x_{10}	423.1	533.6	644.3	753	46.58
x_{11}	11 520	640.3	760.7	881	51
x_{12}	8.2	10.4	12.6	14.8	0.9346
x_{13}	1.7	4.033	6.368	8.7	0.9913
x_{14}	2.7	3.465	4.239	5	0.3257
x_{15}	4.7	7.699	10.7	13.7	1.275
x_{16}	1.9	2.3	2.7	3.1	0.1699
Y	0	33.33	66.67	100	14.16
Z	0	33.33	66.67	100	14.16

Додаток Н

Значення факторів впливу конкурентоспроможності продукції та інноваційного розвитку промисловості садівництва України
(статистичні та експертні дані)

Таблиця Н.1

Статистичні дані факторів впливу конкурентоспроможності продукції

Рік	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8	Y
2000	82,0	4,6	30	209	349,9	1453	128736	75228,5	47
2002	88,5	3,6	25	158	509,6	1211	230642	97312,3	39
2003	86,4	5,0	35	305	434,0	1697	274241	79234,9	55
2004	168,0	4,4	35	185	740,1	1635	274241	15858,1	54
2005	133,6	4,6	36	169	987,8	1690	381404	21397,3	51
2006	146,5	3,1	24	124	1446,1	1114	472061	310568,9	40
2007	111,0	4,0	32	170	1528,4	1470	623289	264939,3	39
2008	124,9	3,6	33	191	1877,4	1504	845641	480212,4	48
2009	101,7	3,9	35	181	1892,4	1618	897669	712853,8	51

Таблиця Н.2

Статистичні дані факторів впливу конкурентоспроможності продукції

Рік	x_9	x_{10}	x_{11}	x_{12}	x_{13}	x_{14}	x_{15}	x_{16}	Z
2000	82,0	4,6	30	209	349,9	1453	128736	75228,5	74
2002	88,5	3,6	25	158	509,6	1211	230642	97312,3	73
2003	86,4	5,0	35	305	434,0	1697	274241	79234,9	83
2004	168,0	4,4	35	185	740,1	1635	274241	15858,1	76
2005	133,6	4,6	36	169	987,8	1690	381404	21397,3	77
2006	146,5	3,1	24	124	1446,1	1114	472061	310568,9	69
2007	111,0	4,0	32	170	1528,4	1470	623289	264939,3	73
2008	124,9	3,6	33	191	1877,4	1504	845641	480212,4	77
2009	101,7	3,9	35	181	1892,4	1618	897669	712853,8	75